

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ) ANA BİLİM DALI

**NATO'YA GİRİŞ SÜRECİNDE TÜRK AMERİKAN
İLİŞKİLERİ VE AMERİKAN ASKERİ YARDIMLARININ
TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNE ETKİSİ**

Doktora Tezi

Recep CENGİZ

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ) ANA BİLİM DALI

**NATO'YA GİRİŞ SÜRECİNDE TÜRK AMERİKAN
İLİŞKİLERİ VE AMERİKAN ASKERİ YARDIMLARININ
TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNE ETKİSİ**

Doktora Tezi

Recep CENGİZ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin YAMAN

Ankara–2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ) ANA BİLİM DALI

**NATO'YA GİRİŞ SÜRECİNDE TÜRK AMERİKAN
İLİŞKİLERİ VE AMERİKAN ASKERİ YARDIMLARININ
TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNE ETKİSİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin YAMAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2009)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Recep CENGİZ

İmzası

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
TÜRK - AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TARİHÇESİ	6
1. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ	6
2. İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASI	10
3. II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRK – AMERİKAN İLİŞKİLERİ	12
<i>a. TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN UNSURLAR</i>	12
(1) JEOSTRATEJİK KONUMU	12
(2) BOĞAZLAR	12
(3) ORTA DOĞU	13
(4) JEOPOLİTİK DURUMU	14
<i>b. II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI</i>	14
<i>c. II. DÜNYA SAVAŞI’NDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI</i>	18
<i>d. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRK - SOVYET İLİŞKİLERİ</i>	25
4. SOVYET TEHDİDİ KARŞISINDA TÜRK – AMERİKAN İLİŞKİLERİ	31
<i>a. AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER</i>	31
(1) KOMÜNİZM TEHDİDİ	31
(2) DÜNYA LİDERLİĞİ.....	32
(3) PETROL SORUNU VE ORTA DOĞU.....	34
<i>b. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI AVRUPA’DAKİ EKONOMİK DURUM VE AMERİKA’NIN SİYASAL YAPILANMA HAZIRLIKLARI</i>	36
<i>c. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE’NİN DURUMU VE ABD İLE İTTİFAK KURMA NEDENLERİ</i>	38
<i>d. AMERİKAN DESTEĞİ</i>	40
(1) 2 KASIM 1945 TARİHLİ ABD NOTASI	41
(2) BOĞAZLAR SORUNU	43
5. TÜRK – ABD İTTİFAKI	46

<i>a. TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRME ÇABALARI</i>	46
(1) SİYASİ İKTİDARLARIN TUTUMU	46
(2) TÜRKİYE’NİN KORE SAVAŞI’NA KATILMASI	48
<i>b. ABD’NİN DEĞİŞEN TUTUMU VE TÜRKİYE’NİN NATO’YA ALINMASI</i>	51
<i>c. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN TÜRKİYE’Yİ NATO’YA ALMA NEDENLERİ</i>	54
<i>d. TÜRKİYE AÇISINDAN NATO’YA GİRMEYİ ETKİLEYEN UNSURLAR</i>	57
<i>e. TÜRK DIŞ POLİTİKASI AÇISINDAN NATO’YA GİRİŞİN SONUÇLARI</i>	59
İKİNCİ BÖLÜM	63
AMERİKAN ASKERİ YARDIM PLAN VE ANLAŞMALAR	63
1. TRUMAN DOKTRİNİ’NE KADAR YAPILAN ASKERİ YARDIMLAR, ANLAŞMALAR.....	63
<i>a. 11 MART 1941 TARİHLİ “ÖDÜNÇ VERME VE KİRALAMA KANUNU</i>	63
<i>b. 27 ŞUBAT 1946 GÜN VE 4882 SAYILI KREDİ ANLAŞMASI</i>	68
<i>c. TÜRKİYE-ABD YAKINLAŞMASI, MİSSOURİ SAVAŞ GEMİSİNİN İSTANBUL’A GELMESİ</i>	68
<i>d. 7 MAYIS 1946 TARİHLİ MALİ ANLAŞMA</i>	71
2. TRUMAN DOKTRİNİ	72
<i>a. İLANI VE TEPKİLER</i>	72
<i>b. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’Nİ TÜRKİYE’YE YARDIMA İTEN NEDENLER</i>	78
<i>c. TÜRKİYE AÇISINDAN NEDENLER</i>	80
<i>d. 12 TEMMUZ 1947 TARİHLİ YARDIM ANLAŞMASI</i>	82
<i>e. TRUMAN DOKTRİNİNİN SONUÇLARI</i>	87
3. MARSHALL PLANI VE ASKERİ YARDIMLAR.....	88
<i>a. PLANININ İÇERİĞİ</i>	89
<i>b. 4 TEMMUZ 1948 ANLAŞMASI VE İKTİSADİ İŞBİRLİĞİ İDARESİ (ECA) YARDIMLARI</i>	92
<i>c. PLANIN YARATTIĞI ORTAK GÜVENLİK PROGRAMI</i>	96
<i>d. DIŞ YARDIMLARIN TÜRKİYE’NİN İKTİSADİ KALKINMASINDAKİ ROLÜ</i> ..	97
<i>e. MARSHALL PLANININ SONUÇLARI</i>	99
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	102

AMERİKAN ASKERİ YARDIMLARI VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ... 102

1. ASKERİ YARDIMLARIN İŞLEYİŞİ	102
<i>a. 11 MART 1941 TARİHLİ “ÖDÜNÇ VERME VE KİRALAMA KANUNU”</i>	
<i>ÇERÇEVESİNDE ASKERİ YARDIMLAR VE İŞLEYİŞİ.....</i>	<i>102</i>
<i>b. 27 ŞUBAT 1946 GÜN VE 4882 SAYILI KREDİ ANLAŞMASI’NIN İŞLEYİŞİ.</i>	<i>103</i>
<i>c. TRUMAN DOKTRİNİNİN İŞLEYİŞİ.....</i>	<i>104</i>
<i>d. MARSHALL PLANI’NIN İŞLEYİŞİ</i>	<i>108</i>
<i>e. AMERİKAN ASKERİ YARDIM KURULU ÇALIŞMALARI, YARDIMLAR VE</i>	
<i>KURSLAR</i>	<i>111</i>
<i>f. SAVUNMA VE İŞBİRLİĞİ.....</i>	<i>119</i>
2. ASKERİ YARDIMLARIN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEKİ	
ETKİLERİ.....	120
<i>a. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ AÇISINDAN.....</i>	<i>120</i>
<i>b. TÜRKİYE AÇISINDAN.....</i>	<i>121</i>
3. YARDIMLARIN TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNE ETKİSİ	125
<i>a. AMERİKAN YARDIMI ÖNCESİ TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN GENEL</i>	
<i>DURUMU</i>	<i>125</i>
(1) GENELKURMAY BAŞKANLIĞI.....	126
(2) KARA KUVVETLERİ	128
(3) DENİZ KUVVETLERİ.....	135
(4) HAVA KUVVETLERİ	140
<i>b. AMERİKAN YARDIMI SONRASI TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN DURUMU</i>	
.....	<i>145</i>
(1) GENELKURMAY BAŞKANLIĞI.....	148
(2) KARA KUVVETLERİ	151
(3) DENİZ KUVVETLERİ.....	154
(4) HAVA KUVVETLERİ	156
<i>c. ASKERİ YARDIMLARIN TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN</i>	
<i>REORGANİZASYONUNA VE MODERNİZASYONUNA ETKİLERİ.....</i>	<i>160</i>
<i>d. ASKERİ YARDIMLARIN TÜRK SAVUNMA SANAYİSİNE ETKİLERİ</i>	<i>161</i>
<i>e. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ PERSONELİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ</i>	<i>170</i>
(1) KÜLTÜREL.....	170
(2) PSİKOLOJİK	173

KAYNAKÇA	188
ÖZET	209
ABSTRACT	211
ÖZGEÇMİŞ	212

KISALTMALAR

A.g.b.	Adı geçen belge
A.g.c.	Adı geçen ceride
A. g.e.	Adı geçen eser
A.g.g.	Adı geçen gazete
A.g.m.	Adı geçen makale
ABCFM	American Board of Commissioners for Foreign Missions
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ATESE	Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
AÜ	Ankara Üniversitesi
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bknz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BTTD	Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Bağdat Paktı
CS TD	Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
ev.	Çeviren
DP	Demokrat Parti
DLF	Kalkınma İkras Fonu Kredileri
Dz.Kuv.	Deniz Kuvvetleri
ECA	İktisadi İşbirliği idaresi
ERP	Avrupa Kalkınma Programı
Gnkur.	Genelkurmay
Hv.Kuv.	Hava Kuvvetleri
ICA	Uluslararası İktisadi İşbirliği
IMF	Uluslararası Para Fonu
İÜ	İstanbul Üniversitesi
KKK	Kara Kuvvetleri Komutanlığı
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülü
MKEK	Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu
MSB	Milli Savunma Bakanlığı

NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OECC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
OECD	Avrupa Ekonomik ve İşbirliği Teşkilatı
OECE	Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OEEC	Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı
RE-MO	Re organizasyon- Modernizasyon
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SBFD	Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM TD	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TAMTAŞ	Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi
THK	Türk Hava Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK	Türk Tarih Kurumu

ÖNSÖZ

İncelemenin konusu, ABD'nin daha kuruluşunu tamamlamadan önce ilgi göstermeye başladığı Orta Doğu bölgesinin kilit ülkesi Türkiye ile özellikle II. Dünya Savaşı sonrası kurduğu ittifaklar zincirinin (Truman Doktrini, Marshall Yardımı ve ikili antlaşmalar) yarattığı Askeri Yardımların Silahlı Kuvvetleri üzerindeki etkilerini ortaya koymağa çalışmaktır.

Bu çalışma ile özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk - Amerikan ilişkilerindeki gelişmeleri, Türkiye'yi NATO üyeliğine götüren süreci ve bu süreçte Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki değişim ve gelişmeyi ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca, Cumhuriyet dönemi atılımlarının Atatürk'ten sonra nasıl durdurulduğu, askeri yardımların Türkiye'nin ulusal savunma sanayinin gelişimini, silahlı kuvvetlerin idari, eğitim ve lojistik yönden nasıl etkilendiğini irdeledik.

Araştırmayı sadece Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecinde ABD-Türkiye ilişkileri, askeri yardımlar ve bunların TSK'ya etkilerini ele alan bir çalışma olarak görmemek gerekir. Söz konusu dönemdeki uluslararası ilişkilerin gelişimi, hükümet politikaları ve bunlara bağlı olarak günümüzde yaşanan kimi olayların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Bu kapsamda tez çalışmasında, ABD'nin stratejik politikalarının bir parçası olarak Türkiye'yi müttefik olarak seçme sebepleri irdelenmiş, Türkiye ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ile olan yardım ilişkileri, askeri yardımları aşan uluslar arası, bölgesel ve ulusal politikalara yön veren karmaşık unsurları irdeleyen bir yaklaşım izlenmiştir.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. "Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihiçesi" adını taşıyan I. Bölüm'de; başlangıçtan, Amerikan Askeri Yardımlarının planlı olarak ilk hayata geçirildiği 11 Mart 1941 Tarihli "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu"na kadar geçen süre içinde Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihiçesi ele alınmıştır. Bölümün başlangıcını; ABD'nin, Osmanlı Devleti ile kuruluşundan önce başlayan ticari anlamdaki ilişkisinin siyasi boyutlara taşınması, ABD'nin Osmanlı coğrafyasındaki misyonerlik çalışmalarının yanı sıra, Ulusal Kuruluş Savaşı öncesi ve sonrası ilişkilerin boyutları oluşturmaktadır. Bu bölümde ayrıca . II. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında Türk dış politikası, Türk –Amerikan ilişkileri, Türk - Sovyet ilişkileri, Sovyet tehdidi karşısında Türk – Amerikan ilişkileri, II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin durumu ve ABD ile ittifak kurma nedenleri, Türk – ABD ittifakı çerçevesine Türkiye'nin NATO'YA girmesi ve bunun sonuçları ele alınmıştır

II. Bölüm “Amerikan Askeri Yardım Plan ve Anlaşmaları” adını taşımaktadır. Savaş içinde “Ödünç Verme Ve Kiralama Kanunu” ile başlayan yardımlar, sonra 27 Şubat 1946 gün ve 4882 sayılı kredi anlaşması, Türkiye-ABD yakınlaşması, 7 Mayıs 1946 tarihli Mali Anlaşma, Truman Doktrini ve Marshall Yardımlarının ilanı, tepkiler ayrıntılarıyla incelenmektedir.

“Amerikan Askeri Yardımları ve Türk Silahlı Kuvvetleri” adını taşıyan III. Bölümde; Askeri yardımların işleyişi, ortaya çıkardığı savunma ve işbirliği, Askeri yardımların Türk-Amerikan ilişkileri üzerindeki etkileri ve yardımların TSK’ne etkisi ele alınmıştır. Konu incelenirken TSK’nin Amerikan yardımı öncesi ve sonrası; teşkilat ve idari, eğitim ve lojistik konuları başlığı altında kuvvetler ve askeri okullar bünyesinde karşılaştırmalar yapılmıştır. Askeri yardımların TSK’nin reorganizasyonuna ve modernizasyonuna etkileri, TSK personeli üzerindeki kültürel ve psikolojik etkileri ile savunma sanayi açısından etkileri de bölümün sonunda ele alınmıştır.

Bu çalışma boyunca, başta danışmanım Yrd.Doç. Dr. Ahmet Emin Yaman olmak üzere çok kişinin yardım ve desteğini aldım. Desteğine şükran borçlu olduğum kişilerden biri de Yrd. Doç. Dr. Levent Kuşoğlu’dur. Tez süresince dönem dönem bilgilerine başvurduğum değerli hocalarım Prof.Dr. İzzet Öztoprak, Prof. Dr. Oğuz Aytepe ve Prof. Dr. Neşe Özden’e şükran borçluyum. Yrd. Doç. Dr. Bekir Koç, Dr. Doğan Akyaz ve Dr. Halil Soner Binay da tezimin her aşamasında beni desteklemişler ve yardımlarını esirgememişlerdir. Tezde ele alınan sosyopolitik ve ekonomik olaylarla ilgili canlı tanıklıklarına başvuru Türk Silahlı Kuvvetleri’nin çeşitli kademelerinde görev yapmış E. Hv. Korg. Erdoğan Karakuş’un, E. Tümğ. Sıtkı Aydınel’in, E. Tümğ. Cemal Özkan’ın, E. Tümğ. Sıtkı Sunday Örün’ün, E. Tüma. Niyazi Ulusoy’un, E. Tuğg. Abdullah Kuloğlu’nun, Em. Tuğg. Abdullah Şevki Öztekin’in, E. Tuğg. Rauf Küçük’ün, E. Tuğg. Güner Omay’ın, E. Hv. Tuğg. Hikmet Süer’in, E. Öğretmen Tuğg. Osman Feypoğlu’nun, E. Tuğg. Aytekin Ziylan’ın, E. Lv. Alb. Mustafa Necati Şafak’ın, E. Hak. Alb. Şeref Ünsal’ın, E. Alb. Lütfü Güleç’in, E. Alb. Orhan Kaya’ın, E. Gazi Bnb. Nazım Dünder Sayılan’ın teze çok önemli katkıları olmuştur. Değerli bilgilerini ve zamanlarını benimle paylaşmak lütfunda bulunan bu muhterem zevata en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu çalışmamdaki katkılarından dolayı dostlarım Abdülkadir Tüzer, Ali Barçın, Mehmet Erkut, Gürsel Yüce, İsmail Hakalmaz, Arif Kanık ve Çetin Apiş’e de teşekkürü bir borç bilirim.

Recep Cengiz

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı sürecinde, dört büyük imparatorluk; Osmanlı, Avusturya-Macaristan, Almanya ve Rusya çöküş sürecini yaşamıştır. Savaş sonrası, galip devletler açısından, imparatorluk alanlarının bulunduğu coğrafyada süregelen düzenin yerine ne konulacağı, en önemli soruyu oluşturmuştur. Bu yeni siyasi dönem uluslararası siyaseti ve yeni güç dengelerini belirleyen bir sürece dönüşmüş, yapı taşları tam anlamı ile oturmadığı için, aradan çeyrek asır geçmeden II. Dünya Savaşı patlak vermiştir.

Savaş sonunda Avrupa siyasi coğrafyası yerine otururken, Orta Doğu coğrafyası bunun tam tersi bir durum yaşamıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), oluşan bu yeni ortamda, İngiliz İmparatorluğu'ndan yeni dünya düzenini inşa etme rolünü devralmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında, ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), dünyayı siyasi hegemonyasına alan ve politikalara yön vermede tayin edici rol oynayan iki süper güç olarak ortaya çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı, askeri teknolojileri hızlı bir şekilde geliştirmiştir. Teknolojik güç ve teknik bilgi birikimi, galip ülkelerin toparlanan ekonomileri ile birleşince, ortaya, söz konusu coğrafyada bugün hüküm süren ülkeler aleyhine bir gelişmişlik ortaya çıkarmıştır. ABD askeri teknolojisi, diğer ülkelere radikal bir kopuş gerçekleştirerek, güce dayalı stratejisinde büyük adımlar atmıştır. Askeri teknoloji, ağır sanayi altyapısının geliştirilmesinde ve ülke ekonomilerinin bir üst sınıfa atlamasında da ciddi rol oynamıştır.

Tez konusunu oluşturan dönem boyunca (1941-1955), ABD'nin gündemini enerji güvenliği meselesi meşgul etmiş; enerji güvenliği, petrol üretimi, stoklaması ve ithalatı konularında uluslararası ve bütünlüklü bir güvenlik politikası geliştirmesini gerektirmiştir. ABD'nin genişleme politikası kapsamında, söz konusu coğrafyada dengelerini korumaya yönelik belirlediği müttefik güç Türkiye'dir.

ABD'nin kendi prensiplerine, ilkelerine uyumlu yeni bir dünya düzeni oluşturma çabaları, yönetimdeki partilerin değişimlerinden bağımsız olarak devlet politikası olarak

dönemler boyunca yürütülmüştür. Yönetime gelen partiler değişmiş, fakat hiçbir zaman ABD devlet politikasında kesinti yaşanmamıştır.

Türkiye, dünyanın en hassas coğrafyalarından birinde yer almaktadır. Sahip olduğu güçlü stratejik konumu (Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya) ve doğal zenginlikleri, Türkiye'yi tarih boyunca pek çok dış gücün hedefi haline getirmiştir. Bu gerçek, Türk yöneticilerini her dönemde farklı açılımlara zorlamıştır. Coğrafi konumundan kaynaklanan bu tehditlere karşı Türkiye'nin en büyük güvencesi, her zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin koruyucusu Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) olmuştur.

Türk Ordusu, ülkenin bekasını teminat altına alacak temel güçlerin başında gelir. Mustafa Kemal Paşa, ordunun önemli bir görevine daha işaret eder. O'nun ifadesiyle "Türk Ordusu, ekonomik, kültürel ve sosyal reformların takipçisi olacak nesilleri yetiştiren büyük bir okuldur"¹.

TSK'nin, ülkesini çevresindeki tehlikelerden korumak için, ideolojik yapılanması yanı sıra; etkin, güçlü, kurumsal bir organizasyona, bu kurumsal yapıyı ürettiği modern silah, teçhizat ve malzeme ile destekleyecek ve ayakta tutacak, çağın teknolojik gelişmelerine uyum sağlayabilecek bir ulusal savunma sanayisine gereksinimi, her zaman olduğu gibi bugün de vardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, TSK'nin bu gereksiniminin karşılanabilmesi için gerekli ulusal savunma sanayinin temelleri, bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından atılmış, 1939 yılına kadar askeri ve sivil sanayileşme alanında ciddi planlamalar ve yatırımlar yapmıştır. Bu kapsamda; hafif ve ağır silah üretim tesisleri, silah tamirhaneleri, kimyasal silah ve askeri malzeme sanayi, gaz maskesi üretim tesisleri ve

¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Basımevi, Ankara 1997, ss. 420–421.; "Ordumuz, Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir. Ordumuz, Türk topraklarının ve Türkiye idealini tahakkuk ettirmek için sarf etmekte olduğumuz sistemli çalışmaların yenilmesi imkânsız teminatıdır... Büyük milli disiplin okulu olan ordunun, ekonomik, kültürel, sosyal savaşlarımızda bize aynı zamanda en lüzumlu elemanları da yetiştiren büyük bir okul haline getirilmesine, ayrıca itina ve himmet edileceğine şüphem yoktur."

uçak sanayi kurulmasını sağlayan² Atatürk, savunma sanayinin güçlü, modern ve çağının koşullarına uygun şekilde gelişmesini esas almıştır³.

Amerikan yardımlarının başlamasından (1940'lı yılların ortasına kadar) önce, askeri fabrikalar Türk ordusu için hafif ve orta menzilli silah, mühimmat, hava araç ve gereçleri alanında çok önemli hizmetler vermiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye-ABD ilişkileri ve Türkiye'nin NATO (North Atlantic Treatment Organization)'ya girişiyle sağlanan savunma yardımları nedeniyle, Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlatılan, ancak daha sonra yeterli devlet desteğinin bulunmaması nedeniyle, daha fazla gelişemeyen savunma sanayi faaliyetleri yarım kalmıştır. Özellikle Alman, İngiliz, Amerikan yardımları ile Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecinde Truman ve Marshall yardımlarının, ülke savunma sanayine etkileri, savunma sanayinin modernizasyonu ve gelişimi açısından çok büyük olumsuzluklar yaratmıştır.

İngiltere, I. Dünya Savaşı'ndan, bölgenin tek başat gücü olarak çıkmasına rağmen, dünya kuvvet dengesinde, II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı değişikliklerle, ABD, İngiltere'nin yerini almıştır. Savaş sonrası, ABD'nin, SSCB'ne karşı küresel kuvvet mücadelesinde Orta Doğu bölgesinin artan stratejik önemi, Türk-Amerikan ilişkilerini, 1947 yılından sonra sürekli yükselen bir çizgide geliştirmiştir. Bunu sağlayan en önemli unsur, Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki stratejik konumudur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, SSCB ile küresel mücadeleye girişen ABD, Truman Doktrini ve Marshall yardımı ile bölgeye girmiş ve SSCB ile dağılıncaya kadar sürekli çatışma konumu devam etmiştir.

Türkiye, elverişli stratejik konumu ile ABD için, bölgenin savunulmasında uzun süre, belki de en önemli ülke haline gelmiştir. Buna, Türkiye'yi ABD'ne yaklaştıran; II. Dünya Savaşı'ndan sonra karşı karşıya kaldığı Sovyet tehditleri, iç ekonomik ve siyasal

²D. Yalçın ve Diğerleri; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, ss. 325-327.

³*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, a.g.e., s. 421.; "Harp sanayi tesisatımızı daha ziyade geliştirmek ve genişletmek için alınan tedbirlere devam edilmeli ve endüstrileşme çalışmalarımızda da ordu ihtiyacı ayrıca göz önünde tutulmalıdır. Bu yıl içinde denizaltı gemilerimizi memleketimizde yapmaya başladık. Hava Kuvvetlerimiz için yapılmış olan üç yıllık program, büyük milletimizin yakın ve şuurlu alakasıyla, şimdiden başarılı sayılabilir. Bundan sonrası için, bütün uçaklarımızın ve motorlarımızın memleketimizde yapılması ve harp hava sanayimizin de bu esasa göre inkişaf ettirilmesi gerekir. Hava Kuvvetlerinin aldığı ehemmiyeti göz önünde tutarak, bu mesaiyi planlaştırmak ve bu konuyu layık olduğu ehemmiyetle milletin nazarında canlı tutmak lazımdır."

gelişmeler de eklenince, iki devlet arasında bugüne kadar süren sıkı askeri, siyasi ve ekonomik ilişki ağı örülmüştür.

II. Dünya Savaşı nedeniyle kalkınma hızı düşen Türkiye, TSK'nin modernizasyonu ve iktisadi alanda kalkınmasını hızlandırmak amacıyla dahil olduğu Truman Doktrini ve Marshall Planı ile yeni bir sürece girmiştir. Bu süreç, Türkiye için yeni bir kırılma noktasının başlangıcı anlamına gelmektedir. 25 yıldır ulusal kaynaklarını harekete geçirerek, Atatürk'ün "Tam Bağımsızlık Politikası" ışığında, kendi kendine yeterli hale gelmeye başlayan Türkiye Cumhuriyeti; savaş sonrası ortaya çıkan siyasi yalnızlıktan ve içine düştüğü ekonomik çıkmazdan kurtulma adına, anılan plan ve anlaşmaları, "denize düşen yılanı sarılır" mantığıyla ve Amerika'nın kendisine sunduğu şekilde kabullenmek zorunda kalmış, NATO'ya giriş sürecinin tamamlanması ile birlikte Silahlı Kuvvetler açısından, her şeyi ile ABD'nin güdüm ve kontrolüne girmiştir.

Bu çalışmanın amacı; NATO'ya Giriş Sürecinde Türk - Amerikan İlişkileri ve Amerikan Askeri Yardımlarının Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkisi'nin incelenmesidir. Burada, Türk - Amerikan ilişkileri boyutunda; II. Dünya Savaşı sonrası siyasi yalnızlık ve ekonomik çöküntünün yanı sıra, Sovyetlerin Boğazlarda söz hakkı ve toprak talebi korku ve kaygısı ile ABD'nin, siyasi amaca dayalı askeri yardımlarının, henüz kuruluş aşamasında bulunan savunma sanayisinin gelişmesini nasıl durdurduğunu, Türk ordusunun Amerikan silah sanayine işlevsel şekilde nasıl bağlandığını, bu durumun TSK'nin işlevi, emir-komuta ve personeli üzerindeki kültürel ve psikolojik etkileri irdelenmiş ve NATO'ya girildikten sonra Türk ordusunun, Amerikan çıkarlarının belirlediği Amerikan global stratejisinin bir unsuru durumuna nasıl geldiği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu konuda araştırma yapılırken şunlar amaçlanmıştır;

- Atatürk döneminde izlenen çok yönlü dış politika terk edilerek, bütün uluslararası olayları ABD ittifakı perspektifinden değerlendiren tek yönlü, tek boyutlu bir dış politika ile Türkiye'nin bağımsızlığını nasıl yitirdiğine dikkat çekmek.

- Yardım planları ve ikili anlaşmalar sonucu dışa bağımlı hale gelen savunma sanayinin, ülkemizi 1964 ve 1974 Kıbrıs bunalımlarında soktuğu durumu, bu kapsamda silahlı kuvvetlerinin karşılaştığı güçlükleri, geleceğe ışık tutması açısından incelemek.

- Yardım ve kredi alabilmek için, dış politika ve savunma stratejisinde yapılan değişikliklerin ve ikili anlaşmalarla verilen ödünlere TSK üzerindeki etkilerini irdelemek.

- Askeri yardımlarla değişime uğrayan TSK yapısının, personel üzerinde yarattığı etkiyi incelemek ve bu etkinin günümüze nasıl yansıdığını ortaya koymak.

Çalışma, II. Dünya Savaşı içerisinde ABD tarafından hayata geçirilen ve Türkiye'nin de yararlandığı "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" (1941) ile NATO'ya giriş sürecine kadar devam eden askeri yardımların, TSK üzerindeki etkilerinin her bakımdan hissedilmeye başlandığı 1955 yılları arasını kapsamaktadır.

Bu araştırmada izlediğimiz yöntem, literatür taraması olmuştur. Araştırmamızda olanaklar dahilinde, konuyla ilgili arşivlerde yer alan belgeler araştırılmış; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi'nden ve Genelkurmay Başkanlığı ile Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE)'dan yararlanılmıştır.

Çalışmada, TBMM zabıtları, hükümet programları ve basın arşivlerinin yanı sıra, anılan dönemde TSK komuta kademelerinde -özellikle konumuzla ilgili bölümlerde- görev yapan subaylarla yapılan mülakatlardan da yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK - AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TARİHÇESİ

1. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ

Ticari amaçlarla Okyanusu aşarak Kuzey Afrika'ya kadar gelen Amerikalıların, Osmanlılarla ilk ilişkileri, Osmanlıların hüküm sürdüğü Trablus, Cezayir ve Tunus vilayetlerinde başlamıştır⁴. İngiltere'nin kontrolünde devam eden dolaylı ticari ilişkilerin⁵, Amerika'nın bağımsızlığından sonra ve özellikle XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde doğrudan siyasi ve ticari bir nitelik kazandığı görülür⁶.

1820'li yıllarda, Amerika açısından Osmanlı-Amerikan ticareti, bağımsızlık savaşına girişen Yunanistan karşısında, Osmanlı İmparatorluğu'nu destekleyecek kadar önem kazanmış durumdadır. Monroe yönetiminin Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımayı geciktirdiği süreçte⁷ Amerika, Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi bir konsolos bulundurma ve bir ticaret sözleşmesi imzalama yönünde baskılar yapmış ve 1830 yılında bu isteğini kabul ettirmiştir.

Navarin'de yakılan (27 Ekim 1827) Osmanlı donanmasının yeniden inşa ettirilmesi ve Avrupa dışında bir müttefik bulma çabalarının belirlediği 1830 Ticaret Sözleşmesi, iki ülke arasındaki ilişkiler açısından önemli kilometre taşlarından birini oluşturmuştur⁸. Sözleşme, Amerika'yı "en ziyade müsaadeye mazhar millet" (en çok gözetilen ulus) olarak nitelendirerek; Amerika'ya "kapitülasyon" olarak bilinen haklar verilmiştir. Buna göre, Osmanlı yargı organları, Amerikan temsilciliğinin resmi tercümanı bulunmadıkça, Amerikan ve Osmanlı uyrukları arasındaki davalara

⁴ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 33.

⁵ 1774 yılında Perkins şirketi tarafından İzmir'de açılan ticari temsilcilik kayda değerdir. Ancak Amerika'nın bağımsızlığını ilan ettiği 4 Temmuz 1776 tarihinden sonra ilişkilerin yine dolaylı olarak devam ettiği görülür. Zira Osmanlı Devleti'nin Amerika'yı tanımasından sonra ticari gemilerden % 6 gümrük tarifesi talep etmesi, Amerikan tüccarlarını daha az vergi ödeyen İngiltere bayrağı ile ticaret yapmaya sevk etmiştir.

⁶ 1810'u izleyen on yılda yaklaşık seksen Amerikan gemisi İzmir limanına uğramış, afyon, kuru üzüm, incir, deri ve yün gibi mallar karşılığında; başta rom ve pamuklu mallar olmak üzere Amerikan ihraç ürünlerini boşaltmıştı.

⁷ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, TTK Basımevi, Ankara 1991., ss. 1-7;

Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını; Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1994, s. 3.

⁸ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, a.g.e, s. 5.; Ç. Erhan, a.g.e., s. 123.

bakamayacak ve Amerikan yurttaşlarını tutuklayamayacaktır. Tutuklama yetkisi Amerikan diplomatik yetkililerince kullanılabilir.

1830 Ticaret Sözleşmesi'nin gizli metnine göre Osmanlı hükümeti, Amerikan tersanelerinde gemi yaptırmak için sözleşme yapmak istediğinde, sözleşme koşullarını ve satış ayrıntılarını İstanbul'daki Amerikan elçisine danışacak, ısmarlanan geminin fiyatı, Amerikan hükümetinin aynı tip gemilere ödediği fiyatı aşamayacaktır. İki devlet arasındaki münasebetler bu antlaşma ile resmi zemine kavuşmuş, bununla birlikte iki devlet birbirinde konsolosluk açmayı kabul etmiştir⁹.

1830 Ticaret Sözleşmesi'ni, Amerika lehine verilen ekonomik imtiyazlar izlemiştir. Bu sözleşme, 1820'lerden itibaren Osmanlı topraklarına gelmeye başlayan Amerikalı Protestan misyonerlerin sayılarının artmasına neden olmuştur. Misyonerler, birçok şehirde bu yasal zeminden yararlanarak, Amerikan konsololarıyla birlikte çalışma olanağını da elde etmişlerdir¹⁰.

İki ülke arasında imzalanan ikinci ticaret ve dostluk antlaşması, 13 Şubat 1862 tarihli Seyrisefain ve Ticaret Anlaşması'dır. Bu anlaşmada da, Amerika'nın "en ziyade müsaadeye mazhar millet" niteliği korunmakta ve ayrıca, istisnai haller dışında tuz ve tütünün Osmanlı Devleti'ne ihracı yasaklanmaktaydı. Bu anlaşmanın bir diğer özelliği, 1830 Sözleşmesi'ne göre çok ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş olmasıdır¹¹.

Amerika ile Osmanlı İmparatorluğu arasında, silah ticaretinin başlangıcına ilişkin ilk Amerikan belgesi, 1830 Ticaret Sözleşmesi'nin imzalanmasından sonra İstanbul'a gelen, ilk Amerikan elçisi David Porter'in, Dışişleri Bakanı Edward Livingston'a gönderdiği mektuptur. 27 Eylül 1831 tarihini taşıyan mektupta elçi;

⁹ Ç. Erhan, *a.g.e.*, s. 114; www.gruphepsiciler.com/showthread.php?t=44730-56k-10 Ocak 2007.; İki ülke arasında konsolosluk açma faaliyeti bu antlaşma ile resmîyet kazanmışsa da; 2 Ağustos 1799 yılında Amerika ve Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılan mutabakat sonucunda, aynı yıl Amerikan hükümetinin İstanbul elçisi olarak görevlendirdiği Portekiz elçisi olan William Smith'in yolda haydutlar tarafından esir alınması nedeniyle bu girişim sonuçsuz kalmıştır. ABD ilgisini Osmanlı Devleti üzerinde yoğunlaştırarak daha sonra da İzmir'e William Stewart isimli bir görevliyi konsolos olarak tayin etmiş, 1802'de İzmir'e gelen konsolos Babiâli tarafından tanınmadığından 1803'te geri dönmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Amerikan hükümetinin daha önce başlattığı bu konudaki diplomatik çabaları sonuçsuz kalmıştır.

¹⁰ S. Türkman, *Amerika Birleşik Devletlerinin Orta Doğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları (1919–1973)*, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2005, s. 3.

¹¹ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, *a.g.e.*, s. 13.

Osmanlı sarayının Amerika’da kadroya dahil edilen oynar atım yataklı tüfeklerden ve Amerikan askeri donanımından birer örnek görmek istediğini, bu örneklerin gelmesi ile Amerika’nın Osmanlı hükümetinde itibarının yükseleceğini belirtmiştir.

1831 yılında Amerikalı gemi inşa mühendisi Henry Eckford, Amerika hükümetinin desteği ile yaptığı United States isimli muhrip ile İstanbul’a gelmiş, bu gemiyi 150.000 dolara Osmanlı hükümetine satmış ve daha sonra da, gemi yapmak için Osmanlı tersanesinin başına geçmiştir. Eckford, 1832’de ölmüş, yerine yardımcısı Foster Rhodes geçmiş ve o da 1839 yılına kadar kalarak, Osmanlı donanmasına birkaç savaş gemisi daha kazandırmıştır.

1861–1865 Amerikan İç Savaşı’nın bitmesinden sonra, Amerika elinde kalan savaş artığı ve stok fazlası silahlardan 239.000 tüfeği, 1.331.000 dolara Osmanlı İmparatorluğu’na satmıştır¹². Navarin Baskını (1827) ve Kırım Savaşı (1853–1856) sonrası Osmanlı İmparatorluğu tekrar donanmasını güçlendirmek için, 1830 ve 1864’te yaptığı gemi alım isteklerini 1882 yılında tekrar etmiştir. Bu gemilerin alınıp alınmadığına dair bir kayda rastlanmamaktadır.

Türk – Amerikan ilişkileri için önemli tarihlerden biri de 1872 yılıdır. Anılan yılda ilk Türk Askeri Kurulu Amerika’ya gitmiş, bu kurul daha sonra genişletilerek ataşelik durumuna getirilmiştir.

Amerika ile Osmanlı Devleti arasında, 11 Ağustos 1874 tarihinde “suçluların iadesi ve tabiiyet” konularında iki antlaşma imzalanmış, fakat çeşitli hukuksal ve politik nedenlerden dolayı yürürlüğe konulamamıştır¹³.

Almanya’nın, 1800’lü yıllardan sonra bir güç olarak dünya sahnesine çıkması sonrası Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri artmış ve bundan da en büyük payı Alman silah sanayi almıştır. Almanya’nın müttefik ve coğrafi olarak yakın olması, nakliyat işleminin kolaylığı nedeniyle, Osmanlı ordusunun bütün silah gereksinimleri Almanya tarafından karşılanmaya başlamıştır.

¹² A.g.e., s. 8.; Ayrıntılı bilgi için bkz: O. Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947–1964*, Ankara Üniversitesi SBF Yay. No: 427, Ankara 1979.

¹³ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, a.g.e.*, ss. 14–16.

1887–1910 yıllarında Amerika, Osmanlı İmparatorluğu'na silah satmaya çalışmışsa da¹⁴, Almanya'nın siyasi etkisi ve coğrafi uzaklık nedeniyle mümkün olmamıştır. Trablusgarp Savaşı'nda, Osmanlı Hükümeti, Amerika'dan tüfek kundağı almak için başvurmuş, fakat bu durum İtalya'ya karşı kötü ve düşmanca bir politika olarak görülmüş ve satış yapılmamıştır. Bu durum Amerika'nın Türkiye'ye karşı ilk silah ambargosu olarak nitelenebilir¹⁵.

Yukarıda belirtilen ekonomik ve ticari faaliyetlerin yanı sıra, Amerika'nın, Osmanlı İmparatorluğu içinde egemenlik kurma çabası olan misyonerlik faaliyetlerine de kısaca bakmak gerekir. Amerika, American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM)¹⁶ adlı misyoner örgütü ile Osmanlı İmparatorluğu toprakları içerisinde, ilk olarak 15 Ocak 1820 tarihinde, Amerikan misyonerlerinin, Osmanlı topraklarında, görünürde dinsel amaçlı, gerçekte ise ekonomik, siyasi ve kültürel nitelikli misyonerlik faaliyetlerine başlamıştır. Bu faaliyetler okul, hastane gibi kurumlara paravan olarak kullanılarak yürütülüyordu. 1820 yılında Kudüs, Beyrut, Trablusşam, Yafa, El Halil, Şam, Antakya ve Lazkiye'de misyonerlik çalışmasının alt yapısını oluşturan Amerika'nın, 1827'de bahse konu bölgelerde kurduğu misyoner okullarının sayısı 13, öğrenci sayısı ise 100'ü kız olmak üzere 600'ü bulmuştu. 1827'de Ermeni misyonunu kurduktan sonra, 1830'larda misyoner faaliyetlerini Mısır, Filistin, Suriye, Ege adaları, Trablusgarp ve Tunus'a kadar yaymıştı. Bu çalışmalar daha sonra Karadeniz, Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Ege bölgelerini de içine aldı. 1880'de bu coğrafyadaki Amerikalı misyonerlerin denetimindeki kilise sayısı 97'ye, okul sayısı 331'e, öğrenci sayısı ise 13.095'e yükselmişti. XIX. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nda ilkokuldan, yüksek okula kadar gelişmiş bir Amerikan eğitim ağı meydana gelmişti. Misyonerlerin görünürdeki görevleri, Kudüs'ten başlayarak tüm dinsizleri, Müslümanları ve sözde Hıristiyanları doğru yola davet etmek, asıl amaçları ise, Orta Doğu'nun kültürel sondajını yapmaktı.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte, 1914 yılının son ayında Amerika Başkanı Wilson, Amerikan vatandaşlarının Osmanlı topraklarını terk etmesini

¹⁴ S. Türkman, *a.g.e.*, s. 6; "Almanya'nın güçlendiği bu süreçte Amerika, Osmanlı Devleti'nden %1 oranında ithalat yaparken, Osmanlı Devleti'nin Amerika'ya yaptığı ihracat %23 gibi hatırı sayılır bir düzeyindedir."

¹⁵ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁶ www.ktvakfi.org.tr/gorusler4.htm - 36k-10 Ocak 2007.

istediğinde, Amerikalı misyonerlerin açtığı hastane sayısı 9'a, kolej sayısı 8'e, ortaokul sayısı 24'e, ilkokul sayısı 369'a, kilise sayısı 151'e ulaşmıştı. 1819–1914 arasında bu faaliyetler için ABCFM'in Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaptığı toplam harcama 13.345.785 dolardır¹⁷.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru sistemli bir hale gelen Osmanlı-Amerikan ilişkileri, Amerika'nın I. Dünya Savaşı'na girmesiyle kesilmiştir. Amerika, 6 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan etmesine rağmen, Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmemiş, fakat Osmanlı İmparatorluğu Almanya'nın baskısı ile 20 Nisan 1917'de Amerika ile ilişkilerini kesmiştir¹⁸. Amerikan okullarına ve misyonerlik kurumlarına dokunulmamıştır.

Amerika, I. Dünya Savaşı sonunda Sevr Antlaşması'na taraf devlet olarak imza atmış ve anlaşmanın maddelerinden biri gereği, Doğu Anadolu'da kurulacak Kürt ve Ermeni devletlerinin himayedarı olmuştur. Bu anlaşma gereği, Doğu Anadolu'da kurulacak Ermeni Devleti'nin sınırları, Amerika Başkanı Wilson tarafından saptanacak ve anlaşmanın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra, Doğu Anadolu'da bağımsız bir Kürt Devleti kurulacaktı. İlgili tüm ülkelerin parlamentolarında onaylandıktan sonra yürürlüğe girecek bu anlaşma, sadece Yunan parlamentosunca onaylanmıştır¹⁹.

2. İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASI

Bu dönemde, Mustafa Kemal Atatürk ve O'nun kurduğu CHP, devletin dış politikasına hükmetmiş ve dış ilişkiler “Yurtta Barış, Dünyada Barış²⁰” ilkesi doğrultusunda yürütülmüştür. Bağımsızlık mücadelesi, işgalci Batı emperyalizmine karşı verilmesine rağmen, Batı'ya “sırtını dönük” bir dış politika yürütülmemiş, “Misak-

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz; tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı'da_misyonerlik - 63k -; S. Türkman; *a.g.e.*, s. 1-5.

¹⁸ O. Sander, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁹ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, *a.g.e.*, s. 17.

²⁰ M. Gönlübol, “Atatürk'ün Dış Politikası; Amaçlar ve İlkeler”, *Atatürk Yolu*, TTK Basımevi, Ankara 1987, s. 269.

ı Milli²¹” (Ulusal Yemin) ilkeleri, dış politikanın esasını oluşturmuş ve Kurtuluş Savaşı’nda gözetilen ulusal çıkarlar aynen korunmaya çalışılmıştır.

Kurtuluş Savaşı boyunca, Atatürk, diğer Avrupa ülkelerinden yardım beklemediği gibi, ABD’nden de, kendisinden farklı düşünenlerin baskısına rağmen yardım istemeye yanaşmamıştır. İtilaf Devletleri’nin müttefiki ve doğuda bir Ermeni devleti kurulmasından yana olan ABD’nin, buna karşı çıkan Türkiye’ye yardım etmesi düşünülemezdi²².

ABD ve Osmanlı İmparatorluğu birbirlerine savaş ilan etmediği için Lozan Konferansı’ndaki görüşmelere ABD, İsviçre Elçisi Joseph C. Grew’i gözlemci olarak göndermiş, görüşlerini İngiltere, Fransa ve İtalya aracılığı ile iletmıştır. Bu konferans esnasında Joseph C. Grew ile İsmet İnönü arasında 6 Ağustos 1923 tarihinde iki ülke arasındaki siyasi ve ticari ilişkileri düzenleyen bir antlaşma imzalanmış, fakat Amerikan Senatosu sözü edilen antlaşmayı Türkiye’nin, Ermeni meselesini dikkate almadığı ve kapitülasyonların ilgasını kabul etmediği bahanesiyle onaylamamıştır²³.

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması’nın, 18 Ocak 1927 tarihinde Amerikan Senato’sunda reddedilmesinden sonra, İstanbul’daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol, 20 Ocak 1927’de Ankara’ya hareket etmiş ve Senato’nun bu tutumunun, Türkiye ile dostane ilişkiler kurulmak istenmediği şeklinde anlaşılmasını gerektiğini bildirmiştir.

ABD ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilk resmi antlaşma, 1 Ekim 1929 tarihinde imzalanan “Ticaret ve Seyrisefain” antlaşmasıdır. Bu antlaşmanın en büyük özelliği, tarafların birbirlerine “en ziyade müsaadeye mazhar millet” imtiyazını tanımlarıdır. Antlaşma 12 Nisan 1930 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafında kabul ve tasdik edilmiştir²⁴.

²¹ H. Rıza Soyak; *Atatürk’ten Hatıralar, C. I*, Yapı ve Kredi Bankası A. Ş. Yayınları, İstanbul 1973, s. 110; M. Budak; “Hangi Misâk-ı Millî”, *Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı, C. I*, Sayı 23-24, Ankara 1998, s. 253, 256.

²² A. Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990, ss. 532-533.

²³ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, a.g.e.*, ss. 90-95.

²⁴ *A.g.e.*, ss. 113-117.

Yeni bir ticaret antlaşması ise 1 Nisan 1939 tarihinde imzalanmıştır²⁵. Bundan sonra gelişen Türkiye ile ABD arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler hemen hemen daima bu antlaşma baz alınarak sürdürülmüştür.

3. II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRK – AMERİKAN İLİŞKİLERİ

a. TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN UNSURLAR

(1) JEOSTRATEJİK KONUMU

Bu dönem için Türkiye’nin dış politikasını etkileyen unsurlar ele alındığında ilk dikkati çeken husus hiç şüphesiz ki “jeostratejik konumu” dur.

Lozan’dan sonra Avrupa’nın bütün güçlü devletleri ile komşu durumuna gelen Türkiye’nin stratejik önemi azalmamış, aksine artmış ve o zamanın güçlü devletlerinin dış politika emellerine hedef olmuştur. SSCB ile doğu bölgesinde, İngiltere ile Kıbrıs ve Irak mandasıyla, Fransa ile Suriye mandasıyla, İtalya ile Oniki Ada ve Meis Adası ile sınırdaş olmuş ve güçlü devletlerle olan komşuluğu, stratejik önemini arttırmıştır²⁶.

Türkiye, 1917 devriminden sonra dünyadaki en büyük ve güçlü devletler arasına giren iki devletten biri olan SSCB ile sınır komşusudur ve bu durumun yarattığı stratejik konumunun, dış politika ve ulusal güvenliğini etkilememesi olası değildir.

Türkiye, bunun yanı sıra, çekişen bloklar için her dönemde çok önemli ekonomik ve stratejik değer taşıyan, devamlı üstünlük yarışmasına konu olan ve kendisi ile gerek dini, gerekse geçmişten gelen yönetme ve birlikte yaşama ortak noktaları olan, dünyanın en önemli petrol rezervlerine sahip Orta Doğu bölgesinde konuşlanmıştır.

(2) BOĞAZLAR

Boğazların kendi toprakları içinde bulunması da Türkiye’nin dış politikasını devamlı olarak etkileyen bir doğal etkidir²⁷. SSCB, kendisini Akdeniz’deki öteki

²⁵ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi (BCA), Sayı: 2/10890, Fon Kodu: 30..18.1.2., (28. 04. 1939).; Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 01 Nisan 1939 tarihinde Ankara’da imzalanan ticaret anlaşmasının tasdiki hakkında kanun layihası için bkz., BCA, Sayı: 2/10890, Fon Kodu: 30..18.1.2, (28. 04. 1939).

²⁶ M. Gönübol ve C. Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995), (1919–1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996. s. 63.

²⁷ A. H. Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler, (1923–1968) I”, *SBF Dergisi*, C. XXIII, No. 3 (1963) , s. 262.

denizci güçlerden daha zayıf gördüğü zaman, Boğazların savaş gemilerine kapalı tutulmasını savunmuş, kuvvetli gördüğü zamanlar ise açılmasını istemiştir.

Ancak SSCB'nin amacı her ne kadar Boğazları kendi savaş gemilerine açmaksa da, asıl amacı Boğazları, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapamaktı. Bu bakımdan, Montrö'de kurulan düzenin, Boğazları, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapayamaması, Sovyet güvensizliğinin devamına yol açmıştır.

SSCB'nin, Boğazlar üzerinde bitmeyen arzuları sürekli olmuştur²⁸. Nitekim II. Dünya Savaşı sonunda kendini kuvvetli, Türkiye'yi de zayıf ve yalnız görür görmez, Montrö düzenini değiştirmek istemiştir²⁹. Önce 1945 yılındaki sözlü bildirimler ile ondan sonra da 1946 yılındaki notalarıyla, Boğazların Türkiye ile SSCB tarafından ortak savunulmasını, bunun için kendilerine Boğazlarda deniz ve kara üsleri verilmesini, Montrö Sözleşmesi'nin Karadeniz devletleri yararına yeniden gözden geçirilmesini önermiştir³⁰.

(3) ORTA DOĞU

Türkiye, bloklar için her dönemde çok önemli bir ekonomik ve stratejik değer taşıyan, devamlı bir üstünlük yarışmasına konu olan Orta Doğu bölgesindedir³¹.

Orta Doğu'nun jeopolitik ve ekonomik değerleri, dünyanın ideolojik uçlarını temsil eden büyük devletleri de bu bölge ile ilgilenmeye zorlamıştır. Ayrıca değişik nitelikli olaylar Orta Doğu'da sürekli olarak bunalımlara neden olmuştur³². Hem coğrafî, hem dinsel, hem de tarihsel açıdan Türkiye için bugün olduğu gibi dün de sürekli hayati önem taşıyan bu bölge, aynı zamanda dünyanın kullandığı enerjilerin deposu durumunda olduğundan, bunalım ve olayların özellikleri, bu bölgedeki enerji kaynaklarını kullanan ülkeler tarafından yakından izlenmesine neden olmaktadır..

²⁸ M. H. Caşın, "İkinci Dünya Savaşı'nın Türk Dış Politikası ve Ulusal Güvenlik Stratejilerine Etkileri", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II* (Sunulmayan Bildiriler) (20-22 Ekim 1997), Gnkur. Yay., Ankara 1999, s. 128.

²⁹ M. P. Leffler, "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952", *The Journal of American History*, Vol. 71, No 4, p. 807-808.

³⁰ A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler, (1923-1968) I", *a.g.m.*, ss. 262-264.

³¹ *A.g.m.*, s. 266.

³² M. Ekendil, *Çağdaş Orta Doğu Olayları*, Gnkur. ATASE Yayınları, Ankara 1992, s. 1.

Türkiye, bir yandan SSCB, öte yandan da Batılıların; Arap olan ve olmayan Orta Doğu devletleriyle yeni ilişkiler kurmak, mevcut ilişkilerini devam ettirmek, yada eski ilişkilerini yeniden korumak istedikleri zaman ilk yararlanmayı düşündükleri bir sıçrama taşı olarak ele alınmıştır³³.

(4) JEOPOLİTİK DURUMU

Türkiye'nin jeopolitik durumu da Batı için önemliydi. Üç kıtanın birleştiği noktada bulunan Türkiye, hangi sistemin içinde olursa olsun, o sistemin Orta Doğu'yu ve Asya'yı kolayca kendi denetimi altında tutma, hatta nüfuz altına alma olanağı bulacağı açıktır. Nitekim II. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'dan tasfiye edilmek durumunda kalan İngiltere, bu kaçınılmaz sonucu biraz geciktirebilmek ve askerlerini bölgede barındırabilmeyi sağlayabilecek bir formül bulabilmek için, savaşın sona erdiği günlerden başlayarak "içine Türkiye'nin de katılacağı" bir Orta Doğu düzeni kurmaya çalışmıştır. 1949–1951 yıllarının Akdeniz Paktı ve Orta Doğu komutanlıkları tasarıları, Orta Doğu savunma düzeni, daha sonraki Bağdat Paktı (CENTO) denemesi, hep bu düşüncenin meyveleridir. Buna karşılık ABD'de 1950 yıllarında, Türkiye'yi, SSCB'ne gerekirse yapılacak bir karşı saldırı için, en elverişli bir üs olarak görmeye başlamıştır³⁴.

b. II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Lozan Antlaşması, Kurtuluş Savaşı'nı kazanmış Türk Devleti ile I. Dünya Savaşı'nın galipleri arasında yapılan bir antlaşmadır ve yenilgiye uğrayan ülkelerden yalnız Türkiye böyle bir antlaşma yapma konusunda başarılı olmuştur. Anlaşmadan sonra Türkiye'nin önemi artmıştır. Lozan sonrası Türkiye toplumsal hayatında değişikliklere girişmiş, bu değişikliklerin başarılı olabilmesi için yurt içinde olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de barış ortamına gereksinimi olduğunu kavramıştır³⁵. Bu nedenle geçmişin kötü anılarını unutarak, barış içinde yaşamayı siyasetinin temeli haline getirmiş ve her meseleyi barış yolu ile çözmeye çalışmıştır³⁶.

³³ A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler, (1923–1968) I", *a.g.m.*, s. 267.

³⁴ Dünyadaki Jeopolitik Yönelimler ve Türkiye, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, Ağustos 2000, İstanbul, ss.152,155.

³⁵ M. Gönübol ve C. Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995), (1919–1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası)*, *a.g.e.*, ss. 63–64.

³⁶ A. Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul 1981, s. 171.

Dış politika esaslarının belirlenmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın öngörü, görüş ve önerileri esas teşkil etse de, dış politikayı yöneten Dışişleri Bakanının sürekliliğine de büyük özen gösterilmiştir. İktidara gelen 9 hükümetin üçüncüsünden başlayarak, II. Bayar Hükümeti'nde, İnönü'nün vetosuna kadar, Tevfik Rüştü Aras yaklaşık 14 yıl Dışişleri Bakanlığı yapmıştır³⁷.

Dış politika konusunda, uygulamaya yönelik hükümet programlarına bakıldığında esasın; Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal birliğini, varlığını, çıkarlarını göz önünde bulundurarak, dış siyasette huzur, barış ve iyi ilişkiler kurmak; komşularla antlaşmalar imzalayarak ilişkileri devam ettirmek ve henüz ilişkiye girilmeyen devletlerle samimi bir dostluk kurmak olduğu görülecektir³⁸.

Türkiye, ülke dışında yeni sınırlarını kabul ettirmeye ve korumaya çalışırken, ülke içinde de Türkiye Cumhuriyeti'nin temel esaslarını ve reformlarını tamamlamaya çalışmıştır. Ancak yöneticiler, köklü değişiklikler, önemli devrim ve kalkınma hareketleriyle yapılacak reformların, başarılı sonuçlar doğurabileceğinin farkındadırlar³⁹. Bu dönem içerisinde hükümet dış politika programı gereği; Yunanistan, Romanya, ABD, Lehistan, Avusturya, Macaristan, Almanya, İran, Afganistan, SSCB, Fransa, İspanya, İsveç, Felemenk, Çekoslovakya ve İtalya ile ikili ilişkilere girmiş, bazıları ile antlaşmalar imzalamış⁴⁰ ve Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) ile resmi temaslar başlatmıştır⁴¹.

Genç Türkiye Cumhuriyeti, I. Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası güvenliğin sağlanmasında büyük katkısı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün, “Yurtta Barış,

³⁷ T. Sanal, *Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti*, Sim Matbaacılık, Ankara 1995, s. 261.

³⁸ N. Dağlı-B. Aktürk, *Hükümetler ve Programlar, (1920–1960)*, c. I, TBMM Basımevi, Ankara 1988, s. 24.

³⁹ *Doğumunun 100. Yılında Atatürk Yayınları:1; Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge), 1923–1938*, Cilt: II, Kültür Bakanlığı Yayınları:392, Ankara 1981, s. 49.; Mustafa Kemal Atatürk bunu 01 Kasım 1927'deki Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasında şu şekilde ifade etmiştir: “Aziz Arkadaşlarım; Cumhuriyetin dahili ve harici siyaseti, istikbalde dahi haysiyet ve istikametle ve Türk milletinin kudretlerini onun refah ve inkişafı için tevcih ve teksif eylemekle temayüz edecektir...”

⁴⁰ *A.g.e.*, ss. 42–45.

⁴¹ BCA, Sayı: 987, Fon Kodu: 30..18.1.1., (19. 10. 1924); BCA, Sayı: 1059, Dosya: 401-2, Fon Kodu: 30..18.1.1., (26. 10. 1924).

Dünyada Barış” anlayışı ve öngörüsü ile “barışçı” ve “yansız”⁴² bir dış politika stratejisini başarıyla takip etmiştir. 17 Aralık 1925’te SSCB ile Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmış⁴³, Türkiye’nin girişimi üzerine, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında⁴⁴ 8 Temmuz 1937’de Sadabad Pakti kurulmuştur⁴⁵.

Benzer bir şekilde Balkanlar’da, Alman ve İtalyan nüfuzunun hissedilen artışı, Yunanistan ve Türkiye’yi ortak hareket etmeye iten sebeplerin başında gelmiştir. Türkiye 1934’te kurulan Balkan Pakti’nin oluşturulmasında etkin rol oynamış⁴⁶, İtalya’nın Akdeniz üzerindeki emellerini idrak eden Türkiye, bu ülkenin gücünü sonraya saklayan ve tarafsızlık maskesi altında Akdeniz’de saldırgan ve yayılmacı bir ülke tehlikesi taşıdığına yönelik ciddi endişeler içinde olmuştur.

Öte yandan, faşizmin Avrupa’da yükselen baskısını değerlendiren Türkiye, İngiltere ve Fransa ile imzalanan 19 Ekim 1939 Ankara Antlaşması gereğince, savaşın Akdeniz’e intikal etmesi halinde, bu ülkelere yardım vaadine karşılık olarak, askeri silah ve malzeme tedariki yolunda güvence sağlamıştır⁴⁷.

Bu dönemde, Lozan’dan yarım kalan meselelerin çözümü için uğraşılmış ve haysiyetli bir dış politika izlenmiştir. Lozan Antlaşması’ndan sonra, Türkiye’nin bir türlü uzlaşmadığı ülke İtalya olmuş, Türkiye açısından, İngiltere ile dostluk, Kurtuluş Savaşı’ndan beri süregelen SSCB ile samimi ilişkilerde bir değişiklik yaratmamış, Türkiye, İtalyan ve Alman tehlikesine karşı İngiltere ve SSCB’ye dayanmak istemiştir⁴⁸.

⁴² G. Cebecioğlu, “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Silâhlı Kuvvetleri”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, (20–22 Ekim 1997), Gnkur. Yay. , Ankara 1998 , s. 324.

⁴³ A. H. Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923–1968)” , *SBF Dergisi*, XXIII, (1968), s. 244.

⁴⁴ G. Cebecioğlu, *A.g.m.* , s. 325.

⁴⁵ M. Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, ss. 108–113.

⁴⁶ M. Yargıç, “II. Dünya Harbi Öncesi, Harp Esnası ve Sonrasında Türkiye'nin Milli Politikası ve Milli Askeri Stratejisi”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II* (20–22 Ekim 1997) , Gnkur. Yay. , Ankara 1999, s. 471.

⁴⁷ M. H. Caşın, *A.g.m.*, s. 123.

⁴⁸ A. Ş. Esmer-O. Sander, *Olaylarla Türk Dış Politikası (İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., No. 279, Ankara 1969. , s. 147.; C. Koçak, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Cumhuriyetin Barış Politikası”, *İnönü Özel Sayısı, Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:8, Aralık-Ocak 1984/85, Olgaç Matbaası, Ankara, ss. 16–17.

1939 yılında, İtalya'nın Arnavutluğu işgal etmesiyle birlikte, bu durum Türkiye'yi, İngiltere ve Fransa'ya biraz daha yaklaştırmıştır. Ortaya çıkan bu İtalyan tedirginliğinin, Türkiye'yi o zamana kadar birlikte yürüdüğü SSCB'nin dostluğuyla yetinmeyerek İngiltere ve Fransa'ya da yakınlaştırdığı söylenebilir⁴⁹. Bu gelişmelerin sonucunda, Türkiye - İngiltere - Fransa, II. Dünya Savaşı'nın başlangıç safhasında Üçlü İttifak Anlaşması'nı gerçekleştirmişlerdir⁵⁰. Bu anlaşmaya göre, bir Avrupa devletinin saldırısı ile başlayan İngiltere ve Fransa'nın katılacakları bir savaş Akdeniz'e yayılırsa Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya yardım edecekti. Türkiye bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa, İngiltere ve Fransa kendisine yardım edecekti. Bunların dışında Türkiye, anlaşmaya koydurduğu Ek 2 numaralı protokolle, anlaşmadan doğan taahhütlerin, kendisini SSCB ile bir savaşa sürükleyemeyeceği konusunda bir çekince koydurmuştur. İttifaktan hemen sonra Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında iktisadi ve mali anlaşmalar da imzalandı. Bu anlaşmalarla iki devlet Türkiye'ye savaş malzemesi ihtiyacını karşılamak üzere kredi vereceklerdi. Böylece Batı ülkeleri ile ilk ittifak anlaşmasını yapan Türkiye, II. Dünya Savaşı öncesinde onlarla kader birliği yapmaya başlıyordu.

Almanya'nın yayılmacı politikasına karşı Doğu Avrupa'da kendisine bir güvenlik kuşağı yaratma yollarını arayan SSCB, 23 Ağustos 1939'da II. Dünya Savaşı başlamadan hemen önce Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalayarak yeni bir yol denemeye başlamıştır. Bu anlaşma sonrası Almanya, Türkiye'nin tarafsızlığının sağlanması için Sovyet hükümetine baskı yapmış ve Türkiye'yi İngiltere ve Fransa cephesinden uzaklaştırması için SSCB'nin ağırlığını kullanmasını istemiştir⁵¹.

Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı bütün dünyada büyük bir şaşkınlık yarattığı gibi, Türkiye'yi de güç durumda bırakmıştır. Gerçekten, Türkiye, İngiltere ve Fransa ile görüşmelere girişirken, SSCB'nin de bu devletlerin yanında yer alacağını umuyordu.

⁴⁹ A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler, (1923–1968) I", *a.g.m.*, ss. 244–245.

⁵⁰ Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile yaptığı 1939 Askeri İttifak Anlaşması'nın metni için bkz.; BCA, Dosya: 422155, Fon Kodu: 30..10.0.0., (28. 10. 1939).

⁵¹ A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler, (1923–1968) I", *a.g.m.*, ss. 258–259.

c.II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Savaş, dünyanın galip devletler arasında paylaşılması dışında, bir barış ortamı getirmemiş; emperyalist devletlerin istediği gibi şekillendirilmiştir. Parçalanmasına rağmen, bağımsızlığını sağlamış olan Türkiye, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde⁵²; ekonomik, sosyal, kültürel vb. alanlarda yaptığı atılımlarla, bölgesinde hatırı sayılır bir ülke haline gelmiştir.

Türkiye'deki gelişmeler bu çerçevede seyrederken, dünyanın diğer yerlerinde sömürgecilik ve savaşlar devam ediyordu. Dünya çapında bir savaşın kaçınılmaz olduğunun farkında olan İnönü, böyle bir durumda Cumhurbaşkanlığı sorumluluğunu almıştı.

İnönü'nün, Atatürk'ün doğal bir devamı sayıldığı bir ortamın⁵³ ardından gelişen II. Dünya Savaşı içinde, Türk dış politikasını yönetenlerin amaçları; savaşa katılmadan Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak, maceracı bir politikadan uzak durmak ve büyük devletler arasında bir denge unsuru olma politikasını yürüterek, saldırılardan korunmaktı.

Türkiye, 1939 yılına kadar mevcut koşullar çerçevesinde Sovyetlerle iyi ilişkiler içinde olmuştur⁵⁴. Fakat her devlet yaklaşan savaş için hazırlıklar yapıp tedbirlerini almaya başlayınca, mevcut koşullar da değişmeye başladı⁵⁵. Devletler garantiler elde etmeye, savunma ittifaklarına girmeye çalışıyorlardı. Almanya'da gittikçe saldırgan bir hale gelen Nazi rejiminden çekinen Sovyetler, topraklarının güvenliğini sağlamak için çaba gösterenlerin başındaydı. İngiliz ve Fransızlarla görüşmeye başladı. Fakat, Müttefikler bir türlü anlaşmaya yanaşmadı. Bu durumdan Sovyetler kuşkulandı. Sovyetlerin güvenliği açısından Türkiye'nin durumu ve stratejik konumu büyük önem kazanmıştı. Bu sırada, Türkiye'de Müttefiklerle anlaşmanın yollarını aramaktaydı⁵⁶.

⁵² T. Coşkun, “ İkinci Dünya Savaşı'nda Elde Edilen Tecrübelerin TSK'ye Yansımalar”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (20–22 Ekim 1997 İstanbul)* , Gnkur. Yay. , Ankara 1998, s. 437.

⁵³ Ş. S. Aydemir, *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968, C: II, s. 30.

⁵⁴ B. Oran, “Türkiye'nin Kuzeyindeki Büyük Komşu” Sorunu Nedir? Türk-Sovyet İlişkileri (1939–1970)”, *Sbfd*, Ankara 1971, s. 48.

⁵⁵ İ. Kurtcebe, “II. Dünya Savaşı Sonunda Türkiye Üzerinde Rus Baskısı”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Gnkur. Yay., Ankara 1998, s. 564.

⁵⁶ B. Oran, *a.g.m.* , s. 48.

Bu ortam içerisinde Türkiye, İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da yukarıda açıkladığımız üçlü ittifak anlaşması imzaladı⁵⁷. Türkiye, bu anlaşma ile kurulduğundan bugüne, gerçek anlamda bağımsızlığını ve egemenliğini koruyabilme kaygısıyla, başka devletlerle ittifak ilişkilerine girmekten ve başka devletlere ekonomik ayrıcalıklar tanımaktan kaçınmasına rağmen, 16 yıldır uyguladığı bu prensibinden vazgeçiyordu⁵⁸.

Savaşın yaklaşmasıyla kendisini tehlikede gören Sovyetler, Almanya ile anlaşınca güçlendiğini hissetmiş ve Boğazların kapanmasını temin için Türkiye'ye baskı yapmıştır. Sovyetlerin, Türkiye'den yaptığı (Çanakkale Boğazının ortak savunması, sahilدار olmayan devletlerin savaş gemilerinin Karadeniz'e girmemesi için garanti, bir Türk - Sovyet anlaşmasını Sovyetleri dolaylı ya da dolaysız, Almanya'yı da silahlı bir çatışmaya götürmeyeceği hakkında kesin kayıtlar gibi bağlayıcı talep ve yükümlükler) bu istekler Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur⁵⁹.

Türkiye, İngiltere ve Fransa ile üçlü ittifakı imzaladığı sırada, Almanya'nın 30 Ağustos 1939'da genel seferberlik ilan eden Polonya'ya savaş ilan etmeksizin taarruzu başlatması ve 3 Eylül'de Fransa ve İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesiyle II. Dünya Savaşı başlamıştır⁶⁰. 5 Eylül'de ABD tarafsızlığını ilan ederken, 17 Eylül'de Sovyet birlikleri Doğu Polonya'ya girecektir⁶¹.

İnönü, 1 Kasım 1939 tarihinde, TBMM'nin 6. Dönem 1. Yasama yılında yaptığı açış konuşmasında; dünyanın genel durumunu, yapılan bu ittifakı ve gerekçelerini Meclise anlatırken, temel amacın barışı korumak olduğunu belirtiyordu⁶².

⁵⁷ A. Ş. Esmem-O. Sander, *a. g. e.*, s. 154.

⁵⁸ *A.g.e.*, s. 154.

⁵⁹ G. Uluksar "İkinci Dünya Savaşı Öncesi ve Savaşın Devamında Türk - Rus İlişkileri", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II* (20-22 Ekim 1997), Gnkur. Yay. , Ankara 1999, s. 398.

⁶⁰ Lewis, V. Thomas, Levis-Frye, R. N., *The United States and Turkey and Iran (1951)*, Cambridge 1951, s. 89.

⁶¹ A. H. Jacobsen, *1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı*, Gnkur. Basımevi, (Çeviren İbrahim Ulus), Ankara 1989, ss. 9-12.

⁶² A. R. Cihan, *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1920-1973) Cilt II (1939-1960)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1993, s. 2.; "...Avrupa buhranı, sulhu korumaya matuf gayretlerin zaman zaman ümit verici safhalarından sonra büsbütün alevlenmiş ve nihayet harp faciasının patlaması bir emrivaki olmuştur. ...Cumhuriyet hükümeti, bütün bu devrelerde, sulha hizmet etmek ve kendi masuniyetini temin eylemek gayretini esaslı vazife telakki etti. 12 Mayıs'ta İngiltere ve 23 Haziran'da Fransa hükümetleri ile kararlaştırılmış olduğu müşterek beyannameler, bu gayretin mahsulüdür. 19 Ekim'de imzalanan ve bu hafta yüksek tasdikinize arz edilecek olan muahede de; hiçbir devletin

27 Ağustos 1940'da, Almanya-İtalya-Japonya'nın kendi aralarında imzaladıkları pakt sonrasında⁶³, Balkanlar üzerinde Alman tehlikesi ufukta belirirken⁶⁴, 28 Ekim 1940'de İtalya Yunanistan'a saldırdı. Ocak 1941'de Almanya⁶⁵'nin Balkanlara inmesi, Türkiye ile beraber İngiltere ve SSCB'ni de telaşlandırdı. Bu durum Türk-Sovyet ilişkilerinde kısmi bir düzelmeyi başlattı.

Bu ortam içerisinde İnönü, 1 Kasım 1940'da, TBMM'nin 6. Dönem 2. Yasama Yılı açış konuşmasında⁶⁶, Türkiye'nin savaş dışı kalacağını tüm dünyaya ilan ediyordu.

Almanya, 1941'den başlayarak tüm Balkan devletlerini tehdit eder biçimde Balkanlara inince, Almanya'nın Orta Doğu'ya da el atabileceğini düşünen İngiltere, Türkiye'nin savaşa katılmasını istedi⁶⁷. Savaşa katıldığı takdirde, askeri ve teknik

aleyhinde olmayarak, hiç olmazsa tesirimizin yetiştiği sahada beynelmilel sulh ve emniyete hizmet etmek suretiyle kendi emniyetimizi masun tutmak gayesine matuftur. Sulhu korumak ülküsü; her memlekette, kendi hususi bünyesi, coğrafi vaziyeti ve imkânlarına göre ayrı ayrı tedbirleri ilham edebilir. Türkiye için hareket hattını evelden sarahat ve samimiyetle belli etmek, sulh yolundaki vazife tedbirlerinin en müessir olanıdır denilebilir. Biz, bu muahede ile harp fecayii içinde ıstırap çeken Avrupa'da bir emniyet mıntıkası tesisi suretile, bu facianın müstakbel ittisal ve inkişaflarına mani olmak gayesini güdüyoruz... Bugün olduğu gibi yarın da memleketimizi harp mıntıkası haricinde bırakmayı, emniyet ve taahhütlerimizi ihlal etmemek koşulile, milletimize karşı vazife icabı olarak cidden arzu ediyoruz..."

⁶³ A. H. Jacobsen, *a.g.e.*, s. 15.

⁶⁴ A. Ş. Esmer-O. Sander, *a.g.e.*, s. 159.

⁶⁵ C. Koçak, *Türk Alman İlişkileri (1923–1939)*, TTK Yayını, Ankara, 1991, s. 242.

⁶⁶ A. R. Cihan, *a.g.e.*, ss. 11–12.; "...Türkiye'nin, hudutları haricinde bir karış toprakta gözü, bir hakkı ihale niyeti yoktur. Bize, emniyetimize, o emniyetle müteradif olan hayati menfaatlerimize tecavüz niyetinde olmayan hiçbir devlet, bizim siyasetimizden endişe ve bizi, hakkımızın mahfuziyetini istediğimizden dolayı, muaheze edemez.

Muhterem arkadaşlar;

Bizim harp harici vaziyetimiz, bize karşı aynı iyi niyeti gösteren ve tatbik eden bütün devletlerle en normal münasebetlere mani değildir. Kezalik, harp harici vaziyetimiz, bizim topraklarımızın, deniz ve havalarımızın muharibler tarafından birbiri aleyhine kullanılmasına istisnasız olarak manidir., biz muharebeye girmedikçe kati ve ciddi olarak mani kalacaktır.

...size arzetmiş olduğum bu siyasi umdeler, memleketimizi harb faciasından bu güne kadar nasıl masun bulundurdu ise, yarının emniyetine de aynı veçhile hizmet edecektir, ümidindeyiz.

Dünyanın geçirdiği vahim buhran içinde uzak yakın bütün devletlerle münasebetlerimiz normal seyrini takip etmiştir. Sovyet Rusya ile aramızda yirmi seneye yakın bir mazisi olan itimadlı münasebetler, her ikimize de atfedilemeyecek olan buhranlar geçirdikten sonra esas olan dostane mahiyetini tekrar elde etmiştir. ...

Aziz arkadaşlar,

Önümüzde insaniyet için uzun ıstırap devreleri olmak mümkün, hatta muhtemeldir. Bu devre esnasında hayati menfaatlerimize karşı hassa bulunurken dostluklarımıza ve ittifaklarımıza vefalı kalacağız..."

⁶⁷ Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, Belge No. 108, s. 45.

yardımda bulunacağını bildiren⁶⁸ İngiltere'nin çabalarına karşılık Türkiye, savaş dışı durumunu korumuştur⁶⁹.

Hitler, SSCB'ne karşı girişeceği saldırıdan önce, Balkan cephesini tümüyle güvenlik altına almak için, Türkiye ile 18 Haziran 1941'de Türk-Alman saldırmazlık paktı imzalandı⁷⁰. Bu antlaşma ile İstanbul'a 100 mil kadar yaklaşan Alman ordularına karşı Türkiye kendisini güven altına almaya çalışmıştır. Bununla beraber, bu anlaşmaya, Türkiye'nin İngiltere'ye karşı antlaşma yükümlülüklerini muhafaza ettiği koşulu koydurdular⁷¹. Bu dönemde SSCB'nin Türkiye politikası, Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamaya yönelik olmuştur⁷².

İnönü, 1 Kasım 1941 tarihinde, TBMM'nin 6. Dönem, 3. Yasama Yılı konuşmasında, gelişmeleri Meclis'te ayrıntılı olarak değerlendirirken, esas olarak bölgede barış arzusunda olduklarını dile getirmiştir⁷³.

⁶⁸ A. Ş. Esmer-O. Sander, *a.g.e.*, s. 163.

⁶⁹ Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, Belge No. 108., s. 55.

⁷⁰ A. Ş. Esmer-O. Sander, *a.g.e.*, s. 169. ; G. Cebecioğlu, *a.g.m.*, s. 352.

⁷¹ B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK. Yay., Ankara 1988, ss. 294–295.

⁷² B. Oran, *a.g.m.*, ss. 49–52.

⁷³ A. R. Cihan, *a.g.e.*, ss. 19–20.; "...geçen toplantı yılının başından beri dünya durumunun gösterdiği gelişmeler neticesinde, o zamanki tahminlerine uygun olarak, harp alanı korkunç bir tarzda genişledi. Bütün Avrupa'yı ve hemen hemen bütün Asya ve Afrika'yı sarmış olan harp ve işgal faciaları; memleketimizin etrafında bu felaketlerinden masun kalmış bir tek millet kalmadı.

Esefle görüyoruz ki, yarınki manzaranın medeniyet âlemi için bu günden daha elemli olması ve yıkıcı harbin bütün dünyaya daha ziyade genişlemesi, gitgide kökleşen bir ihtimal halindedir.

Yangınlar içinde inleyen Avrupa ve Asya kıtalarının bitişik noktasında sulh ve sukun yurdu, aziz vatanımızdır. Harpten doğan bin türlü felaket içinde bütün milletlere karşı insani vazifesini kudreti nispetinde yapmakla iftihar duyan memleketimiz, bir gün de dünyanın beklediği ve muhtaç olduğu barışın kaynağı olabilirse, bundan duyacağımız sevinç pek büyük olacaktır.

...

Memleketimizi bu kadar yakından alakalandıran askeri hareketler, bizim uyanıklığımızı son derece arttırmış ve taahhütlerimize ve dostlarımıza sadakat çerçevesi içinde şerefimizi ve emniyetimizi koruyan sulh arzusu, siyasetimizin mesnedini teşkil etmiştir.

...

Almanya ile münasebetlerimiz, Balkan hareketleri esnasında en çetin imtihanını geçirmiştir, denilebilir. O zaman bizdeki alaka ve endişeyi layık olduğu ehemmiyetle gören ve anlayan Alman devletinin sayın reisi Hitler, bana yazdığı hususi mektupta, memleketimize karşı dostluğunu göstermiş ve hükümetin tasvibiyle kendisine vermiş olduğum cevap ve bir kere daha vaki olan mektuplaşmamız, 18 Haziran 1941 tarihli Türk Alman muahedesini vücuda getiren karşılıklı imat havasını yaratmıştır. Bu neticeyi memnuniyetle kaydetmek isterim..."

Balkanlarda bu gelişmeler yaşanırken, 4 Aralık 1941’de ABD Cumhurbaşkanı Roosevelt, Türkiye’nin savunmasının ABD’nin savunması bakımından faydalı olduğu gerekçesiyle, Türkiye’ye, “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu”ndan yardım yapılacağını ilan etti⁷⁴. Üç gün sonra Japonya, 7 Aralık 1941’de Pearl Harbor’a saldırınca, savaş sonucu ortaya çıkacak bir Alman zaferinin korkunç rüyasına dahi tahammül edemeyeceğini anlayan ABD, 11 Aralık’ta Rusların yanında savaşa girdi⁷⁵. ABD’nin savaşa girmesi ile II. Dünya Savaşı’nın İngiliz-Sovyet-ABD işbirliği devresi başladı.

14 – 24 Ocak 1943 Casablanca Konferansı’nda, Roosevelt ve Churchill, Türkiye’yi savaşa sokmak için girişimde bulunmaya karar verdiler. Bu amaçla İnönü ve Churchill 30 Ocak 1943’te Adana’da görüştüler⁷⁶. İnönü, Churchill’e Sovyetlerden emin olmadıklarını, savaş sonunda Avrupa’da Sovyet egemenliğinin artabileceği ve savaşa girebilmesi için Türk ordusunun geniş çapta takviyesinin gerektiğini söyledi⁷⁷. Adana görüşmeleri aslında Türkiye’nin tamamen siyasi bir manevrasındır. SSCB’nin kendisine yönelik tehdidinden yararlanılmak istemiştir. Bu görüşmelerde Türk Genelkurmayının görüşü 5 başlıkta toplanmıştır. Bunlar; Cephede kullanılacak silah sistemleri (top, tank, füze, silah, vd.), her türlü motorlu araçlar, lokomotif, kömür, benzin, demir yollarının yetersizliği nedeniyle gerekli gemi ihtiyacı, hava donanması için yeterli uçak (50 adet Combat Airgarrft) ve teçhizatının verilmesidir⁷⁸. Toplantıda Alman ve İtalyanlardan alınan savaş ganimetlerinden Türkiye’ye verileceklerin listesinin eklenmesi kararlaştırılmıştır⁷⁹.

11–24 Ağustos 1943’te, Quebec’te, Roosevelt ve Churchill, Türkiye’nin henüz savaşa girme zamanının gelmediğine ve askeri yardımın devamına karar verdiler.

⁷⁴ A. Ş. Esmem-O. Sander, *a.g.e.*, s. 173.

⁷⁵ D. Seyhan, Gölgedeki Adam, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966, s. 32.

⁷⁶ Adana görüşmelerinde İnönü’nün tutumu için bkz; C. Koçak, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Cumhuriyetin Barış Politikası”, *a.g.m.*, s. 24.

⁷⁷ G. Cebecioğlu, *a.g.m.*, s. 356–357. ; G. Uluskar, *a.g.m.*, s. 400.

⁷⁸ İ. Öztoprak, ”İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye 20-22 Ekim 1997- İstanbul, Gnkur. Bsm., Ankara 1998, ss. 184, 185.

⁷⁹ İ. Öztoprak, *a. g. m.*, s. 186-189.

Askeri değere haiz gemilerin Boğazlardan geçirilmesi ile Almanya'ya Türkiye'nin yaptığı Krom sevkiyatının azaltılması da talep edilecekti⁸⁰.

1943 sonbaharından başlayarak, Müttefiklerin Türkiye konusunda aralarında tam bir görüş birliğine varamadığı görülüyordu. 19 Ekim'de Müttefik Dışişleri bakanları Moskova'da bir araya geldiklerinde, SSCB, Türkiye'nin artık savaşa katılmak üzere zorlanması gerektiğini öne sürer ve isterken İngiliz ve Amerikalılar buna yanaşmıyordu. Onlara göre, Türkiye, bu aşamada savaşa hazır değildi, kendisinden hava üsleri ve ulaşım kolaylıkları istenmesi daha uygun olacaktı. Sonunda bir uzlaşmaya varıldı. Önce İngiltere Türkiye'den üslerin verilmesini isteyecek, ardından da yıl sonuna doğru İngiltere ve SSCB Türkiye'nin savaşa katılmasını isteyeceklerdi.

19–30 Ekim 1943'te Moskova görüşmelerinde, ikinci cephenin 1944 ilkbaharında açılması ile Türkiye'nin savaşa katılması kabul edilmiştir. Bu Sovyetleri son derece memnun etmiş ve Türkiye savaşa hazır olduğu takdirde, ikinci bir cephenin birkaç ay gecikmesine razı olduklarını söylemişlerdir⁸¹. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof, İngiliz ve ABD'li meslektaşlarına verdiği memorandumda, Türkiye'den savaşa girme talebinin, telkin şeklinde değil, emir şeklinde istenmesi gerektiğini belirtmiştir⁸².

Türkiye, 6 Haziran 1944 tarihinde yapılan Normandiya Çıkarması sonrası, Almanya'nın yenilgiye doğru yaklaşması ve Müttefiklerin Türkiye'nin Almanya ile ekonomik ve diplomatik ilişkilerini kesmesini istemesi üzerine, 2 Ağustos 1944 tarihinde, Almanya ile⁸³ daha sonra da 6 Ocak 1945'te de Japonya ile diplomatik ve ticari ilişkilerini kesti.

İnönü, 1 Kasım 1944'de TBMM 7. Dönem, 2. Yasama Yılı'nda yaptığı konuşmada Meclise; ABD ile ilişkilerin geliştirileceği haberini veriyordu⁸⁴.

⁸⁰ G. Uluskar, *a.g.m.*, s. 400.; S. Deringil, *Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 160

⁸¹ *A.g.m.*, s. 400; F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, 9. Baskı, T. İş. Bankası Yay., Ankara 1993, s. 392.

⁸² G. Uluskar, *a.g.m.*, s. 400.

⁸³ A. Ş. Esmer-O. Sander, *a.g.e.*, ss. 189–198.

⁸⁴ A. R. Cihan, *a.g.e.*, ss. 51–52.; "...Arkadaşlar; Dış siyasetimiz bu yıl içinde, öteden beri kendimize çizdiğimiz umumi seyrini takip ederek yeni bir merhaleye varmıştır.

Şubat 1945'teki Yalta Konferansı'nda SSCB, Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesini isteyeceğini bildiriyor, ama ayrıntılı bir istekte bulunmuyordu. Aynı toplantıda Müttefikler, ilerideki bir toplantıda, SSCB'nin ayrıntılı isteklerini öğrenip, uygun bir zamanda Türkiye'ye bildirmeyi kararlaştırıyorlardı. Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan ediyor ve San Francisco'da toplanarak, yeni bir uluslararası örgütün kurulması konusunu görüşecek olan konferansa katılmaya karar veriyordu. Türkiye, San Francisco Konferansı'na resmen çağırıldıktan sonra, Birleşmiş Milletler (BM) örgütünün kurucu üyeleri arasında da yer alıyordu.

Türkiye'nin, gerçekten savaşa girebilecek esaslı ve günün koşullarına uygun savaş silah, araç, gereç ve teçhizatı mevcut değildi ve her defasında yardım sözü verseler de, Müttefikler, Türkiye savaşa girdiğinde, Türk ordusunu takviye edecek kuvvetlerin, Türkiye'ye gelişlerini belirli koşullara bağlamışlardı. Bu koşullar; Türkiye'deki indirme ve bindirme limanlarının, intikal yollarının, nakil vasıtalarının ve üs bölgelerinin ihtiyacı karşılayacak hale getirilmesi gibi Türkiye'nin o dönemdeki olanaklarıyla gerçekleştirilmesi çok güçtü. Doğal olarak dış takviye kuvvetlerine güvenerek savaşa girmenin büyük riskleri bulunuyordu⁸⁵.

II. Dünya Savaşı boyunca, Almanlar da, Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa girmemesini sağlamaya çalışmışlar, tarafsız kalmasını kendileri için yeterli bulmuşlardır⁸⁶.

SSCB, savaş öncesine kadar karşılıklı olarak çok iyi dostane ilişkiler içerisinde olunmasına rağmen, II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte, Türkiye'ye karşı hiç de dostça olmayan bir tavır içinde olmuş ve savaş boyunca da bu tutumunu sürdürmüştür.

Tarafsız Türkiye'nin bu uzun mücadelesi, savaşın son günü bitmiş olmuyordu. Sovyetler ise toprak taleplerini, bu kez daha açık ve saldırgan bir tavırla tekrarlama

İngiltere ile ittifakımızın çerçevesi içinde olarak, Almanya ile ekonomik ve diplomatik münasebetlerimizin kesilmesine karar verdiniz. Bu tarihi karar, şumul ve tesiri itibarıyla, beklenen neticeleri vermiştir. Şüphesiz ki bu karar, milli iradenin çok önemli ve isabetli bir eseri olmuştur.

...

Birleşik Amerika ile münasebetlerimiz ve temaslarımız II. Dünya Savaşı esnasında daha artmış ve daha dostane olmuştur. İki memleket arasındaki münasebetlerin gelecekte daha geniş ve daha yakın olacağını ümit ediyoruz...”

⁸⁵ G. Cebecioğlu, *a.g.m.*, ss. 370–371.

⁸⁶ O. Öndeş, *II. Dünya Savaşı (1939–1945)*, Altın Kitapları Yay., İstanbul 1974, s. 769.

hazırlığındaydı⁸⁷. Sovyetler, savaş sonrasında İran, Türkiye, Yunanistan üzerindeki istek ve girişimleri ile Doğu Akdeniz ve Orta Doğu bölgesinde yayılmaya çalışırken Avrupa'da işgali altında bulunan ülkelerde komünist rejimleri yerleştirerek bir Sovyet Bloğu oluşturma çabası içindeydi. Ayrıca Uzak Doğu'da da Sovyet yayılcılığı artmıştı.

Bu dönemin Türk dış politikasının özelliklerini kısaca ifade etmek gerekirse, temel olarak Atatürk döneminin Türk dış politikasından farklı değildir. Kararlar İnönü tarafından alınmış, Dışişleri bunun sadık bir uygulayıcısı olmuştur. Savaşta dış politikanın stratejik hedefi, ülkenin savaştan uzak kalmasını sağlamak olmuştur. Savaşta askeri durum ile Türkiye'nin diplomatik manevraları her zaman paralellik göstermiştir. Savaş yıllarında dış politika faktörü iç politikayı da bir ölçüde etkilemiştir⁸⁸.

Türkiye, coğrafi olarak, stratejik durumu nedeniyle, II. Dünya Savaşı boyunca, Müttefik ve Mihver devletlerinin kendi yanlarında savaşa sokabilmek amacıyla, yoğun baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Savaşın tarafların baskıları karşısında, ülkenin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiç bir taviz vermeden korumak amacıyla; "savaşın dışında kalma ve büyük devletler arasında bir denge unsuru olma" politikasını yürüterek, saldırılardan korunmaya çalışmıştır⁸⁹.

d.II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRK - SOVYET İLİŞKİLERİ

Türkiye, II. Dünya Savaşı henüz bitmeden, Yalta ve Postdam konferansları esnasında, üzerindeki Sovyet tehdidi ve baskılarına karşı toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak ve güven altına alabilen bir dış politika gütmek esası ile hareket etmek zorunda kalmıştır. Son anda gösterdiği tutum ile II. Dünya Savaşı bitiminde, galip devletler safında yer almasına ve savaşı izleyen ilk yıllarda, güçler dengesinin yeniden kurulduğu ortam içerisinde, BM'nin kurucuları arasında olduğu halde, savaş sonrası siyasi yalnızlıktan kurtulamamıştır⁹⁰.

⁸⁷ G. Uluskar, *a.g.m.*, s. 401; O. Öndeş, *a. g. e.*, s. 769.

⁸⁸ C. Koçak, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Cumhuriyetin Barış Politikası", *a.g.m.*, ss. 26–27.

⁸⁹ C. Koçak, *A.g.m.*, s. 19.

⁹⁰ M. Yargıç, *a.g.m.*, s. 477.

Sovyet baskısı 1945 Haziran'ından itibaren, Türkiye üzerinde yoğunlaştı. Bu sebeple Türkiye, Sovyet tehlikesine karşı bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla, 1939'dan itibaren ittifak içinde bulunduğu İngiltere'nin ve ayrıca ABD'nin desteğini aramıştır. Ancak Postdam Konferansı'ndan önce, her iki devlette konunun üzerinde fazla durmamıştır.

19 Mart 1945'te Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof, süresi 7 Kasım 1945'te bitecek olan, 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nın, savaş sonrasında meydana gelen gelişmeler nedeniyle değiştirilmeye ihtiyacı olduğunu bildirdi. Türkiye, 4 Nisan 1945'te tekliflerin büyük bir dikkat ve iyi niyetle inceleneceğini cevabi notasında bildirdi.

Sovyetler, 1925 Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktını fes ettikten sonra, Türkiye bir anlaşma zemini aramaya başladı. 7 Haziran 1945'te yapılan görüşmede, Molotof, Büyük Elçi Selim Sarper'e, Türkiye Sovyetler ile anlaşmak istiyorsa, Sovyet isteklerini kabul etmesinin gerektiğini belirtti. Bu istekler; 16 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşması'nda tespit edilen Türkiye – Sovyet sınırında, Sovyetler lehine düzeltme yapılması, Boğazların ortak savunulması, Sovyetlere Boğazlarda kara ve deniz üsleri verilmesi ve Montrö Sözleşmesi'nin değişmesi konusunda mutabakattı⁹¹.

Sarper ilk iki teklifi hükümetin razı olamayacağı, üçüncü teklifi ise Montrö'ye taraf bütün devletleri ilgilendirdiği gerekçesiyle reddetti⁹².

Sovyetlerin bu davranışı, savaş sonunda izlemek istediği yayılma politikasının belirtilerinden biriydi⁹³. Bu durum karşısında Türk Hükümeti, İngiltere ve ABD'nin desteğini kazanmaktan başka yol göremedi.

Sovyet notasının Türk - Sovyet sınırında SSCB'ne toprak verilmesini isteyen birinci maddesi hakkında Başkan Truman anılarında şöyle diyor; “Toprak verme sorununun Türk ve Rusların kendi başlarına oturup çözmeleri gereken bir sorun olduğunu söyledim. Zaten Mareşal Stalin'de böyle yapmak istediğini bildirmişti. Fakat

⁹¹ M. Gönlübol-A. H. Ülman, “Olaylarla Türk Dış Politikası, II Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945–1965)”, *SBF Yay.*, III Bölüm, Sevinç Matbaası, Ankara 1969, ss. 207–209.

⁹²B. Oran, *a.g.m.*, ss. 56–57.

⁹³ A. S. Bilge, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri”, *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919–1965*, Sevinç Matbaası, Ankara 1969, s. 419.

Karadeniz Boğazları Sorunu'nun ABD ve bütün dünyayı ilgilendirdiğini işaret ettim⁹⁴.” Görüldüğü gibi, Müttefikler Türkiye'nin bazı bölgelerinin Türk egemenliğinden çıkarak, Sovyet mülkiyetine geçmesine, kendi kuvvet durumlarını etkilemeyeceği için aldıkları halde, kendileri için uluslararası önemi olan Boğazlar sorunu açıldığında bir dayatmada bulunmaktadırlar.

Selim Sarper, Molotof'a verdiği yanıt Türk hükümetinin 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile tespit edilen Türk - Sovyet sınırının değiştirilmesine ve Boğazlarda SSCB'ne üs verilmesine razı olmayacağıdır. Verdiği yanıtta ayrıca Montrö Sözleşmesi'nin de yalnız Türkiye ve SSCB'ni değil, bütün taraf devletleri ilgilendirdiğini, bu yüzden onların görüşlerinin de dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Türk hükümetinin Sovyet isteklerini reddetmesi üzerine, SSCB 1945 yılının ortalarından başlayarak Türkiye üzerinde ağır bir siyasi baskı kampanyasına girişmiştir. Sovyet radyo ve gazeteleri bazı Türk illerinin, bu arada Kars ve Ardahan'ın SSCB'ne bırakılması yolunda yayınlar yapmaya başlamışlardır⁹⁵.

Türk Hükümeti bu durumdan büyük endişe duymaya başlamış, fakat, silahlı bir saldırıya uğradığı takdirde, tek başına da olsa bu saldırıya karşı koymaya kararlı olduğunu çeşitli yollardan dünya kamuoyuna duyurmuştur⁹⁶.

Üç müttefik devletin katılımıyla 17 Temmuz günü toplanan Postdam Konferansı'nda, Boğazlar sorunu, 22 Temmuz 1945 günü yapılan oturumda gündeme getirilmiştir⁹⁷. Montrö Sözleşmesi'nin Sovyet ticaret ve savaş gemilerini Boğazlardan her zaman serbestçe geçmesini sağlayacak şekilde değiştirilmesi yolundaki Sovyet isteği, 1944 yılının Ekim ayında Churchill ile 1945 yılında da Roosevelt ile açıklanmış ve her iki devlet adamının prensip itibari ile desteğini kazanmıştı. Bu bakımdan Sovyet gemilerini Boğazlardan geçişi konusunda Postdam'da geniş bir görüş ayrılığı ortaya çıkmadığı halde, SSCB'nin Boğazlar konusuna yalnız Türkiye ile kendisini ilgilendiren

⁹⁴Harry S. Truman, *Memoirs, Years of Decisions*, C. I, New Jersey, Doubleday, 1955, ss. 415-416.

⁹⁵ H. Çomak, “II. Dünya Harbi ve Türkiye, Harbin Sonrasında Türkiye - ABD İlişkileri ABD'nin Türkiye'ye Yardım Politikası (Truman Doktrini ve Marshall Planı)”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, (20-22 Ekim 1997), Gnkur. Yay. , Ankara 1998, s. 460.

⁹⁶ M. Gönlübol-A. H. Ülman, “Olaylarla Türk Dış Politikası, II Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)”, a.g.m. , s. 193.

⁹⁷ *A.g.m.* , s. 193.

iki taraflı bir sorun olarak kalması ve Boğazlarda deniz ve kara üsleri istemesi geniş tartışmalara yol açmıştır⁹⁸.

Yapılan tartışmalar sırasında, Truman, SSCB'nin toprak isteklerinin yalnızca bu iki devleti ilgilendiren, böyle olduğu için de ikisi arasında çözülmesi gereken bir sorun olduğunu ileri sürmüştür. Öte yandan Truman, Boğazlar sorununun ABD'yi ve bütün dünyayı ilgilendirdiğini söyleyerek, Türk Boğazları için düzenlenecek yeni rejime ABD'nin de katılması gerektiğini ifade etmiştir.

Sovyetlerin toprak iddialarına Türkiye'nin en yetkili ağız olarak yanıt veren İsmet İnönü, 1 Kasım 1945'de 7. Dönem, 3. Yasama Yılı açış konuşmasında dış politika konusunda milletvekillerinden bile gizlenen sırlar olduğunu belirtiyor⁹⁹ ve devamında 1939 yılında imzalanan Üçlü İttifak Antlaşması doğrultusunda Türkiye'nin savaş boyunca İngiltere ve Fransa'nın yanında yer aldığını, 1941 başında Rodos'tan Trakya'ya kadar bütün Alman ve İtalyan kuvvetlerine karşı seferber olarak beklendiğini hatırlatarak, ABD ile olan ilişkiler konusunda Meclisi bilgilendiriyordu¹⁰⁰. 1943 sonundan beri Türkiye hakkında yapılan eleştirilere yanıt verdikten sonra bu fasıldaki konuşmasını; "...Açıkça söyleriz ki, Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz..."¹⁰¹ şeklinde bitirerek, dış ilişkilerinin o günkü halini Meclise uzun uzun anlatıyordu¹⁰².

⁹⁸ A. S. Bilge, *Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri (1920 – 1964) Güç Komşuluk*, T. İş Bankası Yay., Ankara 1992. s. 293.

⁹⁹ A. R. Cihan, *a.g.e.*, s. 55. ;“...Müsaade buyurursanız, memleketimizin II. Dünya Savaşı'ndaki durumunu, henüz söylenemeyecek sırlara dokunmamaya çalışarak, birkaç cümle ile tekrar gözden geçirmek istiyorum”

¹⁰⁰ *A.g.e.*, s. 56.; “...4 Aralık 1941 tarihinde Amerikan Cumhurbaşkanı Türkiye'nin savunması, Amerikan savunması için hayati bir ehemmiyette olduğunu beyan ederek, kendiliğinden ve bir sözleşme imza etmeksizin bize ödünç vermeye ve kiralamadan malzeme vereceğini ilan etmiştir. Amerika ile ödünç verme ve kiralama sözleşmesinin imzalanması 23 Şubat 1945 tarihindedir.

İngiliz hükümeti ise, birçok defalar takdirlerini bildirmiş ve 1943 başında İngiliz Başbakanı Adana'da daima iyi hatırlayacağımız demecde bulunmuştur...”

¹⁰¹ *A.g.e.*, s. 59.

¹⁰² *A.g.e.*, ss. 59–60;. “Sayın milletvekilleri,

Dış münasebetlerimizin bu günkü hali şudur; Sovyetlerle aramızdaki dostluk antlaşmasının feshi üzerine, yeni esaslarda ve ciddi olarak iyileştirilmiş bir antlaşma yapmak için bütün gayretlerimizi sarf ettik. Bu gayretlerimizin bu günkü neticelerini biliyorsunuz. Hakikatlerin daha iyi anlaşılacağından, iyi komşuluk hislerinin galebe çalarak, iki memleket arasında iyi münasebetler kurulması ihtimalinden ümidimizi kesmiş değiliz. İmkânları daima iyi yürekle karşılayacağız.

Bu arada Türkiye ve SSCB arasında propaganda savaşı sürerken; Türk basınında süre gelen karşılıklı suçlamalar, tatsız bir olayın yaşanmasına yol açtı. 4 Aralık 1945 günü İstanbul Üniversitesi öğrencileri galeyana gelerek sol yayınlar yapan Tan, Yeni Dünya, Fransızca çıkan La Qurgui gazetelerini yağmaladılar. Ayrıca Berrak ve ABC Kitap evleri de gazetecilerin hücumuna uğradı. Bunun üzerine Sıkıyönetim Komutanlığı yayınladığı bildiriye her türlü gösterinin yasaklandığını, olaylar hakkında soruşturma açıldığını, bazı gençlerin ifadelerinin alındığını belirtiyordu. Olaylarla ilgili Tass Ajansı'nın geçtiği haberde, gösterilerin, hükümetin emniyet güçleri ile hareket eden “faşist” üniversite gençliğinin eylemi olarak yorumlanıyor ve bu gösterilerin SSCB aleyhine yapıldığı iddia ediliyordu ¹⁰³.

Postdam'da, ABD Başkanı Truman ise Boğazlar sorununa, Avrupa'daki Tuna ve Ren gibi bir iç suyolu meselesi olarak yaklaşarak, serbest seyir hakkı ve uluslararası kontrolü önerdi. Sovyetlerin Boğazlarda askeri üs kurmasına ilişkin talepleri hem ABD hem de İngiltere tarafından reddedildi ¹⁰⁴.

Daha çok Avrupa sorunları ile uğraşmış ve Avrupa'ya bir şekil vermeye çalışmış olan Postdam Konferansı, Boğazlar sorununa herhangi bir uzlaşmacı sonuç getirmeden sona erdi. Konferansta, Sovyetlerin, Boğazların Türkiye ile birlikte kendi kontrolüne verilmesini istemesine karşılık, Boğazlardan geçişin tam serbest olması için görüşmeler yapılması ve her devletin bu konudaki görüşünü Türkiye'ye bildirmesi kararlaştırılmıştır¹⁰⁵. Konferansın sonunda imzalanan protokolde, sorunun üç hükümetin her biri ve Türk Hükümeti arasında yapılacak direkt görüşmelerle çözülmesinin

İngiltere ile ittifak münasebeti ile bağlıyız ve II. Dünya Savaşı sırasında geçen türlü hadiselerden sonra, İngiliz milletinin bizimle iyi ve müttefik münasebetlerini faydalı bulacağına inanıyoruz.

ABD ile münasebetlerimiz artan bir dostluk içinde gelişmektedir. Amerika'nın Birleşmiş Milletler Anayasası'nın prensiplerini samimi olarak her millet için takip edeceğine güveniyoruz.

Bulgaristan'dan başlayarak Irak'a ve İran'a kadar bütün komşularımızın, bağımsız milletler olarak yaşamalarını ve kendileriyle iyi münasebette bulunmamızı istiyoruz. Harp felaketlerinden sonra dost olan Yunanistan'ın kalkınması ve yaralarını iyileştirmesi yolundaki gayretlerini yakın bir sempati ile takip ediyoruz. Irak ile dostluk münasebetlerimizin gelişmesi ve derinleşmesi ihtimallerini memnurlukla karşılıyoruz. Arkadaşlar, medeni bir millet ve devlet olarak insanlık ailesinin çalışkan ve faydalı uzvu olmaktan başka bir siyasi hedefimiz yoktur”

¹⁰³ İ. Kurtcebe, a.g.m. , s. 144.

¹⁰⁴ A. Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945–1958)* , Boyut Yay., İstanbul 1997, s. 28.

¹⁰⁵ G. Uluksar, a.g.m. , s.402. ;R. Uçarol, *Siyasi Tarih (1789–1994)*, 4. Baskı, İstanbul 1995, s. 628.

gerektiği belirtildi. ABD'nin konferanstaki tutumu Ankara'yı bir kez daha hayal kırıklığına uğrattı¹⁰⁶.

Postdam'da, Boğazlar konusundaki görüşmelerden kesin bir sonuç alınmamakla birlikte, bu görüşmelerde iki nokta ortaya çıkmıştır. Birincisi, ABD ve İngiltere'nin Montrö rejiminin değişmesine karşı olmadıkları ve ABD'nin Boğazlar rejimi konusunda söz sahibi olmak isteğidir. Esasen Türkiye'de Boğazların ulusal egemenliğini ve bağımsızlığını zedelememek koşulu ile yeni bir rejime tabi kılınmasını kabul etmiştir. Postdam'daki ikinci önemli nokta, Sovyetlerin toprak talepleri konusundadır. ABD, konunun yalnızca Sovyetler ve Türkiye'yi ilgilendirdiğini, iki devlet arasında çözüme bağlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu durum, ABD'nin Sovyet davranışlarının gerçek anlamını kavrayamamasından ileri gelmektedir. ABD hala SSCB'nin savaş içindeki işbirliğini devam ettireceği umundaydı¹⁰⁷.

ABD'nin Postdam'daki tutumundan hayal kırıklığına uğrayan Türkler, Postdam'da imzalanan protokol gereği, ABD ile yapılacak ikili görüşmeler konusunda endişeliydiler. İnönü yönetimi, kendi kamuoyunun süre giden belirsizlik yüzünden yaşadığı rahatsızlığı ABD'ye hatırlatarak, onlardan Boğazlar sorunu ile ilgili konularını derhal açıklığa kavuşturmalarını talep etti.

İstanbul'daki Tan Matbaası olayının ilişkileri gerginleştirdiği sırada, iki Gürcü profesörün yazıları ortalığı daha da karıştırdı. Yaratılan bu gergin hava içinde, 16 ay önce Washington'da ölen Türk Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesinin, ABD'nin en büyük savaş gemilerinden olan Missouri ile 5 Nisan 1946'da İstanbul'a getirilmesi, Türkiye açısından olumlu karşılanmasına rağmen, bu durum SSCB-ABD ilişkilerini daha da gerginleştirmiştir¹⁰⁸.

¹⁰⁶ A. Sever, *a.g.e.*, s. 28.; C. Akalın, *Askerler Ve Dış Güçler (Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı)*, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul 2000, s. 53.

¹⁰⁷ G. Uluksar, *a.g.m.*, s.402.

¹⁰⁸ F. C. Erkin, *Türk - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara 1968. , ss. 277–293.; B. Oran, *a.g.m.*, ss. 57–58, 61.; 14 Aralık 1945'te Tiflis "Komünist" gazetesinde çıkan ve " Türkiye'den meşru isteklerimiz" başlığını taşıyan yazıda; Ardahan, Artvin, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Doğu Lazistan, Trabzon ve Giresun bölgelerinin 1920 ve 1921'de Gürcü halkı zor durumda iken Türkler tarafından işgale uğradığını, buradaki Gürcü isimlerin, anıtlarının vb. yok edilmekte olduğunu ve savaş sırasında emperyalist Almanya'nın isteyerek hizmetine giren Türkiye'den bu toprakların geri alınması gerektiğini ileri sürmekteydi.

Savaşın sonra yenilen devletlerle, barış antlaşmaları sorununu çözmek için Paris’te, 1946 yılında yapılan görüşmelerde olumlu bir sonuç alınmadı. SSCB, 7 Ağustos 1946 tarihinde Türkiye’ye bir nota vererek bir takım isteklerde bulundu. Nota’da belirtilen hususlar; “Boğazların kontrolünü ortaklaşa sağlamak, Boğazlardan bunun için üs verilmesi ve Montrö’nün esaslı bir şekilde gözden geçirilmesi” idi. Türkiye, 22 Ağustos 1946 tarihli karşı nota ile iddiaları reddederek, özellikle üs isteğinin bağımsızlığı ile çatıştığını bildirmiştir¹⁰⁹.

Bu arada 27 Eylül 1946’da, Türkiye’ye ikinci bir Sovyet notası geldi. Nota’da, Karadeniz’in kapalı bir deniz olduğu, zaten Montrö’nün de Karadeniz sahilindeki devletlere tercihli bir rejim olduğu söylenmekte ve üs sorununun kesinlikle Türkiye’nin egemenliğini zedelemeyeceği, aksine Boğazların güvenliğini temin edeceği ileri sürülmektedir.

ABD’de, 9 Ekim’de SSCB’ne verdiği notada, Montrö’nün sadece Karadeniz’de sahili olan devletler tarafından değiştirilemeyeceğini ve Türkiye’nin Boğazların savunulması konusunda tek sorumlu devlet olarak kalması gerektiğini bildirmiş ve Boğazlar bir saldırıya ya da saldırı tehdidinde maruz kalırsa, bundan doğacak olan durumun, Birleşmiş Milletler Güvenlik Meclisi’nin harekete geçmesini gerektireceğini belirtmiştir. Türkiye’de, 18 Ekim 1946’da yolladığı cevabi notasında, Sovyet istekleri olan üs, toprak ve Montrö’nün değiştirilmesi hususlarını reddetmiş ve Postdam kararlarında öngörülmüş olan görüşmelerin nota alış verişi ile tamamlanmış olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Sovyetler, tepki olarak Ankara’daki Büyükelçisi’ni geri çağırmıştır¹¹⁰.

4. SOVYET TEHDİDİ KARŞISINDA TÜRK – AMERİKAN İLİŞKİLERİ

a. AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

(1) KOMÜNİZM TEHDİDİ

SSCB, Avrupa’nın ekonomik anlamdaki çöküntü durumunu fırsat bilerek komünizm propagandasını şiddetlendirmiştir. Sovyetler ilk hedef olarak, komünist

¹⁰⁹ B. Oran, *a.g.m.*, ss. 63–65.

¹¹⁰ *A.g.m.*, ss. 65–66.

partilerin kuvvetli olduğu Fransa ve İtalya'yı almışlar ve komünist partilerinin kışkırtmasıyla çıkarılan grevler, bu ülkelerin ekonomisini felce uğratmıştır¹¹¹.

1947 yılının ikinci yarısı yaklaşırken, Avrupa devletleri büyük ekonomik buhranlar içinde bulunduğu ve bu buhranların komünist partilerini her ülkede işbirliğine ittiğini gören ABD Dışişleri Bakanlığı, ekonomik buhranların yaratacağı bu kaçınılmaz sonucu önlemek için, Avrupa'ya geniş ölçüde bir iktisadi yardım yapılmasını kararlaştırmıştır¹¹².

Bundan sonraki dönemlerde komünizmle mücadele ABD'nin dış politikasının temel esasını oluşturacaktır. Hemen hemen bütün ABD başkanları ve onların üst düzey politika yapıcı bakanları ve danışmanları, SSCB ve Çin tarafından yönlendirilen komünizmi, ABD ve diğer özgür dünya devletleri için en büyük tehlike olarak görecektir. ABD yöneticileri, komünist tehlikesini o derece ciddiye alacaklar ki, ulusal kurtuluş hareketlerini bile komünistler tarafından kışkırtılan bölücü ve yıkıcı faaliyetler olarak algılayacaklardır. ABD ile Çin ve SSCB gibi komünist devletler arasında Soğuk Savaş anlaşmazlıkları yaşanırken, ABD yönetimi komünizmin tehlike olarak görüldüğü bazı küçük devletlerin iç işlerine askeri müdahalelerde bulunmaktan geri durmayacaklardır. ABD'nin yardım konusunda önceliğini Türkiye yerine Yunanistan'a vermesinin altında yatan da, o dönemde Yunanistan'da, komünizmin yayılma olasılığının Türkiye'ye göre daha fazla olmasıdır. Türkiye daha fazla yardım alabilmek için o dönem iktidarı ülkede bir komünist avı başlatacak, Mareşal Fevzi Çakmak ve hatta Menderes'e varıncaya kadar bir sürü kişi komünistlikle suçlanacaktır¹¹³.

(2) DÜNYA LİDERLİĞİ

ABD yöneticileri, kendi devletlerini, tek merkezden yönetildiğini düşündükleri komünizmin yayılmasına karşı, dünya ülkelerini koruma konusunda küresel sorumluluğu olan “hür dünyanın” lideri olarak görmekteydiler. Onlara göre, ABD, hür

¹¹¹ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1990) I, a. g. e., s. 444.*

¹¹² M. Gönlübol-Haluk Ulman, *Olaylarla Türk Dış Politikası, II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945–1965), a. g. e., s. 220.* ; Ayn Tarihi, No. 194, Ocak 1950, s. 40.; ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, 7 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada, Avrupa devletlerinin iktisadi kalkınmalarını planlamak için bir araya gelmelerini istemiş ve ortak bir plan hazırlanırsa, ABD'nin destek ve yardımını esirgemeyeceğini söylemiştir.

¹¹³ Ç. Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, Ümit Yay., Ankara 1995, a.g.e., ss. 16–2.

dünyanın en güçlü ülkesi olarak, diğer ülkeleri şer güçlere karşı korumaktan ve yardım etmekten kaçınmazdı. Gerektiğinde özgürlükleri korumak adına başka ülkelerin iç işlerine müdahalede bulunmak da, ABD'nin manevi ve ahlaki açıdan bir göreviydi. Bu tür anlayış taşıyan yöneticileri olduğuna göre, ABD'nin, dünyanın polisi gibi davranmasından daha doğal bir şey olamazdı. Bu çerçevede dünya liderliği olgusunun kesin olarak ABD dış politika kararlarını ve uygulamalarını etkilediği söylenebilir.

John F. Kennedy, Amerika'nın özgür dünyanın lideri olduğuna kesin olarak inanmış kişilerden biriydi. 17 Eylül 1960'da şu ifadeleri kullanmıştı; “Bizim temel sorumluluğumuz, özgürlüğün dünya çapında saldırı altında olduğu bir dönemde özgürlüğün baş savunucusu olmaktır.” Başkanlık seçimi kampanyaları sırasında yaptığı bir televizyon konuşmasında Kennedy, ABD'yi “dünya çapında özgürlük kapısının nöbetçisi” olarak sunmuş ve “Biz başarılı olursak özgürlük başarılı olur, biz başarısız olursak özgürlük başarısız olur¹¹⁴” demişti. Başkanlığa başlama töreni sırasında yaptığı konuşmada da Kennedy, ABD'nin “özgürlüğün ayakta kalması ve başarılı olması için her türlü fiyatı ödeyeceğini, her türlü zorluğa göğüs gereceğini, her dostu destekleyeceğini ve her düşmana karşı koyacağını” ilan etmekten çekinmeyecekti¹¹⁵. Bu düşüncelerini eyleme geçirmek için birçok girişimde bulunan Kennedy, dünya liderliğinin gereği olarak, Amerikan askeri projelerini hızlandırdı ve Amerika'nın global misyonunun bir parçası olarak da Üçüncü Dünya ülkelerine yardımcı olmak üzere Barış Gönüllüleri projesini uygulamaya koydu.

Lyndon B. Johnson, neredeyse bütün çabalarını Vietnam'daki savaşı kazanmaya yöneltmişti. Böylece dünya uluslarının Amerika'nın liderliğine ve sağladığı korumaya karşı taşıdıkları inançlarını kaybetmelerini engellemek istiyordu. ABD'nin dünyanın değişik bölgelerinde doğrudan sorumluluk almasının tehlikelerini fark eden Nixon yönetimi ise dolaylı sorumluluklar alarak, gerçek savunma işini bölgesel güçlere bırakıp, onlara ekonomik ve askeri yardımda bulunarak ve onları şer güçlere karşı koymada teşvik yoluyla, Amerika'nın dünya liderliği fonksiyonunu gerçekleştirmeye çalıştı. ABD'nin mevcut sistemi koruma konusunda yüklendiği global misyonun bir parçası olarak Amerikan hükümetleri, Üçüncü Dünyadaki devrimci hareketlerin önünü kesmeye çalıştılar. İstikrar ve statükoyu korumak adına, bazı Üçüncü Dünya ülkelerinin

¹¹⁴ R. A. Divine, *Since 1945 Politics and Diplomacy in Recent American His.*, New York, 1975, s.105.

¹¹⁵ H. Fairlie, *The Kennedy Promise*, New York, 1973, s. 68.

yönetimlerine ekonomik ve askeri yardımda bulundular. Amerikan liderleri bir anlamda kendilerini dünyanın herhangi bir yerindeki bir hareketin, özelde Amerikan ve genelde dünya çıkarları için bir tehdit oluşturup oluşturmadığına karar verme hakkına sahip olarak görmekte ve bu harekete istedikleri şekilde müdahalede bulunabileceklerini düşünmekteydiler¹¹⁶.

(3) PETROL SORUNU VE ORTA DOĞU

Orta Doğu, petrol kaynaklarının keşfinden sonra Dünya tarihinde, o güne kadar görünenin de ötesinde büyük önem kazandı. Bu nedenle eskiden yalnız ticaret yolları ve İngiltere'nin sömürge yolları üzerinde olmasından dolayı stratejik önemi olan Orta Doğu, petrol sebebiyle geçmişte hiç görülmemiş olan bir ekonomik-stratejik bölge oldu. Bu yüzden dünyadaki hiçbir hammadde, Orta Doğu petroleri kadar, gelişmiş ülkeler arasında rekabete sebep olmadı¹¹⁷.

Orta Doğu petroleri gerek aramadaki, gerekse çıkarmadaki kolaylık ve maliyet fiyatlarının düşüklüğü sebebiyle, daha başlangıcından itibaren gelişmiş ülkeler için çekim merkezi olmuştur. Petrol 1859'da bulunmasına rağmen, işletme konusu ve endüstri hammaddesi olarak önem kazanması XIX. Yüzyıl sonu XX. Yüzyıl başında motorlu araçların gelişmesi ve bunların yaygın hale gelmesiyle oldu. Aynı zamanda petrol endüstrinin hammaddesi olarak kullanılmaya başlamasıyla beraber petrolün önemi artmıştır¹¹⁸.

Savaş içinde en büyük sıkıntılardan birisi petrol oldu. 1917'de Rusya, Kafkas petrollerini ulusallaştırınca, petrole duyulan ihtiyaç daha da arttı. Böylece petrol giderek ülkeler arasında bir rekabet sorunu olmaya başladı. I. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere, Orta Doğu petrolerinin % 50 sini elinde bulunduruyordu. İngiltere'nin bu dönemdeki en önemli rakibi ABD ve SSCB'ydi.

II. Dünya Savaşı öncesinde, Orta Doğu petrolerini elinde bulunduran İngiltere ve ABD, savaş içinde üretimi daha da arttırmak zorunda kaldılar. ABD, Avrupa ülkelerine yapacağı petrol yardımını buradan sağladı. Böylece kendi toprağındaki petrol

¹¹⁶ R. A. Divine, *a. g. e.*, s. 105.

¹¹⁷ E. Aybars, "Orta Doğu, Emperyalizm, Petrol ve Türkiye", *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Gnkur. Yay. , Ankara 1996, s. 533.

¹¹⁸ *A.g.m.* , ss. 533-535.

yataklarını tüketmemek olanağını buldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin dünya devleti haline gelmesi ve Batı Bloğu ekonomisine ve politikasına ağırlığını koyması ile birlikte, Orta Doğu politikasına ve petrol yataklarına da aynı şekilde egemen olmaya başladı. Fakat yine bu tarihten sonra önemli bir sorun olarak petrol yataklarına sahip olan ülkelerle, işletmeciler arasında anlaşmazlıklar başladı¹¹⁹.

İran petrolünün ulusallaştırılması ile meydana gelen kriz sonrası, 1949 yılında İran, karından % 50 hisse istedi. 1949 yılında İran'ın üretimi 30 milyon tonu buluyordu. 1951'de İran parlamentosu İran petrolünü ulusallaştırınca, İngiltere konuyu Lahey Yüksek Adalet Komisyonu'na götürdü. Burada bir sonuç alınmaması üzerine, İngiliz personeli İran'ı terk etmek zorunda kaldı. Fakat İran'ın elinde ne personel ne de sermaye olmadığı için işi yürütemedi. 1954 yılında petrol üzerinde anlaşmaya varılması sonrası İngiltere, ABD ve İran'ın katılması ile yeni bir kuruluş oluştu. Böylece önemli bir kriz atlatıldı¹²⁰.

İkinci önemli kriz, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı ulusallaştırmak istemesi ile doğdu. Doğrudan Petrolle ilişkili olmamasına rağmen Orta Doğu petrolünün Avrupa'ya bu yolla gelmesi açısından Süveyş'in önemi büyüktü¹²¹.

I. ve II. Dünya savaşları arasında Orta Doğu'ya egemen olan İngiliz gücü, II. Dünya Savaşı içinde zayıflamaya başlayınca, Orta Doğu, ABD politikasında giderek ağırlık kazandı. Gerçekte, İngiltere ve ABD arasındaki rekabet Anglo-Amerikan çıkarlarının işbirliği şekline dönüşerek bütünleşirken, Orta Doğu için de aynı politika izlenmeye başlandı. İngiltere'nin hemen hemen tüm dünyada zayıflayan etkinliğini ABD gücü doldurdu. ABD artık bir dünya devleti olmuştu. Özellikle Orta Doğu petrolü üzerindeki çıkarları dolayısıyla bölge, ABD ve tüm Avrupa ekonomisi için can damarıydı. Fakat II. Dünya Savaşı içinde Almanya'nın yenilmesinde büyük yeri olan ve dünya politikasına II. Dünya Savaşı sonrası süper güç olarak giren SSCB'de Orta Doğu ile ilgilenmeye başlıyordu¹²².

¹¹⁹ Ş. S. Gürel, *Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri*, SBF Yay., Ankara 1979, ss. 48-53.

¹²⁰ A.g.e., s. 54.

¹²¹ E. Aybars, "Orta Doğu, Emperyalizm, Petrol ve Türkiye", *a.g.m.*, s. 535.

¹²² A.g.m., s. 536.; C. Akalın, *a. g. e.*, s. 56.

SSCB'nin Türkiye ve Yunanistan üzerindeki baskısı karşısında, ABD her şeyden önce Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de kendi çıkarlarının tehlikede olduğunu görerek, bölgenin sorumluluğunu üzerine aldı¹²³. Artık bu tarihten sonra İngiltere'nin yerini ABD doldurdu. Orta Doğu ülkeleri arasında bir birlik bulunmaması, emperyalist güçlerin buraya sızmalarını kolaylaştırırken, çeşitli sorunlar yüzünden zaman zaman sıcak savaşın yaşandığı bölgede, ülkelerin kendi içinde de yapısal durumlarından meydana gelen çalkantılar devam ediyordu¹²⁴.

b. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI AVRUPA'DAKİ EKONOMİK DURUM VE AMERİKA'NIN SİYASAL YAPILANMA HAZIRLIKLARI

II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın durumu iktisaden son derece kötüdür. Altı yıllık savaş bütün ülkelerin ekonomik kaynaklarını tüketmiş ve ağır tahribatlar vermiştir. Toplumlar açlıktan kıvrınmaktadır ve ekonomileri harekete geçirecek kaynakları yoktur. Savaştan yorgun ve yıpranmış bir şekilde çıkan Avrupa'nın bozulan ve alt üst olan ekonomisinin derhal düzeltilmeye ihtiyacı vardı. Fakat önceki savaşlarda olduğu gibi, bu savaş sonrası da genel anlamda kalkınmasını kendi kendisine yeniden sağlayacak durumda değildi. Bırakın kalkınmasını sağlamayı kendi kendini beslemekten bile acizdi. Bütün Avrupa devletlerinde enflasyon çok yüksekti ve paranın alım gücü çok azalmıştı. ABD'nin ise hem üretim fazlalığı vardı hem de para birimi olan dolar da çok sağlam bir durumdaydı. Bunun için de dünya para piyasasına dolar hakimdi ve her yerde geçerliliği vardı. Avrupa'nın bu durumdan kurtulması için savaş sonrası Avrupa'yı doyurabilecek, kaybolan hayat seviyesine ulaştırabilecek ve her türlü üretimin yeniden arttırılabilmesine yardım edebilecek tek ülke ABD idi¹²⁵.

ABD, Batı Avrupa'nın bu ekonomik sıkıntılarına yardımcı olmak için her şeyi yaptı. 1945 Haziranı ile 1946 sonu arasında Batı Avrupa'ya yapmış olduğu ekonomik yardım 15 milyar dolar olmuş, fakat bu yardım bütçe açıklarının kapanması, ithalat için kullanılması gibi, paranın verimli olmayan ve gidip de geri gelmeyeceği alanlara harcanmıştı¹²⁶. Verilen yardımlar bir ekonomik program çerçevesinde uygulanırsa, gümrük duvarlarının kalktığı bütünleşmiş bir Avrupa, ABD'nin ihracat pazarlarını

¹²³ G. McGhee, *The US-Turkish-Nato Connection*, Londra, 1990, ss. 17,20-22.

¹²⁴ E. Aybars, "Orta Doğu, Emperyalizm, Petrol ve Türkiye", *a.g.m.*, ss. 537-538.

¹²⁵ O. Oğuz, *Marshall Planı (Konferans)*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1966, s. 3.

¹²⁶ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, *a.g.e.*, s. 443.

genişletecek ve sonuç olarak ABD'nin ekonomik çıkarlarına da hizmet edecekti. Bu değerlendirmelerin ışığında, 5 Haziran 1947'de Dışişleri Bakanı Marshall, "Marshall Planı" olarak bilinen bildirgesinde, ABD'nin savaş yüzünden ekonomileri çöken Avrupa ülkelerinin ekonomilerinin iyileştirilmesine yardımcı olacağını bildirdi ve bu Avrupa ülkelerini bu konuda işbirliği yapmaya davet etti¹²⁷. Planda, Avrupa ülkelerinin ABD yardımını istemeden önce ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda ortak bir ekonomik iyileştirme programı belirlemeleri öngörülüyordu¹²⁸.

Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardımın planlanması sırasında, ABD yöneticileri, Türkiye'nin askeri bakımdan Yunanistan'dan da önemli olmakla beraber, ekonomik yönden onun kadar güç durumda olmadığını kabul etmişler ve bu bakımdan Dünya Bankası ile İthalat ve İhracat Bankası'ndan sağlanacak ödünç para dışında, Türkiye'ye ayrıca bir ekonomik yardım yapmayı gerekli görmemişlerdir. ABD yöneticilerine göre Türk ekonomisi, üzerindeki askeri yük azalınca ferahlayacak ve istenilen seviyeye gelecekti¹²⁹. Bu düşüncenin yanı sıra gerek NATO öncesi ve gerekse sonrası Yunanistan'ı Batı Uygarlığının beşiği olarak gören başta ABD olmak üzere, Batılı müttefiklerimiz her konuda Yunanistan'a Türkiye karşısında daha fazla önem verecek ve her türlü tutum ve davranışlarıyla bunu gizlemeden göstereceklerdir¹³⁰.

1947 ilkbaharında, Moskova Konferansı sırasında Avrupa'yı ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, savaşın Avrupa'da yarattığı tahribatın boyutları karşısında sarsılmıştı. Bu nedenle Washington'a döndüğünde Avrupa için bir ekonomik iyileştirme programı yapılması hakkında ciddi çalışmalara başladı. Her şeyden önce bu ekonomik program Avrupa ülkelerinde istikrarı mümkün kılacak ve böylece olası bir Sovyet tehdidine karşı bu ülkelerin direnme güçlerini arttıracaktı¹³¹.

¹²⁷ Ayın Tarihi, No. 167, Ekim 1947, s. 184.

¹²⁸ A. Sever, *a.g.e.*, s. 54.

¹²⁹ M. Gönübol-C. Sar , "Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919–1973)", *SBF Dergisi*, Ankara 1987, s. 228.

¹³⁰ C. Gürkan, 12 Mart'a Beş Kala, Tekin Yayınevi, İstanbul 1986, ss. 594-596.

¹³¹ A. Sever, *a.g.e.*, ss. 53–54.; Marshall Planı dünya için kurtarıcı bir çözüm olarak görülüyordu. Bknz.; BCA, Dosya: A4, Fon Kodu: 30..1.0.0, (05. 12. 1947).

c. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE'NİN DURUMU VE ABD İLE İTTİFAK KURMA NEDENLERİ

Savaş sonrası Türkiye yalnız Sovyet tehdidi ile değil, aynı zamanda ekonomik güçlüklerle de karşı karşıya kalmıştı. Savaş sırasında yükselen ihraç mallarının fiyatlarını olağan seviyeye indirmek ve endüstrisini geliştirerek yeni çalışma alanları açmak için yardıma gereksinimi vardı. Bu yardımın adresi Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye için de ABD idi. Bu dönemde Türkiye'nin ekonomik problemleri had safhadaydı. Halkın ihtiyaçları karneye bağlanmış, ticareti durmuş, ithalat yapılamıyordu. Siyasi olarak yalnızlığa terk edildiği bir dönemde Türkiye, sıkıntılarını gidermek ve yalnızlıktan kurtulmak için, 1945 yılından itibaren Amerika ile olan ilişkilerini geliştirme gayreti içinde olmuştur. Aynı zamanda kendisini ülkenin bağımsızlığını kaybetmemesi için ordusunu güçlendirmek zorunda hissetmiştir¹³².

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin durumu bu safhada iken; 1947'de açıklanan Truman Doktrini çerçevesinde verilmeye başlanan ABD yardımı ile Türkiye ve Amerika arasında sistematik ilişki tam olarak başlamıştır. Bu ilişkilerin temel çerçevesi daha sonra iki devletin üye olduğu NATO ittifakı tarafından çizilmiş ve ilişkiler NATO ile ilgili gelişmelerin etkisi altında bulunmuştur. İki ülkenin siyasi ve askeri ilişkilerinin temel ilkeleri de NATO çerçevesinde imzaladıkları değişik anlaşmalar tarafından belirlenmiştir.

Genel olarak ele alındığında; Türkiye'nin stratejik konumundan kaynaklanan güvenliğini ve bağımsızlığını korumak, ekonomik durumunu geliştirecek askeri ve ekonomik yardım elde etmek için ABD ile ittifak kurduğu söylenebilir. Birinci neden; bütün devletlerde olduğu gibi Türk dış politikasının da en önemli amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumaktır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti özellikle ilk 25 yılında gerçek anlamda bağımsızlığı ve egemenliği koruyabilme kaygısıyla başka devletlerle ittifak ilişkilerine girmekten ve başka devletlere ekonomik ayrıcalıklar tanımaktan kaçınmıştır. Türk dış politikasının önemli amaçlarından bir tanesi de Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı uygarlığının eşit ve saygıdeğer bir üyesi olarak tanınmasını sağlamaktır. Bu yüzden bütün çabalarını Batı ile yakın ilişkiler kurmaya yöneltmişler ve Batı ile herhangi bir alanda çatışmaktan azami

¹³² O. Yalçın, *Türk Hava Harp Sanayi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara 2008, ss. 165-166.

derecede sakınmışlardır. İçerideki modernleşme ve Batılılaşma çabalarının Türk dış politikasının genel çizgisini büyük oranda etkilediği bir gerçektir. Özellikle 1945–1964 döneminde Türk dış politikası demek Batı ile ittifak oluşturmak demektir. Türkiye bütün Batı örgütlerinde tam üyelik elde etmek için büyük çaba göstermekte ve uluslar arası arenada Batı'nın temel girişimlerinin desteklemesine özel önem vermektedir¹³³.

Türk dış politikasının temel belirleyicileri arasında Türkiye'nin coğrafi ve stratejik konumunun önemi çok büyüktür. Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasında stratejik bir yerde bulunmasından dolayı genel süper güç rekabetinin dışında kalamayacağı, tarafsız bir politika takip edemeyeceği bir gerçektir.

Türkiye coğrafi konumuyla Avrupa ile SSCB arasında ve Avrupa ile Orta Doğu arasında hem bir köprü görevi görmekte, hem de bu bölgeler arasında bir engel oluşturmaktadır. Yıllardır süper güçler ve bölgesel devletler arasında bir çatışma merkezi halinde bulunan Orta Doğu'ya yakınlığı da Türk dış politikasını etkileyen önemli unsurlardan biri olmuştur. Günümüzde Türkiye'nin Orta Asya'ya yakınlığı ve buradaki devletlerle bağları da bu çerçevede değerlendirilebilir. Türkiye'nin Batı ittifakı ve ABD açısından taşıdığı stratejik önemi (ki bu önem onun coğrafi konumu, Boğazları ve büyük ordusundan kaynaklanmaktaydı), Türk-Amerikan ittifakının güçlü, etkili ve dayanıklı olmasını sağlayan en önemli faktörlerden biriydi¹³⁴.

Amerikan Genelkurmay başkanı General Omar Bradley de 15 Ocak 1952'de Senato Dış İlişkiler Komitesine verdiği ifadede, Türkiye ve Yunanistan'ın, Güney Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya yöneltilebilecek herhangi bir saldırıyı caydırıcı vazife gördüğünü ve herhangi bir saldırganın kullanılabileceği Akdeniz'deki iki önemli yolu tıkadığını söylemiştir¹³⁵.

Ekonomik gelişme ve modernleşme de Türkiye'nin dış politika amaçlarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Çoğu Türk yöneticisi için Batı'nın gelişmiş devletlerinin teknolojik ve ekonomik gücünü yakalamak bir iç politika amacı olduğu kadar aynı zamanda da bir dış politika amacıdır. Ekonomik nitelikli kaygılar Türkiye'nin NATO'ya katılmak ve Batılı güçlerle ittifak kurmak gibi önemli dış

¹³³ M. Gönlübol, "Atatürk'ün Dış Politikası; Amaçlar ve İlkeler", *a. g. e.*, ss. 242-250.

¹³⁴ B. R. Kuniholm, *The Origins of the Cold War in the Near East*, Princeton, 1980, s. 374–375.

¹³⁵ G. McGhee, *The US-Turkish-Nato Connection*, Londra, 1990, *a. g. e.*, s. 88.

politika kararlarında büyük rol oynamıştır. Türkiye özellikle II. Dünya Savaşı'nın ertesinde ekonomik gelişme ve modernleşme için Batı'dan maksimum düzeyde yardım elde edebilmek yolunda büyük çaba sarf etmiştir.

Ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek için dış yardıma bel bağladığına göre, dış yardım piyasasında yeni bir devlet ortaya çıkıncaya kadar Türkiye için önce ABD'nin, sonra da kendilerini hızla toparlayan Avrupa devletlerinin desteğini aramaktan başka çare bulamamıştır. Atatürk Devrimi ile başlayan Batılılaşmak çabalarını, Atatürk'ten sonra gelen Türk yöneticileri, Batı ile sıkı ilişkiler kurmak anlamında algılamışlardır¹³⁶.

d. AMERİKAN DESTEĞİ

Türkiye ile SSCB arasındaki iyi komşuluk ilişkileri iki dünya savaşı arasındaki dönemde, bir yandan uluslararası durumun etkisiyle, öte yandan Türk yöneticilerinin Sovyetleri harekete geçirmemek için gösterdikleri devamlı dikkat sayesinde hiç bozulmadı. Bu dönemde her şeyden önce, kendi ülkesinde kurduğu komünist düzeni koruyup geliştirmekle meşgul olan SSCB'de, Türkiye'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygılı görünmüştür. Bu çerçevede iki savaş arasında dostane bir şekilde devam eden Türk-Sovyet ilişkileri II. Dünya Savaşı boyunca soğumaya dönüşürken, savaşın sonuçlanmasına az bir zaman kala soğuma, yerini ciddi bir gerginliğe bıraktı¹³⁷.

1946'nın başlarında ABD-SSCB politikasında değişim rüzgarları esmeye başladı¹³⁸ ve aslında bu süreye kadar ABD, Sovyetlerle uzlaşmayı umuyordu. ABD Dışişleri Bakanlığı 27 Eylül 1945 tarihli raporunda; Boğazlarla ilgili verilebilecek herhangi bir ödünün Batı'nın Türkiye üzerindeki etkisini yok edeceğini belirterek Türk topraklarından Sovyetlere ödün verilmemesinin önemine de dikkat çekilmişti. Savaş sonrasında “Üç Büyüklerin” yaptığı son toplantı olan Aralık 1945 Moskova Konferansı'nda Sovyetlerle son bir kez daha uzlaşmaya varmayı denedi. SSCB ile Moskova'da uzlaşamaması, Başkan Truman ve ABD yönetimi için de büyük bir darbe oldu. ABD Genelkurmay Başkanlığı Birleşik İstihbarat Servisinin 26 Ekim 1945 tarihli

¹³⁶ M. Gönlübol-A. H. Ülman; “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı” *SBF Dergisi*, XXI, Mart 1996, s. 147.

¹³⁷ O. Ünal, Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu, Tek Partili Yönetimden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci, Milliyet Yay. , İstanbul 1994. , s. 119.

¹³⁸ A. Sever, *a.g.e.* , s. 36–37.

raporunda konu şu şekilde ele alınmıştır; “Türkiye’ye yönelik saldırgan Sovyet politikası savunma değil yayılma anlayışına dayalıdır. Temelde savunma olsa da planlanan Sovyet güvenlik bölgesi, bağımlı ve güdümlü bir Türkiye’nin bir atlama taşı olarak kullanılmasıyla daha geniş alanları kucaklayacaktır”¹³⁹.

1946 başlarında art arda meydana gelen bir dizi olay, ABD yönetimine, Sovyetlere karşı daha sert politika izlemelerini isteyenler için uygun bir ortam hazırladı. Yunanistan’da artan Sovyet tehdidi, Sovyetlerin İran’dan çekilmemekteki ısrarı ve Türkiye üzerindeki istekleri, Sovyetlerle savaş zamanındaki işbirliğinin devam ettirilebileceği konusunda Washington’da ciddi şüpheler uyandırdı. Amerikalıların Yunanistan, İran ve Türkiye’deki huzursuzlukları birbirinden ayrı rastlantısal olaylar olarak görmesi her geçen gün biraz daha zorlaşıyordu. Bunun yanında; ABD daha önce Doğu Avrupa’da izlenen Sovyet politikalarıyla Yunanistan, İran ve Türkiye’ye yönelik politikalar arasında birçok benzerlikler bulmaya başlamışlardı¹⁴⁰.

İki kutup (Sovyet - ABD) arasındaki işbirliğinin savaş sonunda işlemeyeceği yolundaki düşünceler 1946 yılında daha da kuvvetlenmiştir. ABD’yi, SSCB karşısında Türkiye’yi tam desteklemek kararını almaya zorlayan, işte bu iki kutba ayrılma olayının başlamasıdır¹⁴¹.

Gerçek anlamda ABD’yi I. Dünya Savaşı sonrası tutumundan değişik olarak geleneksel yalnızlık politikasına tekrar dönmemeye, bu arada Truman Doktrini ile Yunanistan ve Türkiye’ye yardım elini uzatmaya iten neden, Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı tehditler değil, Sovyet davranışlarının ortaya çıkardığı yeni uluslararası ortamdır¹⁴².

(1) 2 KASIM 1945 TARİHLİ ABD NOTASI

ABD’nin, Türk Boğazları konusundaki görüşlerini içeren ilk belge, 2 Kasım 1945 günü ABD’nin Ankara Büyükelçisi Edwin C. Wilson tarafından, Türk Dışişleri

¹³⁹ *A.g.e.*, s. 38–39.; K. Gürün, *Türk- Sovyet İlişkileri*, Ankara 1991, ss. 271 – 274.

¹⁴⁰ A. Sever, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁴¹ M. Gönlübol-A. H. Ülman, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)”, *a. g. m.*, s. 152.

¹⁴² *A.g.m.*, s. 153.

Hasan Saka'ya verilen notadır¹⁴³. Bahse konu notada; Montrö Sözleşmesi hükümlerinin, zamanın koşullarına uydurulması için uluslar arası bir konferansın toplanması teklif edilmektedir. Bu notada ayrıca, davet edildiği takdirde ABD'nin bu konferansa katılmaktan memnurluk duyacağı belirtilmiştir¹⁴⁴.

Bu nota ile Montrö Sözleşmesi'nde şu değişikliklerin yapılması istenmektedir;¹⁴⁵ Montrö Sözleşmesi'ne göre Türkiye herhangi bir savaşa girdiği takdirde, Türkiye ile savaş halinde bulunan bir ülkenin bayrağını taşımayan bütün ticaret gemileri, düşmana hiçbir suretle yardım etmemek koşuluyla, Türk Boğazlarından serbestçe geçebilirler (Madde 5). ABD notasına göre ise bu hüküm değiştirilmeli ve Boğazlar; barışta ve savaşta, bütün ülkelerin ticaret gemilerine açık olmalıdır.

Sözleşmenin 19. maddesine göre; Türkiye herhangi bir savaşa girdiği takdirde, savaşan devletlerin savaş gemileri Boğazlardan geçemez. ABD notasına göre ise Boğazlar, Karadeniz'e sahildar devletlerin savaş gemilerinin geçişine her zaman açık olmalıdır. Sözleşmenin 14 ve 18. maddesine göre; Karadeniz'e sahildar olmayan devletlerin savaş gemileri bazı koşullar ve tonaj kayıtları altında, barış zamanında Boğazlardan serbestçe geçebilirler. ABD notasına göre, bu hüküm de değiştirilmeli ve barış zamanında üzerinde anlaşmaya varılacak bir tonajda gemi dışında, Boğazlar Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine her zaman kapalı tutulmalıdır.

Başbakan Saraçoğlu, 5 Aralık 1945'te yaptığı bir basın toplantısında, ABD notasını şöyle yanıtlamıştır: "Gerek barışta, gerek savaşta, ticaret ve gemilerinin (Boğazlardan) serbestçe geçiş haklarına dair Montrö Sözleşmesi'nde mevcut hükümleri Türk güvenliği ve egemenliği ile en iyi bağdaştıracak esaslar bir milletlerarası konferansta tayin ve tespit edilecektir. ABD görüşünün esas bakımından iyi olup, tatbikata ait şekil ve kayıtları zamanında tetkik edilmek üzere, bir tartışma ve görüşme zemini olarak kabule değer olduğu şüphesizdir. Herhalde müstakbel konferansta

¹⁴³ H. Çomak, *a. g. m.*, s. 462. ; F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk - Amerikan Münasebetleri, a.g.e.*, s. 141.

¹⁴⁴ M. Gönlübol-H. Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1965*, Sevinç Matbaası, Ankara 1969, ss. 211-214.

¹⁴⁵ M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965)", *a.g.m.*, ss. 212-214.

ABD'nin yer almasına hem hükümetimizin hararetli bir arzusu hem de zaruret olarak telakki etmekteyiz"¹⁴⁶.

(2) BOĞAZLAR SORUNU

SSCB'nin Postdam Konferansı sırasında, Türk - Sovyet sınır çizgisinde kendi lehine değişiklik yapılmasını istemesi üzerine, bunun yalnız ilgili iki devlet arasında bir sorun olduğunu belirten ABD, konferanstan sonra Türk Boğazları konusundaki görüşünü yeniden gözden geçirdiği gibi, 1946 yılı başından itibaren Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile de yakından ilgilenmeye başlamıştır.

7 Ağustos 1946'da SSCB Türkiye'ye bir nota vermiştir. Türk Boğazları konusundaki görüşlerini ihtiva eden bu notasında Sovyetler, II. Dünya Savaşı içinde meydana gelen olayların Montrö Sözleşmesi ile tesis edilmiş olan Boğazlar rejiminin Karadeniz'e kıyıdaş olan devletlerin güvenliğini korumaya yetmediğini ileri sürerek, savaş sırasında bazı düşman gemilerinin Boğazlardan geçirildiğini iddia ediyor ve Boğazlar rejiminin kurulmasını istiyordu¹⁴⁷.

Sovyetler, Boğazlar konusundaki görüşünü ihtiva eden bu notayı, Türkiye ile beraber ABD ve İngiltere'ye de vermişti. Türkiye, Sovyet notasını yanıtlamadan önce ABD ve İngiltere'nin düşüncesini öğrenmek istemiş ve ABD, sonuçları ne olursa olsun

¹⁴⁶ *A.g.m.*, s. 198.

¹⁴⁷ M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965)", *a.g.m.*, ss. 204, 218-219. ; H. Çomak, *a.g.m.*, s. 465.; SSCB'nin Türkiye'ye verdiği nota şunları içeriyordu;

1. Boğazlar, bütün devletlerin ticaret gemilerine açık tutulmalıdır.
2. Boğazlar, Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin geçişine devamlı açık tutulmalıdır.
3. Özel surette ön görülecek haller dışında, Boğazlar Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin savaş gemilerinin geçişine kapalı olmalıdır.
4. Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için, doğal suyolu olan Boğazlarla ilgili rejimin kurulması yalnız Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili olan diğer devletlerin yetkisi dâhilinde olmalıdır.
5. Boğazlarda ticari seyrüsefer serbestliği ve Boğazların güvenliğini sağlamak için en fazla ilgili ve bunu gerçekleştirmeye en güçlü oldukları için Türkiye ve Sovyetler, Boğazların diğer devletler tarafından Karadeniz'e sahili bulunan devletler aleyhine kullanılmasının önüne geçmek amacıyla, bunların savunulmasını müştereken kabul etmelidir.

Bu hükümlerden 4. ve 5. maddeler en önemli düzenlemelerdir. 4. maddeye göre, Boğazların yeni rejimini Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan devletler temin edecek. 5. maddeye göre ise; Boğazların güvenliğinin ve ticaret gemileri için serbest geçiş garantisinin aklanması için yine Boğazların, Karadeniz'e kıyısı olmayan düşman devletler tarafından Kullanılmasını önlemek amacıyla, Boğazların ortak Sovyet ve Türk kuvvetleri ile savunulmasını ön görmektedir. Bu düzenlemelerin gerçek anlamı Sovyet askerlerinin Boğazlara üslenmesi demektir,

Türkiye'nin desteklenmesine taraftar olduğu yönünde görüş belirtmiştir¹⁴⁸. Silahlı bir çatışma pahasına da olsa, ABD, Sovyet isteklerine karşı kesin bir tavır takınmıştır. Ve 19 Ağustos 1946'da, ABD, Sovyet notasına karşı bir nota ile yanıt vermiştir¹⁴⁹.

Türkiye, SSCB'nin 7 Ağustos 1946 tarihli notası karşısında sessiz kalmamış, Recep Peker Hükümeti'nin TBMM'nin 14 Ağustos 1946'da yapılan oturumunda okunan programında özetle; Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğini her şeyin üstünde tutacağını, Cumhuriyet ordusunun Türk topraklarının dokunulmazlığı ve güvenliğini, devletin şerefini ve haklarını korumak için iş başında bulunduğunu ve ABD ile olan ilişkilerin karşılıklı saygı ve işbirliği sayesinde devamlı bir gelişme izlediğini açıklanmıştır¹⁵⁰.

Türk Hükümeti, 22 Ağustos 1946 tarihli bir nota ile yanıt verince, Sovyet hükümeti buna yanıt olarak 24 Eylül 1946'da bir nota daha vermiştir. Bu nota ile Boğazlarla ilgili rejimin yalnız Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan diğer devletler tarafından karşılaştırılması gerektiği ileri sürülmekte ve Boğazların Türkiye ile SSCB tarafından ortak savunulması konusundaki istekler tekrar edilmektedir¹⁵¹.

Boğazlar rejiminin yalnız Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından tespit edilmesi için ısrar eden SSCB, İngiltere ve ABD'yi bu işe karıştırılması için ilk notada

¹⁴⁸ M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)", *a.g.m.*, s. 205.

¹⁴⁹ *A. g. m.*, s. 206.; " Sovyet notasında, söz konusu olan 4. teklif, Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesinden çok, Türkiye ile Karadeniz devletlerine münhasır kalacak yeni bir rejim kurulmasını öngörür bir nitelik taşımaktadır. Hükümetimizin görüşü şudur ki Boğazlar rejimi yalnız Karadeniz devletlerine değil, fakat ABD de dahil olmak üzere diğer devletlere de taalluk eden bir meseledir. Bu bakımdan ABD Hükümeti, Boğazlar rejiminin tespit işinin diğer devletler dışarıda bırakılmak suretiyle Karadeniz devletlerinin yetkisinde bulunduğu dair Sovyet görüşüyle mutabık olamaz. Sovyet notasında sözü geçen beşinci teklif Türkiye ile SSCB'nin Boğazların savunulmasını ortaklaşa yapmaları yolundadır. Hükümetin kesin düşüncesi şudur: Türkiye Boğazların korunmasında başlıca sorumlu olarak kalmaya devam etmelidir. Eğer Boğazlar bir saldırgan tarafından saldırı ya da saldırı tehdidinde konu olursa, buradan doğacak durum uluslararası güvenlik için bir tehdit ve BM Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmesi için açık bir sebep teşkil edecektir."

¹⁵⁰ H. Çomak *a.g.m.*, s. 466.; Başbakan Recep Peker, Daily Telegraph Muhabiri Christopher Buckley ve Knicker Bocker'le yaptığı mülakatta özetle; mevcut koşullar gereği Türk ordusunun kuvvetli tutulması gerektiğini ve ABD'yi dünyada barış ve emniyetin en kuvvetli garantisi ve yaptırım gücü olarak gördüklerini belirtmektedir., BCA, Dosya: S3, Fon Kodu: 30..1.0.0, (15. 10. 1946).

¹⁵¹ H. Çomak *a.g.m.*, s. 466.; BCA, Dosya: A6, Fon Kodu: 30..1.0.0, (15. 11. 1946).

izlediği yöntemi izlememiş, ikinci notasının birer örneğini İngiltere ve ABD'ye vermemiştir¹⁵².

SSCB'nin 24 Eylül 1946 tarihli ikinci notasının bir sureti Türk hükümeti tarafından, İngiltere ve ABD'ye bildirilmesinden¹⁵³ sonra ABD hükümeti; Sovyetlerin Boğazları sadece Sovyet savaş ve uçak gemilerine açmak değil, aynı zamanda İngiltere ve ABD'nin deniz ve hava kuvvetlerini kapamak niyetinde olduğuna inanmıştır. ABD hükümeti yeniden Türkiye'nin yanında yer almış ve 9 Ekim 1946 tarihinde SSCB'nin ikinci notasına karşı nota vermiştir¹⁵⁴.

Bu notada ABD yönetimi; Montrö Sözleşmesi'nin yalnız Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından değiştirilemeyeceğini ve Türkiye'nin Boğazların savunmasında başlıca sorumlu devlet olarak kalması gerektiği yolundaki görüşler tekrarlanmıştır. Boğazlar bir saldırıya ya da saldırı tehdidine yönelik kalırsa, BM Güvenlik Konseyi'nin harekete geçirileceği tekrar vurgulanmıştır.

SSCB'nin 24 Eylül 1946 tarihli ikinci notasına, ABD'nin 9 Ekim 1946'da karşı nota vermesinden sonra, ABD'nin Boğazlara ilişkin yaklaşımı Türk kamuoyunda olumlu yansımalara neden olmuştur. İngiltere ve ABD hükümetleri tarafından desteklendiğini diplomatik belgelere dayanarak algılayan Türk hükümeti, 18 Ekim 1946'da Sovyet hükümetine verdiği karşı notasında,¹⁵⁵ daha önce verdiği 22 Ağustos 1946 tarihli karşılık notasındaki görüşlerini tekrar etmiştir¹⁵⁶.

SSCB'nin bu tutumu ve talepleri, Türkiye Cumhuriyeti'ni, Ulusal Mücadele'den sonra en kritik safhaya sokmakta idi. Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında ağır bir Sovyet tehdidi altına girmiş ve aynı zamanda korkunç bir yalnızlığın içine düşmüştü. Egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşı yönelen bu tehlike karşısında Türkiye,

¹⁵² H. Çomak *a.g.m.*, s. 467. ; M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)", *a.g.m.*, s. 217.

¹⁵³ BCA, Dosya: E4, Fon Kodu: 30..1.0.0, (0. 09. 1946).

¹⁵⁴ H. Çomak *a.g.m.*, s. 467. ; M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)", *a.g.m.*, s. 217. ; F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, *a.g.e.*, s. 151.

¹⁵⁵ H. Çomak *a.g.m.*, s. 467. ; R. Uçarol, *a.g.e.*, ss. 724–725.

¹⁵⁶ M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)", *a.g.m.*, ss. 223.

Sovyetler karşısında gerçekten bir denge unsuru olabilecek bir kuvvete dayanmak ve böyle bir kuvvetin ittifakını elde etmek zorunda kalmıştır¹⁵⁷.

5. TÜRK – ABD İTTİFAKI

a. TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRME ÇABALARI

(1) SİYASİ İKTİDARLARIN TUTUMU

Hasan Saka hükümetinde Dışişleri Bakanı olan Necmettin Sadak¹⁵⁸, daha NATO kurulmadan önce, bir Amerikan deniz filosunun İstanbul’u ziyareti sırasında¹⁵⁹ (30 Haziran 1948), verdiği demeçte, Türk hükümetinin daha şimdiden ABD’nin “müttefikten de öteye” müttefiki sayılabilirse de, ABD açısından hukuken mümkün olduğu takdirde, bu ilişkileri bir ittifakla daha etkili ve resmi bir biçimde somutlaştırmak istediğini belirtmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Marshall ise 2 Temmuz 1948’de, Amerika’nın, Türkiye’ye yardım ettiğini, Türkiye’nin özgür ve bağımsız hükümetini korumasında ABD’nin çıkarı bulunduğunu söylemiş, ancak, bir ittifakın ABD’nin bütün dış politikasının ve bu arada, hemen hemen bütün öteki ülkelerle ilişkilerinin gözden geçirilmesini gerektireceğini belirterek, N. Sadak’ın teklifini kabul etmemiştir¹⁶⁰.

1949 Şubat’ında, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı toplantısında¹⁶¹, İttifakla ilgili görüşmelerde, Türkiye’nin de adı geçmişti. Buna rağmen Türk hükümetinin ittifaka davet edilmemesi Türkiye’de hayal kırıklığı doğurdu¹⁶². Ancak, NATO’nun resmen kuruluşu ve bir Akdeniz devleti olan İtalya’nın bu ittifak içine alınması sonrası, burada ortaya çıkabilecek en büyük sorun, Batı Avrupa’da NATO kurulduktan sonra Sovyetlerin, Batı devletlerinin boş bırakmış olduğu Doğu Akdeniz bölgesine inebilmek için en kısa yol olarak, Türkiye ve Yunanistan’ı tehdit ve tazyik etmesi olasılığıydı¹⁶³.

¹⁵⁷ O. Ünal, *a.g.e.*, s. 120.

¹⁵⁸ Dışişleri Bakanı olan Necmettin Sadak’ın Amerikan yardımı alabilmek için ABD ile yapılacak iki taraflı anlaşma konusundaki temaslarını içeren ve Başbakanlığa sunulan rapor için bkz.; BCA, Dosya: 400-1118, Fon Kodu: 30..10.0.0, (26. 06.1948).

¹⁵⁹ S. Yirmibeşoğlu, *Askeri ve Siyasi Anılarım (1928-1965)*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 1999, s. 54.; “Bu ziyaret esnasında Amerikan amirallerini kabul etmek üzere, Cumhurbaşkanı Ankara’dan İstanbul’a gelişi ordu mensupları kadar genç Harbiyelileri de rahatsız etmişti.”

¹⁶⁰ O. Sander, *a.g.e.*, ss. 67-68.

¹⁶¹ M. Gönlübol-A. H. Ülman, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)”, *a.g.m.*, s. 241.

¹⁶² P. Safa, “Atlantik Faktı ve Biz”, *Ulus*, 25 Mart 1949.

¹⁶³ *Cumhuriyet*, 11 Mart 1949.

Bu nedenle, Doğu Akdeniz’de ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Türkiye’nin katılacakları bir Akdeniz Savunma Paktı kurmak gerekiyordu¹⁶⁴.

Türkiye’nin, 1950 Mayıs’ında, NATO’ya girmek için müracaatına kadar bu olanaksızlığı açıkça belirtmemesinin nedeni, giriştiği faaliyet ile Batılı, devletlerin dikkatini, NATO’yu kurmakla, boş bıraktıkları bu bölgeye çekmekti. Yine bu amaçla, 24 Mart 1950’de¹⁶⁵, NATO üyesi İtalya ile bir dostluk anlaşması yaptı. Böyle bir anlaşmayı Akdeniz savunma sistemi için ilk adım olarak göstermek de, Türkiye’nin çıkarlarına uymaktaydı¹⁶⁶. Bu anlaşmanın giderek Doğu Akdeniz Pakti’na yol açacağı konusu üzerinde önemle duran Türkiye’nin, ayrıca Yunanistan’la da aynı nitelikte bir anlaşma imzalayacağı söylentileri hız kazanmış ve Batılı ülkelerin dikkatlerinin Doğu Akdeniz bölgesine çevrilmesi için çaba gösterilmiştir¹⁶⁷. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 23 Mart 1950’de bir demeç vererek, ABD ile Türkiye’nin katılacakları bir Akdeniz ittifakının gereğini bir kez daha belirtmiş, Türk-İtalyan Anlaşması’nın imzalanmasından sonra, “Doğu Akdeniz bölgesi müdafaa edilmeden, Batı Akdeniz’in nasıl müdafaa edileceğini anlayamıyorum¹⁶⁸” demiştir.

1950 yılı Mayıs’ına gelindiğinde CHP yönetimi, NATO’ya bir köşesinden bağlanabilmek için benimsediği Doğu Akdeniz Pakti’nin olanaksızlığını Batılı devletlere duyurmuş ve tek çıkar yolun, Türkiye’nin NATO’ya alınması olduğunu anlatmağa çalışmış ve 11 Mayıs 1950’de NATO’ya girmek için müracaat etmiştir. Ancak, Türkiye’nin müracaatı üzerinde bir karara varılamayınca,¹⁶⁹ bu durum Türk Basınında olduğu gibi, Türk Hükümetinde de bir hayal kırıklığı yarattı.

Bu gelişmeler yaşanırken, genelde CHP’nin dış politikasını benimsemiş DP’nin, 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanması ve iktidara gelmesi, Türkiye’nin NATO’ya giriş mücadelesine yeni bir hız vermiştir. Ancak DP yönetiminin özellikle ekonomik

¹⁶⁴ M. Gönlübol-A. H. Ülman, ”Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)”, *a.g.m.* , s. 244.

¹⁶⁵ 14 Temmuz 1950 tarihli kanunla onaylanan anlaşmanın metni için Bknz. ; Düstur, 3. Tertip, C. 31, s. 2228.

¹⁶⁶ O. Sander, *a.g.e.* s. 69–70.

¹⁶⁷ Ayn Tarihi, No. 196, Mart 1950, s. 135.

¹⁶⁸ Ayn Tarihi, No. 197, Nisan 1930, s. 28.

¹⁶⁹ O. Sander, *a.g.e.*, ss. 71.

politikalar açısından, Batı'ya daha yakın bir nitelik taşıması, Türkiye'nin Batı'ya bağlanma çizgisine daha belirli ve zorunlu bir istikamet verecektir¹⁷⁰.

(2) TÜRKİYE'NİN KORE SAVAŞI'NA KATILMASI

Japonya'nın II. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğramasından sonra, ABD ve SSCB, ilk olarak Kore Sorunu'nda karşı karşıya geldiler. Kore Sorunu'nu çözmek için Aralık 1945'de bir araya gelen ABD, İngiltere, SSCB ve Çin oluşturdukları Karma Komisyon'da anlaşamayınca sorun çıkmaza girdi¹⁷¹. Bunun üzerine ABD, sorunu 25 Ekim 1945'te kurulan BM'ye taşıdı. BM'de, 27 Haziran 1950 tarihinde üye devletleri yardıma çağırdı¹⁷².

Kore'de bu gelişmeler yaşanırken, DP Hükümeti'ne göre; Kore'ye asker gönderildiği takdirde, hem Türkiye'nin Batı'nın özgürlükçü fikirlerine bağlılığı kesin bir davranışla ortaya konacak, hem de Amerikan Kongresi etkilenerek, bu devletin Türkiye'nin NATO'ya girmesinde ağırlığını koyması sağlanacaktı¹⁷³. İktidarının siyasi ve ekonomik geleceği için Türkiye'yi NATO'ya sokmayı zorunlu gören DP, Kore Savaşı'nı büyük bir fırsat olarak düşündü ve Kore olayını 30 Haziran 1950'de TBMM gündemine getirdi¹⁷⁴.

¹⁷⁰ M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965)", *a.g.m.*, s. 245.

¹⁷¹ A. E. Yaman, "Kore Savaşı'nın Türk Kamuoyuna Yansıması", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, *Atatürk Yolu*, Mayıs-Kasım 2006, Sayı: 37-38'den Aynı basım, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2007, s. 232.

¹⁷² *BMM Tutanak Dergisi; IX/C:1*, s. 312; *Hürriyet*, "Türkiye Kore İşinde Üzerine Düşen Vecibeleri Yapacak", 1 Temmuz 1950.

¹⁷³ A. E. Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim C.: IV (1945-1970)*, Rey Yayınları, ss. 226-227.; DP liderinin Köprülü'nün de bulunduğu bir ortamda Ahmed Emin Yalman'a söyledikleri bu konudaki niyetini tam olarak ortaya koymaktadır. "Memleket hesabına çok mühim bir karar vermek durumundayız. Bunu önceden bilmeni ve beklenen hücumlara karşı bizi anlayışla desteklemeni istiyoruz. Birleşmiş Milletler adına Kore'de kızıl kuvvetlere karşı ortak bir cephe kurmak üzere Amerika'nın hür milletlere bir çağrısı var. Ortak güvenlik ruhunu yürütmek ve itibarımızı yükseltmek bakımından bu, bizim hesabımıza yaman bir fırsattır. NATO'ya kabul edilmemize de köprü olabilir. İngiltere ve diğer milletler bunu baştan savma karşılarlar ve suya düşürürlerse, fırsat bizim için de, hür dünya için de elden gider. İşte bu sebeple herkesten evvel çağrıya olumlu bir cevap vermek ve diğer milletleri olmuş, bitmiş bir durum karşısında bırakmak istiyoruz. O zaman İngiltere ve diğer devletler bize uymaktan kaçınmazlar, biz oraya bir Türk birliği gönderince, onlar da Kore Savaşına canla başla katılmak zorunda kalırlar. Fakat işin içinde Türk askeri yurt dışına göndermek davası olması dolayısıyla Meclis kararı almağa kalkışsak, iş uzar, dedikoduların sonu gelmez. Bir saat bile kaybetmeden, sorumluluğu üzerimize alarak, karar vermek, kararı Birleşmiş Milletlere ve Amerika'ya bildirmek zorundayız. Böylece hareket ettiğimiz takdirdeyse, her taraftan yanlış hükümlere varılacağı, yaygaralar kopacağı muhakkaktır. Bunlara karşı basında anlayışla cephe kurulmasına ihtiyaç vardır."

¹⁷⁴ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri*, *a.g.e.*, s. 180.

Aslında savaşın Türkiye ile ilgisi yoktu¹⁷⁵. Buna karşın, kağıt üzerinde platonik ve nazari bir yardım olamayacağı, “yarın taarruza uğradığımız zaman bize de bilmukabele sembolik yardım yapılmasına kapı açmış oluruz” görüşü de savunuldu. Her saldırgana ABD kalkan olacak, Türkiye hür milletler safında mücadele edecek, gelişmeler Türk-Amerikan yakınlaşmasını sağlayacak ve silah yardımı artacaktı¹⁷⁶.

BM Genel Sekreteri’nin üye devletleri, Kore Savaşı’na katılmaya daveti üzerine Bakanlar Kurulu, Meclisin tatilde bulunduğu bir sırada, 25 Temmuz 1950 tarihinde 4.500 kişiden oluşan bir tugayı Kore’ye gönderilmek üzere BM emrine vermeyi kararlaştırdı. “Kore Cumhuriyeti’nin kurtarılması” için alınan karar o günlerde muhalefet partilerinin bile tepkisini çekmedi. Sonuçta savaş için hazırlıklar başlatıldı¹⁷⁷.

Asker gönderme kararının, TBMM ve siyasi parti görüşleri alınmadan açıklamasına CHP ve Millet Partisi benzer tepkiler verdi¹⁷⁸. Karşı çıkılan, Kore’ye asker gönderilmesinden çok, düşüncelerinin ve Meclis onayının alınmamasına idi¹⁷⁹. Konunun TBMM’ne getirilmesi, dış politika geleneği olmakla birlikte bir zorunluluk değildi. Türkiye Kore’ye savaş ilan etmemiş, BM katındaki yükümlülüklerini yerine getirmişti¹⁸⁰.

Hükümetin Kore’ye asker gönderme kararı üzerine, Genelkurmay Başkanlığı, 3 Ağustos 1950 tarihli emriyle Kore Bürosu kurarak, 1929 doğumlu ve gönüllü erbaş ve erlerin tercih edildiği bir tugay oluşturdu¹⁸¹. Konun ele alındığı günlerde ordu içinde,

¹⁷⁵ S. Simavi, “Amerika’ya Türk Yardımı”, *Hürriyet*, 2 Temmuz 1950.; N. Sadak, “Kore Savaşı ve Türkiye”, *Akşam*, 6 Temmuz 1950.

¹⁷⁶ A. Daver, “Konsey’in Kararı ve Türkiye”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1950; *Akşam*, “İkinci Truman Doktrini”, 25 Temmuz 1950; *Milliyet*, “İstanbul’da Kore İçin Gönüllüler”, 3 Temmuz 1950; *Hürriyet*, 4 Temmuz 1950; *Hürriyet*, “Köprülü Kore Harbi Hakkında İzahat Verdi”, 5 Temmuz 1950.

¹⁷⁷ K. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM-IX. Dönem 1950–1954, I. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, No:19, Ankara 1999, s. 528.

¹⁷⁸ Hükümetin, 18 Temmuz 1950’de Yalova’da gizli bir toplantı yapması, Türkiye’yi ilerleyen günlerde önemli gelişmelerin beklediği şeklinde algılandı. *Milliyet*, “Yalova’da Mühim Toplantı”, 19 Temmuz 1950; Nihat Erim, “Hükümetin Son Kararı”, *Ulus*, 27 Temmuz 1950.

¹⁷⁹ A. E. Yaman, *a.g.m.*, s. 236.

¹⁸⁰ N. Nadi, “Haklı ve Haksız”, *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1950.

¹⁸¹ A. E. Yaman, *a.g.m.*, s. 239’den alıntı; Tugay Komutanlığı’nın motorlu karargâhı Ankara 28. Tümen tarafından kuruldu. Aynı tümenin Ayaş’ta bulunan 241. Piyade Alayı, Türk Tugayı’nın piyade alayını, Etimesğüt’taki 2. Zırhlı Tugay 2. Motorlu Topçu Taburu da tugayın motorlu topçu taburunu oluşturdu. BM Kore Türk Tugayı Komutanlığı’na Tuğgeneral Tahsin Yazıcı ve Kurmay Başkanlığına Kurmay Yarbay Selahattin Tokay, Alay Komutanlığı’na Celal Dora atandı. *Hürriyet*,

Kore'ye gidecek subay, astsubay ve erlere Amerikalıların büyük paralar vereceği yaygındı. Geçim sıkıntısı çeken subay ve astsubaylar, Kore'ye gidecek Tugay'a katılmak için oldukça istekli davranıyorlardı¹⁸². Toplam 5.090 kişiden oluşan Tugay, 19–20 Eylül 1950 tarihinde bağlantı kurmasına yardımcı olmak üzere beş kişilik bir Amerikan irtibat grubu ile birlikte İskenderun'a gitti¹⁸³. Burada Amerikan silah, teçhizat ve araçları ile donatıldıktan sonra, beş gemi ile 25 Eylül - 2 Ekim 1950 tarihleri arasında 4 ayrı katile olarak Kore'ye hareket etti. Yolculuk esnasında birliklere, yabancı olduğu ABD silahları tanıtıldı ve eğitim yaptırıldı. 18–19–20 Ekim 1950'de Pusan rıhtımına ulaşan birlikler, Taegu şehrinde 20 gün kaldı. Dağlarda gizlenen ve fırsat buldukça saldıran çeteleri arayıp temizlemek, yol ile köprülerin güvenliğini sağlamakla görevlendirildi¹⁸⁴.

Türk Tugayı 29 Kasım gecesi baskına uğradı. Türk Tugayı kahramanca savaşmasına karşın ağır kayıplar verdi. Bu çatışmalardaki süngü savaşlarında Çinlilere karşı ayakta kalabilen sadece Türk kuvvetiydi¹⁸⁵. TSK'nin 731 şehit verdiği, üç yıl süren ve üç milyon insanın yaşamına mal olan Kore Savaşı, 27 Temmuz 1953'te imzalanan Panmunjom Ateşkes Antlaşması ile sona erdi¹⁸⁶.

Savaş sonrası sıkıntıların yavaş yavaş giderilmesi ve dış yardımların artması ile Türk ekonomisinde bir canlilik başladı. İthalat bolluğu, tarımda makineleşmenin

“Kore'ye Gidecek Alayımız dün Merasimle Ayaş'tan Ayrıldı”, 9 Ağustos 1950; *Zafer*, Kore'ye Gidecek Yiğitler Dün Ayaş'taki Karargâhtan Ayrıldılar”, 9 Ağustos 1950.

¹⁸² H. Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1996, ss. 54, 55.

¹⁸³ H. E. Erkilet-T. Bıyıkoğlu-H. Arun, *Kore Harbi'nde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953)*, Genkur.H.D.Bşk.lığı Yayını, Ankara 1975, s. 72. ; M. Yücel-E. Yolmaz, “Kore Savaşı (1950-1953) Türkiye ve Dünya Açısından Genel Bir Değerlendirmesi”, *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara, 1995, s.140-164.

¹⁸⁴ *Hürriyet*, “Kore Savaş Birliğini Uğurladık”, 28 Eylül 1950; *Ulus*, “Kore'de Savaşacak Birliğimiz Yola Çıktı”, 29 Eylül 1950; *Hürriyet*, “Kore Birliğimizin Bir Kısmı Dün Pusan Limanı'nda Karaya Çıktı”, 19 Ekim 1950; *Hürriyet*, “Kore Savaş Birliğimiz Taegu Şehrine Yerleşti”, 26 Ekim 1950; *Milliyet*, “Kore Birliğimiz Savaşa Başladı”, 8 Kasım 1950'den aktaran; A. E. Yaman, *a.g.m.*, s. 239.

¹⁸⁵ *Ulus*, “Tugayımız Kahramanca Dayanıyor”, 30 Kasım 1950; *Zafer*, “Kore Birliğimizin Kahramanlığı”, 30 Kasım 1950; *Milliyet*, “Mehmetçik Yaralıları Sırtında Taşıyarak Pyongyang'a Çekildi”, 2 Aralık 1950; M. F. Fenik, “Kore'de Savaşan Kahramanlarımıza”, *Zafer*, 30 Kasım 1950.

¹⁸⁶ *Hürriyet*, “Üç Yıl Süren Kore Harbi'nin Bilânçosu”, 28 Temmuz 1953; *Milliyet*, “Kore Cephesinde Dün Resmen Ateş Kesildi”, 28 Temmuz 1953; S. Simavi, “Kore'de Mütareke”, *Hürriyet*, 29 Temmuz 1953; H. E. Erkilet, *a.g.e.*, ss. 417, 418–444. Kore'de toplam 24822 Türk askeri görev yaptı. I. Katile 5100, II. Katile 5600, III. Katile 7002 ve IV. Katile 7100 askerden oluşmakta idi. Türkiye'nin kaybı; 721 şehit, 175 kayıp, 2147 yaralı olmak üzere toplam 3043 kişidir. Ateşkes Antlaşması ile 234 Türk esiri iade edildi.

etkisiyle ekim alanlarının hızla genişlemesi, iyi ürün yıllarının birbirini izlemesi ve Kore Savaşı'nın yarattığı Dünya Konjonktürü yardımıyla hızlı bir ekonomik gelişme ortaya çıktı¹⁸⁷.

b. ABD'NİN DEĞİŞEN TUTUMU VE TÜRKİYE'NİN NATO'YA ALINMASI

NATO'nun kurulmasından sonra patlak veren Kore Savaşı'na önemli bir askeri kuvvetle katılması ve bu savaşta Türk askerinin savaş yeteneğini ispat etmesi, başta Amerika olmak üzere birçok NATO üyesinin de, Türkiye'nin askeri değeri hakkındaki fikirlerini değiştirmelerine sebep olmuş ve sonuçta Türkiye'nin NATO üyeliğinin yolu açılmıştır¹⁸⁸.

II. Dünya Savaşı'ndan galip, fakat eski gücünü epeyce yitirmiş olarak çıkan İngiltere'nin, bu savaştan sonra izlediği dış politikasının ağırlık merkezini, Orta Doğu bölgesindeki üslerinin elden gitmesini önlemek ve böylece Süveyş Kanalı'nın doğusundaki yüzyıllık çıkarlarını korumak oluşturmaktaydı. Bu nedenle, hem milliyetçilik hareketleri gün geçtikçe hız kazanan Mısır'ı ve hem de Süveyş'teki çıkarlarını koruyacak bir formül aramış ve Orta Doğu Komutanlığı tasarısını ortaya atmıştır¹⁸⁹. Bu düzene İngiltere'nin yanında Türkiye, Yunanistan ve Mısır katılacak, Süveyş'teki İngiliz birlikleri üslerinde kalacaktı. Bölgede çıkarları hayati olan İngiltere, tek başına İran ve Arap devletlerine yardım edemeyeceğine göre, Orta Doğu Komutanlığı içinde Türkiye'nin coğrafi konumu ve ordusu da bu alanda İngiltere için son derece önem kazanmaktaydı¹⁹⁰.

Bu nedenle, Türkiye'nin NATO'ya alınmasında en büyük itiraz İngiltere'den gelmiştir. Bu devlet, Türkiye ve Yunanistan'ın doğrudan doğruya Avrupa yerine, Orta Doğu savunma planı içine alınmasını istiyordu¹⁹¹.

¹⁸⁷ H. Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*, a.g.e., s. 64..

¹⁸⁸ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, a.g.e., s.181.

¹⁸⁹ Tasarı için Bknz. ;Ö. S. Kürçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası, (1945–1970)*, SBF Yay., Ankara 1972, ss. 33–35.

¹⁹⁰ O. Sander, a.g.e, s. 75.

¹⁹¹ M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)", a.g.m. , s. 248.

ABD ile ittifak kurmayı dış politikasının temeli haline getiren Türk yöneticileri ise NATO'ya kıyasından köşesinden ilişmek için İngiltere'nin bu teklifini benimsemiş, ancak bunu, İngiltere'nin niyetinin aksine, NATO'ya girmek için bir basamak olarak görmüşlerdir¹⁹².

Türkiye, bir yandan İngiltere'nin Orta Doğu düzenlemesini benimser görünürken, öte yandan 1 Ağustos 1950'de, NATO'ya alınması için ikinci müracaatını da yapmıştır. Türkiye'nin Yunanistan ile birlikte yaptığı bu müracaat, 1950 Eylül'ünde toplanan NATO Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmemiştir¹⁹³.

NATO tarafından teklifi reddedilen Türkiye, Orta Doğu Komutanlığı ile ilgili temaslar sürerken, ABD'ne bir kez dahi ittifak teklifinde bulundu¹⁹⁴. Bu teklif de, ABD tarafından reddedildi¹⁹⁵.

Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girişi ile ilgili olarak ve Orta Doğu güvenliği konusunu da görüşmek üzere, ABD ve İngiltere genelkurmay başkanları Ekim 1951'de Ankara'ya geldiler. Görüşmelerde NATO'nun yapısı, işleyiş biçimi Türkiye'nin rolü ve hangi komutanlığa bağlanacağı konuşulmuş ve Türkiye ile Yunanistan'ın ittifaka bir an önce girmeleri için bir Orta Doğu Komutanlığı kurulması kararına varılmıştır. Bu karara uygun olarak 4 devlet (İngiltere, Fransa, ABD ve Türkiye) 13 Ekim 1951'de Komutanlığın kurulması için Mısır'a müracaatta bulunmuşlar, 10 Kasım'da da bu Komutanlığın dayanacağı ilkeleri açıklamışlardır. Mısır, Orta Doğu Komutanlığı ile ilgili teklifi reddetti. Türkiye, Mısır'ın Batı ile ortak savunma örgütü içine girmeyeceğini biliyordu, ABD'nin ise Türkiye'nin Batı savunma sistemlerine hevesliliğinden cesaretlenip Arap devletlerine teklifte bulunurken gözden kaçırdığı bazı noktalar vardı. Bir kere, Türkiye çok eski zamanlardan beri bağımsızlık ve egemenliğini korumuş ve BM'ne girmişti. İkinci olarak, hiçbir Arap devleti Rusya'ya toprak kaybetmemiş, Rus işgaline uğramamışken, Türkiye, Rusya ile çoğu toprak kaybı ile sonuçlanan savaşlara girmiş, sonra da bu devletin baskısına uğramıştı. Bu nedenlerle, Türkiye kuzey komşusuna karşı duyarlıyken, Arap devletlerinin çekindiği devletler,

¹⁹² Aynın Tarihi, No. 199, Haziran 1950, s. 104.

¹⁹³ M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)", *a.g.m.*, s. 246.

¹⁹⁴ O. Sander, *a.g.e.*, ss. 76.

¹⁹⁵ M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)", *a.g.m.*, s. 246.

bölgenin emperyalist güçleri olan İngiltere ve Fransa idi. Son olarak, Türkiye, Arapların İsrail'e karşı ortak düşmanlığına katılmıyordu¹⁹⁶.

NATO Bakanlar Konseyi'nin 16–20 Eylül 1951 tarihlerinde Ottawa'da yaptığı toplantının sonunda Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak çağırılmalarına oy birliği ile karar verildi¹⁹⁷. 18 Şubat 1952'de de TBMM'de, iktidar muhalefet bütün milletvekillerinin oylarıyla Türkiye'nin NATO'ya girişini oy birliği ile kabul edildi ve Türkiye resmen NATO'ya girdi. Meclis'te yalnız Cezmi Türk (Adana), onaylamada konunun etraflıca tartışılmadan aceleye getirildiğini ileri sürerek aleyhte oy verdi. Türk, şöyle diyordu: “Atlantik Paketi'na girmemizden daha mühim mesele, bu paktın meydana getireceği askeri durumdur. Bu durum hakkında hiçbir izahat verilmemiştir. Aynı şekilde pakta girmemizle hasıl olacak iktisadi vaziyet hakkında da fazla tafsilatta bulunulmamıştır. Yükleneyeğimiz külfetler kafi şekilde açıklanmamıştır. Konuşmaların hepsi hissi bir hava içinde geçmiştir.”¹⁹⁸

Hükümet NATO'ya girdikten sonra, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (Hava, Kara ve Deniz dahil, eğitim birlikleri hariç) tamamını NATO emrine verdi. Böylece Sovyet saldırısına karşı NATO'nun kanadı altına sığınan Türkiye, kendini güvence altına aldığı varsayarak, “NATO versin, NATO donatsın” yada “Amerikan yardımından isteyelim” gibi düşüncelerle, Türk Silahlı Kuvvetlerine ulusal bütçeden her yıl ayrılan ödeneklerin kısılmasına gidilmiştir. Böylece silahlı kuvvetler donatısız bırakılmış ve savaşa hazırlık durumu NATO standartlarının çok altında kalmıştır¹⁹⁹.

¹⁹⁶ O. Sander, *a.g.e.*, ss. 78–79.

¹⁹⁷ E. Aybars, “İkinci Dünya Harbi Sonrası Türkiye”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri* 1(20-22 Ekim 1997), *Gnkur.ATASE Yay.*, İstanbul 1998, s. 506; Zafer, 30 Ocak 1952.

¹⁹⁸ Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*, *a. g. e.*, ss. 64, 65.; Haydar Tunçkanat'ın konu ile ilgili yorumu oldukça dikkat çekicidir. “Gerçekte Cezmi Türk'ün hakkı vardı. Bu NATO Anlaşması'nın birçok parçaları vardı. Bunlar, Amerikan Silahlı Kuvvetlerinin Türkiye'de 1952'den önce ve daha sonra kurmuş olduğu üs ve tesisleri de yasallaştırıyor ve Amerikalılar, kendi kuruluşları ve imtiyazlı durumlarıyla Türkiye'nin tüm ünitelerinde istedikleri gibi at oynatma olanaklarını elde etmiş oluyorlardı. NATO Anlaşması'nın 3'üncü maddesine dayanarak elde ettikleri imtiyazları, yine bu anlaşmaya bağlantılı olarak verdikleri notalarla genişletme yolunu ustaca kullanıyorlardı. İşin ilginç yanı Türkiye yardım propagandasıyla öylesine uyutulmuştu ki, hükümet. Meclis ve de bürokratlardan hiç kimse, içimizde çöreklenen ve Türkiye'yi sömüren bu emperyalist Amerika'ya karşı ağzını açmıyordu. Birinci Dünya Savaşından sonra, Türkiye'de Amerikan Mandasını isteyenler sanki geri gelmişti. Amerika, kendi kasasından bir dolar dahi çıkarmadan, Türkiye'deki elçilik memurlarının ve askerlerinin aylıklarını Türk hükümetine ödetiyordu.”

¹⁹⁹ Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*, *a. g. e.*, ss. 65-66.

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasında iki yönlü bir çıkar ilişkisi söz konusu olmuştur. ABD ve Batılı ülkeler, SSCB'nin kendi çıkar alanlarında ideolojik ve ekonomik olarak yayılmasını engellemek, buralarda güvenliklerini garanti altına almak, Türkiye'den gerek insan gücü, gerek coğrafi konumu itibarıyla yararlanmak ve bu ülkedeki demokratik rejimi koruyarak, bu sayede öteki Müslüman ülkeler üzerinde etkili olmak amacıyla, Türkiye'nin üye olmasında yarar görmüşlerdir. Türkiye ise o dönemde büyük bir tehlike halini alan Stalin'in yayılcılık tehdidinden kurtulmak ve ABD'nin askeri ve ekonomik yardımlarından daha çok pay alabilmek için, NATO'ya üye olmanın zorunlu olduğunu görmüş ve bu konuda olumlu sonuç alınca kadar ısrarlı davranmıştır. Truman Doktrini, Marshall Planı ve Avrupa Konseyi üyeliği ardından gelen bu gelişme, Türkiye'nin bir ara yaşamış olduğu yalnızlığa bütünüyle son vermiştir²⁰⁰.

c. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN TÜRKİYE'Yİ NATO'YA ALMA NEDENLERİ

Konuyu daha gerçekçi bir şekilde değerlendirebilmek için ABD'nin Türkiye'yi niçin NATO'ya almak istediğini irdelemekte yarar vardır. Amerikan yöneticileri kendi kamuoylarında ve Kongre'de Türkiye hakkında olumlu bir havanın yaratılması için çaba göstermişler ve daha 1948'lerde Türkiye'nin ABD açısından stratejik ve siyasal önemi konusunda Kongre'ye sürekli bilgi vermişlerdir. 1950–1951 yıllarında Kongre'de, Türkiye üzerinde açılan konuşmalarda gerek Amerikan yöneticileri, gerekse yüksek rütbeli subaylar sürekli Türkiye'yi destekleyici konuşmalar yapmışlardır. Bu konuşmalarında; Türk halkının komünist tehdit ve sızmasına karşı mücadelede kararlı oldukları, gerek BM'de, gerek uluslararası konferanslarda Türk delegelerinin her konuda ABD ile işbirliği yaptıkları ve ABD politikalarını destekledikleri, Türkiye'ye verilen her cent'in Amerikan savunmasına katkıda bulunduğu, Türkiye'ye yapılan yatırım, iç güvenliğini sağlamak ve komünist saldırısına karşı durmak için, TSK'ni güçlendirmek yolunda yapılan askeri yardımın karşılığını fazlasıyla veren çok sağlam bir yatırım olduğu, Türkiye'nin Sovyet sınırındaki coğrafi konumu, bu devleti NATO üyesi ülkelerden stratejik bakımdan çok daha önemli bir duruma soktuğu, Kore'de savaşa gücünü açıkça ortaya koymuş bulunan Türk ordusunu NATO savunması ile

²⁰⁰ S. Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi-2*, Cumhuriyet Gazetesinin Okurlarına Armağanı, İstanbul 1997, s. 123.

daha sıkı bir işbirliğine sokmak ABD için çok önemli olduğu sürekli vurgulanmıştır. Çünkü; Türkiye ve Yunanistan'ın böyle bir savunma düzeni içine alınması ile Yugoslavya-Yunanistan-Türkiye savunma hattı, dolayısıyla NATO'nun Güney Doğu kanadını güçlendirecektir²⁰¹.

Avrupa için de, Türkiye'nin NATO'ya alınmasının önemli sebepleri vardı. Bunların başında da; Türkiye'nin stratejik önemi, Türk Ordusunun Kore'de gösterdiği başarı, Türk Ordusunun gücüne dayanarak Orta Doğu'daki Amerikan ve İngiliz çıkarlarının emniyetini sağlamak, yayılmacı siyasetinden vazgeçmeyen Sovyetlere karşı hem Türkiye'ye destek, hem de Türkiye'de kurulacak üsler vasıtasıyla Sovyetlere gözdağı vermek düşüncesi geliyordu²⁰².

Görüldüğü gibi Türkiye'nin NATO'ya alınmasında temel etken ABD'nin bölgedeki güvenlik ihtiyacını sağlamaktı. ABD, 1949 yılından başlayarak ve gittikçe hız kazanan bir biçimde SSCB'ne karşı aldığı güvenlik tedbirlerini genişletmek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin NATO'ya alınması işte bu tedbirlerden bir tanesi ve temel olanıdır. ABD'yi böyle bir politika izlemeye iten nedenler; SSCB'nin Atom Silahını Eline Geçirmesi²⁰³, SSCB ile Çin'in 1950 Şubat'ında Moskova'da bir ittifak antlaşması imzalamaları²⁰⁴, Kore Savaşı'nın ABD tarafından Sovyetlerin dünya egemenliği için giriştikleri askeri kampanyanın ilk belirtisi olarak yorumlanması²⁰⁵ ve 1948 yılında Kominform'dan atılmasından bu yana SSCB, Yugoslavya'ya ağır baskıda bulunması²⁰⁶ biçimde sıralanabilir.

Bütün bu sayılan etkenlerle 1950'den sonra ABD'nin stratejik düşüncesi şu şekli almıştır; SSCB'nin Batı Avrupa'ya saldırması halinde, Avrupa'nın işgalini engellemek için General Eisenhower tarafından girişilecek hareket ve ABD Stratejik Hava Komutanı General Lemay'in komutası altındaki stratejik uçakların atom bombaları ile Sovyet silah üretim merkezlerini tahrip etme hareketi şeklinde NATO iki ayrı savaş

²⁰¹ O. Sander, *a.g.e.*, ss. 61–62.

²⁰² M. Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 141.

²⁰³ O. Sander, *a.g.e.*, s. 55-56.

²⁰⁴ *A.g.e.*, s. 56.

²⁰⁵ M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)", *a.g.m.*, s. 161.

²⁰⁶ BCA, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, (15. 09. 1952).

karşısında kalacaktır. Böylece, General Eisenhower'ın karşı koyacağı Sovyet ordularına malzeme ve takviye gönderilmesi önlenerek ve SSCB'nin savaşı sürdürmesi olanaksız hale gelecektir²⁰⁷.

Ancak, Amerikan stratejik bombardıman uçaklarının büyük çoğunluğu orta menzilli bombardıman uçaklarından oluştuğundan, bunlar üs olarak Kıta Avrupası'ndan yararlanamayacak durumdaydılar. Bu nedenle Amerikan stratejisi, SSCB'ne daha yakın topraklarda, örneğin Kuzey Afrika, Orta Doğu ve özellikle Türkiye'de üslere muhtaçtı²⁰⁸. ABD'nin Türkiye'yi NATO'ya almasının en önemli nedeni, Türkiye'nin SSCB'ne bu coğrafi yakınlığıdır. Washington'a göre Batı'nın savunması bir "ileri strateji"ye dayandırılacaktı. Yani, bir Sovyet saldırısına karşı NATO'nun savunacağı hat, SSCB ile ilk temas bölgesinden geçecek, saldırı burada durdurulmaya çalışılacaktı. İşte, ABD'nin Türkiye'nin NATO'ya alınmasını istemesinin stratejik açıdan önemli nedenlerinden biri budur; Muhtemel bir saldırı alanını genişleterek, Batılı müttefiklerin asker sayısı itibarıyla Sovyet Bloğu'ndan çok daha zayıf bulunduğu Avrupa üzerindeki askeri ve siyasal baskıyı hafifletmek²⁰⁹.

ABD açısından Türkiye'nin NATO'ya alınmasının bir başka nedeni ise Türkiye'nin, Orta Doğu petrolünün kilidi olarak görülmesi ve ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra giderek önem kazanan Orta Doğu bölgesi devletleri ile ilişkilerinde Türkiye'nin iyi bir kanal oluşturmasıdır²¹⁰.

NATO ittifakı çerçevesinde kurulan Türkiye'deki Amerikan üs ve tesisleri Batı için büyük önem taşıyordu. 1950'ler boyunca Amerikalılar Türkiye'de hava ve stratejik

²⁰⁷ Ayın Tarihi, No. 210, Mayıs 1951, s. 138.

²⁰⁸ Marcy Agmon, Defending the Upper Gulf: Turkey's Forgotten Partnership, *Journal of Contemporary History*, Vol. 21, No. 1. (Jan., 1986), s. 93.

²⁰⁹ O. Sander, *a.g.e.*, s. 59.; Büyükelçiye göre; "İran'ın saldırıya açık durumuna rağmen, Orta Doğu'da Sovyetlerin kolay zafer kazanması önlenmiştir. Rusya, Batı Avrupa'ya karşı girişeceği saldırıda kullanacağı kuvvetlerin büyük bir kısmını şimdi Türk kuvvetlerinin üslerinin saf dışı edilmesine ayıracaktır. Türkiye NATO'ya girmekle çok iyi teçhizatlanmış ve yetiştirilmiş tümenini ve aynı zamanda kayda değer bir ulusal birlik ve zengin doğal kaynakları ile güçlenmiş moral ve fizik kuvvetini Batı ittifakının arkasına koymuş bulunmaktadır."

²¹⁰ Ayın Tarihi, No. 208, Mart 1951, s. 73.; The New York Times, "Kuzey Atlantik Paketi için yeni Müttefikler" başlıklı başyazısında şunları yazmaktadır:

"İran'ın petrol kaynakları ve İran hükümetinin bu kaynaklar hususundaki siyaseti, Kremlin ile hür dünyanın hesaplarında büyük bir amil haline gelmiştir. Kuvvet merkezlerinin İran Hükümeti üzerinde tesirli olacağı aşikardır ve hür dünyanın kuvvetini ne şekilde teşkilâtlandığı hususu bu işte kati bir amil olacaktır... Türkiye ve Yunanistan şimdi Atlantik Paketi milletlerine bu kuvvet merkezlerini sunmaktadırlar. Türkiye, Batı dünyasının bütün Orta Doğu âlemi ile teması için kolayca kanal olabilir."

füze üsleri ile elektronik gözetleme ve haberleşme tesisleri kurdular. Bu tesisler Amerikalılar tarafından Yakın ve Orta Doğu bölgesinde çatışma çıkması durumunda lojistik destek sağlamak için ve ayrıca Sovyet askeri tesisleri ve faaliyetleri hakkında bu ülkeye en yakın bölgeden istihbarat toplamak amacıyla kullanılabilirdi. Bunların dışında Türkiye, coğrafi konumuyla ABD'ye erken uyarı radar gözetleme tesisleri, liman hizmetleri, mühimmat depoları ve ülkenin kuzey bölgesinde çok önemli dinleme istasyonları sağlayabilirdi. Daha sonraki tarihlerde ABD, Türkiye'den kaldırdığı casus uçakları SSCB üzerinde uçurmuş ve 1958 yılında da Lübnan'a asker göndermek için Adana'daki İncirlik üssünü kullanmıştır.

Bunlardan başka Türkiye, 400.000'i aşan oldukça büyük ordusuyla NATO'nun güney kanadını güçlendirebilir ve Sovyet Kara Ordusunun Orta Doğu'ya ilerlemesine karşı dengeleyici bir güç oluşturabilirdi. ABD ve NATO'da Sovyetlerin bu bölgede ilerlemesi durumunda Sovyet ordusunu karşı koyabilmek için savunma ve gerekirse saldırı amacıyla Türk topraklarını kullanabilir yada bu sorumluluğu Türk ordusuna devredebilirlerdi. Türkiye NATO'ya katıldığı zaman, SSCB en azından askeri kuvvetlerinin bir kısmını Avrupa cephesinden alıp Türk sınırına aktarmak zorunda kalacaktı. Bir Amerikan görevlisinin belirttiği gibi, Doğu ve Batı blokları arasında silahlı çatışmanın çıkması durumunda da SSCB, Türkiye'den gelebilecek olası bir saldırıyı karşılamak üzere önemli büyüklükte bir askeri kuvvetini Türk sınırında tutacak, dolayısıyla Avrupa'ya karşı kullanamayacaktı²¹¹. Sonuç olarak, ABD, Orta Doğu bölgesine yönelik hazırladığı siyasi projelerde ve savunma planlarında Türkiye'ye rol verebilirdi. Çünkü Türkiye, bu bölgenin bir ülkesiydi ve Orta Doğu devletleriyle tarihten ve din birliğinden kaynaklanan özel bağlara sahipti. Türkiye, ABD'nin bölgede gerçekleştirmeyi düşündüğü planlarda onun adına ve onun rolünü gizleyerek rol alabilir, bu planları bölge ülkelerine pazarlayabilirdi.

d. TÜRKİYE AÇISINDAN NATO'YA GİRMEYİ ETKİLEYEN UNSURLAR

Dış faktörlerin yanı sıra, yakın vadede etkili olan güvenlik endişeleri ve ülkenin iktisadi açıdan kalkınması için dış yardıma ihtiyaç duyulması, Türkiye'nin Batı'ya yönelmesinde başlıca faktörler olmuştur. Türkiye'nin ABD ile sıkı ilişkiler kurup, ortak bir ittifak içinde yer almak istemesinin en önemli nedenlerinden biri, Sovyet tehdidine

²¹¹ S. Orkunt, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, Milliyet Yay., İstanbul 1978, s. 145.

karşı, II. Dünya Savaşı'nda yenik düşen Almanya ve zayıf düşen İngiltere yerine, ABD'ni en güçlü ve ana siper olarak görmesidir. NATO'nun kurulması ile iki kutuplu bir duruma gelen dünya sahnesinde, SSCB, atom silahına da sahip olmanın verdiği güven duygusuyla, hem NATO ve hem de Türkiye'ye karşı sert bir tutum içindeydi ve ayrıca 1945 isteklerini de geri almış değildi²¹².

SSCB'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlattığı toprak kazanma ve nüfuz alanını genişletme politikasının kolay sonuç vermesi durumunda, Türkiye'nin de Kore'nin durumuna düşmesi tehlikesi Türk yöneticilerini endişelendirmiştir²¹³. “Sovyet tehdidinin yenilenmesi karşısında Türkiye'nin güvenliği nasıl korunacaktır?” sorusu Türk yöneticilerinin kafalarını kurcalamağa başlamıştı²¹⁴.

Truman Doktrini'nden sonra, ABD ile sıkı bir dostluğu dış politikasının temel unsuru haline getiren Türkiye, dünya koşullarının giderek bozulması ve Sovyet tehdidinin sürmesi karşısında, ABD'den askeri ve ekonomik yardım ötesinde bir güvenlik aramağa başlamış bulunmaktaydı²¹⁵. Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur'a göre mevcut koşullar altında BM bu konuda yetersizdir ve Türkiye'nin güvenliğini ancak Atlantik Paktı sağlayabilirdi²¹⁶.

Türkiye'yi NATO'ya girmeye iten önemli nedenlerden biri de ekonomiktir. Türkiye, II. Dünya Savaşı içinde başlayan ve Truman Doktrini'nden sonra artan ekonomik ve askeri yardımın, NATO dışında kalındığı taktirde azalması endişesi taşımaktadır. O zamana kadar Truman Doktrini gereğince yalnız Türkiye ve Yunanistan'a yapılmakta olan Amerikan askeri yardımın NATO'nun kurulmasından

²¹²M. Faik Fenik, “Türkiye İçin Sağlam Teminat”, *Zafer*, 14 Eylül 1950.; M. Faik Fenik, Türkiye'nin bu endişesini şu sözlerle anlatıyor:

“Atlantik Paktı esas itibariyle diğer açık sahalarla birlikte Türkiye'nin de aleyhine bir pakt olmuştur. Çünkü demokrasi dünyası Atlantik'in bir kıyısında istilacıya karşı çelik bir duvar örmek istemekle onun tecavüz iştihasını daha cenup yani Türkiye üzerine kanalize etmiş bulunmaktadır.”

²¹³ M. Gönlübol, “NATO and Turkey, an Overall Appraisal, Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı (The Turkish Yearbook of International Relations), Vol. XI, (1971), s. 15.

²¹⁴ M. Gönlübol-A. H. Ülman, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)”, *a.g.m.*, s. 241.

²¹⁵ M. Gönlübol, “NATO and Turkey, an Overall Appraisal, Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı, *a.g.e.*, s. 2.

²¹⁶ BCA, Dosya: 1.BÜRO, Fon Kodu: 490..1.0.0., (07. 01. 1951).

sonra Batı Avrupa ülkelerine de yapılmaya başlaması, Türkiye'yi kendisine yapılan yardımın azaltılması konusunda endişelendirmiştir²¹⁷.

DP'liler orduyu, ekonomik büyümeyi sağlayacak bir kurumdan çok, dış politikanın bir aracı ve önemli ölçüde NATO tarafından ve Amerikan hibeleriyle finanse edilmesi gereken bir kurum olarak görüyorlar²¹⁸ ve bu yüzden NATO'ya girmeyi, daha yeni kurulmuş bulunan demokratik rejimin korunması açısından yararlı görüyorlardı. DP önderlerinin, 1950 seçim kampanyası sırasında yaptıkları konuşmalarda; NATO'ya katılmayı, Türkiye'de demokratik düzenin geleceğini güvenlik altına almak için zorunlu buluyorlardı. Seçim kampanyası boyunca CHP'yi Türkiye'nin güvenliğini sağlayamamış olmaktan çok, Türkiye'yi "Batılı demokratik cephe dışında bırakmak" la suçluyorlardı²¹⁹. NATO'ya girmeye davet edildikten sonra Başbakan Adnan Menderes şunları söylemiştir; "Küçük, büyük Batılı hür memleketler, varlıklarını ve Ulusal ananelerine dayanan demokrasi rejimini birleşerek korumak maksadıyla Atlantik Paketi'nı vücuda getirdiler²²⁰."

Dışişleri Bakanı F. Köprülü ise aynı konuda şunları belirtiyordu; "DP ve onun hükümeti memlekette demokratik bir rejim kurmuş olmasından, bütün medeni demokrat milletlerin müdafaa ettikleri hak ve sulh prensiplerini benimsediğini haklı olarak ispat etmesinden dolayıdır ki bu Pakta davet edilmiş bulunuyoruz²²¹."

Görüldüğü gibi güvenlik endişesi, ekonomik ve askeri yardımın giderek arttırılması isteği ve Türk yöneticilerinin Batı'ya dönük yönetim felsefeleri, Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesini sağlayan Türk iç ve dış politikasının süreklilik unsurları, bu devletin NATO'ya girmesini de etkilemiştir.

e. TÜRK DIŞ POLİTİKASI AÇISINDAN NATO'YA GİRİŞİN SONUÇLARI

Türk dış politikasında Truman Doktrini ile başlayan, Batı savunma sistemleri içinde güvenliğini sağlama ve bunun için de ABD ile karşılıklı taahhütler altına girme

²¹⁷ A. H. Ülman, "NATO ve Türkiye", *S.B.F. Dergisi*. C. XXII, Sayı 4 (1968), s.149; M. Gönülöbol, "NATO and Turkey, an Overall Appraisal, Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı, a.g.e. , s. 13.

²¹⁸ F. Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1845-1980)*, Hil Yay., İstanbul 1994, s. 186,

²¹⁹ Celal Bayar'ın Seçim Nutku, *Zafer*, 1 Mayıs 1950; DP Seçim Beyannamesi, *Zafer*, 9 Mayıs 1950.

²²⁰ Aynı Tarihi, No. 215, Ekim 1951, s. 50.

²²¹ Aynı Tarihi, No. 215, Ekim 1951, s. 60.

politikası, Türkiye'nin NATO'ya alınması ile başarılı bir sona bağlanmış bulunuyordu. Bu tarihten sonra NATO, Türk yöneticileri için Türkiye'nin güvenliğini sağlayan bir ittifaktan çok, Türkiye'nin ABD ile askeri, ekonomik ve toplumsal ilişkilerine, yani Amerikan varlığına biçim veren bir çerçeve niteliğini kazanmıştır. NATO içinde ABD'nin tartışma götürmez önderliği, Amerikan kuvvetlerinin Türk topraklarında yerleşmesi ve bunu izleyen çok yönlü ilişkiler nedeniyle, Türk yöneticileri NATO ile ABD'ni özdeş tutmuşlardır.

Türkiye NATO'ya girdikten sonra ortaya çıkan bağlılık, Türkiye ile ABD arasında siyasal, ekonomik ve askeri ilişkilere genel bir temel oluşturmuştur. Ayrıca, bu NATO bağlılığı, askeri işbirliğini sıkılaştıran özel ikili anlaşmalardan, ekonomik ve askeri yardımın daha yaygın bir biçimde Türkiye'ye aktarılmasına kadar, Türkiye'deki Amerikan faaliyetlerinin genişlemesi sonucunu doğurdu. Böylece, "ABD eşittir NATO; NATO eşittir ulusal politika", dolayısıyla "ABD eşittir ulusal politika" anlayışı giderek yerleşti²²².

Türkiye'nin NATO'ya girmesinin Türk dış politikası açısından en önemli, sonuçlarından biri de, çıkacak bloklar arası bir savaşta, Türkiye'nin savaş dışında kalma durumunun çok güç, hatta olanaksızlığıdır. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya girmesi ve özellikle bu ittifakın gereği olarak Türkiye'de kurulan çeşitli tesisler, bloklar arasında çıkacak bir savaşta Türkiye'nin savaş-dışı kalabilme olanağını, hiç olmazsa uygulamada ortadan kaldırmıştır. Olay, bu açıdan, Türk dış politikasında bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir²²³.

Türk dış politikasında, Sovyet tehdidine karşı Batı Savunma Sistemi içinde güvenliğini sağlama politikası, NATO'ya girmesiyle amacına ulaşmış, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik ve askeri yardımlara düzenli bir işlerlik kazandırılmıştır. Esasında Türk devlet adamları uzun yıllar NATO'yu sadece bir savunma ittifakı olmaktan öte, bir dünya görüşü ve ulusal bir dış politika unsuru olarak değerlendirmişlerdir. Bu anlayışın sonucu uluslararası problemlerde Batı ülkeleriyle özellikle de ABD ile birlikte hareket etmeye başlamışlardır.

²²² O. Sander, *a.g.e.*, s. 83.

²²³ *A.g.e.*, s. 84.

Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası, Türkiye NATO'ya girdikten sonra bütün uluslararası olayları bu ittifakın özellikle de ABD'nin perspektifinden değerlendiren tek yönlü, tek boyutlu bir dış politika izlemeye başlamıştır. Dolayısıyla Atatürk döneminde izlenen çok yönlü dış politika terk edilmiştir. NATO'ya girilmesi ile beraber sınır çatışmalarına karşı bir güvence sağlandı, ama dış politika ve savunma stratejisinde önemli değişiklikler yapıldı. Salt yardım ve kredi alabilmek için Atatürk'ün tam bağımsızlık ilkesinden büyük ödünler verildi²²⁴.

Türkiye'nin Batı ittifakı içindeki tek yönlü politikasının olumsuz sonuçları, 1950'lerde uluslararası ilişkilerinde kendisini göstermiştir. Bu bağlamda Türkiye, Orta Doğu'daki gelişmeler ile dünyadaki bağımsızlık ve bağlantısızlar hareketine Batı ile ilişkilerinin perspektifinden bakmaya başlamış, SSCB ve müttefikleriyle ilişkiler en alt seviyede tutulmuştur. Bilindiği gibi Türkiye, Truman Doktrini çerçevesinde ABD askeri yardımını almasına paralel olarak, Filistin konusunda Batı yanlısı bir politika takip etmeye başlamış ve İsrail devletini tanımıştır (4 Nisan 1949)²²⁵. Bu durum Türk-Arap ilişkilerinde olumsuz bir tesir yaratmıştır²²⁶.

Türkiye NATO'ya girdikten sonra ABD ve İngiltere'nin isteği üzerine Orta Doğu'da bir savunma teşkilatı kurmak amacıyla harekete geçmiştir. Türkiye'nin yoğun çabaları sonucu 24 Şubat 1955'te kurulan Bağdat Paketi'ne Irak, İran, Pakistan ve İngiltere katılmıştır. 21 Ağustos 1959'da bu pakt (kısa adı CENTO olan) Merkezi Antlaşma Teşkilatı olarak değiştirilmiştir. SSCB'ni çevreleme ve Orta Doğu'daki Batı çıkarlarını korumak amacıyla kurulan bu pakt, Türkiye ile Arap dünyasının ilişkilerinin kötüleşmesine ve tamamen kopmasına sebep vermiştir. Diğer taraftan Orta Doğu'daki bu gelişmeler SSCB'ni de bölgenin aktif bir unsuru haline getirmiş ve Türkiye'yi Batıya daha fazla kaydırmıştır.

Bu genel politika çerçevesinde Truman Doktrini'nden itibaren gerek Türkiye'nin gerekse ABD'nin Sovyet tehdidini algılamalarında benzerlik sebebiyle iki ülke ilişkileri yoğun bir dostluk, ortak stratejik amaç ve işbirliği ile gelişmiştir. Türkiye, NATO'ya girdikten sonra ABD ile birçok ikili antlaşma imzalamıştır. Gizli olarak imzalanan ikili

²²⁴ A. Çeçen, *a. g. e.*, s. 335.

²²⁵ S. Yirmibeşoğlu, *a. g. e.*, s. 71.

²²⁶ Ö. S. Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s. 30.

anlaşmalar kamuoyundan saklandı. Verilen ödünler devletlerarası eşitlik kuralını bile ortadan kaldırıyordu. Kapitülasyonları geride bırakan ödünler, ikili anlaşmalarla verildi²²⁷.

Bunların bir bölümü TBMM'nin onayından geçirilmeyen gizli antlaşmalardır. Bu antlaşmalar içinde 1954 yılında imzalanan "Askeri Kolaylıklar Antlaşması" ile Türkiye'de bir Amerikan stratejik hava üssü (İncirlik) kurulmasına, ABD uçaklarının belli başlı Türk hava alanlarından, Amerikan gemilerinin de belli başlı Türk Limanlarından yararlanmalarına izin verilmiş, çeşitli tesisler kurulması için de ABD'ye Türkiye'de arazi tahsis edilmiştir. 1958 yılında imzalanan ikili antlaşma ile Türkiye'de bir füze üssü kurulmuş, ancak bu füze üssü 1962 Küba bunalımı sonucu Washington ile Moskova arasında yapılan pazarlığa bağlı olarak kaldırılmıştır. Bu dönemde 5 Mart 1959'da imzalanan bir diğer antlaşmayla da Türk-ABD ilişkileri Eisenhower Doktrini temelinde en üst düzeye çıkarılmıştır. Bu doktrin özetle; ABD'nin dolaylı ya da dolaysız bir şekilde komünizmin saldırısına hedef olacak Orta Doğu ülkelerine, gerekirse silahlı kuvvetlerini de kullanarak yardım etmesini öngörmekteydi. Eisenhower Doktrini çerçevesinde ABD'nin Lübnan iç savaşına askeri müdahalede bulunması Türkiye'de muhalefetçe eleştirilmiştir.

Diğer taraftan Türkiye'nin genelde Batı, özelde ABD'ye daha çok bağlanmasının önemli sebeplerinden birisi de ekonomik kalkınması için özellikle Amerika'dan gelecek yardımlara bel bağlamasıdır²²⁸. DP yönetimi ekonomik kalkınma için Batı ile ilişkileri tek çıkar yol olarak görmüştür. Bu çerçevede 1960 yılına kadar Türkiye'ye yapılan dış yardımların büyük çoğunluğunu ya doğrudan doğruya, yada Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve diğer uluslararası kuruluşlar kanalıyla ABD yapmıştır.

²²⁷ A. Çeçen, *Atatürk Ve Cumhuriyet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981, s. 335.

²²⁸ Bu konuda Türkiye'nin düştüğü durumu ve ekonomik anlamda karşılaştığı problemlerin çözümünü tamamen ABD'den gelecek yardımlara bağlaması hususunu daha net görebilmek için Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik problemler hakkında Birleşik Amerika Hükümetinin görüşlerine ait muhtıra bakınız; BCA, Dosya: E4, Fon Kodu: 30..1.0.0, (13. 3. 1956).

İKİNCİ BÖLÜM

AMERİKAN ASKERİ YARDIM PLAN VE ANLAŞMALAR

1. TRUMAN DOKTRİNİ'NE KADAR YAPILAN ASKERİ YARDIMLAR, ANLAŞMALAR

a. 11 MART 1941 TARİHLİ “ÖDÜNÇ VERME VE KİRALAMA KANUNU

ABD'nin II. Dünya Savaşı'na henüz katılmadığı dönemde; Almanya, İtalya, Japonya arasında 27 Eylül 1940 tarihinde üçlü pakt imzalanması ve Mihver devletlerinin Avrupa'da hızla ilerlemesi, ABD tarafından tepki ile karşılanırken bir taraftan da tedbirler alma konusunda karar vermeye zorlamıştır. Bu sırada ABD tarafsız olmakla birlikte, Amerikan - Japon ilişkileri iyi olmadığından savaşın çıktığı günden itibaren İngiltere'nin savaş çabalarına sempati duymaktadır²²⁹. Özellikle Japonya'nın Mihver devletlerinin yanında savaşa girmesi ile birlikte ABD Kongresi; Başkan Roosevelt'in önerisi ile “millî savunmanın çıkarı için” ve “savunmaları ABD savunması ile örtüşen ülkelere” yardım etmek üzere²³⁰, 11 Mart 1941 tarihli “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu”nu kabul etmiştir.

Bu kanun gereği, aynı takas usulüne göre, yardımı alan ülkeler yardım tutarı karşılığında mal yada hizmet ödeyecektir²³¹. Başlangıçta kanun kapsamındaki ülkeler arasında olmayan Türkiye, ancak İngiltere'nin aracılığı ile bu yardımlardan yararlanmaya başlamıştır.

19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye, İngiltere, Fransa arasında imzalanan üçlü ittifak anlaşması gereğince, İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye 25 milyon poundluk bir kredi sağlamış ve bu kredilerin büyük bir kısmını da savunma ağırlıklı savaş malzemesi oluşturmuştur. Ancak, Fransa'nın savaşta ağır yara alıp çökmesi ve bu yükümlülüğü yerine getirememesi üzerine, İngiltere bu yükümlülüğü ABD'nin üstlenmesini talep etmiştir²³².

²²⁹ Aynı Tarihi, No: 160, Mart 1947, s. 26.

²³⁰ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri, a.g.e.*, s. 143.

²³¹ S. Barda, “Amerikan İktisadi Yardımları ve Türkiye”, *İktisat ve Maliye Mecmuası*, Cilt II, Sayı 51, Ağustos 1955, s. 178.

²³² G. İ. Barkay, *Amerikan Diplomasisinde Türkiye*, Buke Yayınları, İstanbul 2001, s. 53.

Türkiye'nin savaş öncesi Almanya ile olan ticari ve askeri ilişkileri savaş yıllarında da devam etmiş, 22 Haziran 1941 tarihinde Almanya'nın SSCB'ne savaş ilanından hemen önce, 18 Haziran 1941 tarihinde, Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. Bu pakt, savaş içerisinde başta ABD olmak üzere Müttefikleri rahatsız etmiş ve Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu uyarınca Türkiye'ye yapılan yardımın askıya alınması gündeme gelmiş²³³, 2 Mart 1944'de İngiltere, 1 Nisan 1944'de de ABD, Türkiye'ye yaptıkları askeri yardımları kesmiştir²³⁴. Ancak İngiltere, bu paktın imzalanmasından duyduğu rahatsızlığı fazla sürdürmeden Türkiye'ye baskı yapmaktan vazgeçmiş ve yardımın devamından yana tavır almıştır. Bu durumun en önemli nedeni olarak, Türkiye'nin Almanya'ya daha fazla yanaşma endişesi ve ABD'nin desteğinin kesilmesi ile yardım yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği korkusu görülmektedir²³⁵. Öte yandan Türkiye ile Almanya arasındaki bu ilişki TBMM'de ele alınmış ve İsmet İnönü yaptığı konuşmada; "Türk-Alman münasebetleri, 18 Haziran 1941 tarihli dostluk ve saldırmazlık muahedesinin hükümleri, her koşul içinde mahfuz olarak devam ediyor ve edecektir. Bu anlaşma iki ülke arasında karşılıklı itimat havası yaratmıştır. Bu neticeyi memnuniyetle kaydetmek isterim²³⁶" diyerek, anlaşmanın önemini vurgulamıştır.

Türk-Alman Saldırmazlık Paktı nedeniyle, ABD tarafından askıya alınan yardım malzemesinin Türkiye'ye gönderilmesi büyük sıkıntı yaratmıştır²³⁷. Türkiye'ye yapılacak askeri yardımlar konusunda 1941 yılında ABD ile İngiltere arasında önemli sorunlar ve gerginlikler yaşanmış, ABD bu yardımı başlangıçta İngiltere aracılığı ile yaparken, bu tarihten itibaren direkt olarak yardım yapma girişimlerinde bulunmaya başlamıştır²³⁸.

²³³ G. İ. Barkay, *a.g.e.*, s. 55.

²³⁴ BCA, Fon Kodu: 0.30.1., Yer No: 11.65.5.

²³⁵ G. İ. Barkay, *a.g.e.*, s. 55.

²³⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMM TD), Dönem 6, Cilt 1, İçtima 1, 1 Kasım 1941, s. 3.

²³⁷ G. İ. Barkay, *a.g.e.*, s. 59.; Askıya alınan malzemeler; "15.000.000 dolar değerinde 155 mm.'lik havan topu için 520.000 ton cephane, 67.000 siper malzemesi, 406 adet 7 ve 9 tonluk yük kamyonu, 108 adet 75 mm. silah, 300 adet yarım tonluk kamyon, 50 adet su tanklı kamyon, 7.900 adet sahra telefonu, 10.000 km.'lik ağır sahra kablosu, 900 adet kamyon ve araba lastiği, 1.200 paket eğer takımıdır"

²³⁸ J. Z. Fred, "Washington'da Bize Dair Neşredilen Gizli Vesikalar", Cumhuriyet, 25 Haziran 1959.

29 Eylül 1941 tarihinde ABD Dış İşleri Bakanı Müsteşarı Summer Welles şu açıklamayı yapmıştır; “Bugünkü duruma göre Türklerin ikmalini bizim hükümetimizin aksattığı kanaatini beslemeleri pek ala mümkündür. Halbuki aksaklığın sebebi İngiliz İkmal Konseyi’nin hareket tarzıdır.” İngiltere’nin Washington Büyükelçisi Lord Halifax 21 Ekim 1941 tarihinde ABD’nin yardımları doğrudan sevk etme teklifine bir muhtıra ile yanıt vermiştir²³⁹.

ABD ile İngiltere arasındaki bu karşılıklı çekişme ve iddialardan sonra görüşmeler tamamlanmış, sonuçta yardımların İngiltere aracılığı ile yapılmasına ve peşin alınacak malzemelerde ise cüzi miktarda doğrudan ABD’den malzeme sevkıyatına karar verilmiştir²⁴⁰.

ABD, Türkiye’ye yaptığı yardımları bir anlaşma çerçevesi içinde ele alarak, yeniden değerlendirme ve bir anlaşmaya bağlama gereği hissetmiş ve Türkiye’nin Mihver devletlerine savaş ilan ettiği gün, Ankara’da iki devlet arasındaki askeri yardımla ilgili olarak “Askeri Yardım Anlaşması” imzalanmıştır²⁴¹. Dolayısı ile Türkiye’nin fiilen yararlandığı 11 Mart 1941 tarihli “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu”ndan, hukuken yararlanmaya başladığı tarih 23 Şubat 1945’dir²⁴². Antlaşma gereği ABD hükümeti tarafından Türkiye’ye askeri yardım tekrar başlatılmış, II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle yardımlar da sonlandırılmıştır²⁴³. Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu’ndan yararlanmak için yapılan bu antlaşma, Türkiye Cumhuriyeti’nin ABD ile sonradan bugünlere gelen ilişkilerinin ilk başlangıcı olmuştur²⁴⁴.

4780 sayılı²⁴⁵ yasa ile TBMM’de onaylanan bu ikili anlaşmada, Türkiye Cumhuriyeti’nin savunmasının, ABD savunması için hayati önem taşıdığı belirtilerek 1. maddesinde, “ABD Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’ne, ABD

²³⁹ J. Z. Fred, *A.g.m.*; Muhtırada; “İngiltere’nin, yardımların kendi aracılığı ile yapılmasının devam etmesini, çünkü Orta Şark’taki askeri ve stratejik yapının en iyi İngilizler tarafından bilindiği belirtilmektedir. Ayrıca Halifax Türkiye’ye sevkıyat doğrudan yapılırsa Türklerin İngiltere’nin taahhütlerini yerine getirmediğini iddia etmeleri de muhtemel olacaktır” demiştir.

²⁴⁰ *A.g.m.*

²⁴¹ Düstur, 3. Tertip, Cilt 26, s. 1285.

²⁴² H. Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, Ekim Yay. , Ankara 1970, s. 23.

²⁴³ İ. Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, T.T.K. Yayınları, Cilt I, Ankara 2000, s. 648.

²⁴⁴ H. Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, *a.g.e.* , s. 26.

²⁴⁵ Resmi Gazete, Cilt 26, No. 1285.

Cumhurbaşkanı'nın devir veya tedarikine yetki vereceği savunma maddelerini, savunma hizmetlerini ve savunma bilgilerini vermeye devam edecektir” denilmektedir. Burada bahsi geçen savunma maddelerinin cinsleri, nitelikleri, durumları, sayıları, nerede ne zaman teslim edilecekleri hakkında bilgi bulunmamaktadır²⁴⁶. Bu anlaşma gereğince Türkiye, savaş sürdüğü müddetçe ABD'den savunma yardımları almaya devam edecek, savaş sona erdiğinde ise ABD'nin geri istediği savunma malzemelerini iade edecektir.

23 Şubat 1945 tarihli anlaşmanın kapitülasyonları andıran imtiyazlar içeren ilginç maddeleri vardır. 2. maddesinde: “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, sağlayabilmek vazifesinde bulunduğu ve müsaade edebileceği maddeler, hizmetler, kolaylıkları veya bilgileri ABD'ne temin edecektir” denilmektedir. Fakat bu maddelerin, hizmetlerin, kolaylık ve bilgilerin sınırları çizilmemiştir. Bu madde limanların ve askeri üslerin kullanılmasından, casusluk faaliyetlerinde kullanılmaya kadar birçok faaliyeti kapsamaktadır²⁴⁷.

Amerika ile imzalanan anlaşmanın üçüncü maddesi de oldukça önemlidir ve sonuçları itibari ile bu gün de bağlayıcılığı devam etmektedir. Bu madde diğer anlaşmalara da yansıtıldığı için sonuçları Türkiye açısından olumsuz bir durum olmaya devam etmiştir. Anlaşmanın üçüncü maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti, Amerika'dan aldığı askeri malzemelerin mülkiyet ve zilyetliğini devretmeyecek, Türkiye Cumhuriyeti görevlileri dışında kimseye kullandıramayacaktır²⁴⁸.

Türkiye ve Amerika arasında devam eden görüşmeler sonucu, temeli 11 Mart 1941 tarihli Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşmasına paralel değişiklikler yapılmıştır. Amerikalılar tarafından kıskançlıkla üzerinde durulan konu 3. taraflara devredilmeme konusu olmuştur²⁴⁹. Şüphesiz savaş koşullarında masum gibi gözükse de bu madde, barış döneminde Türkiye'yi bu malzemelerin son kullanıcısı durumuna düşürmektedir. Envanterden çıkan malzemelerin satışı yapılamadığı için ekonomik kayıplar meydana gelmektedir. Kaldı ki savaş malzemelerinin sürekli modifiye yapılması ve yeni teknolojiler nedeniyle eldekiler demode olmaktadır. Bunun diğer adı silahlanma

²⁴⁶ H. Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, a.g.e. , ss. 23–24.

²⁴⁷ A.g.e. , s. 24.

²⁴⁸ Kavanin Mecmuası, C.XXVII, Kanun No: 4780, TBMM Kütüphanesi, TBMM Bsm.,1945, s.798-801.

²⁴⁹ Kanunlar Dergisi, Dönem:3, C.XXVIII, Kanun No:4899, TBMM Kütüphanesi, TBMM Bsm.,1946, s. 664-667.

yarışıdır. Teknolojiyi takip edemeyen taraflar, takip edenlerin inisiyatifine ve baskısına maruz kalmaktadır. Bu yüzden Türkiye, 1940'lı yıllarda karşılaştığı sorunlar nedeniyle gelişmiş teknolojileri hazır almak ve ulusal sanayiden feragat etmek zorunda kalmıştır²⁵⁰.

Aynı anlaşmanın 5. maddesi, ABD'nin ne zaman biteceği ve ne olduğu belli olmayan bir "olağanüstü hal" son bulana kadar Türkiye'ye devrettiği silahları, istediği zaman geri teslim etmesini öngörülmektedir²⁵¹. Bu maddelerin eşitlik ilkesine uymadığı ve ABD'ye büyük imtiyazlar verirken Türkiye'nin hak ve çıkarlarına yönelik bir maddenin bile bulunmadığı göze çarpmaktadır. Böyle bir maddenin bağımsız iki ülke arasında yapılan bir anlaşmada yer alması elbette mümkün değildir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ABD'ye hizmet sunmakla görevli olacak ve bu görevin sınırı da belli olmayacaktır.

Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu çerçevesinde aynı takas usulüne göre, Türkiye bazı yükümlülükler altına girmek zorunda kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, sağlayabileceği ve müsaade edebileceği maddeleri, hizmetleri, kolaylıkları veya bilgileri ABD'ye temin edecektir. Burada yer alan "Kolaylıklar" sözü Türkiye'nin hava meydanları, limanları ve yollarının ABD tarafından kullanılması ve Amerika'nın Türkiye'de üs ve tesisler kurması anlamına gelmektedir²⁵². Böyle bir maddenin bağımsız iki ülke arasında yapılan bir anlaşmada yer alması uygun değildir. Bu maddeden anlaşılan şudur ki Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ABD'ye hizmet sunmakla görevli olacak ve bu görevin sınırı da belli olmayacaktır. Nitekim de sonradan ortaya çıkan uygulamalar aynen böyle olmuştur.

Bu anlaşmada ABD kendi koşullarını açıkça ortaya koymuş, bu anlaşmayı basamak olarak kullanarak bundan sonraki anlaşmalarda daha fazla tavizler elde etmiştir.

²⁵⁰ O. Yalçın, *a. g. e.*, ss. 172,173.

²⁵¹ H. Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü, a.g.e.*, s. 24. ; Anlaşmanın 5. maddesi; "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ABD Cumhurbaşkanınca tayin edileceği veçhile, şimdiki olağanüstü hal son bulunduğu zaman, işbu anlaşmaya uygun olarak kendisine devredilmiş olan savunma maddelerinden, yok edilmemiş, kaybolmamış veya kullanılmamış olan veya ABD Cumhurbaşkanı tarafından ABD veya Batı Yarı Küresi savunmasına elverişli olduğu veya ABD'nin başka bir şekilde işine yarayacağı tespit edilecek olanları, ABD'ne geri verecektir."

²⁵² H. Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü, a.g.e.*, s. 24.

b. 27 ŞUBAT 1946 GÜN VE 4882 SAYILI KREDİ ANLAŞMASI

ABD ile yapılan ikinci anlaşma, 27 Şubat 1946 gün ve 4882 sayılı²⁵³ yasayla kabul edilen kredi anlaşmasıdır. Bu antlaşma çok daha ilginçtir. Türkiye ABD'nin satışa çıkardığı savaş artığı, ne halde olduğu belli olmayan askeri teçhizatın satın alımı için ABD ile 10 milyon dolarlık kredi alımı için anlaşma imzalamıştır. Fakat Türkiye, bu krediyi nakit olarak değil de savaş artığı malzeme olarak alır. Taksitleri ise ABD'nin ülkede çalışan personelinin ücretlerinin ve çeşitli giderlerinin karşılanması için Merkez Bankası'na yatırır²⁵⁴. Ayrıca bu malzemeleri alacak heyet “mahallinde olduğu gibi” ve “teminatsız” satın alacaktır, yani malzemelerin ne durumda olduğu önemli değildir. Bunun için teminat istenmeyecektir. Ne durumda olduğu belli olmayan savaş artığı malzemeleri mülkiyeti bile Türkiye'ye ait olmamak üzere faiziyle satın alınmasının ve bu malzemeler karşılığında ABD'nin ülkedeki giderlerini karşılanmasının hangi noktasının Türkiye'ye yaralı olacağını anlamak mümkün değildir. Araç, silah ve gereçler mahallinden bulunduğu haliyle alındığından bunların bir kısmı eskimiş ve kullanılmaz durumdadır²⁵⁵.

Bu anlaşmanın özü dünyanın değişik yerlerinde ABD'nin elinde kalan ve ülkesine geri götürmesi pahalı olan eskimiş savaş artığı malzemeleri satın alması koşuluyla Türkiye'ye 10 yıl vadeli 10 milyon dolar kredi açmasıdır. Bu kredi antlaşması yapıldığında Türkiye hükümetinin kasalarında 245 milyon dolarlık döviz vardır²⁵⁶. Bu anlaşma, Türkiye'yi her yönden bağımlı hale getirecek anlaşmalar dizisinin öncülerindendi ve ulusal güvenliğe zarar veren ağır koşullar içeriyordu.

c. TÜRKİYE-ABD YAKINLAŞMASI, MISSOURİ SAVAŞ GEMİSİNİN İSTANBUL'A GELMESİ

27 Şubat 1946 tarihinde yapılan antlaşma sonrası, 5 Nisan 1946'de ABD donanmasına ait Missouri savaş gemisinin, Amerika'da ölen elçimiz Münir Ertegün'ün tabutunu İstanbul'a getirmesi, Türkiye'nin ABD ile yakınlaşma çabalarının olumlu bir sonucu olmuş ve artarak devam eden Sovyet tehdidi karşısında, Türkiye'nin kendisine

²⁵³ Resmi Gazete, No. 6303 (1946) .

²⁵⁴ H. Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, a.g.e., s. 26–27.

²⁵⁵ BCA, Dosya: 46223, Fon Kodu: 30..10.0.0, (27. 04. 1946).

²⁵⁶ H. Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, a.g.e. , s. 28.

bir müttefik bulduğunun işareti sayılmıştır. Missouri'nin gelmesi, SSCB'ne karşı ABD'nin, Türkiye'nin yanında olduğu biçiminde yorumlanmıştır.

Missouri'nin, ABD'den Türkiye'ye gelinceye kadar, Türk kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla gazeteler, geminin seyrini gün be gün takip etmişlerdir. O dönem Türk gazetelerinde çıkan yazılardan, Türk kamuoyunun ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun Amerikan gazetelerine verdiği beyanattan;²⁵⁷ hükümetin ABD hakkında neler düşündüğünü anlayabiliriz. Falih Rıfkı Atay, Ulus'ta Missouri'nin gelişini; “Amerika'nın ne istediğini biliyoruz; hür, eşit ve egemen milletlerin ortaklaşa güvenliğine dayanan, harpsiz, saldırısız sadece ahlak ve kanun bağlaşma ve antlaşmalarının hüküm sürdüğü bir dünya. Böyle bir dünyada yaşamak isteyen herkes, ABD bayrağında kendi talih yıldızını da görür... Missouri zırhlısı ve yanındaki harp gemileri ile gelen amiral, subay ve erler bu sabahtan beri Türk milletinin, aramızda bulunuşları her yuvaya sevinç ve şenlik veren misafirleridir.”²⁵⁸, şeklinde yorumlaması ve Missouri'nin İstanbul Limanı'na vardığı gün, Amerikan Ordu Günü nedeniyle, Truman'ın Amerika'da yaptığı konuşmanın Türkiye'de genelde hayranlıkla karşılanması, günümüz ABD politikaları da göz önüne alındığında, ne yazık ki bugün olduğu gibi o gün de, genellikle aydın kesimde, ABD'nin yapmak istediklerini görebilme açısından, bir algılama sorununu göstermektedir. Hem de Truman'ın Türkiye ile neden ilgilenmeye başladığını açık sözlülükle dile getirmesine rağmen; “...Bu bölgede muazzam doğal kaynaklar vardır ve en işlek kara, hava ve deniz yolları bu bölgeden geçmektedir. Sonuçta, bu bölgenin büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır... Biz sulhu kuvvetlendirecek ve muhafaza edecek bir dünya ticaret sisteminin temellerini kurmak istiyoruz. Milletlerarası münasebetleri zehirleyen ve iki savaş arası devrede hayat seviyesini bozan dar iktisadi milliyetçiliğe dönmek istemiyoruz”²⁵⁹.

Truman'ın bu konuşmasının gazetede yayımlandığı gün, aynı gazetede köşesinden “ Türk Milletinin bu büyük dostluk tezahürü karşısında duyduğu heyecan, minnettarlık ve sevgi sonsuzdur.”²⁶⁰ diyen Falih Rıfkı Atay'dan geri kalmayan Türk milleti ve devleti de, ABD'li misafirlerine şirin gözükme için elinden geleni arkaya

²⁵⁷ BCA, Dosya: A6 , Fon Kodu: 30..1.0.0, (6. 04. 1946).

²⁵⁸ F. R. Atay, “Missouri”, Ulus (5 Nisan 1946).

²⁵⁹ Ulus, 7 Nisan 1946.

²⁶⁰ F. R. Atay, “Türkiye'den Amerika'ya”, Ulus (7 Nisan 1946).

bırakmamışlardır²⁶¹. Herkes tarafından solcu olarak bilinen Zekeriya Sertel'in bile olayı; “ Uzanacak en samimi yardım eli, Amerika'dan gelebilir. Para orada, makine orada, teknisyen orada toplanmıştır. Böyle bir memleketin Türkiye'ye yardım elini uzatması bulunmaz bir nimettir. Amerika'nın başka milletlere yardım siyaseti, şimdiye kadar bildiğimiz emperyalizm esasına dayanmaz...”²⁶² ve “Amerika'nın tek hedefi dünya sulhunu korumaktır.”²⁶³ şeklinde değerlendirilmesi, bir yandan da 1947'nin Mart'ında bir Türk-Amerikan Dostluk Derneği'nin²⁶⁴ kurulması karşısında, halkın bu davranışını yadırgamak da pek mümkün gözükmemektedir.

Bu sözlerin yanı sıra, ABD zırhlısı Missouri'nin İstanbul limanına geldiği sırada yapılanları da anlamak pek mümkün değildir. Gemi gelmeden günlerce önce kentin sokakları temizlenmiş; duvarlar, dükkanlar, hatta genelevin duvarları dahi boyanmıştır²⁶⁵.

Missouri'nin Türkiye'den ayrılışından kısa bir süre sonra, bağımsızlığı uğrunda yüz binlerce insanını feda etmiş bir milletin meclisinde, CHP İçel Milletvekili H. Suphi Tanrıöver'in ABD hakkında dile getirdiği sözler²⁶⁶, bir milletvekilinin, kendi çıkarlarından başka bir düşüncesi olmayan bir devlet hakkında, bu düşüncelerini ifade

²⁶¹ Ziyaret öncesi ve sonrası yapılan faaliyet ve uygulamalar için bkz.; Cumhuriyet, 31 Mart 1946, 5 Nisan 1946, 31 Mart-7 Nisan 1946.

²⁶² Z. Sertel, “Türkiye'nin Amerika ile Münasebetleri”, *Tan*, 15 Ekim 1945.

²⁶³ Z. Sertel, “Dünya Sulhunda Amerika'nın Rolü”, *Tan*, 30 Ekim 1945.

²⁶⁴ *Ulus*, 20 Mart 1947.

²⁶⁵ *Ulus*, 3 Nisan 1946.; *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1946.; Bu hazırlıkların bazılarını *Ulus* gazetesi şöyle anlatmaktadır; “Missouri'ye armağan olarak verilecek gümüş levha ve Hereke halısı özel bir itina ile hazırlanmıştır. Bu halı geniş bir salonu kaplayacak kadar büyük ve yekparedir. Halının üzerinde İstanbul haritası vardır. Bu harita kabartma olarak işlenmiştir... İstanbul halkı resmi makamlardan ayrı olarak, Amerikanlı misafirlere gösterilecek geniş misafirperverliğe hazırlanmaktadır. Dolmabahçe'de gemi mürettebatının dolarlarını Türk parasına çevirmek üzere bir vezne açılmıştır. Tekel idaresinin Türk tütününden harman edilmiş, 50'şer sigaralık Missouri kutuları bugünden itibaren piyasaya çıkarılmış olacaktır. Bu sigara paketlerinin üzerine Türk Amerikan bayrakları konulmuş ve İngilizce (Hoş geldin Missouri) yazılmıştır. Paketlerin üzerini baştanbaşa Missouri'nin bir silueti kaplamaktadır. Posta idaresi de Missouri serisi pul çıkarmıştır. Değerli misafirlerimize Türk şekerleri de hazırlanmıştır. Belediyenin ayırdığı 12 otobüs gece yarısından bir saat sonraya kadar yalnız Amerikalıların emrinde olmak üzere Dolmabahçe Taksim arasında işleyecektir. Diğer taraftan bütün taşıtlar Amerikalıların emrinde olacaktır ve değerli misafirlerimiz hiçbir ücret vermeyecektir. Üç sinemanın balkonları ile tiyatrolarda seksen kişilik yer misafirlerimize ayrılmıştır.”

²⁶⁶ TBMM TD, Dönem 7, Cilt 23.; “Aziz arkadaşlarım, bir silah yardımı, onun nereden geldiğini gördük. Sonra bir şefkat yardımı, onunda en fazla nereden geldiğini gördük. Amerika bize yalnız bunu mu veriyor? Harbin silahlı kısmı bitti. Arzın üzerinde karanlıklar var, milletler hala ızdırıp içinde, hala yarına endişe ile bakıyor. Işık nereden geliyor? Bu ışığın bir membaı var. Yine Amerika. Ümit nereden geliyor? Amerika'dan. Güven nereden geliyor? Amerika'dan.”

etmesi oldukça düşündürücüdür. Bu durum geleceği görememenin, uzun vadeli düşünememenin ve devlet işlerinde duygusal davranmanın bir sonucudur²⁶⁷.

d. 7 MAYIS 1946 TARİHLİ MALİ ANLAŞMA

Türkiye, savaştan sonra Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'na dayanarak aldığı borçlar hakkında, ABD ile 7 Mayıs 1946'da mali bir anlaşma imzalamış ve bu anlaşma 25 Mayıs 1946 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁶⁸. Yapılan bu anlaşmaya göre Türkiye, borçlarının 4,5 milyon dolarını peşin olarak ödemiş, geri kalanı ise ABD tarafından silinmiştir²⁶⁹. Toplam 90 milyon dolar olan borçların tasfiyesi için öne sürülen ve Türkiye tarafından yerine getirilen bu hesaplaşmada, dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu mecliste yaptığı konuşmada, Türk-Amerikan dostluğundan bahsederken, ABD Başkanı Roosevelt'den övgü ile söz etmiş ve ABD yardımlarının gerçekleşmemesi durumunda “Führer'in bileği bükülerek insanlığı esaretten kurtarmak mümkün olmayacaktır²⁷⁰.” demiştir. Bu anlaşma, Türkiye'ye yapılmış bir ayrıcalık değildir. Savaştan harap ve bitik vaziyette çıkan ve yardımlardan yararlanan devletler, borçlarını ödeyemeyeceklerini açıkça ifade etmişlerdir. Türkiye ise borçlarını sildirmeyi, anlaşma çerçevesinde yaptığı ödeme ile gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin geleceğini ipotek altına alacak bu antlaşmalar; her ne kadar II. Dünya Savaşı'nın bitmesine karşın, Sovyet tehdidi üzerine ordusunu azaltmayan²⁷¹ Türkiye'nin büyük bir ekonomik yük altında bulunduğunu, bütün bu olumsuz koşulların yanı sıra, Türkiye'nin bir Sovyet saldırısına tek başına karşı koyamayacak durumda olduğu, bu durum karşısında ABD ve İngiltere'yi SSCB'ne karşı Türkiye'nin yanına çekmesi gerektiği²⁷² ve bu sayede SSCB'ni sonu belli olmayan bir yalnızlığa ittiği,²⁷³ o günün koşullarında çok doğru bir tercih gibi gözükse de, o gün hazırlanan bu günün

²⁶⁷ Y. Güler, II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945–1950), Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, Cilt 5, Sayı 2, Ankara 2004, s. 214.

²⁶⁸ BCA, Dosya: 400-235, Fon Kodu: 30..10.0.0, (22. 06. 1946).

²⁶⁹ Cumhuriyet, 9 Mayıs 1946.

²⁷⁰ Cumhuriyet, 9 Mayıs 1946.

²⁷¹ K. Arı, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I* İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, 20-22 Ekim 1997-İstanbul, Gnkur.Bsm., Ankara 1998, ss. 447, 448.

²⁷² Ç. Yetkin, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930–1945)*, Altın Kitaplar Matbaası, 1983, s. 240–241.

²⁷³ T. N. Eralp, “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Boğazlar Sorunu, İngiliz ve Amerikan Basınındaki Akisleri”, *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Gnkur. Yay. , Ankara 1996, s. 109.

koşullarının, Türkiye'yi bu ülkeler karşısında getirdiği malum durum da yadsınamaz bir gerçektir.

2. TRUMAN DOKTRİNİ

ABD Başkanı Truman tarafından 12 Mart 1947'de kongreye sunulan bir bildiri ile ilan edilen doktrin, her ne kadar Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönün noktası olarak kabul edilebilirse de, ilanın asıl nedeni Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin savunulması değildir. Gerçek neden, II. Dünya Savaşı'nda müttefiki olan SSCB'nin, Batı Avrupa'yı ve Avrupa'da ABD'nin geleceğini tehdit etmesidir²⁷⁴. Türkiye üzerinde Sovyet tehdidi bulunmasa da, Başkan Truman genel olarak savaş sonrası ekonomik anlamda tam olarak çökmüş Batı Avrupa ve özel olarak iç savaş içinde bulunan Yunanistan'ı kapsamı içine alan bir doktrin ilan edecekti²⁷⁵. Bu açıdan bakıldığında; ABD'yi Türkiye ile ittifak ilişkileri kurmaya iten başlıca neden, ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarları ve SSCB'yi çevreleme politikası açısından Türkiye'nin taşıdığı stratejik önemdir. Türkiye açısından ise Yalta ve Potsdam konferansları esnasında açık olarak ortaya çıkan Sovyet tehdidini engellemektir.

a. İLANI VE TEPKİLER

II. Dünya Savaşı sonrasında askerlerini terhis etmeyen SSCB, Doğu Avrupa ve Balkanlarda savaş sırasında başlattığı ve güvenliği ile ilgili gördüğü “tampon bölgeler” politikasına devam etmekteydi. Sovyetlerin Yunanistan, Türkiye ve İran gibi ülkeleri de tampon bölge stratejisinin devamı olarak bölge içine katmak amacıyla, bu ülkelere askeri ve siyasi baskı yapması, Türkiye'nin güvenliğini de ciddi bir tehlikeye düşürmüştür. Sovyetlerin tehdidi altına giren bu üç ülkede İngiltere'nin hayati çıkarı bulunmaktadır. Bu ülkelerin toprakları İngiltere'nin Sovyetlere karşı XIX. yüzyılda en hassas noktalarını oluşturmuştur²⁷⁶.

Böyle bir durumda, Türkiye'nin giderek artan güvenlik problemlerini gidermesi ve ekonomik kalkınmasını gerçekleştirecek istikrarın sağlanması yolunda, büyük ümit kaynağı olan ABD yardımlarına sahip olma, Türkiye Cumhuriyeti'nin o dönemdeki

²⁷⁴ G. McGhee, *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*, Türkçesi: Belkıs Çorakoğlu, Bilgi Yayınları /Bilgi Dizisi: 87, Aralık 1992, s. 70.

²⁷⁵ O. Sander, *a.g.e.*, s. 11.

²⁷⁶ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt I-II, (1915-1995), a.g.e.*, s. 441.

temel hedefi ve dış meselesi olmuştur. II. Dünya Savaşı'nda ağır darbeler yemiş olan ve ülke genelinde ekonomik kriz içine giren İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a yapmakta olduğu geleneksel askeri ve mali yardımı bu tarihten itibaren gerçekleştiremeyeceğini, Yunanistan'da konuşlanmış olan askerî birliklerini de çekmeyi planladığını, bölgedeki sorumluluğun Amerikan Hükümetine düştüğünü²⁷⁷, 1947 Şubat'ında ABD'ye müracaat ederek, Yunanistan ve Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımlara, 31 Mart 1947 tarihinden itibaren devam etmeyeceğini bildirmesi, bu tarihi misyonunu ABD'ye devrettiği anlamına gelmektedir. Bu durum aynı zamanda İngiltere'nin o zamana kadar Orta Doğu'daki nüfuz alanı dışında tuttuğu ABD'nin, Orta Doğu politikasına aktif olarak katılması anlamına gelmektedir²⁷⁸.

İngiltere, ABD'yi yardım konusunda uyardıktan sonra, acele davranması konusunu da belirterek, doğabilecek tehdit ve tehlikelere dikkat çekmiştir. Bunun üzerine ABD Dış İşleri Müsteşarı Dean Acheson başkanlığındaki özel bir komite inceleme başlatmış ve bu çalışmalar sonunda Yunanistan ve Türkiye'ye yardım yapılmasının önemi vurgulanmıştır²⁷⁹.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da cereyan eden olaylar sonrası ABD, bölgenin hem askeri hem de ideolojik olarak Sovyet tehdidi altında olduğunun farkına varmıştır. Bu nedenle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin dış politikasının temeli Sovyetlere ve komünizme karşı savaş olmuştur. Bu savaşın kökeninde de Truman Doktrini vardır. Doktrin, özgür ve demokratik ülkelerin dolaysız ya da dolaylı saldırı ve silahlı azınlıklar ile dış baskılara karşı korunmalarını öngörerek, SSCB'nin çevrelenmesini amaçlamaktadır. Bu doktrinle Truman, ABD'nin coğrafi bakımdan sınırlı ve somut olan çıkarlarını bütün dünya çapında uygulanacak ahlaki "bir ilke" biçimine sokmuştur²⁸⁰.

Truman Doktrini'nin bir başka temeli de, ABD'nin, SSCB'yi açık denizlerden uzak tutma politikasıdır. Yunanistan'ın önemi Türkiye'den çok daha fazladır. II. Dünya Savaşı sonrası Yunanistan'da iç savaş başlatılmıştı ve Yunanistan'ın komünist bir

²⁷⁷ A. H. Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939–1947)*, SBF Dış Münasebetler Ens. Yay., Ankara 1961, ss. 93–94.

²⁷⁸ T. Ataöv, *Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu*, Ankara 1968, s. 97.

²⁷⁹ A. Sever, *a.g.e.*, s. 44.

²⁸⁰ O. Sander, *a.g.e.*, s. 12.

yönetim altına girmesi Türkiye'nin yanı sıra Batı komşularını da etkileyebilir, İtalya üzerindeki komünist baskısının artmasına yol açabilirdi. Bu durumda, İtalya hem doğusundan iki komünist devlet (Yugoslavya ve Yunanistan) tarafından sarılmış olur ve hem de Batı Avrupa'nın güçlü İtalyan Komünist Partisi'nin etkisi daha da artabilirdi. İtalya'nın kuzeybatısında ise Batı'nın ikinci büyük komünist partisine sahip olan Fransa yer almaktaydı. Böylece bütün Batı Avrupa'nın güvenliği tehdit altına girmiş olurdu²⁸¹.

Başkan Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'de kendi adı ile anılacak olan ünlü mesajını okuduğunda²⁸², kongreden hükümete, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık yardım yapmak ve bu devletlerin isteği üzerine sivil ve askeri personel göndermek, Türk ve Yunan personelinin ABD'nde yetiştirilmesini sağlamak yetkilerinin verilmesini istemiştir. Truman'ın isteklerine uygun olarak hazırlanan "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu" Kongre tarafından kabul edildikten sonra, 22 Mayıs 1947'de Başkan tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir²⁸³. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 23 Mayıs 1947'de Amerikan milletine yolladığı mesajda; "...Bu yardım, Türkiye'ye zaruri normal müdafaa malzemesinin bir kısmını temin suretiyle, harp neticesinde düşmüş bulunduğumuz iktisadi güçlüklerin kısmen telafisinde de ferahlatıcı bir amil olacaktır." diyerek, Truman yardımlarının Türkiye açısından önemi vurgulanmıştır²⁸⁴. Bu mesajın karşısında da ABD Başkanı Truman Kongrede yaptığı konuşmasında, bahis konusu olan şeyin "Amerikanın dış siyaseti ve milli güvenliğidir" diyerek, ABD'nin güvenliğini Yunanistan ve Türkiye'nin güvenliği ile bir tutmuş ve yardımların önemini bu şekilde vurgulamıştır²⁸⁵.

ABD'nin Orta Doğu'ya yayılma politikası içinde Türkiye'nin önemli bir yeri vardır. Bu önemin nedenini, ABD için 1947 yılında Türkiye'ye gelip rapor düzenleyen ABD'li uzman Max Veston Thornburg şöyle dile getirmiştir; "Türkiye, Avrupa'nın stratejik 'Doğu Kalesi' ve Orta Doğu'nun 'Kuzey Kalesi' olmaktan daha önemli olarak ABD çakırlarının büyük bir önem kazandığı yerde bulunmaktadır."²⁸⁶ ABD, uzmanının

²⁸¹ A.g.e. , s. 15. ;F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, a.g.e., s. 47.

²⁸² M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965)", a.g.m., ss. 225,230.

²⁸³ O. Sander, a.g.e. , s. 21.

²⁸⁴ İ. Turan, *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1944-1950)*, Ankara 2003, s. 170.

²⁸⁵ T. Ataöv, a.g.e. , s. 97.

²⁸⁶ M. E. Değer, *Oltadaki Balık Türkiye*, Çınar Yay., İstanbul 1993, s. 27.

“ABD çıkarlarının büyük bir önem kazandığı yerde bulunmaktadır” diye tanımladığı Türkiye ile bundan sonraki ilişkilerini geliştirmeye özel önem vermiştir. ABD’nin uygulamaya başladığı yeni sömürgecilik ilişkilerinin kilit kavramı “yardım”dır. Türkiye’nin kapılarını da yardım görüntüsü altında açmış, bağımlılık ilişkilerini de böylece geliştirmeye başlamıştır. 1962 yılında, ABD başkanlarından Kennedy yardımlar için şu itirafta bulunmuştur. “Yardım dünyayı denetleme yöntemlerinden biridir”²⁸⁷.

Bu anlaşmaların ardından ise Truman Doktrini çerçevesinde yapılan yardımları gelir. Türkiye’nin Truman Doktrinine dahil edilişi konusunda, ABD’nin Türkiye eski büyükelçilerinden George Mc Ghee’nin yazdığı “ABD - Türkiye NATO - Orta Doğu” adlı kitabında ABD’nin gerçek yüzünü ve niyetini de ortaya koymaktadır. “ABD Kuvvet Komutanları, Orta Doğu’ya yönelik Sovyet eylemlerini ‘Sovyet de facto, coğrafi-politik kontrolünü yayılma yolunda hesaplı bir Sovyet politikası’ olarak nitelendirdiklerini bildirdiler ve Türkiye’nin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu’da en önemli unsur olduğu sonucuna vardılar. ABD’nin Türkiye’ye yardımının ana mantığı artık ortaya çıkmış durumdaydı ve İngiltere ile görüşükten sonra, ABD bölgede daha büyük sorumluluk üstlenmeye hazır olduğu yolunda güvence verdi”²⁸⁸. Görüldüğü gibi ABD’nin niyeti çok açıktır. ABD sadece kendi çıkarlarını ve güvenliğini düşünmektedir.

Fakat, aynı dönemin Türkiyeli yetkililerinin ise farklı düşündüğüne, 1947 yılında konu ile ilgili olarak TBMM’de konuşan Kocaeli Milletvekili Nihat Erim’in konuşması dikkat çekici bir örnektir²⁸⁹.

²⁸⁷ A.g.e., s. 28.

²⁸⁸ T. Ataöv, *a.g.e.* s. 98.

²⁸⁹ “...maddi ilerlemeler sahasında en önde gelen millet, ruh yüksekliği bakımından da en başta. Gerçekten, ABD’nin gerek harp içinde ve gerek şu harp sonrası âleminde oynadıkları asil rol bu millet tarihinin en büyük şereflerinden biri olarak yâd edilecektir. Milletlerin eşitliği, kendi diledikleri şekilde idare olunmaları, büyük küçük her devletin toprak bütünlüğüne saygı prensiplerinin başmüdafiliği ödevini müttefikimiz İngiltere ile ortaklaşa yerine getirmeye çalışan Amerika’nın harcamakta olduğu gayretlerin memleketimizde en derin bir anlayışla karşılanmış olmasından daha tabii ne olabilir?... Bu siyaset ancak ve ancak yüksek bir ahlaki tekâmül merhalesinde görülebilen bir siyasettir. ABD’nin yepyeni bir hükümlanlık, taptaze bir ekonomi anlayışının öncüsü olarak da bütün insanlık için hayırlı işler başarmak istediğini görüyor ve takdirle karşılıyoruz. (Bravo sesleri). Bu ses nihayet Amerika’dan Peygamber gibi temiz ve kusursuz olan büyük insanın, Büyük Rozvelt’in sesi olarak ufuklara aktetti. İnsanları esaret altında bırakmayacağız, medeniyeti yıktırmayacağız diyen bu azametli ses Rozvelt’in vatandaşlarının sesleriyle birleşerek ufuklarda gulguleler vücuda getirdi. Bundan sonra Amerikalılar açların imdadına ve silahları ellerinde olarak esir milletlerin muavenetine koşular... Bugün bu büyük milletin insanlara yaptığı yardımı hatırlayıp, teşekkür ederken, Peygamber gibi temiz ve kusursuz Rozvelt’i, onun halefi olan kıymetli devlet adamı Truman’ı hürmetle selamlar ve Türk milletinin

Truman Doktrini, Türk kamuoyunda son derece olumlu karşılanmıştır. Türkiye'nin şimdi çok daha güçlü olarak dünya barışının korunmasında etkin bir politika izleyebileceği, doktrinin Sovyet tehdidine karşı Türk güvenliğinin sağlanmasında önemli bir adım olduğu ve II. Dünya Savaşı'ndan en güçlü devlet olarak çıkan ABD'nin yardımının sağlanmasının, Türk dış politikasının gerçek bir başarısı olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir²⁹⁰.

Doktrin, Türkiye'de olumlu karşılanmasına rağmen ABD'de; Türkiye'nin hükümet biçimi demokratik olmadığı, doktrinin gerekçesi olan Sovyet tehdidine karşı BM'e müracaat edilmemesi gibi konularda sert eleştirilere yol açmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı bu eleştirilere yazılı olarak verdiği yanıtta, uzun uzun Yunanistan ve Türkiye'nin özel durumunu anlattıktan sonra, BM'nin etkili bir yardım yapamadığını belirtmiştir²⁹¹. ABD yardımı önce Gallop Enstitüsü tarafından bir anket açılarak halka sorulmuş, elde edilen sonuç olumlu çıkmıştır²⁹².

Yardım konusu, ABD Temsilciler Meclisi'nde tartışmaya açılmış ve özellikle Türkiye'ye yapılan yardımlara karşı önemli bir itirazla karşılaşmıştır. Muhaliflerin Türkiye'ye yardım yapılması yönündeki görüşleri sert tartışmalara yol açmış ve toplantı sonunda yapılan oylamada 37 ret oyuna karşı 127 kabul oyu ile Türkiye'ye yardım kabul edilmiştir²⁹³.

Truman Doktrini, ABD Kongresi'nde görüşülürken, Türkiye'nin siyasal rejiminin, gerek Temsilciler Meclisi'nde, gerekse Senato'da sert tartışmalara konu olması, Türkiye'deki çok partili düzenin dış etkenlerin ortaya çıkardığı bir oluşum olduğunu bir kez daha bize göstermişti²⁹⁴. Gerçekten de komisyonlarda, Temsilciler

insanlık yolunda da, sulhte de beşeriyete yardımda beraber olacağını söylemekle iftihar duyarım (Alkışlar)." Aktaran; Ç. Yetkin, *Türkiye de Askeri Darbeler ve Amerika, a.g.e.*, s. 20.

²⁹⁰ Aynı Tarihi, No.160, Mart 1947, s. 146–162; No. 163, Haziran 1947, s. 164–174.

²⁹¹ O. Sander, *a.g.e.*, s. 21.

²⁹² İ. Yurdaoğlu, *Amerikan Yardımı Hakkında Tahlilleri ve Düşünceler*, İstanbul 1947, s. 52.

²⁹³ *A.g.e.*, s. 59.

²⁹⁴ Örneğin Ohio temsilcisi George H. Barder şöyle demişti: "Bugünkü Türkiye'de basın hürriyetinin mevcut olmadığı kesin olarak bilinirken, tutup, Amerikan gazetecileri için basın hürriyetini teminat altına alacak bir kanun getirmeye kalkışması, bu meclis için eşi görülmemiş bir ikiyüzlülük olur. Kendini beğenmiş Türk askeri diktatoryası Kongre'nin koyduğu koşullardan hiçbirini yerine getirmemek niyetinde olduğu halde bunu bile bile bizden para istemektedir." U. S. A. Congressional Record, 80th Congress 1st Sessiori, 1947, XC, Part II Appendix ss. 1883,1884.; aktaran; N. Ekinci,

Meclisi'nde ve Senato'da Truman Doktrini'ne Türkiye açısından yöneltilmiş olan eleştiriler sırasında, Türkiye'ye yapılacak yardımın, bu ülkenin insan hak ve özgürlüklerini tanımayan otokratik yönetimini güçlendireceği, yardımın muhalefetin ezilmesi için kullanılabileceği, Türkiye'nin savaşta Nazilere yakınlık göstermiş olduğu ve bu nedenle de böyle bir yardımın BM ülküsüne aykırı düşeceği, yardımın ancak Türkiye tam anlamıyla demokratikleşince yapılması gerektiği öne sürülmüştür²⁹⁵.

Bu iddialar karşısında dönemin Başbakanı Recep Peker, siyasi hürriyetlerin tehdit edildiği ve basın zincire vurulduğu hususunda siyasi muhalefet tarafından ortaya atılan iddiaları “siyasi uydurmalar” olarak vasıflandırmıştır. DP'nin seçimlere hileye başvurulduğu iddialarının da ciddi iddialar olmadığını, kanuna göre oyların sandıklara atılışının ve sandıkların açılıp oyların sayılmasının da siyasi parti üyelerinin ve bağımsız adayların temsilcilerinin huzurunda yapıldığını belirtmiştir²⁹⁶.

Bu yardım konusunun ABD'nin basınında da ateşli tartışmalara neden olduğu Türk siyasal rejimi, dikkatleri üzerine çekmişti. Özellikle Ermeni kuruluşlarının gönderdikleri ve Amerikan gazetelerinde yer alan başmakalelerinde yardımın totalitarizme karşı demokrasiyi korumak amacı güttüğünü, oysa Türkiye'de demokrasinin bulunmadığı belirtiliyordu²⁹⁷. İşte bu nedenle, Senato üyesi Barkley'in Başkanlığında bir ABD heyeti 12 Nisan 1947 günü Ankara'ya gelmiş, basında “Rus genişlemesine son verme zamanı gelmiş ve hatta geçmiştir” biçiminde demeçler yayınlanmıştı²⁹⁸. Amerika'daki Büyükelçimiz Feridun Cemal Erkin anılarında yardımın sonucu konusunda tereddütlü, fakat ABD'li dostlarına karşı da güven içindeydi²⁹⁹. Sonuçta Türkiye'ye yardım konusunu ABD Kongresi isteksizce de olsa kabul etmişti³⁰⁰.

Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997, s. 341.

²⁹⁵ Ç. Yetkin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930–1945), *a. g. e.*, ss. 236, 237.

²⁹⁶ BCA, Dosya: A6, Fon Kodu: 30..1.0.0, (17. 04. 1947).

²⁹⁷ Chicago Daily Tribune 13 Mart 1947 Chicago Sun 12 Mart 1947 New; s. 341.

²⁹⁸ Cumhuriyet, 13 Nisan 1947.

²⁹⁹ F. C. Erkin, *Dışişlerinde Otuz Dört Yıl*, Washington Büyükelçiliği, Cilt II, Kısım I, TTK Yayını, Ankara 1992, ss. 46–47, 59: Erkin anılarında; “Yardım Koordinatörü dostumuz George Mc. Ghee ile görüştim. Askeri yardımın bütçemiz üzerindeki yansımalarını söz konusu ettim. Yardımın kısmi terhisi yolu ile bütçemiz hafiflemesine karşılık, yardım parası ile satın aldığımız çağdaş cihazın muhafazası ve kullanılması sonucunda masraflarımızın bütütün arttığını, bu neticeyi ne bizim, ne de kendilerinin peşin tahmin edemediğimizi sözüme ekledim.”, “2–3 Ocak 1949 günü Amerika Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Louis Denfeld ile görüştim. Bu seçkin denizci, muavini

Başkan Truman ise Ekim 1947’de, Kongre’nin olağanüstü toplantısında yardımlar hakkında yaptığı konuşmada; “Hür insanların ve hür milletlerin kalkınmaları, harbin açtığı yaralarını iyi etmeleri, ayakta durabilecek hale gelmeleri, birbirilerine yardım etmeleri, devamlı ve istikrarlı bir sulh temini yolunda elbirliği ile yardımda bulunmaları için bunlara yardım etmek ve dünyanın refahını sağlamak amacıyla bu siyaseti takip etmekte devam edeceğiz³⁰¹.” demekte ve bu düşünceleri uygularken, yardım alan ülkelere hükmetmek gibi bir arzularının olmadığını belirtmektedir.

b. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’Nİ TÜRKİYE’YE YARDIMA İTEN NEDENLER

ABD’ni, I. Dünya Savaşı sonrası tutumundan değişik olarak, geleneksel yalnızlık politikasına tekrar dönmemeğe, Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan’a yardıma iten asıl neden, Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidinden çok, Sovyet davranışlarının ortaya çıkardığı yeni uluslararası ortamdır. SSCB, Yunanistan’ı kontrolü altına aldıktan sonra, Batı’dan Boğazları sararak Türkiye’yi de kontrolü altına alabilir, sonra da Irak ve İran yoluyla petrol bakımından zengin Yakındoğu’ya girebilirdi. Böylece, Avrupa ile Asya ve Avrupa ile Afrika arasındaki “kara köprüsü” ne egemen olurdu. Ayrıca, bu stratejik bölgenin hava yollarını da eline geçirdikten sonra, uygulayacağı kapalı ekonomi sistemleri ile bölgeyi ABD ticaret ve sermayesine kapatabilirdi. Coğrafi konumu itibariyle Türkiye; Orta Doğu’da ve Balkanlarda kara, deniz ve hava bağlantılarının kontrolünü sağlamakta, SSCB’nin, Akdeniz ve Orta Doğu’ya doğru genişlemesini engellemekte ve bir savaş durumunda Sovyet saldırısına bir set çekebileceği gibi, gerektiğinde Sovyetlere karşı girişilecek hareketlerde değerli bir hareket alanı sağlayabilmekteydi³⁰².

Truman’ın, 12 Mart 1947 tarihinde, Kongre’de yaptığı konuşma ile ortaya çıkan ve bir doktrin haline dönüşen hareket, Türk - Amerikan ilişkileri açısından çok

Oramiral Radford’un son günlerde memleketimizdeki temasları ve gemilerimizin mükemmel tutumu hakkındaki olumlu izlenimlerini iştikten pek derin haz duyduğunu söyleyerek, Türkiye’imiz hakkımda çok cemilekâr hisler ifade etti ve işler yolunda giderse, Nisan ayında memleketimizi bizzat ziyaret etmek istediğini ve bu ümitle şimdiden sevinç duyduğunu bildirdi. Zamanla karşılıklı kişisel ilişkilerimizi geliştirdiğimiz Oramiral Denfeld, Amerika’daki dostlarımızın en ön safında yer aldığını her vesile ile ispat etmiştir.” demektedir.

³⁰⁰ İ. Yurdaoğlu, *a.g.e.*, s. 62.

³⁰¹ Ayn Tarihi, 3 Aralık 1947.

³⁰² O. Sander, *a.g.e.*, ss. 20, 21.

önemlidir. Türkiye'nin bütünlüğünü Orta Doğu'daki düzen ve istikrar için gerekli gören Truman, İngiltere'nin artık bölgedeki düzenin ve güvenliğin sağlanması konusunda gerekli maddi desteği sağlayamayacağını belirterek, bu yardımları ABD'nin karşılayabileceğini söylemiştir. Bu durumu ABD dış politikasının bir parçası olarak gören Truman, asıl amacının ABD milletinin ve baskı altındaki diğer milletlerin geleceklerini garanti altına almak olarak açıklamıştır³⁰³.

Bu durum karşısında ABD Kongresi, Türkiye'ye yardım yapma kararı almış ve yapacağı yardımların amaçlarını şu şekilde belirlemiştir: Türkleri, Sovyetlerin baskısına karşı direnmeye teşvik etmek ve Türkiye'nin askeri yeteneğini olası bir Sovyet saldırısını önleyecek bir güce ulaştırmaktır. Bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik yapılacak çalışmalar ise şöyle tespit edilmiştir: Kara kuvvetlerine ve hava saldırılarına karşı savunmaya önem verilecek; Türk topraklarında etkili bir savunma organizasyonu ve donanımı kurulacak; Türkiye'ye karşı yapılacak yardımların savunma cephelerini güçlendirecek silah ve donanım yönünden desteklenmesi için yeni programlar yapılacak; Ekonomik yardımlar ile askeri yardımlar bir paket halinde bütünleştirilecektir³⁰⁴.

ABD açısından Truman Doktrini; biri genel ve uzun süreli, öteki özel olmak üzere iki amaçlıdır. Temel olarak, iki büyük devlet arasındaki rekabet havası içinde Sovyet genişlemesini dünyanın neresinde olursa olsun çevrelemek ve ABD ekonomik ve siyasal anlayışının genişlemesini sağlamak birinci ve asıl amaçtır. Buna bağlı ikinci amaç ise Sovyet tehdidine karşı, özellikle Yunanistan ve Türkiye'yi askeri ve ekonomik yardım yolu ile güçlendirmektir. 1947 yılının iki olayı, Truman Doktrini ve Marshall Planı, II. Dünya Savaşı sonrası döneminin geçiş devresini sona erdirmiş ve "Soğuk Savaş" devresini açmış, Truman Doktrini'nden, Türkiye'nin NATO'ya girişine kadar, stratejik düşünceler ABD'nin Türkiye'ye karşı politikasının seyrinde önemli bir etki yaratmıştır³⁰⁵.

³⁰³ H. Özlü, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türkiye'de Savunma Sanayi'nin Gelişimi (1939–1990), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İzmir 2006, s. 243.

³⁰⁴ A. Sever, *a.g.e.*, s. 49.

³⁰⁵ M. P. Leffler, "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945–1952", *a.g.m.*, p. 821.

c. TÜRKİYE AÇISINDAN NEDENLER

II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte, Türkiye'de bir buhran ekonomisi devresi yaşanmaya başlamış, savaş ekonomisi uygulamaları ile 1939–1945 yılları arasında, ortalama bir milyon üreticinin silah altında bulundurulması üretim hacmini çok düşürmüştü, ithalat olanakları azalmış ve iç tüketim sınırlandırılmıştır. Savunma gücünü sağlamak amacıyla orduya ayrılmış olan büyük üretici zümre, aynı zamanda tüketici olduğu için devlete büyük bir mali yük getirmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, bulunduğu coğrafi konumu gereği 600 bin kişilik aktif bir orduyu sürekli seferberlik konumunda bulundurmaktadır. Bütçenin % 60'ı savunma harcamalarına gitmektedir³⁰⁶. Bu askeri kuvveti beslemek, teçhizat ve donanım bakımından güçlendirmek, kendi başına o dönemin ekonomik koşulları altında çok zor görünmektedir. Orduyu besleyebilmek için devletin başvurduğu çareler enflasyonu artırmış, 1933 yılında başlayan kalkınma hamleleri durmuş, 1939'da kabul edilen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konulamamıştır. Bu ekonomik tablo içerisinde Türkiye'nin ihtiyaçlarının acilen çözümlenmesi için, ulusal kaynaklara yönelmenin yanı sıra, Türkiye hükümeti dış kaynaklara yönelmeye ve bu kaynaklardan faydalanma politikaları izlemeye başlamıştır. Türkiye'nin dış yardım ve özellikle de askeri yardım ihtiyacını tespit ederken dayandığı gerekçe, yaşanan ekonomik problemler yanı sıra Türkiye'nin savunma ihtiyacı arasında mevcut olan bağlantı ile açıklanmaktadır. Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra maruz kaldığı Sovyet baskısına karşı hazırlıklı bulunması gereği ve 1950'li yıllarda Batı dünyası ile işbirliğine giderek savunmasını Batı savunma sistemi içinde kurması, Türkiye'ye ağır masraflar yüklemiştir. Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalınması ve Truman Doktrini'nin açıklanması, bu tarihten itibaren Türk dış politikasının felsefesini, Batı ile çok sıkı ilişkilere dayanmaya zorlamıştır. Bundan sonra Türkiye'nin temel hedefi Batı devletlerinin öncülüğündeki tüm ittifaklara katılmak olmuştur³⁰⁷.

ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndaki başarısı ve onu hemen hemen yenilmez kılan atom bombasını patlatması, Türkiye'nin gözünde bu devletin değerini yükseltmiş ve büyük bir hayranlık uyandırmıştı. Ayrıca, Müttefiklerin zaferi özellikle Türk yöneticilerine; demokratik sistemin üstünlüğünü kesin bir biçimde ortaya koymuş

³⁰⁶ S. Yirmibeşoğlu, *a. g. e.*, s. 54.

³⁰⁷ H. Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara 2001, s. 8.

bulunmaktaydı. Böyle bir temel üzerine, hemen savaştan sonra somutlaşan Sovyet tehlikesi de binince, Türkiye'nin ABD'ne yakınlaşmasının nedenleri açıklık kazanacaktır. Türkiye açısından en tehlikeli yıllar 1945 ve 1946 olmakla birlikte, 1947 yılına gelindiğinde Sovyet tehdidi sürmekte ve Türk yöneticileri, SSCB'ne karşı güvenliğin Batı ittifakı ile sağlanacağına inanmaktadırlar. Stalin karşısında yalnızlık, Kurtuluş Savaşı liderlerinde gerçek bir endişe ve kolayca silinemeyecek bir güvensizlik duygusu yaratmıştır³⁰⁸.

Türkiye'yi Truman Doktrini'ne, eğer deyim yerindeyse, bir "cankurtaran simidi" ne tutunmak istemişçesine iten nedenlerden belki de en önemlisi, ekonomik ve askeri nitelikte dış yardım gereksinmesine inanış olmasıdır. Türkiye'yi dış yardım aramaya zorlayan nedenler ise şu biçimde sıralanabilir;³⁰⁹

(1) Savaş içindeki aldatıcı gelişme ticaret burjuvazisinin büyük karlar elde etmesine neden olmuş, ancak belirli ve sınırlı ücret ve maaşa sahip olanların satın alma gücü azalmıştı³¹⁰.

(2) Uzun süren seferberlik, endüstri ve tarımı kalifiye işgücünden yoksun bırakmıştı.

(3) Savunma masrafları dolayısıyla bütçe ve ülkenin öteki mali kaynaklarına yüklenen yük, girdilerin alabildiğine genişletilmesi sonucunu doğurmuştu. Bunda, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet tehdidi, dolayısıyla Türkiye'nin çok sayıda asker beslemesinin payı büyük olmuştur.

(4) II. Dünya Savaşı içinde eksikliği çekilen birçok madde, savaştan sonra ithal edilmeğe başlanmış ve bu durum ülkenin ticaret dengesini bozmuştu. Savaş sonrasında birkaç yıl topraktan kötü ürün alınması buğday ithalini gerekli kılmıştı.

³⁰⁸ D. Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın)*, Cilt I, Bilgi Basımevi, Ankara 1969, s. 263

³⁰⁹ H. Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul 1972, ss. 139-140; M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965)", *a.g.m.*, s. 266; A. H. Ülman-O. Sander, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1925-1963) II" *SBF Dergisi*, C.XXVI, No. 1, Mart 1972), ss.13-19; Ş. S. Aydemir, *İkinci Adam*, *a.g.e.*, ss. 404-412.

³¹⁰ K. Kayalı, *Ordu ve Siyaset (27 Mayıs-12 Mart)*, İletişim Yayınları, Ankara 2005, s. 65.

(5) Savaş sırasında yükselen ihraç malları fiyatları, savaşın bitmesi ile birlikte normal seviyeye düşmüş, artan ithalat ile birlikte düşünülürse, bu da ticaret dengesini daha çok bozmuştu. Öte yandan, savaş sona erip sanayi ülkelerinin üretimlerinin hızla artması karşısında fiyatlar gerilemiş ve ülkeye bol miktarda tüketim eşyası girmeğe başlamıştır. Bu nedenle, eldeki döviz stokları kısa zamanda erimiştir.

(6) Ayrıca, ekonomiyi savaş sonrası koşullarına uydurmak için daha savaş içinde savaş sonrası program ve planları hazırlanmış ve büyük bir kalkınma yol inşa hamlesi olarak kabul edilmiş bulunan bu planların içine, savaş öncesi yıllarda ele alınamayan büyük çapta işler de sokulmuştu. Bu ekonomik hamleler aynı zamanda, çok partili yaşantıya geçiş döneminde iktidarın ve rejimin önemli şansı olarak görülmekteydi³¹¹.

d. 12 TEMMUZ 1947 TARİHLİ YARDIM ANLAŞMASI

Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu yürürlüğe girdikten sonra, 26 ve 27 Mayıs 1947 tarihlerinde Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile ABD'nin Ankara Büyükelçisi Edwin C. Wilson arasında teati edilen mektuplara dayanarak iki hükümet arasında başlayan görüşmeler, 12 Temmuz 1947 tarihli Yardım Anlaşması'na varmıştır³¹². İki ülke temsilcileri arasında imzalanan "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Antlaşma" adlı ve imza gününden itibaren yürürlüğe giren bu anlaşma, TBMM tarafından 1 Eylül 1947 tarihinde 5123 sayılı kanunla onaylanmıştır. Bu anlaşma, Türk - Amerikan işbirliğinin giderek gelişmesinde de bir başlangıç noktasıdır. Ayrıca, bundan sonra yapılacak birçok ikili anlaşmaya temel oluşturduğundan ve bazı hükümleri dolayısıyla ilerde iki ülke arasında çıkacak anlaşmazlıkların tohumunu içinde bulundurduğundan, ayrı bir önem taşımaktadır.

"Türkiye hükümeti, Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin etmek ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını devam ettirmek amacıyla, Birleşik Devletler hükümetinin yardımını istediğinden, Birleşik Devletler Kongresi, 22 Mayıs 1947'de tasdik edilen kanun ile (Truman Doktrini'nin kabulüne ait kanun) Birleşik Devletler Başkanı'na,

³¹¹ H. Özdemir, *Rejim ve Asker*, Anfa Yayıncılık, Cağaloğlu, İstanbul 1989, ss. 79, 80.

³¹² Aynı Tarih, No:164, Temmuz 1947, ss. 18-21.

Türkiye'ye her iki ülkenin egemenlik, bağımsızlık ve güvenliğine uygun koşullar dairesinde böyle bir yardımda bulunmak yetkisini verdiğiinden” diye başlayan anlaşma, yardımın kullanılmasında, ABD hükümeti tarafından tayin edilen bir Misyon Şefi, ABD hükümetini temsil edecek ve bu şahıs “peyderpey yapılacak olan muayyen yardımın kayıt vb. koşullarını Türk hükümeti temsilcilerine danışarak tespit edecektir” diye sürmektedir³¹³.

Türk yöneticileri, büyük bir yabancı devletin, Türkiye'nin içişlerine karışmasını önlemek amacıyla³¹⁴, yardımın kullanılması ile ilgili olarak bazı açık hükümlere gerek duymuşlardır. Yapılacak olan bu muayyen yardımın mali koşulları, peyderpey, iki hükümetin mutabakatı ile evvelden tespit edilecektir. Türk hükümeti ile ABD hükümeti, Türk ve ABD uluslarına bu anlaşma gereğince, yapılan yardım konusunda iki ülkenin güvenliği ile bağdaştığı ölçüde tam bilgi olarak verecek ve Türk hükümeti, Birleşik Devletler Basın ve Radyo Temsilcilerine bu yardımın kullanılmasını serbestçe gözlemlmelerine ve tam olarak kamuoyuna bildirmelerine izin verilecektir. Türk hükümeti de bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye'de, tam ve devamlı yayın yapacaktır³¹⁵.

Dışişleri Bakanı Hasan Saka, anlaşmanın TBMM'nde onaylanması dolayısıyla yaptığı konuşmada anlaşmanın niteliğini açıklamaktadır³¹⁶. Bu açıklamaya göre anlaşma, Türkiye'nin ABD'nden aldığı yardımdan ne biçimde yararlanacağını ana hükümlerini kapsayan genel bir anlaşmadır. Yardımın gerek miktarı, gerek uygulaması ve gerekse ne kadar bir süre uygulamada kalacağı belirtilmemiş olduğundan, ilgili makamlarla örgütler arasında yapılacak özel uygulama anlaşmalarıyla bu hususlar ayrıca saptanacaktı. Böylece anlaşma, aksine bir harekette bulunulmadıkça yürürlükte kalacak ve tek taraflı yardım durumu sürecekti. İşte bu nedenlerle, 12 Temmuz 1947 Anlaşması, bundan sonra yapılacak hemen hemen her ikili anlaşmanın atıfta bulunduğu genel ve temel anlaşma niteliğini kazanmıştır³¹⁷.

³¹³ O. Sander, *a.g.e.*, s. 26.

³¹⁴ M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)", *a.g.m.*, s. 232.

³¹⁵ O. Sander, *a.g.e.*, s. 26.

³¹⁶ Aynı Tarihi, No. 166, Eylül 1947, s. 19–20

³¹⁷ O. Sander, *a.g.e.*, s. 27.

Türkiye ile ABD arasındaki görüşmeler, iki taraf heyetleri tarafından 27 Mayıs 1947’de başlatılmış ve 12 Temmuz 1947 tarihinde, Amerika’nın Türkiye’ye Yardım Anlaşması adı altında Ankara’da, Türkiye Cumhuriyeti adına Hasan Saka, ABD adına Büyükelçi Edvin C. Wilson tarafından imzalanmıştır³¹⁸.

ABD’nin Truman yardımları çerçevesinde Türkiye’ye planlanan 100 milyon dolarlık yardımın yarısına yakını Kara Kuvvetlerine olmak üzere, Türk ordusunun yapılanması için kullanılmıştır³¹⁹. Askeri ve sivil uzmanlardan oluşan heyet, Türk makamları ile yaptığı görüşmeler ile yardımın faydalı bir şekilde dağıtımının yapılması ve özellikle yardımın büyük bir kısmının TSK’nin modernizasyonuna tahsis edilmesini sağlamıştır.

12 Temmuz 1947 Antlaşmasının en önemli maddesi, daha önceki anlaşmalarda 3. madde olarak geçen maddenin yerini almış olan 4. maddedir. Bu maddeye göre; “Amerika’nın izni olmadan hiçbir madde ve malumatın mülkiyet ve zilyetliği devredilemeyecektir.” Aynı şekilde Amerika’nın izni olmadan Türkiye Hükümeti’nin subay, memur veya ajanı sıfatına haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu malumatın kullanılmasına ve açıklanmasına ve bu maddeler ile malumatın verildikleri gayeden başka bir amaçla kullanılmasına izin verilmeyecektir. Türkiye, alınan yardımları hiçbir şekilde ABD’nin onayı olmadan başka bir ülkeye devredemeyecek, satamayacak ve başka amaçlarla kullanamayacaktır³²⁰. Bu madde Amerikanın elini kuvvetlendiren bir madde olmuştur. Anlaşmadan tam 17 yıl sonra Türkiye, 1964 Haziran’ında Kıbrıs’a yapmayı düşündüğü askeri harekatta bu madde ile karşı karşıya kalmıştır³²¹. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sırasında da, büyük sorunlara yol açmış ve ambargo uygulamasının gerekçesini oluşturmuştur.

Truman Doktrini, başlangıçta Türk basını ve kamuoyunda memnurlukla karşılanmış, iktidar ve muhalefette olumlu intibalar ve düşüncelere yol açmıştır. Hatta İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1949 yılında mecliste yaptığı konuşmada, Başkan Truman’ın Türk Dış İşleri Bakanının Nisan 1949’daki ABD’ni ziyareti sırasında Türkiye’ye gönderdiği mesajı “Amerika’nın Türkiye’ye göstermekte olduğu yakın ve dostane

³¹⁸ H. Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, a. g. e., s. 193.

³¹⁹ O. Sander, a.g.e., s. 21.

³²⁰ Düstur, 3. Tertip, Cilt 28, ss. 1486-1488.

³²¹ O. Yalçın, a. g. e., s. 174.

alakanın bizi derinden mütehasşıs eden en güzel vesikadır³²².” şeklinde özetlemesi bu memnuniyeti açıkça ortaya koymaktadır³²³.

Türk basınının da bu görüşte olduğu anlaşılıyor. 15 Ocak 1947 tarihli “Cumhuriyet”te N. Nadi, 10 Temmuz 1947 tarihli “Memleket”te Y. Abadan ve 2 Eylül 1947 tarihli “Ulus”ta N. Poroy’un sözbirliği ettikleri nokta, yardımın Türkiye’nin egemenlik haklarına ve uluslararası itibarına aykırı düşecek bir anlam taşımadığı ve ABD’nin bu hizmete karşılık Türkiye’den toprak ve üs istemediğidir. Kısaca şu söylenebilir; Türk yöneticilerinin ABD’ni emperyalist devletler safında görmemeleri, bu anlaşmadan başlayarak, iki ÷lke arasındaki askeri ve siyasal işbirliğinin giderek gelişmesinde önemli rol oynamıştır³²⁴.

“Hükümetin siyasi bir zaferi” olarak tanıtılan bu anlaşmanın ilgi çekici yönü, Türkiye’de, ABD’nin her türlü desteğinin sağlanmış ve Türkiye’nin artık Batı savunma sistemi içine girmiş olduğunun belirtilmesidir. O kadar ki Türkiye’ye bir saldırı durumunda ABD’nin bu anlaşma uyarınca Türkiye’nin yardımına geleceği iddia edilmiştir. 14 Temmuz 1947 tarihli Tanin’de H. Cahit. Yalçın şunları yazmaktadır; “Türkiye “bugün demokrasi cihanının müdafaa sisteminde bir halka teşkil etmektedir. Türkiye’ye taarruz, Birleşik Amerika’ya bir taarruz teşkil edecektir. Yakın şark meselelerinde bu realite artık hesaba alınmak icap eder.”

Anlaşma, aynı zamanda Türkiye’nin özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra açıkça hissettiği “güvensizlik duygusu”nu da ortadan kaldırmaktaydı. Ayrıca anlaşma, bunu izleyecek başka anlaşmalara bir başlangıçtı³²⁵. H. O. Yalçın’ın, 15 Ağustos 1947 tarihli Cumhuriyet’te N. Nadi’nin ve 3 Eylül 1947 tarihli Akşam’da N. Sadak’ın sözbirliği ettikleri nokta; bu anlaşma ile Türkiye’nin medeniyet dünyasının ileri bir karakolu haline geldiği, bir çatışma durumunda ilk safta istilaya karşı göğüs germek vazifesinin Türkiye’ye düştüğü ve Türk ordusunun öneminin sonunda ABD tarafından anlaşıldığıdır.³²⁶ Ancak, daha önce belirtildiği gibi, 12 Temmuz 1947 Anlaşması bütün bu iyimser yorumların aksine, hükümleri gereği ABD’nin tek taraflı silah ve malzeme

³²² TBMM TD, Dönem 6, Cilt 21, 1 Kasım 1941, s. 18.

³²³ A. H. Ülman, *Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*, a.g.e., s. 98.

³²⁴ O. Sander, a.g.e. , s. 28.

³²⁵ Ayn Tarihi, No.164, Temmuz 1947, ss. 39–40.

³²⁶ Ayn Tarihi, No.164, Temmuz 1947, ss. 39, 42.

yardımının ötesinde bir anlam taşımakta, Türkiye'ye bir saldırı durumunda, ABD'ne herhangi bir sorumluluk yüklememektedir. Bu durumun, o günde gayet iyi bilinmesine rağmen, anlaşmanın Türkiye'de yorumlanış biçimi, ABD ile ittifak bağı kurmanın ne denli önemli kabul edildiğini ve istediğini göstermesi açısından ilginçtir.

Bu anlaşma, bir yandan Türkiye'yi “medeniyet dünyasının ileri bir karakolu” durumuna getirirken, öte yandan iç politikada 1946'da başlamış bulunan çok partili parlamenter düzenin de “teminatı” olarak görülmüştür³²⁷.

Ancak, bu olumlu düşünceler bir süre sonra yerini farklı endişe ve düşüncelere bırakmıştır. Çünkü anlaşmalar gereği, yapılacak olan yardımların denetlenmesi ve kontrolü karşısında, özellikle basında büyük eleştiriler yapılmış ve Amerikalıların topraklarımızda rahatça dolaşması ve denetlemelerde bulunması derin endişeler yaratmıştır³²⁸.

Aslında Türkiye'nin NATO'ya girmesini müteakip, Amerikalılara yargı bağışıklığı sağlamak suretiyle, Türkiye Amerika'ya Osmanlı döneminin kapitülasyonlarını hatırlatan bir ödün vermişti³²⁹. Bu durum karşısında Türk yöneticileri, Osmanlı İmparatorluğu devrinde kapitülasyonların Türkiye'nin başına açtığı dertlerden sonra, büyük bir devletle girilen böyle bir işbirliğinin, Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığına aykırı düşmediğini kamuoyuna açıklamak için yoğun bir çabaya girişmişlerdir. ABD Büyükelçisi Wilson, anlaşmanın imzalandığı gün verdiği demeçte, görüşmeler sırasında taraflara önderlik eden temel ilkenin, Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenliğine saygı olduğunu belirtirken,³³⁰ Dışişleri Bakanı Saka, Türkiye'nin bağımsızlığının zedelendiği görüşünde olanların endişe etmemeleri gerektiğini söylemektedir³³¹.

³²⁷ E. İzzet Benice şunları yazıyor; “Türkiye ile Amerika arasında imzalanan anlaşma vatanın emniyetini, korunmasını, ekonomik alanda kuvvetlendirilmesini temin edeceği gibi, İnönü rehberliğinde hızlandırılan demokratik inkişafı memleketin kalkınmasını, partilerin karşılıklı bir anlayış ve işbirliği zihniyeti içinde millete ve her türlü insanlık hakkının teminat altında tutulmasına faydalı olmasını sağlayacak ve gerçek anlamında demokratik rejimin yerleşmesini, gelişmesini temin edecektir.”, *Aydın Tarihi*, No.164, Temmuz 1947, s. 41

³²⁸ A. H. Ülman, *Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*, a.g.e., s. 98.

³²⁹ K. Bağlum, *Anıpolitik (1945-1960)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s. 228.

³³⁰ *Aydın Tarihi*, No. 164, Temmuz 1947, s.17

³³¹ “...Ne Türk hükümetinin ne de Amerikan hükümetinin tarihinde herhangi bir mukavele, yardım yolu ile müstakil, bağımsız bir devletin bağımsızlığına aykırı bir teşebbüs gösterilebilir, ne de BMM'nin

e. TRUMAN DOKTRİNİNİN SONUÇLARI

ABD, Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardım kararını açıklaması, SSCB'nin, Orta Doğu ve bu iki ülke üzerindeki yayılmacı ve genişlemeci emellerine bir set çekmeyi başaramamıştır³³². Aynı zamanda, Atlantik güvenliğine giden yolun Türkiye'den geçtiği ABD yönetimince açıkça anlaşılmıştır.

Türkiye, Truman Doktrini ile dış politikasında yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye, SSCB'ye karşı geleneksel ve tarihi olarak İngiltere'ye dayanırken, İngiltere'nin, SSCB'ne karşısında denge unsuru olan niteliğini kaybetmesi üzerine, SSCB'ne karşı daha güçlü denge unsuru olarak gördüğü ABD'ye dayanma yolunu seçmiştir. Truman Doktrini Türkiye açısından çok önemli bir ABD desteği olmuştur.

Truman Doktrini, Sovyetlerin, özellikle Doğu Anadolu ve Boğazlar üzerindeki yayılmacı ve genişlemeci emellerinin, hayata geçirilmesine olanak vermemiştir. Türk ordusunun ve ekonomisinin savaş sonrasında yeniden yapılanmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye, ABD'nin desteğini, Truman Doktrini'nden daha ileri götürmeyi ve bu desteği ittifaklar sistemi içerisinde sağlamayı benimsemiş ve bu yönde politikasını yeniden yönlendirmiştir. İşte bu gelişmenin sonucunda, 12 Şubat 1952'de TBMM Kuzey Atlantik Antlaşması'nı kabul etmiştir.

Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Avrupa'da sağlanan bloklaşma hareketlerine daha sonraları yeni ittifaklarla katıldı. Batı Avrupa ülkeleri, aralarındaki ilişkileri sürekli olarak geliştirmek ve yardımlaşmak için bir takım bölgesel anlaşmalar yapmak girişiminde bulundular. Bunun bir sonucu olarak 1948'de Brüksel'de "Batı Avrupa Birliği"ni kurdular. Bu entegrasyon hareketi sonucunda Avrupa üzerindeki Sovyet baskısı ve yayılmasına karşı ilk ortak savunma, ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği örgütü kurulmuş oldu.

1947'de açıklanan Truman Doktrini (Özgürlük ve bağımsızlıklarını korumaya çalışan uluslara, askeri ve ekonomik yardım yapmak sureti ile komünizmi durdurmak)

hükümetler tarafından Türkiye'nin herhangi bir memleketle olan harici münasebatında ve yaptığı mukavele ve akdettiği mukavelelerde kendi bağımsızlığına dokunacak herhangi bir hükmü kabul ettiğine dair bir misal zikredilebilir...", Dışişleri Bakanı Saka'nın, anlaşmanın 1 Eylül 1947'de 7 TBMM'nin de Onaylanması dolayısıyla yaptığı konuşmasından: Ayın Tarihi, No. 166, Eylül 1947, s.27

³³² G. McGhee, ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu, *a. g. e.*, s. 75.

çerçevesinde verilmeye başlanan ABD yardımından sonra Türkiye ve Amerika genel olarak sıkı ve samimi ilişkilere sahip olmuşlardır. Bu ilişkilerin temel çerçevesi iki devletin üye olduğu NATO ittifakı tarafından çizilmiş ve ilişkiler NATO ile ilgili gelişmelerin etkisi altında kalmıştır. İki ülkenin siyasi ve askeri ilişkilerinin temel ilkeleri de, NATO çerçevesinde imzaladıkları değişik anlaşmalar tarafından belirlenmiştir.

3. MARSHALL PLANI VE ASKERİ YARDIMLAR

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra gerçek bir barışın yaratılması için, Batı demokrasileri gayretle çalışıyorlardı. Bütün bunların dışında, ABD'yi yardıma teşvik eden bazı iktisadi çıkarlarının da mevcut olması doğaldı. ABD ürettiği birçok malları Avrupa devletlerine ihraç ediyordu. Avrupa'nın satın alma yeteneğinin azalması veya yok olması, bu malların ihracını durdurabilir ve dolayısıyla ABD'de iktisadi bir kriz doğabilirdi³³³. ABD serbest ticaret rejimine inanmıştı. Eğer Avrupa'daki iktisadi teşekküller durumlarını muhafaza edemezlerse, Avrupa'da liberalizm de kaybolmuş olacaktı. Buna ABD asla izin veremezdi. 5 Nisan 1947'de Dışişleri Bakanı Marshall, ABD'nin, iktisadi olarak kötü koşullar içinde, siyasi olarak komünizm tehdidi altında olduğunu söylediği Avrupa'ya yardıma koşacağına inandığını belirtiyordu. Bu yüzden ABD, Avrupa'nın kalkınması için, geniş ölçüde bir ekonomik yardım yapılmasının gerekli olduğunu düşünüyordu³³⁴.

Bu nedenle ABD, Avrupa'ya yapacağı yardım için başka bir formül aradı ve bu formül Dışişleri Bakanı George Marshall'ın, 5 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesi'nde verdiği bir nutukta açıklandı. Buna göre, Avrupa ülkeleri her şeyden önce kendi aralarında bir ekonomik işbirliğine girişmeliler ve birbirlerinin eksiklerini kendileri tamamlamalıdır. Bu genel işbirliği sonunda, bir açık ortaya çıktığında, Amerika bu açığın kapatılması için yardım etmeli, bunun için de, önce bir işbirliği programı yapılmalıydı³³⁵.

Marshall'ın hazırladığı bu plan sonrası Avrupa'da faaliyet derhal başladı. Üç büyükler arasında müzakereler yapılarak, SSCB'nin de 27 Haziran 1947'de Paris'te

³³³ O. Oğuz, *a. g. e.*, s. 4.

³³⁴ H. Çomak, *a.g.m.*, s. 472. ; M. Gönübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)", *a.g.m.*, s. 229.

³³⁵ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt I-II, (1915–1995), a.g.e.*, ss. 443–444.

yapılacak konferansa davet edilmesini kararlaştırdılar. SSCB prensip olarak konferansa katılmayı kabul etti. Fakat konferansın birinci gününde SSCB ortak bir planı kabul etmeyerek toplantıdan ayrıldı³³⁶. Bundan sonra İngiltere ve Fransa, Marshall'ın planını görüşmek üzere 4 Temmuz 1947'de; Arnavutluk, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İrlanda, İtalya, İzlanda, Lüksemburg, Macaristan, İsveç, İsviçre, Çekoslovakya, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'a birer davetiye gönderdi. Bu konferansa SSCB davet edilmedi. Fakat SSCB için konferansa katılma kapısı açık bırakılmıştı. İngiltere ve Fransa'nın bu davetine İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Hollanda, İzlanda, Belçika, İsviçre, Avusturya, Türkiye, Danimarka, İsveç ve Norveç yanıt verdiler³³⁷.

Bu arada Molotof Planı olarak anılan, SSCB ile Avrupa devletleri arasında karşılıklı olarak yapılacak ticari antlaşmalara ait bir planın hazırlandığı görülür. Fakat bu planın hayata geçirilebilmesi için SSCB, Batı Avrupa'nın ihtiyacı olan malları tedarik etmekten çok uzaktı. Molotof Planı, Batı Avrupa Devletleri tarafından hiçbir nazari itibara alınmadı. Amacı, Marshall Planı karşısında sosyalist ülkelere yardımdan ibaret olan Molotof Planı, Marshall Planı'nın daha hızlı bir şekilde yürürlüğe girmesine yardım etmiştir³³⁸. Zira bazı SSCB uyduları ve bilhassa Çekoslovakya Marshall Planı'na katılmak için büyük istek göstermiştir. 1948 Şubat'ındaki Çekoslovak darbesinde bunun da büyük rolü olduğundan şüphe yoktur.

a. PLANININ İÇERİĞİ

İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde, 1947 Temmuz'unda Paris'te 16 Avrupa devletinin katıldığı bir toplantı yapılmış³³⁹, bu toplantıda bir yandan Avrupa Ekonomik İşbirliği'nin temelleri atılırken, öte yandan da kurulan teknik komiteler Avrupa devletlerinin ihtiyaçlarını gösteren ortak rapor hazırlamışlardır³⁴⁰. Paris'te toplanan İktisadi İşbirliği Konferansı'na Türkiye'de katılmış, iktisadi durumu konusunda gerekli bilgileri vermiş ve savaş sonunda hazırladığı İktisadi Kalkınma Programı'nı

³³⁶ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt I-II, (1915–1995), a.g.e.*, s. 444.

³³⁷ *Aydın Tarihi*, No. 170 Ocak 1948, s. 91. O. Oğuz, *a.g.e.*, s. 5.

³³⁸ *Age.*, s. 5.

³³⁹ *A.g.e.*, s. 5. ;Ayrıca bkz. ; *Aydın Tarihi* No. 170, Ocak 1948, s. 91–92.

³⁴⁰ M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)", *a.g.m.*, ss. 220–221.

gerçekleştirmek için, kendisine 615 milyon dolar tutarında dış yardım yapılmasını istemiştir³⁴¹.

ABD’li uzmanlar, Marshall Planı’nın ulusal bir ekonomik kalkınma planının finansmanı olmadığını, savaştan yıkılmış olarak çıkan Avrupa’nın kalkınması³⁴² için hazırlanmış bir plan olduğunu ileri sürmüşlerdir. Aynı uzmanlar, Türkiye’nin savaştan yıkılmadan çıktığını, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ile Avrupa’nın kalkınmasına katılabilecek durumda olduğunu, altın ve döviz stoklarının ve dış ticaret dengesinin 15 aylık bir devre için yeterli görüldüğünü, Türk endüstrisinin orta derecede gelişmiş bir endüstri olduğunu ve üretim seviyesinin de savaştan öncekini bir hayli aştığını söyleyerek, Türkiye’ye ekonomik yardım yapılmasına taraftar görünmemişlerdir³⁴³.

16 ülke temsilcileri 12 Temmuz 1947’de Paris’te toplanan konferansta, özellikle her ülkenin iktisadi bünyesi gözden geçirilip ne kadar yardıma ihtiyacı olacağı kararlaştırılacaktı. Bu konferansa iştirak eden her ülkede savaşın yarattığı güçlükler, ithalata olan ihtiyaç, ihracat olanakları, dış ödemeler dengesi, diğer Avrupalı devletlerle ne şekilde işbirliği yapılacağı gibi hususlar tespit edildi. 12 Temmuz’da toplanan 16’lar konferansı, 22 Eylül’de, Amerika’ya sunulmak üzere bir Ekonomik Kalkınma Programı hazırladı³⁴⁴. Bu durum rapor halinde ABD hükümetine bildirildi. Başkan Truman bu raporu 3 komisyon teşkil ederek inceletti ve kongreye sundu.

Başkan Truman, 1 Nisan 1948’den 30 Haziran 1952’ye kadar Avrupa’ya yapılacak yardımın 17 milyar dolar olmasını ve bunun 6,8 milyar dolarının 30 Haziran 1949’a kadar verilmesinde ısrar ediyordu³⁴⁵. Sonuçta Amerika, 3 Nisan 1948’de Dış Yardım Kanunu’nu çıkardı³⁴⁶. Amerika bu kanuna dayanarak, daha sonraki yıllarda da devam edecek olan yardımların ilk dilimi olan 6 milyar doları, 16’lara ekonomik yardım

³⁴¹ *A.g.m.*, s. 221.

³⁴² N. Berkes, 200 Yıldır Neden Bocalıyoruz–2, Cumhuriyet Gazetesinin Okurlarına Armağanı, İstanbul 1997, s. 107.

³⁴³ M. Gönübol-A. H. Ülman, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)”, *a.g.m.*, s. 221. ; M. Gönübol-C.Sar , “Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1973)”, *SBF Dergisi*, Ankara, ss. 229–230. ; Ayın Tarihi, No. 170, Ocak 1948, ss. 91–92.

³⁴⁴ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt I-II, (1915–1995)*, *a.g.e.*, s. 444.

³⁴⁵ O. Oğuz, *a.g.e.*, s. 6.

³⁴⁶ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt I-II, (1915–1995)*, *a.g.e.*, s. 444.

olarak verdi. Dış Yardım Kanunu'nun çıkması üzerine 16 Avrupa ülkesi, 16 Nisan 1948'de Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OECE)'ni kurdu³⁴⁷.

Planın içeriğinden, Türkiye'nin, açıklanan bu iyileştirme programından yardım alması düşünülen ülkelerden biri olmadığı anlaşılıyordu. Buna rağmen planın açıklanmasının hemen ardından, Türkiye Marshall Planı'nın bir parçası olma isteğini dile getirdi. Buna bağlı olarak Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Marshall Yardımı'ndan faydalanmak isteyen Avrupa ülkelerinin, Temmuz 1947'de Paris'te düzenlediği toplantıya katıldı. Toplantıda, Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Türkiye'nin 615 milyon dolarlık ekonomik yardıma ihtiyacı olduğunu bildirdi. Türkiye'yi sözü geçen yardım programına dahil etmeye hevesli görünmeyen ABD, bu girişimi hoş karşılamadı. Ekonomik yardım programı, savaşın tahrip ettiği ülkelere yardımı hedefliyordu. Dolayısıyla Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmediği ve yıkıntı geçirmediği için Marshall Planı'ndan yararlanmaya hak kazanmıyordu. Ayrıca Truman Doktrini sayesinde aldığı yardımlardan dolayı, Türkiye'nin acil bir ekonomik desteğe de ihtiyacı olmadığı ileri sürüldü³⁴⁸.

Bu gelişme Türkiye'de geniş tepkiler yaratmıştır. Bazı çevrelerde, bugün Türkiye'yi ekonomik bakımdan yalnız bırakan ABD'nin, yarın da politik bakımdan yalnız bırakabileceği endişesi uyandırmıştır. Öte yandan, muhalefet partileri de, bu durumun sorumluluğunu iktidarın yanlış tutumuna yüklemişler ve Hükümeti Amerikalılara yanlış ve eksik bilgi vermekle suçlamışlardır³⁴⁹,

Bir yandan Türk kamuoyunda beliren tepkinin, öte yandan da ekonomik gereklerin baskısı karşısında kalan Türk hükümeti, ABD'ye başvurmuş ve Türkiye'nin durumunun; siyasi ve coğrafi bakımdan çok önemli olduğunu ve bu durumunun ister istemez mali ve iktisadi güçlükler yarattığını, kuvvetli olmanın tek koşulunun ekonomik kalkınma, ekonomik kalkınma için de tek yolun dış yardım olduğunu söyleyerek

³⁴⁷ A.g.e. , s. 444.

³⁴⁸ A. Sever, a.g.e. , ss. 54,55. ; D. Sezer, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1945–1965)*, “Türkiye'nin Ekonomik İlişkileri” (1945–1965)”, Sevinç Matbaası, Ankara 1969, s. 479.

³⁴⁹ Ayın Tarihi, No. 224, Temmuz 1952, s. 133. ; Marshall Planı Batı Avrupa'yı iktisadi bakımdan yeniden andırılmış ve askeri bakımdan onu yeniden teşkilatlandırarak kendisini müdafaa eder bir vaziyete sokmuştur. Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı Batı Avrupa'nın hür milletlerini yeni tecavüzlere karşı koymak azminde birleştirmiştir.

ABD'nin, Türkiye'ye iktisadi yardım konusundaki tutumunu yeniden gözden geçirmesini istemiştir³⁵⁰.

Türk hükümetinin bu isteği üzerine konuyu bir daha ele alan ABD'nin, kendi ekonomi uzmanlarından çok, Türkiye'yi haklı bulduğu anlaşılıyor. Gerçekten Türkiye'ye yapılan askeri yardımın ekonomik ferahlamayı yaratmadığını³⁵¹ gören ve çabuk gelişen bir ekonominin Türkiye'nin askeri gücü ve iç düzeni bakımından önemini anlayan ABD, daha Avrupa İktisadi İşbirliği Anlaşması imzalanmadan Türkiye'yi Marshall Planı içine almaya karar vermiştir. Bu anlaşmanın Paris'te imzalanmasından 3 ay sonra, 4 Temmuz 1948'de Ankara'da, Türkiye ile Amerika bir Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalayarak, ABD, Türkiye'ye ekonomik yardıma başlamıştır³⁵².

Bu anlaşma, Türkiye açısından tatminkardı; ancak, Türkiye'nin olası bir Sovyet tehdidine karşı, ABD desteği alma dileğinin, Truman Doktrini ve Marshall Planı aracılığıyla askeri ve ekonomik yardım almakla da sınırlı kalmayacağı, kısa sürede anlaşıldı³⁵³.

b. 4 TEMMUZ 1948 ANTLAŞMASI VE İKTİSADİ İŞBİRLİĞİ İDARESİ (ECA) YARDIMLARI

OECE, planın uygulanması için 16 devletin temsilcileri tarafından kurulmuştur. Görevi; muhtelif ülkelerin ulusal planları ile Avrupa'nın kalkınmasını ahenkleştirmek ve ABD'ne gerekli siparişleri vermektir. Bu teşkilat 16 Nisan 1948'den itibaren fiilen faaliyete geçmiştir. Avrupa Ekonomik Anlaşması, anlaşmaya dahil ülkelerle işbirliği yaparak, sağlam bir Avrupa Ekonomisi'ni meydana getirmeyi hedeflemektedir. Bu hedef, anlaşmaya dahil ülkelerin üretim planları hazırlamaları ve birbirlerine yardım etmeleri ile gerçekleşecektir. Marshall Planı'nın uygulanması amacıyla Türkiye ile ABD arasında 4 Temmuz 1948'de imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşması, 8

³⁵⁰ M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965)", *a.g.m.*, s. 221.

³⁵¹ Ayın Tarihi, No. 167, Ekim 1947, s.50. , 6 Ekim 1947'de Türk Gnkur. Başkanı General Salih Omurtak, Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı yardım neticesinde silâh altında bulunan büyük bir kısım Türk askerinin terhisine imkân bulacağını bildirmiştir. Demecine devam eden general, bu yardımdan ayrılacak olan 100 milyon doların Türk ordusunu modernleştirmeye yeterli olmayacağını belirtmiş ve şöyle demiştir: Günün birinde muhtemel düşmanlarımızın kudretlerini nazarı dikkate almamız gerekecektir. Bununla beraber Amerikan yardımı olsun veya olmasın Türk ordusu bütün hücumları taretmeye hazır bulunmaktadır.

³⁵² M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965)", *a.g.m.* , s. 221-222.

³⁵³ A. Sever, *a.g.e.* , s. 55.

Temmuz'da onaylanarak 13 Temmuz 1948 tarihli ve 6956 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır³⁵⁴.

Türkiye'nin 16 Nisan 1948 tarihinde Paris'te imzalanan Avrupa Ekonomik İşbirliği Anlaşması'na katıldığını ve bu anlaşma hükümleri gereğince kurulan OECE'ye dahil bulunduğunu kaydeden anlaşmanın 1. maddesi, ABD hükümetinin Türk hükümetine ekonomik yardım yapacağını belirtmektedir. Ancak, yapılacak yardım, anlaşmanın 2. maddesinde bazı kayıtlara bağlanmıştır. İlk olarak, "Türk hükümeti, ABD hükümeti tarafından yardım yapılması lüzumunu destekleyen umumi gayelere uygun maksatlara kullanılmasını temin için gereken tedbirleri" alacaktır. İkinci olarak, "Türk Hükümeti tasarrufunda bulunan bilimum kaynakların kullanılmasının müsaadesi ve tetkiki için gereken tedbirleri alacaktır." Ayrıca, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti hususi ve resmi ticari teşebbüsler arasında, rekabeti tazyit, piyasalara iştiraki tehdit veya inhisarcı kontrolleri teşvik edici beynelmilel ticarete tesir eden ticari usul ve tertiplere mani olmak üzere münasip gördüğü tedbirleri ittihaz edecek ve diğer katılan ülkeler ile işbirliği yapacaktır." Anlaşmanın 7. maddesine göre ise her iki devlet bu ekonomik işbirliğinin "gayelerine ve kaydettikleri terakkiye dair geniş neşriyat yapmanın" karşılıklı çıkarlarına uygun olduğunu belirtmektedirler. Türk hükümeti "gerek doğrudan doğruya ve gerekse Avrupa İşbirliği Teşkilatı ile işbirliği yaparak bu kabil malumatın yayımını teşvik edecektir." Ayrıca, 8. maddeye göre, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ABD Hükümetinin bu anlaşma gereğince deruhte eylediği vecibeleri Türkiye Cumhuriyeti dahilinde ifa edecek olan bir Hususi İktisadi İşbirliği Misyonunu kabul etmeye izin vermiştir."³⁵⁵

Görüleceği gibi, bu ekonomik işbirliği anlaşması, askeri nitelikteki 12 Temmuz 1947 anlaşması ile önemli paralellikler arz etmektedir. Ayrıca, tıpkı onun gibi temel bir anlaşma niteliğini kazanmış ve bu tarihten sonra iki hükümet arasında imzalanacak öteki ekonomik anlaşmalara örnek oluşturmuştur. Anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra, anlaşmaya uygun olarak alınacak ABD kredileriyle görevli ve Maliye Bakanının direktifleri çerçevesinde çalışacak bir "Amerikan Kredileri Komitesi" kurulmuştur. Başbakanlığa bağlı çalışmak üzere Başbakan tarafından seçilecek bir başkan ve başkan yardımcısı ile Tarım, Ulaştırma, Ekonomi ve Bayındırlık uzmanlarından oluşan komite,

³⁵⁴ O. Sander, *a.g.e.*, s. 49.; F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk - Amerikan Münasebetleri, a.g.e.*, s. 168.

³⁵⁵ O. Sander, *a.g.e.*, s. 50.; F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk - Amerikan Münasebetleri, a.g.e.*, s. 168-170.

ilk olarak Marshall Planı'na ilişkin bütün işlerle uğraşacaktı³⁵⁶. İkinci olarak, askeri yardım anlaşmasında, olduğu gibi, ekonomik yardım da birtakım koşullara bağlı olarak verilecek ve yardım, ABD ile üzerinde anlaşmaya varılmış bulunan “genel amaçlar” a uygun olarak kullanılacaktı. Üçüncü olarak, Türk hükümeti, yine askeri yardım anlaşmasında olduğu gibi, ekonomik yardım konusunda da kapsamlı olarak yayın yapacaktı³⁵⁷.

Anlaşma imzalandıktan sonra, ABD Kongresi'ne gelecek yıllar içinde yapılması gerekli yardım hakkında bilgi verecek olan Marshall Planı Avrupa yöneticisi Büyükelçi Averel Harriman, Türkiye'nin plan çerçevesinde ne gibi programlar düzenlemekte olduğuna ait bilgi toplamak amacıyla, Aralık 1948'de Ankara'ya geldi. Bu Ankara ziyaretini, Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı Başkanı Paul Koffman izlemiştir³⁵⁸. Her ikisi de Türkiye'ye yardımın arttırılacağını söylemişlerse de, Marshall Planı çerçevesinde, 1950'ye kadar Türkiye'ye yapılan ekonomik yardım, aynı tarihe kadar yapılan askeri yardımın çok gerisinde kalmıştır. Örneğin, 1950 yılında genel Marshall Planı tahsisatından Türkiye'ye yalnız 75.000 dolar ayrılmış ve bu para ile birlikte ABD yapımı endüstri makineleri ve yedek parça gibi malzemeler gelmiştir. Bu yıl içinde Türkiye'ye ayrıca 150.000 dolarlık bir ek kredi açılmış ve bununla et ve balık konserve fabrikaları ile soğuk hava depolarının planlarının hazırlanmasına hız verilmiştir³⁵⁹.

Bu ziyaretler devam ederken Türkiye'nin, Amerika'ya tanıtılması hakkında, Başbakanlık Basın Ataşesi Nüzhet Baba tarafından, 9 Aralık 1948'de hazırlanan raporda, tanıtımın yetersizliğinden söz ediliyor ve raporu “Türkiye hakkında bugün sempatiyi yaşatmak ve bunu halk kitlelerine de teşmil etmek arzusunda isek, gerek para gerek gayret bakımından fedakarlıklara katlanmamız lüzumunu saygıyla tekrar arz ederim³⁶⁰.” şeklinde bitiriyordu.

Marshall Planı çerçevesinde, ABD'nden alınan ekonomik yardımın azlığı basında da tepkilere yol açmış ve hatta Kore'ye asker gönderilmesi ile o zamana kadar

³⁵⁶ Aynı Tarihi, No. 176, Temmuz 1948, s. 29.

³⁵⁷ O. Sander, *a.g.e.*, s. 50.

³⁵⁸ Aynı Tarihi, No.181, Aralık 1948, ss. 6, 35.

³⁵⁹ Aynı Tarihi, No.197, Nisan 1950, s. 69.

³⁶⁰ BCA, Dosya No: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0 (9.12.1949).

az miktarda yapılan yardımın arttırılacağı ümit edilmiştir. H. Cahit. Yalçın, 3 Ağustos 1950 tarihli Cumhuriyet'te şunları belirtmektedir; “BM’ in Kore’ye yardım teklifine yanıt vermeyen, yahut da sembolik yardımlarla işin içinden sıyrılmak isteyen ülkelere Marshall yardımında bulunmak kafi değildir. Türkiye gibi mertçe yardım kararı veren ve bu kararlar diğer milletlere önyak olan memleketlere devde kulak kabilinden yapılan yardımları da arttırmak lazımdır... Şimdi Amerika’dan Türkiye’ye daha büyük ölçüde iktisadi ve askeri yardım bekliyoruz.”

ABD, Avrupa devletlerine yaptığı yardımı arttırmak için ticaretin serbestleştirilmesi konusunda ısrar etmekteydi. Dışişleri Bakanı Sadak, A. Harriman ile yaptığı görüşmede, Türkiye’nin ilkesel olarak bunun taraftarı olduğunu söylemiş, ancak ithalatın serbest bırakılmasının Türk ekonomisi üzerindeki kötü etkilerinin giderilmesi için uzun vadeli yeni krediler istemiştir³⁶¹.

Her ne kadar ECA, Marshall Planı çerçevesinde, 1949 yılında Türkiye’ye yardıma başlamışsa da, bu yardımı yaparken Türkiye’nin Batı Avrupa ve ABD ekonomilerine doğrudan katkıda bulunabileceğini tasarlamaktaydı. ECA’nın hazırladığı raporda, gübrelemenin geliştirilmesi, tarımda makineleşmeye gidilmesi ve yeni sulama tesislerinin yapılması ile Türkiye’nin tarımsal üretiminin artacağı ve böylece Türkiye’nin Batı Avrupa’ya tarım ürünleri ihraç edebileceği belirtilmektedir³⁶². Kısaca, Türkiye’nin sanayiden çok tarım alanında gelişme olanaklarını araştırması tavsiye edilmekteydi³⁶³. Ayrıca, Türkiye’nin maden kaynaklarının işletilmesi ile yeni bir ihraç kaynağına sahip olabileceği ve bunlar arasında kromun ABD’nin stratejik amaçları açısından hayati önemi olduğu, asıl çabaların bu maden üzerinde yoğunlaşması gerektiği belirtilmekteydi¹⁰⁶. Marshall Planı Türkiye Özel Misyonu Başkanı Russell Porr, 1951 Aralık ayında yaptığı bir konuşmada, ABD’nin, Türkiye’ye Plan çerçevesinde yaptığı yardımın hangi amaca yönelik bulunduğunu şu şekilde açıklamaktadır: “Türkiye’nin iktisadi program neticesinde çoğalan buğday mahsulü, hür dünyanın ordularını ve savunma fabrikaları işçilerini beslemeye yardım edecektir.

³⁶¹ Ayn Tarih, No.195, Şubat 1950, ss. 66–67.

³⁶² O. Yalçın, *a. g. e.*, s. 169.

³⁶³ *A. g. e.*, ss. 168, 169.

Türkiye’de istihsalin artmasıyla, dostlarına hayati ihtiyaçları olan gıda maddeleri, kömür ve malzeme ihracatıyla elde edilebilir³⁶⁴.”

Kısa süreli yararlarına rağmen ECA yardımı, Türk ekonomisinde dengesizlik yaratmıştır. Bu dengesizliği düzeltmek amacıyla ve yine ABD’nin teşvikiyle Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, 1950’de, Türk ekonomisi ile ilgili bir rapor hazırladı. Bu raporda, tarımda makineleşmenin ilerde Türkiye’nin başına işsizliğin artması gibi toplumsal bir sorun çıkarabileceğine ve ayrıca ABD’nin tavsiyesi üzerine kabul edilen dokuz yıllık karayolları planının, Türkiye için çok pahalıya çıkacağı gerekçesi ile daha uzun sürede ele alınması tavsiye edilmekteydi³⁶⁵.

c. PLANIN YARATTIĞI ORTAK GÜVENLİK PROGRAMI

1951 yılından sonra ECA yerini bir başka kuruluşa bırakmış ve Türkiye bu yeni kuruluştan istediği ekonomik ve askeri yardımı almıştır. Bu, ABD’nin Orta Doğu bölgesindeki ekonomik yardım aracı haline gelen, gerçekte ise askeri ve siyasal niteliği ağır basan “Ortak Savunma Programı” (Mutual Security Program)’dır. Programı yönetmek için kongre, 1951 yılında “Ortak Savunma İdaresi”ni kurmuş ve her yıl “Ortak Savunma Kanunu” çıkarılarak, Orta Doğu ülkelerine ve bu arada Türkiye’ye yardımda bulunmuştur. Bu program Marshall Planı’nı da sona erdirmiş, Marshall Planı’nın dayandığı 1948 tarihli İktisadi İşbirliği Kanunu’na uygun olarak yardımları yönetmiş ve Türkiye’ye yapılan yardım da, bu çerçevede imzalanmış bulunan 4 Temmuz 1948 anlaşmasına dayanılarak yapılmıştır.

Türkiye 1951 yılından sonra ABD’den, Ortak Güvenlik Programı çerçevesinde aldığı ekonomik yardımın bir kısmının temel niteliği askeri olmuş ve ayrıca, gerek askeri yardım gerekse ekonomik yardımın büyük bir kısmı bu program çerçevesinde yürütülmüştür. Marshall Planı’nın Türkiye Özel Misyonu Başkanı Dorr, 10 Ekim 1951’de yaptığı bir açıklamada bu noktayı açıkça belirtmektedir; “ABD yardımının

³⁶⁴ E. Weisband, *İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası—I*, Cumhuriyet Yayınları, (Çeviren, M.Ali Kayabal), İstanbul 2000, s. 108.; Ayın Tarihi, No.217, Aralık 1951, s. 56.

³⁶⁵ O. Sander, *a.g.e.*, s. 52.

sıklet merkezinin tedrici surette dostlarının silah gücünü suretle arttırmak hedefine tevci olunması icap etmektedir³⁶⁶.”

d. DIŞ YARDIMLARIN TÜRKİYE’NİN İKTİSADİ KALKINMASINDAKİ ROLÜ

ABD’nin, Türkiye’ye ve Türk iktisadi kalkınmasına karşı duyduğu ilginin çeşitli sebepleri vardır³⁶⁷. Türkiye’nin stratejik konumu Batı ve ABD için büyük bir önem arz etmektedir. Bir yandan NATO, diğer yandan CENTO teşkilatlarının üyesi olan ve nispeten büyük bir orduya sahip bulunan Türkiye, özellikle Orta Doğu ve Avrupa ülkelerinin savunmasında önemli bir rol oynayabilirdi. Türkiye II. Dünya Savaşı’na girmemiş olmakla beraber, savaş yıllarında büyük bir orduyu idame etmek zorunda kalmıştı. Bunun gerek mali gerekse işgücü bakımından, Türk ekonomisi üzerinde ciddi bir yük teşkil ettiğini söylemek yerinde olur. Savaş bittikten sonra da Türkiye bu yükten kurtulamadı. SSCB ile Batı Bloğu ülkeleri arasında başlayan Soğuk Savaş’ta, Türkiye, SSCB’nin devamlı baskılarına maruz kalıyordu. İşte böyle bir devrede ABD Türkiye’ye yardım yapmaya karar verdi³⁶⁸.

Türkiye’nin sadece askeri alanda geliştirilmesi, her alanda geliştirilmesi anlamına gelemezdi. Bu sebeple, Türkiye’ye aynı zamanda iktisadi yardım verilmesine, bunun içinde, Marshall Planı yardım programına Türkiye’nin de dahil edilmesine karar verildi. İktisadi bakımdan gelişen bir Türkiye’nin, henüz tam manasıyla istifade edilmeyen kaynakları ile Avrupa’nın kalkınma programında önemli bir yer işgal edeceği umuldu. Eğer çeşitli sahalarda Türkiye için yatırım olanakları hazırlanır ve teknik bir yardımla takviye edilirse, Türkiye’nin programa iştirak eden diğer Avrupa ülkeleri için gerekli olan kömür ve hububat eksikliğini temin edeceği düşünülmüştü.

Genel olarak ABD iktisadi yardımında en fazla etkilenen sektör, ziraat sektörüdür³⁶⁹. Bu yardımların kullanıldığı en önemli projeler; tarım makinelerinin

³⁶⁶ Ayn Tarih, No. 215, Ekim 1951, s. 9, s. 253.

³⁶⁷ B. Tuncer, *Milletlerarası İktisadi ve Kalkınma Meselesi*, Sevinç Matbaası, Ankara 1963, s. 82.

³⁶⁸ *A.g.e.*, s. 83. ;D. Sezer, *a.g.e.*, s. 473.

³⁶⁹ Bu sektöre yapılan tahsisler yaklaşık yardımın % 35’ini kapsar. Bu yardımın büyük bir kısmı Ziraat Bakanlığı emrine ayrılmış olup, zirai kalkınmamız için lüzumlu çeşitli malzeme ve makinenin memlekete getirilmesinde kullanılmıştır. Yardımlar ziraatın makineleştirilmesi gayretleri için kullanılmıştır. ABD yardımı altında, ziraat sektöründe istifade edilmek üzere Türkiye’ye traktör, çeşitli ziraat alet ve makineleri, yedek parça, iç ve dış lastikler vb. getirildi.

alınması, yol yapım teçhizatının ithali, ulaştırma, hidroelektrik çalışmaları, petrol ürünlerinin temini, kömür madenlerinin geliştirilmesi, öteki madencilik faaliyetleri, Karabük'te kok kömürü fırın inşaatı ve et-balık endüstrisinin gelişmesidir.

Türkiye, yapılan ABD ekonomik ve teknik yardımı, 1950–1955 dönemi içinde Türk ekonomisinin canlanması sonucunu vermiş, Türk halkında, yeni tüketim ihtiyaçları ortaya çıkmış ve ihtiyaçların temini DP hükümetinin temel politikalarından birisi olmuştur. Bu hava içinde, yerli özel sermaye yatırım alanları bulmuş ve az da olsa yabancı sermaye ülkeye girmeye başlamıştır. ABD'li tarım uzmanlarının inceleme ve tavsiyeleri sonucu; depolama, ulaştırma ve pazarlama faaliyetlerine öncelik verilerek büyük çapta traktör³⁷⁰ ithaline gidilmiş ve bu politikanın sonucu olarak, tarımsal üretim 1953 yılına gelindiğinde % 50'lik bir artış göstermiştir.

ABD Temsilciler Meclisi'nde, Türkiye'ye yardım konusunda açılan görüşmeler, tarıma öncelik verilmesinin nedenini ortaya koymaktadır. 1953 Nisan'ında hükümet adına konuşan bir sözcü; Türkiye'ye verilen tarım makinelerinin çok yararlı olduğunu belirttikten sonra şunları söylemektedir; “Tarım makineleri almak için bizim verdiğimiz doların karşılığı olarak özel bir hesapta biriktirilen Türk parasının her kuruşu savunma masrafları için kullanılmaktadır.” Bu nedenle, Türkiye'ye yapılan tarım yardımının gerçekte “Savunma desteği” olarak adlandırıldığı ve bu yardım yapılmadığı takdirde Türkiye'nin mevcut savunma yükünü kaldırmasına olanak bulunmadığı ifade edilmiştir³⁷¹.

Ekonomimizin madencilik sektörü de, ABD iktisadi yardımından büyük ölçüde istifade etmiş bulunmaktadır. 1948–1958 devresinde madencilik sektörüne yapılan yardımların % 95'i Etibank'a tahsis edilmiştir. Ve alınan bu yardımlar da Ereğli Kömür İşletmesi, Garp Linyitleri İşletmesi, Murgul Bakır İşletmesi ve Sarıyer Elektrik Santrali inşaat, genişletme ve ıslahat faaliyetlerinde kullanılmıştır.

% 5'lik yardım da Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü ile Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu'nun faaliyetlerine tahsis edilmiştir.

Alınan yardımların 12,8 Sosyal Sermaye Yatırımlarına ayrılmıştır. Bunun da % 80'i Karayolları ve Su işlerine ayrılmıştır.

Sanayi Sektörü (Sanayi Kalkınma Bankası, Makine ve Kimya Enstitüsü, Petrol Ofisi, Et ve Balık Kurumu, Özel Teşebbüs, Karabük Demir Fabrikaları, İzmir Kâğıt Fabrikaları ve Şeker Fabrikaları) on yıllık devrede ABD iktisadi yardımının % 6,8'ini kavramaktadır.

Ulaştırma Sektörü (Devlet Demir Yolları, Denizcilik Bankası , PTT ve Türk Hava Yolları)'na yapılan yardımlarla adı geçen daire ve işletmelerin daha verimli çalışabilmesi için, bu işletmelere gerekli alet ve malzeme getirilmiştir.; B. Tuncer, *a.g.e.* , ss. 100–101.

³⁷⁰ BCA, Dosya: E12, Fon Kodu: 30..1.0.0.

³⁷¹ B. Tuncer, *a.g.e.* , s. 101.

e. MARSHALL PLANININ SONUÇLARI

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde, Belçika ve tarafsız ülkeler dışında bütün Avrupa'da rezervler tükenmekteydi ve gerekli hammadde ithali asgariye indirilmişti. Bu da kitle halinde işsizlik ve köyler ile kentler arasında normal alışveriş olanaklarının yok olması tehlikesini yaratıyordu. Bu durum demokratik kurumlara güvenilmesi için gerekli ortamın yaratılmasına elverişli değildi. Marshall Planı, mali ve maddi yardımın yanı sıra, psikolojik ortamı da değiştirdi. Ümitsizliğin yerini ümit alınca, yaratıcı enerji kendini gösterme fırsatı buldu ve insanlar yeniden kendi kaderlerine hakim olma duygusuna kavuştu³⁷².

L. Gordon'a göre; Marshall Planı olmasaydı; bugün dünyanın daha fakir, mevcut demokrasilerin bir saldırıyı her an bekler, barış da ciddi şekilde tehlikeli içinde olurdu³⁷³. Marshall Planı, barış döneminde gerçekleştirilen ve geleneksel, ulusal örflere son veren sistematik bir siyasi eylemdir. Avrupa'da artan iktisadi kalınmayı ve refahı, çoğulcu demokrasinin bugünkü sağlıklı durumunu sadece Marshall Planı'na bağlamak doğru değildir. Bunun yanı sıra, OECE'nin doğrudan devamı olan Avrupa Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD), üyeleri arasında ortak sorunları teşhis etmek ve çözüm tavsiyesinde bulunmak, objektif tahliller yapmak ve geliştirmekte olan ülkeler ve komünist yönetimli ülkelerle ekonomik ilişkilerin ortaklaşa inceleneceği bir platform yaratmak konularında çok yararlı bir katalizör olmuştur³⁷⁴. Avrupa gümrük duvarlarının indirilmesi ve 1950'de Avrupa Ödemeler Birliği tarafından sağlanan döviz konvertibilitesi Marshall Planı'nın etkili bir biçimde çalışmasını sağlamıştır³⁷⁵.

Türkiye açısından bakıldığında ise ülkenin savaşa girmemesine rağmen yedi sekiz yıl süresince ülkenin savaş koşullarında yaşaması nedeniyle, dengeler ve ekonomi bozulmuş durumdaydı. İhracat ve ithalat çok kısıtlıydı. Para kaynağı kalmamıştı. Böyle

³⁷² L. Gordon, "Marshall Planının Mirası", NATO Dergisi, Sayı 2, Ajans Türk Matbaası, 1987, s. 27-28.

³⁷³ L. Gordon, , *a.g.m.* , s. 24.

³⁷⁴ *A.g.m.* , ss. 25-26.

³⁷⁵ M. Yılmaz, Marshall Yardımı ve Türk Silahlı Kuvvetleri, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 2000, s. 142.

bir durumda hibe olarak, koşula bağlı veya uzun vadeli krediler şeklinde gelen Amerikan yardımı Türkiye için bir süre rahatlama sebebi olmuştur³⁷⁶.

Marshall Planı'nın bitmesinden sonra, 1948 Ekonomik İşbirliği Anlaşması çerçevesi içinde de ABD Türkiye'ye değişik isimler altında ekonomik yardım yapmaya devam etmiştir³⁷⁷.

Marshall Planı şüphesiz, yalnız iktisadi değildi. Siyasi boyutu da vardı. Avrupa'da bozulacak dengeler, burada totaliter rejimlerin kurulmasına ve dünya ticaret dengesinin tamamen bozulmasına neden olabilirdi. Bu durum Amerika'yı olumsuz etkiler ve krize sürükleyebilirdi. Ticari çarkların yeniden çalışması için bu yardımlar ilk hareketi veren güç olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı büyük tehlike karşısında çözümü Batılı devletlerle olan ilişkilerini geliştirmekte bulmuştur. Bu süreç pek kolay olmamıştır. Savaş sonrası bozulan dünya dengeleri ve Avrupa'nın yıkılmış hâli savaş öncesi koşulların artık değiştiğini göstermekteydi. Dönemin en önemli gücü Amerika olmuştur. Marshall Planı, Batı Avrupa'nın bugünkü siyasi istikrarına, iktisadi refahından çok daha fazla katkıda bulunmuştur³⁷⁸.

Plan, Soğuk Savaş'ın önemli hazırlayıcı olaylarından biridir. Soğuk Savaş'ın doğmasını büyük ölçüde etkilediği gibi, hem Batı hem de Doğu Avrupa ülkelerinde hükümet değişikliklerine de yol açtı. Komünist bakanlar Truman Doktrini'nden sonra Fransız ve İtalyan hükümetlerinden atılmışlardı. Bu atılma olaylarında ABD büyükelçiliğinin rolü Batı diplomatik çevrelerinde bilinen olaylardı³⁷⁹. Batı Avrupa hükümetlerinde komünistler bu şekilde çıkarıldıktan sonradır ki, Doğu Avrupa hükümetlerinden de komünist olmayanlar düşürülmüş ve Doğu Avrupa'da tek parti sistemi kurulmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan önce, Doğu Avrupa Batı ile ve Batı'nın kapitalist yatırımlarıyla bir sömürge ilişkisi içindeydi. Şimdi ise bu pazar Batı'nın elinden kaçmış sayılırdı. Doğu Avrupa bir hammadde ihracatçısı ve bir mamul ithalatçısı durumuna getirilmeden Marshall Planı'nın başarıya ulaşmasına olanak yoktu. Durumu bu mantık

³⁷⁶ O. Yalçın, *a. g. e.*, ss. 177-181.

³⁷⁷ D. Sezer, *a.g.e.*, s. 488.

³⁷⁸ L. Gordon, *a.g.m.*, s. 26.

³⁷⁹ T. Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye, a.g.e.*, s. 122.

içinde değerlendirmekte olan SSCB için Marshall Planı gerçek bir tehlikeydi. Marshall Planı sayesinde Avrupa’da komünizm tehlikesi önlendi³⁸⁰.

Marshall Planı uygulama sahasında Türk Hava Kurumu Uçak ve Uçak Motor Fabrikalarını etüt etmek için 1952 yılında Amerikalı iki uzman 12.000 Amerikan Doları bedelle Türkiye’de çalışmalar yapmışlardır. O gün için çok doğal ve önemsiz olan bu gelişmeler ileride anlatılacağı gibi Türkiye’nin savunma sanayi açısından iflası olmuştur. Nitekim yabancı uzmanların tavsiyesiyle Türk Hava Kurumu Uçak ve Uçak Motor Fabrikaları, 18 Haziran 1952 tarihinde Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK)’na devredilmiştir. Bu tesisler 1954 yılında Minneapolis-Moline Traktör Fabrikası haline getirilmiştir³⁸¹.

³⁸⁰ Ayın Tarihi, No:182, Ocak 1949, s. 116.

³⁸¹ S. Kural, “Türkiye’de Hava Endüstrisinin Lüzumu”, *Uçan Türk*, Ekim 1970, THK, Ankara 1970, s. 10; F. M. Dervişoğlu, *Nuri Demirağ Türkiye’nin Havacılık Efsanesi*, Ötüken Neş., İstanbul 2007, s.110; *EK-30.*; C. G. Omay, *Anılarla Türk Silahlı Kuvvetlerinde Harekat Araştırması Faaliyetleri*, Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 2009, s. 29.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKAN ASKERİ YARDIMLARI VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ

1. ASKERİ YARDIMLARIN İŞLEYİŞİ

a. 11 MART 1941 TARİHLİ “ÖDÜNÇ VERME VE KİRALAMA KANUNU” ÇERÇEVESİNDE ASKERİ YARDIMLAR VE İŞLEYİŞİ

Bu kanuna göre yapılan yardımlar “aynı takas” usulüne göre yürütülmüştür. Kanun, ABD’nin dost ve müttefik ülkelerine uygulanmış, yardımı alan ülkeler de, yardım tutarı karşılığında mal yada hizmet ödemeyi kabul etmişlerdir³⁸². Bu kanunun ilk uygulaması 27 Mart 1941 tarihinde İngiltere’ye verilen 7 milyar dolarlık yardımla gerçekleşmiş, bundan sonra birçok ülke bu yardımları almaya başlamıştır³⁸³.

Türkiye, başlangıçta kanun kapsamında olan ülkeler arasında değildir. Ancak, İngiltere’nin aracılığı ile bu yardımlardan Türkiye’nin de yararlandırılmasına 7 Kasım 1941 tarihinde izin verilmiş ve 30 Kasım 1941 tarihinden itibaren de iki devlet arasında herhangi bir anlaşma olmaksızın, ABD hükümetince, Türkiye’ye yardıma başlamıştır. Yardımın yapıldığı 1941–1944 döneminde, “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu” uyarınca Türkiye, ABD’den 95 milyon dolarlık savaş malzemesi almıştır.

Yardımlar, İngiltere aracılığı ile yapılması yanı sıra, peşin alınacak malzemelerde cüzi miktarda, doğrudan ABD’den malzeme alınmaya da başlanmıştır. Bu yeni sisteme göre, Türkiye malzeme istek listelerini, hem İngiltere’ye hem de Ödünç Verme ve Kiralama Dairesi’ne vermeye başlamıştır. Bu listeler İngilizler tarafından gözden geçirilmekte, hangi malzemelerin sevkini onaylayıp hangisini reddettiklerini bildirmekte, nihai kararı ise Ödünç Verme ve Kiralama Dairesi vermektedir. Bu dairenin onayı olmadan İngilizler, hiçbir malzemeyi alıkoyamayacaktır. Bu karar üzerine, Türkiye hazırlamış olduğu listeleri, 16 Aralık 1941 tarihinde Washington Büyükelçisi Münir Ertegün aracılığı ile komisyona teslim etmiştir³⁸⁴. Bahse konu

³⁸² S. Barda, *a. g. m.*, s. 178.

³⁸³ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, *a. g. e.*, s. 143.

³⁸⁴ J. Z. Fred, *a. g. m.*

malzemeler tanksavar, uçaksavar silah ve mühimmatı ile tanker ve kamyonlardan ibarettir³⁸⁵.

Türkiye, İngiltere aracılığı ile 1941 yılı Aralık ayından itibaren almaya başladığı ABD kaynaklı, Ödünç Verme ve Kiralama Yardımı kapsamında, direkt ABD ile bağlantı kurma girişim ve isteğini 1942 yılında gerçekleştirmiş ve Ankara'daki "Koordinasyon Kurulu", ABD'yi içine alacak şekilde genişletilmiştir. Ayrıca Türk Dış İşleri Bakanlığı bünyesinde "Merkezi Türk Siparişleri Bürosu" kurulmuş ve bu büro aracılığı ile listeler ABD'ye iletilmiştir³⁸⁶. Dolayısıyla Türkiye, II. Dünya Savaşı devam ederken bir taraftan İngiltere'den diğer taraftan da ABD'den yardım almıştır.

b. 27 ŞUBAT 1946 GÜN VE 4882 SAYILI KREDİ ANLAŞMASI'NIN İŞLEYİŞİ

Fiilen işleyen "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu"nu, hukuken de esasa bağlayan 25 Şubat 1945 tarihli "Askeri Yardım Anlaşması"³⁸⁷ sonrası, ABD ile yapılan ikinci anlaşma olan 26 Şubat 1946 gün ve 4882 sayılı³⁸⁸ yasa bir kredi anlaşması olmasına rağmen, esas olarak ABD'nin II. Dünya Savaşı'nda kullandığı, demode olmuş ve hatta savaşta heke çıkmış silah, teçhizat ve malzemesini elden çıkarma operasyonudur diyebiliriz.

Bu malzemeler, mülkiyeti ABD'de olmak koşuluyla; mahallinde, halihazır durumu ile teminatsız olarak alınmıştır. Araç, silah ve gereçler mahallinden bulunduğu haliyle alındığından bunların bir kısmı eskimiş ve kullanılmaz durumdadır³⁸⁹.

Savaş alanlarında kalan ve ülkesine geri götürmesinin kendisi açısından daha maliyetli olacağı savaş artığı malzemeleri, Türkiye kredili olarak satın almış³⁹⁰, satın

³⁸⁵ Bahse konu malzemeler şunlardır; "72 adet cephe silahı, 75 mm. Top ve mühimmat, 36 ve 22 kovanlı havan topu, 105 mm. top ve çekicisi, 155 mm Howitzer topu ve mühimmatı, 9-10 adet uçaksavar ve tanksavar silahları, 225 adet M-3 makineli tüfek ve mühimmatı, 9000 adet Thompson hafif makineli tüfek ve mühimmatı, 2,5 tonluk 700 adet kamyon, 50 adet su tankeri, 75 adet benzin tankeri, 50 adet portatif tamirat kamyonu", G. İ. Barkay, *a.g.e.* , s. 55.

³⁸⁶ *A.g.e.* , s. 94.

³⁸⁷ Düstur, 3. Tertip, Cilt 26, s. 1285.

³⁸⁸ Resmi Gazete, No. 6303 (1946) .

³⁸⁹ BCA, Dosya: 46223, Fon Kodu: 30..10.0.0, (27. 04. 1946).

³⁹⁰ H. Tunçkanat, *a. g. e.* , s. 28.

alınan bu malzeme ile Türkiye'nin çarşı-pazarları, ABD'nin kullanılmış her türlü malzemesiyle dolmuştur. Bu antlaşma sonrası Türkiye'nin çarşı ve pazarlarında Amerika'dan gelen sanayi ürünlerinin yanı sıra Amerikalıların kullanmadıkları eski kap kacakları, ayakkabıları, giyecekleri, eski külotlarına varıncaya kullanılmış malzemelerle dolup taşacak, Türkiye Sovyet tehdidinden ve savaş sonrası yalnızlığından kurtulayım derken, ABD askerleriyle, üsleriyle dolup taşacaktır³⁹¹.

c. TRUMAN DOKTRİNİNİN İŞLEYİŞİ

Türkiye'ye ciddi olarak askeri yardımın gelişi bu dönemde başlamış, 22 Mayıs 1947 tarihinde, ABD Kongresi tarafından kabul edilen ve onaylanan kanun ile Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye de 100 milyon olmak üzere toplam 400 milyon dolarlık yardım yapılması onaylanmıştır³⁹².

Truman Programı, Yunanistan ile Haziran, Türkiye ile Temmuz'da imzalanan ikili anlaşmalarla başlatıldı. Yardım veren ve alan devletler, Yunanistan'da ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek, Türkiye'de ise güvenlik kuvvetlerini güçlendirmek için harekete geçmeyi kabul etmişlerdi. Bunu gerçekleştirmek için daha Mayıs ayı içinde, 21 ABD subayı ile iki iktisatçı, Türkiye'ye geldi. TSK son otuz yılda ve özellikle II. Dünya Savaşı içinde gelişen makineleşme sonunda, Batılı devletlerin silahlı kuvvetlerinin çok gerisine düşmüş bulunuyordu. Ayrıca, eldeki malzeme dışardan alınmış ve eskimiş olduğundan yedek parça sıkıntısı çekiliyordu. Türk ekonomisi de, silahlı kuvvetleri modernleştirecek durumda değildi³⁹³.

³⁹¹ Ç. Yetkin, *Karşı Devrim (1945–1950)*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Yay. , Antalya 2006, s. 260.

³⁹² H. Tunçkanat, *a. g. e.*, ss. 189-194.

³⁹³ ³⁹³ Cleveland Plain Dealer Gazetesi Muhabiri John P. Leacaces'in, Amerikan yardımı konusunda yazdığı 17 Nisan 1947 tarihli "Başbakanın Onayladığı Şekil" adlı haberinde belirttiğine göre; Türkiye Başbakanı Recep Peker, orduyu makineleştirmek ve bu sayede insan kuvvetinden tasarruf etmek ihtiyacı karşısında, Amerika'nın Türkiye'ye yapmayı tasarladığı 100 milyon dolarlık yardımı yetersiz olarak görmekte, Türk ordusunu gerçek anlamda teçhizatlandırmak ve makineleştirmek için başlangıçta 200 milyondan daha fazla yardıma gereksinimi olduğunu belirtmektedir. Başbakan Türkiye'nin bu yardımın para yerine askeri malzeme ihtiyacı olarak alınmasını istemektedir. Yine Başbakana göre Türkiye, gündelik hayatının normal gereksinimleri için ekonomik yardıma muhtaç değildir.; BCA, Dosya: A6, Fon Kodu: 30..1.0.0, (17. 04. 1947). ; BCA, Dosya: A6, Fon Kodu: 30..1.0.0, (17. 04. 1947).

Bu yardımlardan Yunanistan'a verilen miktarın 150 milyon doları sivil ve iktisadi yardıma, diğer yarısı ise Yunan Silahlı Kuvvetlerinin çetecilere karşı yapacağı mücadeleye ayrılmıştır. Türkiye'ye tahsis edilen miktar ise doğrudan doğruya askeri amaçlara yönelik olarak planlanmış, ayrıca; demiryolu, şose, liman ve hava meydanlarının inşalarına da bir miktar ayrılmıştır. Verilen yardımın bölüşümü dikkate alındığında, Türkiye'nin ikinci derecede öneme haiz olduğu açıkça görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin iç politikasında önemli bir değişim yaşanmış, 1946 yılında Türk demokrasininin gelişiminde çok partili demokrasiye geçilmiş ve Demokrat Parti (DP) Türk siyasi hayatındaki yerini almıştır. Böylece özellikle ABD'deki Türkiye'ye askeri yardım konusunda muhalif olan ve demokrasinin olmamasını bahane eden kitleye karşı tedbir alınmıştır. Doktrin'inin hazırlık aşamasında, Mayıs 1947'de, ABD askeri yetkilileri General Oliver başkanlığında, TSK'nin durumunu incelemek ve Türk ordusunun askeri gereksinimlerini tespit etmek amacıyla Türkiye'ye gelmiş ve çalışmalara başlamıştır³⁹⁴. Ayrıca, ABD yardımının tahsisi ile gerçekleştirilecek yol inşaat programı üzerinde incelemeler yapılmıştır³⁹⁵. ABD Hava Tümgeneral Hail emrindeki beş kişilik hava heyeti, Genelkurmay Hava Müşaviri Tümgeneral Fevzi Uçaner'in başkanlığındaki heyetle birlikte, Türk Hava Kurumu'nun Etimesgut'taki uçak fabrikasını ziyaret etmiştir³⁹⁶.

³⁹⁴ Truman Doktrini gereğince memleketimize yapılacak Amerikan yardımını ilgili Türk uzmanları ile müzakere eden ve yurdumuzun muhtelif bölgelerinde tetkik seyahatleri yapmış bulunan General Oliver'in başkanlığındaki Amerikan Askeri Heyeti, 17 Temmuz 1947 tarihinde saat 10'da uçakla Ankara'dan ayrılmıştır. Heyet, Etimesgut Hava Meydanı'nda Milli Savunma Bakanı Cemil Cahit Toydemir, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtag ve Genelkurmay ileri gelenleri, Ankara Vali ve Belediye Başkanı İzzettin Çağpar, Cumhurbaşkanlığı Başyaveri Cevdet Tolgay ile Amerikan Büyükelçisi Wilson ve Amerikan Elçiliği heyeti yerli ve yabancı basın temsilcileri tarafından uğurlanmıştır. General Hail'in Başkanlığındaki Hava Heyetiyle Amiral Herrmann'm Başkanlığındaki Deniz Heyeti de belirtilen tarihten birkaç gün önce ülkemizden ayrılmışlardır., Ayın Tarihi, 18 Temmuz 1947.

³⁹⁵ Bu maksatla İstanbul'a gelen Amerikan Uzmanlar Heyeti buradan Ankara'ya gelmiş ve Garda, Bayındırlık Bakanı adına Özel Kalem Müdürü, Şose ve Köprüler Dairesi Başkanı ve Bakanlık ileri gelenleri tarafından karşılanmıştır. Heyet, Mister Hilt's'in Başkanlığında yedi birinci sınıf yol uzmanından müteşekkil olup, hazırladığı büyük yol inşaat programı için gerekli bölgelerde geziler tertip etmiştir.; Ayın Tarihi, 3 Aralık 1947.

³⁹⁶ Fabrikanın konferans salonunda, uçak fabrikasının o zamana kadar yapmış olduğu on iki tip planör ve uçak hakkında verilen İngilizce bir konferansı dinleyen heyet, THK'nın teşkilâtı, tesisleri, çalışma tarzı, uçucu yetiştirme sistemi hakkında geniş izahat almışlardır. Heyet ayrıca fabrikada yapılmakta olan THK akrobasi ve öğretim uçağı ile THK 3 akrobasi planörünün, THK 5 hafif taşıma uçağının, THK beş kişilik hafif taşıma uçağının uçuşlarını görmüşler ve fabrikanın atölyelerini gezmişlerdir. Öğle yemeğini fabrikada yiyen Amerikan heyetinin başkanı, ayrılırken "Türk Hava Kurumu'na yardım, Türk Milletine ve dünyaya yardımdır" cümlesiyle gördüklerinden çok etkilendiklerini belirtmiştir.; Ayın Tarihi, 10 Mayıs 1947

Türkiye ve ABD arasında 12 Temmuz 1947 anlaşması ile askeri yardım işlemeye başlamıştır³⁹⁷. 12 Temmuz Anlaşması ile öngörülmüş bulunan yardımın sağlanması için ABD Temsilciler Meclisi yabancı ülkelere bir yıllık bir süre içinde 1,3 milyar dolar tahsis eden kanunu kabul etmiş ve bu tahsisat arasında daha önce değinilmiş bulunan Yunanistan ve Türkiye'ye yardım için 400 milyon dolar ayrılmıştır. Ancak, 12 Temmuz Anlaşması Türkiye'ye yapılacak yardımın miktarını belirlememiş olduğundan Türkiye, ABD'den daha fazla yardım almak için harekete geçmiştir. Hükümet ülke içinde komünist ararken, bir yandan da Türk ordusu hakkında bilgi vermek için, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak 1947 Ekim'inde ABD'ne gitmiştir. 9 Ekim'de Washington'da bir demeç veren Omurtak, Truman yardımdan ayrılacak 100 milyon doların, Türk ordusunu modernleştirmeğe yetmeyeceğini söylemiş ve “günün birinde muhtemel düşmanlarımızın kudretlerini nazarı dikkate almazlığımız gerekecektir” demiştir³⁹⁸. Basın da bu ziyaretin anlamını, “ABD hükümetinin Türk devletinin mukadderatına karşı kayıtsız kalmayacağı” biçiminde ortaya koymaktadır³⁹⁹.

Orgeneral Omurtak'ın ABD'ni ziyaretinden sonra Ankara'ya gelen Türkiye'ye yardım kurulu üyesi Tümgeneral Horace MobBride, Türkiye'ye yardımın arttırılmasına hiç değinmemiş, ancak görevini açıklamakla yetinmiştir⁴⁰⁰.

Orgeneral Omurtak'ın Washington ziyaretinden sonra, Türk hükümetinin daha çok yardım konusundaki çabalarının, ABD hükümeti üzerinde etkili olduğu görünüyor. Nitekim 26 Şubat 1948'da Dışişleri Bakanı Marshall, Temsilciler Meclisi Cumhuriyetçi çoğunluğunun başkanına gönderdiği bir mektupta, Yunanistan ve Türkiye'ye ek bir

³⁹⁷ Kongre tarafından kabul edilen 7.843.400.000 dolarlık Truman yardımlarının dağılışı şu şekilde olmuştur; Avrupa'ya: Askeri yardım 5.028.000.000 dolar, İktisadi yardım 1.022.000.000 dolar, toplam 6.050.000.000 dolardır. Yakın-Doğu ve Afrika: Askeri yardım 396.250.000 dolar, İktisadi yardım 160.000.000 dolar, toplam yardım 556.250.000 dolardır. Asya ve Pasifik: Askeri yardım 535.250.000 dolar, İktisadi yardım (Kore hariç) 237.500.000 dolar, Kore için 45.000.000 dolar, toplam yardım 817.750.000 dolardır. Amerika Cumhuriyetleri: Askeri yardım 38.150.000 dolar, İktisadi yardım 21.250.000 dolar, toplam yardım 59.400.000 dolardır., Ayın Tarihi, No. 215, Ekim 1951, s. 177.

³⁹⁸ Ayın Tarihi, No. 167, Ekim 1947, s. 50.

³⁹⁹ Ayın Tarihi, No.168, Kasım 1947, ss. 66–67.

⁴⁰⁰ “Askeri yardım malzemesi silah, cephane ve uçaktan ibarettir... Burada asıl vazifemiz bu şekilde gönderilecek malzemenin kullanılmasını, bakın ve muhafazasını öğretmektir. Başka şekilde de yardımda bulunmamız Türk makamlarının bu husustaki taleplerine bağlıdır... Asıl sevkiyata 1 Şubat 1948'de New York'tan başlanacaktır.”, Ayın Tarihi, No. 169, Aralık 1947, s. 32.

askeri yardım yapılması için 275 milyon dolarlık bir tahsisatın Kongre tarafından kabul edilmesinin gereği üzerinde ısrar etmiştir⁴⁰¹.

Truman Doktrini, esas itibariyle Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardımı öngörmüştür. Çünkü bu iki ülke Sovyetlerin doğrudan doğruya baskısı ve tehdidi altında idi⁴⁰². ABD'nin Truman yardımları çerçevesinde, Türkiye'ye planlanan 100 milyon dolarlık yardımın yarısına yakını Kara Kuvvetlerine olmak üzere, Türk ordusunun yapılanması için kullanılmıştır⁴⁰³. Askeri ve sivil uzmanlardan oluşan heyet, Türk makamları ile yaptığı görüşmeler ile yardımın faydalı bir şekilde dağıtımının yapılması ve özellikle yardımın büyük bir kısmının TSK'nin modernizasyonuna tahsis edilmesini sağlamıştır⁴⁰⁴.

Truman Doktrini'nin stratejik olarak değerlendirilen iki önemli yanı vardır. Bunlardan birincisi, Türkiye ve Yunanistan'ın, ABD'den aldığı silah, araç ve gereçleri ABD'nin onayı alınmadan hiçbir şekilde kullanılamayacak olmasıdır. İkinci konu ise askeri yardımların amaçlarına uygun biçimde kullanılıp kullanılmadığını, ABD, heyetler aracılığı ile sürekli denetleyecektir⁴⁰⁵. Bu iki konu, Türkiye'nin egemenliği ve tam bağımsızlığı üzerinde endişelere yol açmıştır.

ABD yöneticileri Türkiye'ye yapılan askeri yardımı başlıca iki amaca yöneltmeye çalışmışlardır⁴⁰⁶. Türk ordusunu modern silahlarla donatmak, bu silahların kullanılması konusunda orduyu yetiştirmek ve böylece, Türkiye'nin kendini savunma kudretini çoğaltmak; Türk bütçesinin aşağı yukarı yarısını tutan ve Türk ekonomisi bakımından ağır bir yük teşkil eden askeri masrafların hafifletilmesini temin etmektir.

⁴⁰¹ Ayın Tarihi, No. 171, Şubat 1948, s. 225.

⁴⁰² Ayın Tarihi, No. 160, Mart 1947, ss. 160, 162.

⁴⁰³ O. Sander, *a.g.e.*, s. 21.

⁴⁰⁴ Bunun 56.675.156 doları kara ve hava, 11.955.334 doları deniz olmak üzere 68.582.490 doları, yani yardımın % 94'ü askeri maksatlara harcanmış, geriye kalan 5 milyon dolara yakın bir kısmı ise yine askeri değeri olan yol yapımı gibi başka masraflara ayrılmıştır. Bu askeri yardım çerçevesi içinde bir devriye gemisi, bir tamirat gemisi, 3 mayın tarayıcı gemi, 4 denizaltı, Invader a-26 tipindeki iki filo hafif bombardıman uçağı, iki filo P-47 Thunderbolt uçağı, bir miktar sav-6 ve C-47 nakliye uçakları bulunmaktadır. Daha çok bilgi için bak. Ayın Tarihi, No. 170, Ocak 1948, s. 87; No. 172, Mart 1948, s. 11 ve 17, No.173, Nisan 1948, s. 1,9 ve 19; No. 180, Kasım 1948, s. 7.

⁴⁰⁵ T. Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, Aydınlik Basımevi, Ankara 1969, s. 101.

⁴⁰⁶ M. Gönlübol-C. Sar, "Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1973)", *a.g.m.* ,s. 228.

Ancak Türk yöneticileri, ABD'nin Truman Doktrini ile sağladığı askeri yardımın Türk ekonomisi üzerinde beklenildiği kadar ferahlatıcı etkisi olmadığını görmüşler⁴⁰⁷ ve hoşnutsuzluklarını gizlememişlerdir. Gerçekten, ABD'den gönderilen malzeme için bir bedel ödememekle beraber, bu malzemenin bakımı için yılda 400 milyon TL' sı ayrılmak zorunda kalınmış ve bu yüzden bütçedeki askeri masraflarda büyük bir kısıntı yapmak mümkün olmamıştır. Ayrıca, ABD'den gönderilen malzemenin yedek parçaları da ancak aynı devletten satın alınabileceğine göre, ortaya bir de dolar bulmak güçlüğü çıkmıştır. Türkiye üretim ve tüketim malları için ABD ile yakın ticari ilişkiler kurmak zorunda kalmış, fakat bu devlete sattığı mallar, satın aldığı malların bedelini karşılayamamıştır. İki ülke arasındaki ödemede, böylece ortaya çıkan dengesizliği gidermek için Türk yöneticileri, ABD'den ekonomik yardım almak için teşebbüste bulunmuşlardır⁴⁰⁸.

Savaş öncesinde dış ticareti büyük ölçüde Avrupa Devletleri ile yapan Türkiye, savaş sonunda ihtiyaç duyduğu üretim ve tüketim mallarını, ABD'den ticari ilişki kurarak temin etmek zorunda kalmış, fakat ABD'ye yaptığı ihracat, ithalatını karşılayamadığı için ödemeler dengesi açık vermeye başlamıştır. Ödemeler dengesi açığına son vermek için Türk hükümeti, ABD'den ekonomik yardım almak için girişimlerini aralıksız sürdürmüştür. Aynı dönemde ekonomik durumlarını düzeltmek için Avrupa Devletleri de, ABD'ye bu yönde talepler bildirmişler ve yardıma gereksinim duyduklarını ileri sürmüşlerdir⁴⁰⁹.

d. MARSHALL PLANI'NIN İŞLEYİŞİ

Planın amacı, plana dahil ülkelere malzeme temin etmek ve mali yardımda bulunmak suretiyle, kendi başına ve müşterek çalışma sayesinde, herhangi bir dış ekonomik yardıma ihtiyacı olmamasını sağlamaktır⁴¹⁰.

Marshall Planı, 1 Nisan 1948'den itibaren uygulanmaya başlanmıştır. 3 Nisan 1948'de Başkan Truman'ın imzası ile kanunlaştıktan sonra planın uygulanması için

⁴⁰⁷ D. Sezer, *a.g.e.*, s. 473.

⁴⁰⁸ M. Gönübol-H. Olman, "Olaylarla Türk Dış Politikası, II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)" *SBF Yay.*, 7. Baskı, Ankara 1989, s. 220.; O. Okyar, "Amerikan Yardımları ve Türkiye Ekonomisi", *Siyasi İlimler Mecmuası*, No:260 (Kasım 1952), s.341-342.

⁴⁰⁹ H. Çomak, *a.g.m.*, s. 472.

⁴¹⁰ O. Oğuz, *a.g.e.*, s. 8.

ECA⁴¹¹ kurulmuştur. Marshall Planı ile yapılacak yardımlar muhtelif şekillerde olacaktır. Marshall Planı dahilinde, her ülke için 15 milyon doları geçmeyecek olan yatırımlar garanti edebilecektir. Bu miktarın plandan istifade eden bütün ülkelerdeki toplamın 300 milyon doları geçmemesi lazımdır. Yapılacak büyük yardımın finansmanı Export, Import nezdinde açılacak krediden ECA'nın talimatı dahilinde yürütülmesi gerekmektedir⁴¹²

Yardımdan istifade edecek memleketlerin her birinin, ABD ile karşılıklı bir mukavele yapmaları ve aşağıdaki hususları kabul ve taahhüt etmeleri gerekmektedir⁴¹³.

(1) Zirai ve sanayi mahsullerinin gelişimini.

(2) Para değerinin istikrarını.

(3) Gümrük duvarlarının kaldırılmasını.

(4) Umumi bir kalkınma için diğer devletler ile müşterek bir plan yapılmasını.

(5) ABD'nin ihtiyacı olan malların ABD'ye ihracında kolaylıkla ve yardım gayesine uyularak bu malların diğer memleketler lehine faydalanılabilmesi.

(6) Mal ve hizmetlerden istifade edebilecek memleketlerin kendi parası ile özel bir hesap açması.

(7) ABD makamlarına kalkınmanın ilerleme seyri ve yardımların kullanıldığı yerler hakkında her türlü bilginin verilmesi.

(8) Yardımdan istifade eden ülkelerin mahsul ve mamullerden bir kısmını, ABD'nin emrine, dünya fiyatları üzerinden hazır bulundurulmasını ve bu malların üretiminin artırılması ve hazır tutulan mallardan o ülke şahısları ile aynı hukuk ve koşullara tabi olmak üzere ABD vatandaşı ve şirketlerinin faydalanmasını.

⁴¹¹ Bknz. , Ayın Tarihi, No. 184, Mart 1949, s. 12.

⁴¹² O. Oğuz, *a.g.e.* , s. 7. Bkz., Ayın Tarihi, No. 203, Ekim 1950, s. 64.

⁴¹³ O. Oğuz, *a.g.e.* , ss.7,8. ; Bkz., Ayın Tarihi, No. 203, Ekim 1950, s. 64.

(9) Nihayet üç aylık broşür veya bültenler ile ABD yardımının kullanılış şekil ve tarzlarının yayınlanmasını.

Eğer her hangi bir ülke yapılan bu anlaşmaya uymazsa, yardımdan istifade edemeyecektir. Bu yardımın Avrupa'ya sağladığı yararlar kadar, ABD'li mükellefler üzerindeki tesiri de oldukça hissedilir derecede olmuştur. Bu yardım federal bütçenin % 13'ünü teşkil etmektedir. Planın tatbikatına ABD, birinci sene için ayırdığı 5.055 milyon dolar ile fiilen başlamış ve Türkiye'de ABD ile karşılıklı anlaşmayı 4 Temmuz 1948 tarihinde imzalamıştır⁴¹⁴.

Marshall Planı'nın tatbiki, birisi Amerika, diğeri de 16 Avrupa memleketi arasındaki işbirliği kurulu tarafından olmak üzere, iki cepheli bir tatbik safhası göstermektedir. Amerikalılar bu işin tatbiki hazırlıklarına çoktan başlamışlardır. Daha 1947 yılı Eylülünde, halen yardım ve tatbik işlerini kontrol etmek için büyük yetki ile ve büyükelçi payesiyle iş başına getirilmiş olan Mr. Hariman'ın başkanlığında bir komisyon kurarak, her şeyden önce Amerika'nın, kendi ekonomik bünyesini sarsmadan dışarıya neler verebileceğini incelemiş ve tespit etmiştir⁴¹⁵.

Türkiye Marshall planı içinde nasıl kıymetlendirilmiştir? Marshall Planı'ndan Türkiye nasıl istifade edebilecektir? Türkiye'nin Avrupa İktisadi kalkınmasındaki rolü ne olacaktır? Bu soruların yanıtlarını ABD'nin Türkiye'ye ait etütlerinde görebiliriz⁴¹⁶.

⁴¹⁴ D. Sezer, *a. g. e.*, s. 483.

⁴¹⁵ C. Aydınalp, "Marshall Planı", *Ordu Dergisi*, Sayı. 148, Askeri Basımevi, Aralık, 1948, s. 173.

⁴¹⁶ Bu etütlerin konumuzla ilgili kısımlarında şöyle denilmektedir;

1. Türkiye harbin tahribatından masun kalmıştır. Bu sebeple karşılaştığı meseleler Avrupa memleketlerinden ekserisinin karşılaştığı iktisadi kalkınma meseleleriyle kıyaslanamaz. Türkiye'nin müstakar bir hükümeti vardır ve ileri gelen iki siyasi parti dış meselelerinde birleşiktirler.
4. Silahlı kuvvetlerin büyük nispette insan kullanmasından dolayı dâhili ekonomi üzerine yüklenen ağır yük Türkiye'nin iktisadi kaynaklarının tam ve muvazeneli bir surette gelişmesine mani olan başlıca engeldir. Bundan başka Türkiye'nin mevcut insan kuvveti ve kaynakları tamamen kullanılmakta olduğundan milli savunma yükünün herhangi bir surette biraz daha fazlaşması istihsal ve istihlak seviyeleri üzerine derhal aksi tesir yapacaktır ve halen muhafaza edilmekte olan nazik iktisadi muvazeneyi suretle bozabilecektir. Keza Türkiye'nin döviz kaynakları normal ihtiyaçlar için kafi gibi gözüke de devamlı harici baskılar tesiriyle fazla askeri malzeme ithaline zaruret hasıl olursa bu gibi ithalatın finanse edilmesine kaynaklarının kafi gelmeyeceği kabul edilmelidir.
5. Kalkınma planında Türkiye'nin rolü; Türkiye'nin kalkınma programındaki başlıca rolü Avrupa ve dünya ihtiyaçlarına uygun olan zaruri maddeler istihsalini arttırmak olacaktır.
8. Türkiye ihracatının 1948-49 yılında 270 milyon dolara varacağı ümit edilmektedir. İhracat yekûnu 1946 yılında 24 milyon dolar civarında idi. Bu miktarın 1951-52'de 300 milyon dolara yükseleceği beklenebilir. 1948-49 yılına ait 270 milyon ihracat ihtimalinin 230 milyonu ziraat mahsullerine aittir.

Marshall Yardımı öncesi Türkiye'ye yardım olarak verilen silahların Türk ekonomisini canlandırması söz konusu olmamıştır. Çünkü bunların bakımı için yıllık 400 milyon lira ayırmak gerekmiştir. Yedek parçaları Amerika'dan alındığı için doğal bir ticari bağımlılık oluşmuştur. Amerika'dan alınan malın karşılığında da doğru dürüst bir ihracat yapılamamıştır. Bu durum Türkiye aleyhine bir dengesizliği ortaya çıkarmıştır⁴¹⁷.

e. AMERİKAN ASKERİ YARDIM KURULU ÇALIŞMALARI, YARDIMLAR VE KURSLAR

1947 yılında Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile başlayan Amerikan askeri yardımı, birçok doğal sonuçları da beraberinde getirdi. Ankara'da bir "Amerikan Askeri Yardım Kurulu" faaliyete geçti. Bu kurula bağlı olarak tümenlere kadar her büyük karargahta birer askeri ekip verildi⁴¹⁸.

ABD Askeri Yardım Kurulu, Türkiye'deki faaliyetlerini organize ederken, silahlı kuvvetler içerisinde kara, deniz ve hava olmak üzere üç gruba ayrılmış ve kara grubunun başındaki en kıdemli personel genel koordinatörlük görevini üstlenmiştir⁴¹⁹.

Hububat, tütün ve kuru meyve umumi ihracatın %70'ini teşkil etmektedir. Kısaca şu noktalar üzerinde durulduğu görülmektedir.

- a. Türkiye büyük bir ordu beslemeye mecbur olmaktadır. Bu zaruret bütçenin hemen hemen yansını yediği için iktisadi kalkınmaya kudreti kalmıyor. Dış tediyeler yardımla karşılanırsa dahi iç tediye karşılayamayacaklarından kalkınma programı tatbik mevkiine koyamaz.
- b. Türkiye büyük bir ordu tutmaya mecbur olduğu için insan kaynaklarının en verimli kısımlarını iktisadi ve tarım sahalarda kullanamıyor. Şu halde diğer iş sahaları için az elemana maliktir.
- c. Yardım görece diğer Avrupa memleketleri bütün kaynaklarını tüketmiştir. Türkiye ise hem harpten fiilen müteessir olmamış ve hem de varlıklarıdır.
- d. Tek memleketin kalkınmasından ziyade müşterek kalkınma esastır. Şu halde Türkiye diğer 15 Avrupa memleketine en uygun olarak hangi maddeler üzerinde yardım edebileceyse o maddeler üzerinde yardım görmelidir. Türk Milletinin % 80'i ziraatla meşguldür. Bundan başka kömür havzasını da modernleştirirse Avrupa'ya kömür de ihraç edebilir. Bu itibarla Amerikan yardımı bu iki konu üzerinde toplanmalıdır.
- e. Türkiye için komünizm tehlikesi mevcut değildir. Buna mukabil Avrupa memleketlerinde bu tehlike mevcuttur. Bu sebeple diğer Avrupa memleketlerinde hem bu tehlikeye karşı zemin sertleştirilebilir ve hem de iktisadi bir kalkınma sağlanırsa bundan Türkiye'de istifade edebilir. Onlarla ticaretini arttırmak imkânını bulacağı gibi o bölgelerde doğacak emniyetten de kendi emniyeti bakımından ferahlık hisseder. , *A.g.m.* , ss. 174-178.

⁴¹⁷ M. Gönlübol, Olaylarla Türk Dış Politikası, *a. g. e.*, ss., 219-222.

⁴¹⁸ O. Erkanlı, *Anılar Sorunlar Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul 1972, s. 391.

⁴¹⁹ Kara Kuvvetlerinden; Albay E. Shisner, Yarbay V. L. Cary, Yarbay M. E. Wozney, Yarbay H. C. Willcox, Albay W. J. Espinosa, Yarbay W. B. Preisch, Albay J. D. Mitchell, Albay M. W. Brewster, Albay M. M. Bawer, Albay B. E. Garland, Albay E. E. Marshall Deniz Kuvvetlerinden; Tuğamiral E. E. Herrmann, Albay V. C. Regan, Albay S. N. Pyne, Albay Fritz Gleim, Albay M. H. Simons, Binbaşı

ABD askeri heyetinin birincisi 21 kişiden oluşmakta olup, bunlardan 12'si kara, 7'si deniz subayı ve 2'si de hariciyeye mensuptur. Bu heyet doğrudan doğruya Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Edvin C. Wilson'a bağlı bulunmaktadır⁴²⁰.

Askeri heyet, Türkiye'nin askeri ihtiyaçlarını inceleyerek, malzeme ve teçhizat, hava meydanları, yol inşaatı, limanlar, üsler, donanma işleri hakkında planlar hazırlamış, tavsiye ve projelerini 1947 yılı Kasım ayında ABD Genelkurmayına ve hükümetine sunmuştur⁴²¹.

Askeri ve sivil uzmanlardan oluşan bir inceleme grubu, 1947 Mayıs'ında Türkiye'ye gönderilip Türkiye'deki Türk makamlarıyla görüşme yaparak bu yardımın faydalı bir halde kullanılmasını sağlamaya memur edildi. Türk makamlarıyla yapılan görüşmeler sonucunda gönderilen yardımın büyük bir kısmı TSK'nin modernize edilmesi için gerekli malzemenin tedarikine tahsis edildi. 5 milyon dolar da stratejik ana yolların geliştirilmesine ayrıldı ve ABD hükümeti yollar idaresi işini üzerine aldı⁴²². Ayrıca, ABD tarafından Türkiye'ye yapılan ve yapılacak olan yardımlardan ulusal savunma ihtiyaçları ile yine bu maksatla yurda sokulacak malzemelere gümrük muafiyeti uygulaması, 5164 sayılı kanun ve 2 Haziran 1948 tarihli Bakanlar Kurulu kararınca kabul edilmiş ve uygulanmaya başlamıştır.

Yardım programını idare edecek askeri kurulun teşkilatına Ağustos başında Washington'da başlandı. İnceleme grubu 1947 Temmuz'unda Amerika'ya gelerek, tavsiye ve raporlarını ilgili makamlara sundu. ABD Askeri Yardım Kurulu, kara, deniz ve hava grubu üyelerinden görevli olanlara, Türk topraklarında İkinci Derece Yasak bölgelere ve limanlara girmelerine, Milli Savunma Bakanlığı (MSB)'nin 21 Eylül 1948 tarih ve 16530-5 sayılı yazısı ve 18 Ekim 1948 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir. Bu izni verme yetkisi Bakanlar Kuruluna aittir⁴²³.

C. A. Messenheimer ve Roland Mack. Dışişleri Bakanlığında Herbert Cummings'de heyete refakat etmektedir. Heyet başkanı General Oliver, harp sırasında Avrupa'da beşinci zırhlı Amerikan ordusunun komutanı bulunuyordu. , Ayın Tarihi No. 162, Mayıs 1947, s. 8.

⁴²⁰ İ. Yurdaoğlu, *a.g.e.* , s.70.

⁴²¹ McBride L. Horace, Çev.: Rüşti Erdelhun, "Türkiye'de Bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu", *Ordu Dergisi*, Sayı 146, Askeri Basımevi, Haziran 1948, s. 3-5.

⁴²² BCA, Dosya: C1, Fon Kodu: 30..1.0.0, (20. 12. 1947).

⁴²³ Örnek bir karar için bkz.; BCA, Sayı: 3/10874, Dosya: 54-74, Fon Kodu: 30..18.1.2, (17. 03. 1950).

Askeri kurula gerekli olan askeri ve sivil personelin celbine 1948 yılı Ağustos ayında başlandı. Eylül ayında da ön parti Türkiye'ye gitmek üzere yola çıkarıldı. Türkiye'ye giden bu ön parti orada malzeme tesellüm ve depolama işlerini hazırlamaya başladı ve ilk sevkıyat Ekim ayında yapıldı. TSK için ekserisi çoğu yeni olan silah ve malzemenin teslim ve bakımı için gerekli talimat ve planlar hazırlandı.

12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan Amerikan Askeri Yardım Anlaşması'na göre, ABD'den gelmekte olan askeri malzemelerin kullanımını göstermek ve çalıştırılmalarını sağlamak amacıyla; başlangıçta Bakanlar Kurulu'nun 22 Eylül 1947 tarihli kararı ile 277 kişilik, daha sonra da bunlara ilave olarak yine 17 kişilik bir uzman heyetin Türkiye'de çalışmalarına MSB'nin 28 Nisan 1949 tarih ve 12552 / 5 sayılı kararı ile izin verilmişti⁴²⁴.

Yardım malzemesinin TSK birliklerine teslim edilmeden önce, Türk personelinin bunları kullanmayı öğrenmeleri gerekiyordu. Bunun için kurslar açıldı. Amerikan silah ve malzemesinin kullanılmasını öğretmek için, ordunun çeşitli okullarında Amerikalıların kontrolünde kurslar açıldı ve birçok subay ve astsubay aynı amaçla Batı Almanya'ya ve Amerika'ya kurslara gönderildiler⁴²⁵. Bu kurslardan amaç, kıtalarda yeni malzemenin öğretimini yapacak öğretmenleri yetiştirmektir. Bu öğretmenler kıtada açılacak kursları idare edeceklerdi.

Amerikan Yardım Kurulu Hava Grubu Başkanı Tümgeneral Earl S. Hoag'ın belirttiğine göre; yardım malzemesi ve teknik müşavirlerin tecrübe ve bilgilerinden faydalanmak suretiyle, Türk Hava Kuvvetlerinde geniş bir eğitim programına başlanılmıştır. Bu programda 40 civarında eğitim kursu bulunmaktadır. Türk Hava Kuvvetleri personelinin yeni malzemeyi tanıma ve kullanma hususunda büyük bir ilgi, uygulamalı ve teorik eğitim sahasında da olağanüstü başarı göstermişlerdir⁴²⁶. Eğitim

⁴²⁴ BCA, Fon Kodu: 030., 18 / 01-02 / Yer No: 119-36-5, Karar No: 3-9224.; Marshall Planı gereğince yapılacak yardım ve daha başka Amerikan Kredileri işleriyle görevli olmak üzere kurulacak Amerikan Kredileri Komitesi'nin kuruluş şekli ve görevleri için bkz.; BCA, Sayı: 3/7758, Dosya: 77-731, Fon Kodu: 30.18.1.2.

⁴²⁵ O. Erkanlı, *a. g. e.*, s. 391.

⁴²⁶ Türkiye'de açılan kurslar şu konuları içermektedir:

1.26 Invader ve P - 47 Thunderbolt tayyareleri üzerinde pilotaj intibak bakım ve atış eğitim kursları, C- 47 Dakota tayyareleri için pilotaj intibak kursu ve hava nakliye birlikleri için yer hava personeli yetiştirmek üzere yıllık eğitim programlarına başlanması.

2.Amerikan muhabere malzemesini kullanmak üzere telsiz makinisti ve tamircisi yetiştirilmesi,

programları uygulanırken güdülen amaç, önce her kursta seçkin bir zümre yetiştirmek ve müteakip kurslarda bunları öğretmen olarak kullanmaktır. Yardım malzemesi ile ilgili olarak açılan bütün kurslarda, Amerikan uzmanları müşavirlik yapmaktadır.

Türkiye’de takip edilen eğitim programlarına ilaveten, teşkilat, eğitim, muhabere, radar ve ikmal işlerini yerinde tatbik etmek üzere Mart ayı içinde Amerika’ya 45 Türk hava subayı gönderilmiştir. 1947 yılında aynı maksatla Amerika’ya beş kişi gönderilmiş ve bunlar hava doktorluğu, tayyare silahları ve borda aletleri üzerinde kurs gördükten sonra Türkiye’ye dönmüşlerdir⁴²⁷

Türk Hava Kuvvetlerine mensup 19 makinist Almanya’daki Ordu İnşaat Okulu’nda tertip edilen kursları bitirdikten sonra iki kabile halinde Mayıs ve Haziran 1947’de Türkiye’ye dönmüşlerdir. Bunlardan 14’ü iki aylık, diğer 5’i de 3 aylık kurslara iştirak etmişlerdir. Bu makinistler dizel motorları, buldozerler, vinç ve ağır toprak makineleri, yol silindirleri, yangın söndürme aletleri ve hava kompresörleri üzerinde ihtisas kazanmışlardır. Bu grup, hava kuvvetlerine verilecek olan ağır inşaat malzemesinin kullanılması hususunda açılacak kurslarda öğretmenlik yapmışlardır.

Türk yardım programıyla ilgili Haziran 1948 tarihli bir raporun belirttiği gibi, o zamana kadar Türkiye’ye büyük miktarlarda hava sevkıyatları yapılmıştı ve eğitim programları da hızla ilerlemekteydi. Türk askeri okullarında tüm ağırlık, her türlü yeni Amerikan yardım silahlarının kullanımına, bakımına ve taşınmasına verildi. Kara kuvvetleri subaylarının çoğu eğitimlerini Haziran sonunda bitirmişler, bir kısmı da ABD’de eğitime devam etmek üzere yola çıkmışlardı. Hava kuvvetlerine yönelik donanımın yaklaşık % 64’ü ve programlanan uçakların da % 75’i Türkiye’ye gelmiş durumdaydı. Bu yardım malzemesiyle ilgili Amerikan eğitimi, 50’den fazla kursu kapsıyordu. Deniz programına gelince, 4 Amerikan denizatlısıyla 11 küçük donanma gemisi Türk donanmasına teslim edilmişti. Askeri yardımımız açısından kritik olan otoyol geliştirme programı da, öncelikli yolların 215 kilometre kısmı bitirilerek hızla

3. Motorlu yer nakil vasıtalarının bakım ve kullanılması, Yangın söndürme, pist tamiri ve yük indirip bindirme işleri, Meteoroloji pilotları için tahminî rasat raporlarının hazırlanması ve hava tahmin raporları ve haritalarının tanzimi.

4. Amerikan Hava Kuvvetlerinde tatbik edilen usullere göre malzemenin teslim, depo ve tevzi edilmesi.; Ayın Tarihi, No. 176, 11 Temmuz 1948.

⁴²⁷ Ayın Tarihi, No. 176, 11 Temmuz 1948.

ilerlemektedir. Ama yeni bir yardım paketiyle ilgili Kongre kararına sıra geldiğinde, yardımların devam etmesine hala ihtiyaç olduğu da kesin biçimde ortaya çıkmıştı⁴²⁸.

Lisan zorlukları, işin güçlüğüne daha çok arttırıyordu. İlk olarak İngilizce bilen tercümanlar, daktilograflar ve desinatörleri toplamak ve ABD talimname ve tarifnamelerini tercüme ettirmek ve kurslar için eğitim ve ders programları hazırlamak gerekiyordu. Yabancı uzman ve hizmetlilere tercümanlık yapacak kişilerin ödenekleri MSB bütçesinden verilecek, kadrolarının onanması ise Bakanlar Kurulunca yapılacaktı⁴²⁹. Teknik sözlüklerin yokluğu, teknik isim ve ifadelerin aynı şekilde tercümesini güçleştiriyordu. Depo personelinin eğitimi ise ayrıca büyük bir mesele halini almıştı.

Sandıklardaki İngilizce yazılı ambalaj listelerinin Türkçe'ye tercümesi ve depo tanzim personelinin kendilerine yeni olan bu malzemeyi o isimle tanınması ayrı bir mesele teşkil ediyordu. Fakat Amerika'da sivil mühendis okullarından diplomalı ve çoğu yedek subay olmak üzere, bir miktar teknik lisana vakıf subaylar vardı. Bir miktar da ABD sınıf okullarında kurs görmüş muvazzaf subay bulunuyordu. Kurslar Türk sınıf okullarında açıldı. Bu maksatla, 1947-1951 yılları arasında 25.000 Türk subay, astsubay ve er ekipmanın kullanımı konusunda kurs görmüştür⁴³⁰.

ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardım, başlangıçta bağımsız bir program olarak yürütülmüştü. Ancak daha sonra ABD doğrudan dış yardım politikası izlemeye başlayınca, 1948 yılından itibaren, "Dış Yardım Kanunu" çerçevesinde yardım yapılmıştır. ABD Kongresi bu kanunla Yunanistan ve Türkiye'ye toplam 225 milyon dolarlık bir ödenek ayırmıştır⁴³¹.

ABD'nin dış politikasında 1949 yılı, Sovyet yayılmasına karşı ittifakların başlangıç tarihi olmuş ve Batılı devletlerle işbirliğine başlanmış ve sonunda Kuzey Atlantik Paktı imzalanmıştır. ABD bu anlaşmayı imzalayan devletlere askeri yardım yapabilmek için 500 milyon dolarlık bir tahsisatı Senato'da kabul ettirmiş, bu kanunla

⁴²⁸ G. McGhee, ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu, *a. g. e.*, s. 91.

⁴²⁹ BCA, Sayı: 3/9007, Dosya: 33-298, Fon Kodu: 30..18.1.2.

⁴³⁰ Joseph C. Satterthwaite, The Truman Doctrine: Turkey, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 401, America and the Middle East. (May, 1972), s. 80.

⁴³¹ M. Gönlübol-A. H. Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965)", *a.g.m.*, s. 219.

Türkiye ve Yunanistan'a 211.300.000 dolarlık bir ödenek ayırmıştır⁴³². Bu ödenek içinde yer alan ve Türkiye'nin payına düşen 75 milyon dolarlık Teçhiz ve İkmal Planı, 12 Ocak 1949 tarihinden sonra uygulamaya koyulmuş ve bu yardımlar Türkiye'ye teslim edilmiştir.

Ayrıca, ABD Askeri Yardım Heyeti Başkanı Mc. Bride, askeri yardım heyetinin Türkiye'de karşılaştığı sorunları yanıtlarken, "Mayıs 1947'de Birleşik Devletler Kongresi'nin 75 numaralı kanunla Türkiye'ye yardıma karar verdiği sırada, Millî Savunma masrafları bütçenin yarısını teşkil ediyordu. Bu yüzden bizim gayemiz bir taraftan Türkiye'nin savunma kudretini artırmak, diğer taraftan da millî ekonomi üzerindeki ağır yükleri hafifletmektir." demiş ve "ABD yardımı ile Türkiye, şimdi silahlı kuvvetlerini modern harp bilgisi metotlarına göre yetiştirecek bir sisteme maliktir" diyerek, Türkiye'ye yapılan yardımın ölçüsünün geniş tutulduğu belirtilmiştir⁴³³.

1948 yılı Dış Yardım Kanun tasarısının Temsilciler Meclisi'nin o zamanki adıyla Dışişleri Komisyonu'nda görüşülmesi sırasında Türkiye hakkında komisyona bilgi veren Türkiye Askeri Yardım Kurulu Başkanı'nın konuşmasındaki bazı bölümler ABD'nin Türkiye'ye yardımı hakkındaki temel düşüncesini ortaya çıkarması açısından önem arz etmektedir. "Türkiye bugün Avrasya'da istisnai bir durum gösterir. Stratejik olarak Orta Doğu ve Arap dünyasının kilit noktasında ve Sovyet yayılmasına karşı birlik ve beraberlik içinde sağlam bir cephe teşkil eden tek ülkedir, Türkiye'nin Sovyet baskılarına karşı gösterdiği kararlılık ve Batı demokrasilerinin Türkiye'nin bu azmini destekleme kabiliyeti bütün Orta doğuya egemen olması sonucunu doğuracaktır. ...Türkiye'ye yardımın amacı şudur; Birincisi, Türklerin Sovyet baskılarına sağlam bir milli cephe halinde mukavemet azim ve kabiliyetlerini pekiştirmek, ikincisi; doğrudan doğruya Türkiye'ye tecavüzde veya mücavir bölgelerdeki hasmane hareketlerin

⁴³² *A.g.e.*, s. 219.

⁴³³ Collins yaptığı basın toplantısında; "ABD, Batı Avrupa, İran ve Türkiye'ye sadece askerî değil, başka yardımlarda yapacaktır. Gaye, yardım plânına dâhil devletlerin kendi kendilerini müdafaa edecek duruma gelmelerini temindir. Türkiye'nin büyük bir devletin taarruzlarına karşı tek başına mukavemet edip edemeyeceği meselesi yapılacak taarruzun şiddetine bağlıdır. Böyle bir halde Türkiye yalnız bırakılmayacaktır" demiştir.; Cumhuriyet, 23 Temmuz 1950.

gelişmesi gibi herhangi bir savaş halinde Türklerin Sovyet tecavüzüne karşı kuvvetle karşı koymasını sağlayacak şekilde askeri potansiyelini ıslah edecektir.”⁴³⁴

12 Temmuz 1947 tarihli anlaşmanın imzalanmasından sonra, ABD yetkililerinin en fazla endişelendikleri konu, yardımların amacına uygun ve verimli kullanılmasını denetleme sorunu olmuştur. Bu konu ile ilgili, anlaşmanın 2. maddesi “Türkiye Hükümeti yapılan yardımı tahsis edilmiş olduğu gayeler uğruna kullanacaktır” ifadesini koyarak, yardımdan verilecek bilgi, askeri malzeme, araç ve silahların verilmiş amacına uygun olarak, sadece komünizm tehlikelerine karşı kullanılabileceğini ve bunun dışındaki her türlü kullanışı yasakladığını belirtmiştir⁴³⁵.

Bu madde de yer alan hususlar ve çekinceler, ileriki yıllarda Türkiye'nin önüne bir set olarak çıkmış, 1964 yılında yaşanan Kıbrıs buhranında ABD Başkanı Johnson malum mektubunda, ABD silahları ile bu çıkarmanın yapılamayacağını söyleyerek, “.... Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askerî malzemenin kullanılmasına ABD muvafakat edemeyeceğini” bildirmiştir⁴³⁶.

Yardımlarla ilgili bir başka koşul da, yardımın kayıt ve koşulları Amerikalı misyon şefleri tarafından Türk yetkililere danışılarak yapılacak, yardımlar kesinlikle belirlenen amaçlar dışında kullanılmayacak olmasıdır. Türkiye, ABD basın ve radyo temsilcileri aracılığı ile yardımların kullanımı hakkında yayın yapmasına izin verecek, yardımların işlevini yitirdiği anlaşıldığı anda kesilecektir⁴³⁷.

TSK'nin, II. Dünya Savaşı'ndan önce, donanım, kadro, kuruluş ve teşkilat yapısı, eğitim sistemi ve talimnameleri daha çok Alman ve İngilizlerden etkilenilerek hazırlanmıştır. Kara kuvvetleri Alman ordusunun, Hava kuvvetleri Fransız havacılığının, daha sonra İngiliz havacılığının teşkilat yapısına uygun bir yapılanma içinde idi. Özellikle İngiltere'den satın alınan uçaklar, eğitim için getirilen öğretmenler bu değişikliği hızlandırmıştır. Yine deniz kuvvetlerinde de İngiliz deniz kuvvetlerinin izleri görülmektedir. Tüm bu yapılanma ve benzerlikler, adı geçen ülkelerden alınan

⁴³⁴D. Turan-T. Uraz, Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını, Harp Akademileri Yay. , İstanbul 1994, ss. 20–21.

⁴³⁵ H. Tunçkanat, *a. g. e.*, s. 195.

⁴³⁶ *A.g.e.*, s. 197.

⁴³⁷ Ayın Tarihi, 30 Temmuz 1947.

malzeme ve silah donanımları ile gerçekleşmiştir. Ancak ABD yardımlarının alınmaya başlaması ile birlikte, TSK'ne silah, teşkilat, eğitim yapısı da buna paralel olarak değişmiştir⁴³⁸. Bu kapsamda, ABD Ordu Bakanı yardımcısı D. Short, 2 Ekim 1958 tarihinde verdiği demeçte; “Türkiye'nin coğrafi ve stratejik durumu Türk ordusunun imkanlar nispetinde en yeni silahlarla teçhiz edilmesini zaruri kılmaktadır. Başlıca meselemiz daha modern silahlar için teknik personel yetiştirmektir. Bu personeli süratle yetiştirip gerekli yeni silahları teslim edeceğiz⁴³⁹.” demiştir.

Amerikan Yardım Kurulu, özellikle kuruluş ve eğitim konularında Özel Harp Dairesi ile işbirliği içinde olmuştur⁴⁴⁰. Bu kurul, anında daha yukarı makamlarda yapıldığı anlaşılan bazı anlaşma ve mutabakatla, tıpkı diğer askeri kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi, daireye de Amerikan yardımından bazı özel malzeme ve silah desteği ile eğitim desteği de sağlanmıştır. Yine daireden hiçbir teklif olmadan, üst kademelerde yapılan bir planlama ve anlaşmayla Amerikalıların özel yardım faslından , daireye her yıl 1 milyon dolar yardım sağlanmış ve bu yardımların hesap ve muhasebesi resmi ödenekler dışında tutulmuştur⁴⁴¹.

Amerika, yardımların başlamasından itibaren ilk bir yıl içerisinde, Türkiye'ye yaklaşık 73 milyon dolar tutarında askeri yardım yapmış, bu yardımların % 94'ü askeri alanlarda kullanılmış, geriye kalanı ise savunma amacına yönelik yolların yapımında kullanılmıştır⁴⁴².

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Soğuk Savaş döneminde, Türkiye'ye yapılan yardımların o dönemin politikacıları tarafından, Türkiye'yi süratle kuvvetlendireceği ve kalkındıracağı inancı taşınmaktadır. Bu inanç, daha sonra Türkiye'nin ağır ve bağlayıcı koşullara ve yükümlülöklere gireceği hesabı yapılmadan sürekli güçlenmiştir. Ancak, 1970'li yıllara gelindiğinde Türkiye'nin sadece yardımlara

⁴³⁸ H. Tunçkanat, *a. g. e.*, s. 199.

⁴³⁹ Cumhuriyet, 3 Ekim 1958.

⁴⁴⁰ K. Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2006, s. 249

⁴⁴¹ *A. g. e.*, s. 254.

⁴⁴² O. Sander, *a.g.e.*, s. 32.

bağımlı kalarak askeri ve ekonomik bakımdan tamamen dışa bağımlı ve ulusal güçten yoksun bir konuma geldiği de ortadadır⁴⁴³.

f. SAVUNMA VE İŞBİRLİĞİ

Türk Amerikan ilişkileri içerisinde, karşılıklı savunma ve işbirliği anlaşmaları iki müttefik ülkeyi birbirine yaklaştırmış ve soğuk savaş dönemi tehditlerine karşı ortak bir savunma programı dahilinde hareket edilmiştir. Bu çerçevede 7 Ocak 1952 tarihinde Türk-Amerikan Ortak Güvenlik Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma 4 Temmuz 1948 tarihli Türkiye'nin Marshall Planı'na katılmasını öngören “Muaddel Ekonomik İşbirliği Anlaşmasını Tadil Eden Anlaşma” olarak görülse de, aslında 12 Temmuz 1947 tarihli “Türkiye’ye Yardım Anlaşmasına” dayanmaktadır. Anlaşma TBMM tarafından 10 Mart 1954 tarihinde 6370 sayılı kanunla onaylanmış ve 19 Mart 1954 tarih ve 8662 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır⁴⁴⁴

Bu anlaşma ile Türkiye'nin savunma kapasitesini artırmak amacıyla her türlü tedbir ile ABD tarafından yapılan ekonomik ve askeri yardımların yerinde ve zamanında kullanılması için gerekli tedbirler alınmıştır. Ayrıca, 22 Mayıs 1947 tarihli “Türkiye ve Yunanistan’a Yardım Edebilmesine Dair Kanun” çerçevesinde verilmiş olan teçhizat ve malzemenin ihtiyaç fazlalarının ABD’ye iadesi için gerekli çalışmalarda başlatılmıştır⁴⁴⁵

Türk-Amerikan Güvenlik İşbirliği çerçevesinde iki ülke 5 Mart 1959 tarihinde bir anlaşma yapmışlardır. Türkiye Hükümeti ve Amerikan Hükümeti Londra’da 28 Temmuz 1958 tarihinde kendilerinin de katıldıkları beyannameyi uygulamaya koymayı arzu ederek, 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat’ta imzalanan karşılıklı işbirliği anlaşmasınının 1. maddesi gereğince, bu anlaşmayı imzalayan tarafların emniyet ve müdafaaları için işbirliği yapmayı kararlaştırmışlardı⁴⁴⁶. Anlaşma, Türkiye adına Fatih Rüştü Zorlu, ABD Hükümeti adına Fletcher Warren tarafından imzalanmış ve uygulamaya konmuştur.

⁴⁴³ H. Özlü, *a.g.e.*, s. 150.

⁴⁴⁴ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, *a.g.e.*, s. 184.

⁴⁴⁵ *A.g.e.*, s. 186.

⁴⁴⁶ Cumhuriyet, 6 Mart 1959.

Alınan kararlar doğrultusunda, Türkiye'ye karşı herhangi bir saldırı durumunda Amerikan Hükümeti, Türkiye'ye yardım edecektir. Ayrıca, ABD Hükümeti 1954 tarihli karşılıklı emniyet kanunu gereğince, Türkiye'ye askeri ve iktisadi yardımda bulunmayı devam ettirecektir. 3 Temmuz 1969 tarihinde imzalanan Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşması, Türkiye ile ABD arasında bu tarihe kadar yapılan toplam 54 adet ikili anlaşmanın yeniden gözden geçirilerek pekiştirilmesini içermektedir. Anlaşma, TBMM ve Senato'da gizli olarak görüşülmüş, kamuoyuna ise sadece genel prensipleri hakkında bilgi verilmiştir⁴⁴⁷

2. ASKERİ YARDIMLARIN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

a. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ AÇISINDAN

ABD'nin yaptığı dış yardımların temelinde siyasi bir amaç mevcuttur ve yardımları kesinlikle karşılıksız değildir. Askeri Yardımlar, siyasi açıdan ABD'nin Türkiye üzerindeki, nüfuz ve prestijinin artmasını sağlamıştır. Ayrıca ABD, Türkiye'nin ekonomik ve askeri olanak ve yeteneklerinin geliştirilmesi bakımından attığı adımlarda vereceği siyasi tercih ve kararlarını çeşitli yöntemlerle kontrol eder duruma gelmiştir.

Askeri yardımın Türk savunma sanayinde yarattığı bağımlılık giderek destek olmaktan çıkarmış ve malzeme standardı bakımından ABD malzemeleri Türkiye için tam bir ikameye dönüşmüştür⁴⁴⁸. Dolayısıyla ortaya çıkan bu sonuç, ABD'nin dolaylı yada dolaysız olarak Türkiye'nin dış politika alanında aldığı/alacağı kararlarına, tutum ve davranışına müdahale olanağı vermiştir⁴⁴⁹.

Savunma sanayi gücüne sahip olan ABD'ye, Askeri Yardım büyük iş alanı yaratmış, bu alanda hem teknolojik gelişme ve hem de kaliteyi artırma olanağı sağlamıştır. Bu çabalar, üretilen silahların kalite ve üstünlüğünü sağlarken, ulusal ekonominin diğer bütün dallarına da etki yaparak, yan sanayisinin de gelişmesine katkıda bulunmuştur. Geliştirdiği teknoloji ile ortaya çıkan kalite üstünlüğü, dıştan silah

⁴⁴⁷ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, a.g.e., s. 287.; O. Yalçın, a. g. e., s. 171.

⁴⁴⁸ Y. Sarıay, "Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1952-1960)", *Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri 20-22 Nisan 2005* İstanbul, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, s. 49-55

⁴⁴⁹ S. Orkunt, a. g. e., s. 22.

ve teçhizat talebini arttırmış, bu talep, savaş sanayini daha da geliştirmiş ve işsizliği azaltmıştır⁴⁵⁰.

ABD'nin silah yardımı, Türkiye'ye dolaylı olarak askeri güvenlik sağlamış, kendisinin ilerden savunma ihtiyacına katkıda bulunmuştur.

ABD, Türkiye topraklarında askeri üsler ve tesisler kurarak kendi savunma olanaklarını genişletmiş ve takviye etmiştir. Bu suretle, ABD, deniz aşırı çıkarlarının korunmasında, deniz ve hava harekâtı bakımından askeri dayanak noktaları elde edilmiştir. Bu yardımlar sonrası ortaya çıkan ittifaklar sonucu, ABD ileriden savunma/saldırı desteğini bu üslerden karşılayarak yapacağı askeri masrafları azaltma şansını elde ederken, bir yandan da insan gücünün kullanılmasında tasarruf sağlamış ve savaş zayıyatını azaltmıştır⁴⁵¹.

b. TÜRKİYE AÇIŞINDAN

Askeri Yardımlar, kredili veya peşin satış yoluyla silah alışları, Türkiye'nin, ABD ile uzun vadeli bir ilişki kurmasına yol açmış, bütün silahlar standart hale gelince, aynı kaynaktan devamlı olarak silah ve malzeme temini mutlak ihtiyaç haline gelmiştir. Bu durum sonucu Türkiye ile ABD arasında dönme dönem ciddi bir ihtilaflar meydana geldiği zaman, Türk ordusu ciddi sıkıntılar duymaya başlamış ve yeni kaynaklar bularak ABD'ye olan silah bağımlılığından kurtulmak istemiş, fakat bu konuda bağımlılıktan kurtulmak amacıyla tam olarak başarılı olamamıştır. Siyasi nedenler, ilişkilerin kesilmesine kadar gitse bile, pratikte kolayca uygulanacak bir keyfiyet olmadığı için, bağış veya satış şeklindeki askeri yardım durduğu zaman, bütün silahlı kuvvetlerin dayandığı silah sistemleri belli bir süre sonunda yedek parça noksanlığı ve yıpranma ile kifayetten ciddi ölçüde kayıplara uğramasına neden olmuştur⁴⁵².

Askeri yardım, ekonomik gelişme süreci içinde bulunan Türkiye için silahlara fazla kaynak ayırma mecburiyetini ortadan kaldırdığından, geçerli bir siyasi tercih sebebi olmuştur. Ancak, Türkiye 1974 sonrası ambargonun getirdiği zorunluluktan ve bağımlılıktan kurtulması gerektiğine inandığından, kendi içinde savunma sanayi

⁴⁵⁰ A. g. e., s. 22.

⁴⁵¹ A. g. e., s. 23.

⁴⁵² A. g. e., s. 24.

geliştirme konusunda bazı çarelere başvurmak zorunda kalmıştır⁴⁵³. Bu sebeple Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı ve bazı özel teşebbüsler vasıtasıyla savunma sanayinde bazı konularda üretime geçmeye çalışmış ve bunda da kısmen de olsa başarılı olmuştur.

Askeri yardım satış anlaşmaları gereği Türkiye, zaman zaman, ABD'nin siyasi tercihleriyle veya talepleriyle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle bağış şeklindeki askeri yardımlar daimi bir hale getirilmemelidir. Türkiye bu durumdan kurtulma çabasını özellikle son 30 yıldır sürdürmektedir. Doğal olarak kurtulmanın birinci koşulu ekonomik durumunun düzelmesine bağlıdır. Ne yazık ki bu süre içinde yaşadığı siyasi ve ekonomik krizler bu konudaki hedefinin başarı ile sonuçlanmasını etkilemektedir. Bu sorun, siyasi açıdan Türkiye'nin dış politikasının kontrol iplerinden bazılarının ABD'nin elinde olduğundan, dış politikasında bazı onur kırıcı olaylar yaşamış ve bu durum kamuoyunu da o yönde etkilemiş ve Türkiye ve ABD arasındaki siyasi ilişkilerin bozulması halinde veya tarafları ilgilendiren kritik dönemlerde bu gibi propagandalar kamuoyunu daha da rahatsız etmiştir. Bağışlar veya silah satın almalar, Türkiye'de silah yapma sanayi kapasitesini daraltmış ve gelişmesini önlemiştir. Buna paralel olarak bu alanda araştırma ve geliştirme olanaklarını kısıtlamış, hatta bir dönem ortadan kaldırmıştır. Bu yüzden Hafif silahların dışında uçak, tank, savaş gemisi, helikopter, ağır araç, füzeler ve atış kontrol sistemleri, bunların makine ve motorları gibi alanlarda sanayi savunma sanayi gelişmemiştir. Savaş sanayini kurmak ve işletmek ağır bir masraf gerektirdiğinden dıştan alınacak silahlar çok daha ucuza gelmiştir. Başlangıçta bu doğru olsa da, yatırım gerçekleştirildikten sonra masraflar düşer. Kaldı ki, savaş sanayi kar düşünülerek kurulacak bir dal da değildir⁴⁵⁴.

Yardımların yapılmaya başladığı dönemde Türkiye, iç politikanın zorunlulukları karşısında kendisine rahatlık veren bağış şeklindeki askeri yardımların sağladığı yatırım tasarrufunu amaçladığı sosyal ve ekonomik yatırımlara yöneltmiştir. Yatırıma olan ihtiyaçlarının fazlalığı, buna karşılık kaynaklarının sınırlı olması, çok arzu etmesine rağmen askeri yardımdan ve dışa bağımlı silah alımından kurtulmasına yetmemiş ve

⁴⁵³ Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924–1993), Maliye Bakanlığı Bütçe ve MAİT Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara 1993, s. 144.

⁴⁵⁴ S. Orkunt, *a. g. e.*, s. 25.

zamanla ABD'den silah alımı bir bağımlılık haline gelmiştir⁴⁵⁵. Bu durum hem ekonomik hem de siyasi bağımsızlığını olumsuz yönde etkilemektedir.

ABD, Türkiye'ye sürekli olarak savunma sanayinin ekonomik olmadığını telkin etmiş ve her vesile ile kendi savunma sanayisini kurmasını engellemiştir. Türkiye bu olumsuz durumdan kurtulmak için bu alandaki ulusal girişimleri çok dikkatli bir şekilde hazırlamak, desteklemek zorundadır⁴⁵⁶.

Askeri yardımlar sonucu Türkiye, ABD'ye üsler vermek zorunda kalmıştır. Topraklarında üs vermek veya yabancı asker bulundurmamak veya bir ittifak çerçevesinde müşterek üs ve tesisler kurmak, Türkiye için değişik derecelerde sorumluluklar meydana getirmiştir. Bu durum kamuoyunda ABD askerlerine, tesislere karşı tepkilere sebep olmuş ve zaman zaman arzu edilmeyen sürtüşmeler, üzücü ve yıpratıcı olayların gelişmesi önlenememiştir. ABD'nin dünya politikası⁴⁵⁷, izlediği askeri stratejisi, Türkiye'nin savunma planlarında da etkisini göstermiş, ortaya çıkan ittifak sonucu, ABD'nin stratejisi bu ittifakın planlarına yansıdığı gibi Türkiye'nin savunma planlarına da şekil vermiştir. Bu planlar Türkiye'nin savunma bütünlüğünü tehdit edecek riskleri bünyesinde bulundurur bir niteliğe dönüşmüştür.

ABD'nin teknik üstünlüğü ile Türkiye'nin teknik ve kullanma yetenekleri arasındaki farklar, malzeme israfını ve zafiyetini meydana getirmiş; bakım ve onarım, ABD'nin standartlarına göre yapılmak zorunda kalınmış, bu yüzden büyük ünitelerin ana bakımları ancak ABD'nin fabrikalarında yapılabilir hale getirilmiş bu da Türkiye'ye daha pahalıya malolmuştur⁴⁵⁸.

İsmet İnönü'nün başlattığı ikili anlaşmalar, kapsamı ve uygulama alanları genişletilerek Menderes döneminde sürdürülmüştür. Sayısı ve niteliği bugün bile bilinmeyen bu anlaşmalardan en önemlisi, tam metni açıklanmamış olan 5 Mart 1959 anlaşmasıdır. Bu anlaşma ile Türkiye çok ciddi yükümlülükler altına girmiş, ABD'ye, Türkiye'ye askeri müdahale yetkisi bile verilmiştir. Ana sözleşmenin giriş bölümünde ABD'ye, "Türkiye'nin siyasi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı yapılacak her

⁴⁵⁵ M. E. Değer, *Oltadaki Balık Türkiye*, Çınar Yay., İstanbul 1993, s. 27.

⁴⁵⁶ S. Orkunt, *a. g. e.*, s. 26.

⁴⁵⁷ G. McGhee, *The US-Turkish-Nato Connection*, *a. g. e.*, ss. 17,20-22.

⁴⁵⁸ S. Orkunt, *a. g. e.*, s. 27.

türlü tehdidi çok ciddi bir biçimde tetkik etmek” gibi bir görev verilmiş, sonraki altı maddede ise ABD'nin “doğrudan doğruya yada dolaylı olarak; tecavüz, sızma, yıkıcı faaliyet, sivil saldırı, dolaylı saldırı hallerinde..” Türkiye'ye müdahale etmesi kabul edilmiştir⁴⁵⁹.

Alınan yardımın büyük bölümü gemi ve uçaktır. Bu gemilerin hemen tümü, II. Dünya Savaşı'na katılmış, yaralanmış, miadının dolmasına az kalmış gemilerdir. Uçaklar ise aralarında yenileri bulunmakla beraber, çoklukla Kore Savaşı'nın yaralanmış uçaklarıdır. Genç subaylarımızın eğitim uçuşlarında şehit olmalarına gazetelerde pek sık rastlanmasının yardım malzemesinin niteliğiyle de ilgili bulunduğunu söylemek, sınırları zorlanmış bir tahmin sayılmamalıdır. Askeri yardımın geri kalan bölümü, gene II. Dünya Savaşı'nın kullanılmış otomatik silahlar (sten, vb), ABD ordusunun artık eline almadığı Kore Savaşı'ndan kalma M-1 tüfekleri, miadını nerdeyse dolduran, benzerine 25 yıl öncesinin II. Dünya Savaşı filmlerinde rastladığımız nakliye araçları ve benzerleridir. Askeri yardımın içinde ancak çok küçük bir bölümün modern ve kullanılmamış silahlara ait olduğu söylenebilir. Savaş sanayicisinin zorlaması sonucunda ABD hükümeti, yıpranmış fakat kullanılabilir durumdaki silahları başka ülkelere vermekte, ordusu için yenilerini sipariş etmektedir. Böylece sanayicilere kazanç sağlanmakta; ABD işçilerinin % 20'sini çalıştıran bu işkolunda durgunluk tehlikesi önlenmektedir. Nitelik ve çapı bu şekilde özetlenen “yardımların” üzerinde, Türkiye'nin ne gibi haklara sahip olduğunu ve yardıma konu olan ordu silahlarının kime ait olduğunu ABD Başkanı Johnson'un, o zaman Başbakan olan İsmet İnönü'ye yazdığı ünlü mektubunda görmemiz mümkündür. Amerikan Başkanı Johnson, Kıbrıs'a çıkmak üzere olan Türkiye'nin Başbakanı İnönü'ye Haziran 1964'de yazdığı haysiyet kırıcı mektubu şu şekilde bitirmektedir: “Aynı zamanda, yardım sahasında Türkiye ve Birleşik Amerika arasında iki taraflı anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 anlaşmasının 4. maddesi mucibince askerî yardımın, veriliş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için hükümetinizin Birleşik Devletlerin muvafakatlerini alması icap etmektedir. Hükümetiniz, bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar altında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askeri malzemenin kullanılmasına

⁴⁵⁹ Ş. S. Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969, s. 331.

Birleşik Amerika'nın muvafakat etmeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim⁴⁶⁰.” Mektup, Türkiye’de bomba gibi patlamış, kendi ordumuza sahip çıkamayacağımız gerçeği siyasi çevrelerde şaşkınlık yaratmış, İnönü’nün “yeni bir dünya kurulur, Türkiye yerini alır” şeklindeki ünlü tepkisine yol açmıştır⁴⁶¹.

3. YARDIMLARIN TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNE ETKİSİ

a. AMERİKAN YARDIMI ÖNCESİ TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN GENEL DURUMU

Türk ordusunun savaş öncesi genel durumuna bakıldığında; ordu nitelik ve nicelik bakımından I. Dünya Savaşı orduları standardının biraz üzerindeydi. Envanterlerinde, hala I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı’nda kullanılan araç, gereç, silah ve malzemeyi bulunduruyordu. Tank, tanksavar ve uçaksavar birlikleri yok denecek kadar azdı. Deniz ve hava kuvvetleri de yeterli değildi⁴⁶². Bu eksikliğini, savaştan hemen öncesi dönemden başlayarak yurt içi, yurt dışı kaynaklardan kendi mali olanaklarıyla ve yaptığı ittifak antlaşması çerçevesinde, İngiliz ve Fransızlardan sağladığı yardımlarla gidermeye çalışmıştı. Bunun yanı sıra müttefiklerin kadro dışı bırakarak, Türkiye’ye verdiği silah ve malzeme ile donatılmış birlikler, teknik güç ve özellikle de muharebe gücü bakımından arzu edilen seviyeye ulaştırılamamıştı.

Truman Doktrini öncesi, Yunan-Türk Yardım Yasası’nın kabul edilmesi sırasında Türkiye, yıllık normal hükümet gelirlerinin çoğunu savunma giderlerine harcamaktaydı. Büyük bir kuvveti hazır durumda tutmak, ciddi mali ve insan gücü sorunları yaratıyordu. Türkiye’nin savunma çabalarının bütçeye bindirdiği yük yüzünden, Türk tarımına, sanayisine ve ulaşımına yönelecek yatırım azalmaktaydı. Bu durumda tarım ürünlerinin ihracatı artmıyor, 20 milyon nüfusu olan Türkiye’de sanayi de gelişemiyordu. Her Türk, hayatının ikiyle dört yıl arasındaki bir dönemini, hemen hemen hiç para almaksızın mecburi askerlik hizmetine verirken, inisiyatifi öldüren sert bir disipline sokulmaktaydı. Eğitimi sınırlı olduğu için, onu modern silahları kullanacak küçük ünitelerin operasyonlarında sorumluluk alacak biçimde eğitmek çok zordu. Her dönemde askere çağrılan okul mezunlarının hemen hemen hepsini sırasıyla Jandarma,

⁴⁶⁰ İ. Cem, *Türkiye’de Geri Kalışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1971, ss. 430-431.

⁴⁶¹ B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C.I: 1919-1980*, 3. Baskı, İletişim Yayınevi, İstanbul 2001, ss. 686-688.

⁴⁶² G. Cebecioğlu, *a.g.m.* , s. 370.

Deniz Kuvvetleri ve Hava Kuvvetleri alıyor, geri kalanlarda Kara Kuvvetlerine veriliyordu. Bu durumda, tankların, kamyonların ve elektronik iletişim donanımının kullanılabilmesi için insan eğitmek konusunda Kara Kuvvetlerinin büyük dezavantajı vardı⁴⁶³.

(1) GENELKURMAY BAŞKANLIĞI

TBMM'nin açılışını izleyen günlerde, 2 Mayıs 1920'de çıkarılan 200 sayılı yasa ile Milli Hükümet, Büyük Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'yi teşkil etti. 3 Mayıs 1920'de Büyük Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Reisliği'ne Albay İsmet (İnönü) Bey getirildi. Böylece yürütme organı olarak oluşturulan Bakanlar Kurulu arasında, o zamanki değimiyle Büyük Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Vekaleti adı altında Genelkurmay Başkanlığı da yer almış bulunuyordu. Genelkurmay Başkanlığı, Ankara'da bulunan Ziraat Mektebi binasında çalışmalarına başladı.

Büyük Taarruza hazırlık döneminde 15 Şubat 1922 tarihinde, Genelkurmay Başkanlığı kadrosunda yeniden bazı değişikliklere gidildi. 12 Temmuz 1922'de üzerinde yapılan bazı küçük değişikliklerle son şeklini almış bulunan Genelkurmay Başkanlığı görevine 12 Ocak 1944'de kadar kesintisiz olarak yürütecek olan Orgeneral (3 Mart 1924'den sonra Mareşal) Fevzi Çakmak getirildi.

Kurtuluş Savaşı süresince hem komutan, hem milletvekili olarak görev yapan komutanlara tercih hakkı tanınarak komutanlık ve milletvekilliğinden birini tercih etmeleri istendi ve bunun sonucu, 1924 yılında ordu politikanın dışına çekildi. 3 Mart 1924'te, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti'nin adı "Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti", günümüz deyişi ile "Genelkurmay Başkanlığı" olarak değiştirildi. Böylece Silahlı Kuvvetlerin disiplin, hareket, eğitim ve istihbarat, emir ve komutasından sorumlu bu askeri makam, iç politikanın dışında tutuldu. Hükümetin ve dolayısıyla iç politikanın içinde bulunan Milli Müdafaa Vekaleti, Silahlı Kuvvetlerin bütçesinden, ikmal ve idari hizmetlerin yürütülmesinden sorumlu oldu. Bu tarihlerde ayrıca Bahriye Vekaleti kuruldu. Ancak dört yıl sonra 16 Ocak 1928 tarihinde lağvedildi. Yine bu tarihlerde, 1428 sayılı kanunla Milli Müdafaa Vekaleti Müsteşarlığı ve 1199 sayılı kanunla da bu müsteşarlığa bağlı olarak kara, deniz ve hava müsteşarlıkları kuruldu.

⁴⁶³ G. McGhee, ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu, *a. g. e.*, ss. 91-95.

Genelkurmay Başkanlığı 29 Ekim 1931 tarihinde, Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk'ün açılışını yaptığı bugünkü Genelkurmay Başkanlığı binasına taşındı⁴⁶⁴.

23 Ekim 1923 tarihinde, Harp Akademisi, Beyazıt Meydanı'nda Mekteb-i Ali-i Askeri adı altında yeniden öğretime açılmıştır. 24 Mart 1924'de Yıldız Sarayı'ndan taşınarak Erkan-ı Harbiye Mektebi adı ile öğretime devam etmiştir. 1927 yılında Akademinin adı Harp Akademisi Müdürlüğü olmuş ve daha sonra Müdürlük unvanı, Komutanlığa çevrilmiştir. İlk kez 15 Ocak 1927 tarihinde öğretime açılan Yüksek Levazım Okulu; general ve üst subaylara mahsus Yüksek Komuta Kursu da Harp Akademisi'ne bağlandığından, Akademiye Askeri Akademiler Komutanlığı adı verilmiştir. 1928 yılında tekrar Harp Akademisi Komutanlığı adına çevrilmiştir. 2 Kasım 1930'da Deniz Harp Akademisi Müdürlüğü ve 1 Kasım 1937'de Hava Akademisi Komutanlığı öğretime başlamış, 1939 yılında dört kişilik ilk mezunlarını vermiştir.

Yine bu dönemde Askeri Muhakeme Usulü, Askeri Ceza Kanunu hazırlandı ve adalet işlerinde yeni düzenlemelere gidildi. 1939 yılında savaşa girme ihtimali karşısında seferberlik hazırlıklarını daha üst dereceye çıkarıldı⁴⁶⁵.

1 Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine; 1880 yılından beri kademeli bir şekilde Almanya'dan getirilmiş bulunan Alman öğretim üyelerinin son kfilesi, ülkelerine dönmüşlerdir. 1942–1947 yılları arasında Kuvvet Harp Akademilerinde İngiliz ve Amerikan uzmanlarından yararlanılmış, böylelikle Alman eğitim sistemi ile İngiliz eğitim sistemi karma olarak yürütülmüştür.

18 Nisan 1941-15 Haziran 1941 tarihleri arasında, Harp Akademisi Ankara'ya Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin bulunduğu binaya taşınmıştır. Öğrencilere, Ekim 1941 yılında öğretime başlayıncaya kadar 2–3 ay süreli bir oryantasyon kursu açılmıştır⁴⁶⁶.

⁴⁶⁴ M. Özel, *Türk Ordusu*, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1999, ss. 20–22.

⁴⁶⁵ M. Özel, *a. g. e.*, 1999, s. 22–24.; Kara Kuvvetleri ayrıntılı bilgi için bkz.; *Türk Kara Kuvvetleri Tarihi*, TC Genelkurmay Başkanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara 1996.

⁴⁶⁶ Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, a.g.e. , s. 100.; Kurtcebe, İsrail-Balcioğlu Mustafa, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1991.

(2) KARA KUVVETLERİ

Amerikan yardımı öncesinde, Anadolu'da kurulan yeni Türk Devleti'nin ordusunun silah, araç ve gereçlerinin durumunu anlamak için Osmanlı Devletinin son dönemlerindeki silah ikmal işleyişine kısaca değinmek yerinde olacaktır. 1861–1865 Amerikan iç savaşının sona ermesiyle, ellerinde çok miktarda silah kalan Amerikan silah yapımcıları, Osmanlı Devletine önce savaş artığı silahları satmışlar, sonrada iyice eskiyen bu savaş artıklarını daha modern silahlarla yenilemişlerdir⁴⁶⁷.

1869 yılında başlayan silah ticareti, 1870 yılında yoğunluk kazanarak⁴⁶⁸, 1886 yılına kadar devam etmiş, bu tarihten itibaren Alman silah şirketleri, ABD'nin yerini almıştır⁴⁶⁹.

II. Abdülhamit döneminde, bir askeri heyet, Alman yapımı mavzer tüfeklerinden satın almak amacıyla Almanya'ya gönderilmiş, çeşitli çap ve modelde 728.404 silah alınmıştır⁴⁷⁰. II. Abdülhamit kendisine karşı siyasi bir hareketi önlemek için, yeni alınan silahlar birliklere dağıtılmayarak depolara konmuş ve sıkı bir muhafaza altına alınmıştır⁴⁷¹. Bu alıma paralel Ankara Kayaş'ta, Kırıkkale'de, Yahşihan'da fişek ve tüfek bakım ve imalat yerleri açılmıştır⁴⁷².

Meşrutiyet ilan edildiği zaman, ordunun elindeki silahlar tamamıyla adi ateşli silahlar olup, Martin, Winchester, Şişhane gibi çok değişik markalardan oluşmaktaydı. Ağır silah olarak kullanılmakta olan topların büyük kısmı ise adi ateşli sahra ve dağ toplarından oluşuyordu. Bu durum silah açısından çok çeşitlilik yaratmıştır⁴⁷³.

I. Dünya Savaşı'na sürüklenen Osmanlı Devleti, silahlarda standardizasyona gitmediği için büyük problemlerle karşılaştı. Bunun sonucunda silah ve mühimmatın tedarik ve dağıtımı büyük güçlüklerle yapılabilirdi. Silahların büyük bir kısmı o tarihlerde

⁴⁶⁷ O. Sander-K. Fişek, *Türk, ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829–1929)*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1977, s. 13.

⁴⁶⁸ *A.g.e.*, s. 27.

⁴⁶⁹ *A.g.e.*, ss. 35–36.

⁴⁷⁰ S. Karatamu, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Gnkur. Yay. , Ankara 1996, s. 267.

⁴⁷¹ *A.g.e.*, s. 267.

⁴⁷² S. Sunday, “Türk Savunma Sanayi'nin Dünü Bugünü” *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Ağustos 1998, s. 88.

⁴⁷³ S. Karatamu, *a.g.e.*, ss. 267-268.

Avrupa ordularının ellerindeki teknik ve yetenekli silahlara uymadığından çoğunun etki derecelerinin arttırılmasına gidilmiş ve çok sayıda eski çaplı silah ve mühimmatın mevcutlara uydurulması zaman almıştı. Örneğin Musul'a, 12. Kolordu için gönderilen 20.000 adet martin tüfeği, cephanesiyle birlikte, 4. Ordu adına gönderilen mavzerlerle değiştirilmek zorunda kalınmıştı⁴⁷⁴.

Kurtuluş Savaşı yıllarında da standardizasyona gidilmediği için, sadece piyade tüfeklerinin beşli muaddel mavzer, anahtarlı mavzer, kasalı mavzer, dokuzlu mavzer, kasalı İngiliz, Rus, Japon, Fransız, Bulgar, Yunan Gra tüfeği, Amerikan Winchester, Hanri Martin, Muaddel Martin, Muaddel Rus, Romanya üretimi Şnayder olmak üzere 15 çeşidi bulunduğu görülmektedir. Çok çeşitlenen bu silahların cephanesini bulmak ve ayırmak, istek yerlerine zamanında ulaştırabilmek oldukça güç oluyordu⁴⁷⁵.

TBMM hükümetinin kurulmasından sonra, 1 Temmuz 1920 tarihinde Ankara'da Abidinpaşa talimhanesinde eğitim ve öğretime başlayan Harp Okulu, ilk mezunlarını 1 Kasım 1920 tarihinde vermiştir. 1 Nisan 1923 tarihinde ise okulun adı Harbiye Mektebi olarak değiştirilmiştir.

Atatürk'ün önderliğindeki Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan zafer sonunda, Türk Kara Kuvvetleri, Cumhuriyet Döneminin başında ikişer tümenli 9 kolordu ve 3 süvari tümeninden oluşan üç Ordu Müfettişliği halinde teşkilatlandı. Bu teşkilat bugünkü Kara Kuvvetleri'nin temeli oldu.

Cumhuriyetin ilanından sonra, 1924 yılında Atatürk tarafından Kırıkkale silah fabrikasının temeli atılmıştır. Bu fabrikalar Cumhuriyet hükümetinin ciddi gayretiyle ve edinilen tecrübelerle göre, tümü ile modern bir şekilde sokuldu ve uzun sürecek bir savaş halinde bile ordumuzun silah ve cephanesi ihtiyacını karşılayabilecek endüstri merkezleri haline getirildi. Bu sayede belli bir standart dahilinde silahlar üretilmeye başlanmış, Osmanlı Devleti'nden beri devam eden silah ve mühimmat çeşitliliğine son verilmiştir. Ayrıca patlayıcı maddeler için barut fabrikaları, trotil fabrikası, fülmenat ve kapsül imalathanesi, gaz maskesi fabrikası, hafif silahlar için tüfek fabrikası, fişek fabrikası, bomba fabrikası açılmıştır. Bu fabrikalar için gereken malzeme ve maddeleri hazırlayacak çelik dökümhanesi, pirinç dökümhanesi, kereste ve marangoz

⁴⁷⁴ R. Atakan ve diğerleri, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Gnkur. Yay. , Ankara 1985, s. 182.

⁴⁷⁵ Ş. Erkal, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Gnkur. Yay. , Ankara 1984, ss. 239-240.

imalathanesi, ağır silahlar için top fabrikası, mermi fabrikası, kovan ve tapa fabrikası tesis edilmiş, fabrika niteliğindeki dikimevleri yurdun emniyetli bölgelerinde faaliyete geçirilmiştir⁴⁷⁶.

I. Dünya Savaşı, büyük bir savaş tekniği gelişmesinin ortasında bulunduğu zaman sona ermişti. Kendisini çok kuvvetli bir surette hissettirecek ve olağanüstü bir kudret göstermesi muhtemel yeni silahlar gelişmeye başlamıştı⁴⁷⁷. Bu silahlardan biri olan zırhlı araçlar büyük bir gelişme sağlamıştı. Bu gelişmeleri gören Atatürk'ün TSK'nin motorize hale gelmesi konusunda vermiş olduğu direktife uygun olarak 1927–1928 yılından itibaren, Türk Kara Kuvvetlerine Fransız Renault tankları girmeye başladı. Alınmış olan bu tanklarla ilk defa Lüleburgaz'da bir tank birliği kurularak, Kara Kuvvetleri zırhlı birliklerinin çekirdeği oluşturuldu⁴⁷⁸.

1928 yılında, 1199 sayılı kanunla Milli Müdafaa Vekaleti Müsteşarlığa bağlı olarak, Kara Müsteşarlığı kuruldu. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, ülke içinde kalan silah, savaş araç ve gereçleri ile donatım toplatıldı. Gerekli olanların ıslahı edilerek ordunun kuruluş ve kadrosuna katıldı. Cephelede gerekli olan malzeme ve teçhizatı karşılayacak

⁴⁷⁶ Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Harita Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1982.

1920–1940 yılları arasında Türkiye'de kurulan Savunma Sanayi Tesisleri

Kuruluş Tarihi	Fabrika Adı	Lisans Veren Firma	KurulduğuYer
1920	Top	Rheinmetall Borsing	Kırıkkale
1922	Kereste (Ambalaj)		Ankara (Etimesgut)
1923	Fişek	Winchester martin Mauser	Ankara (Gazifişek)
1925	Tüfek	Fritz Werner(Mauser)	Kırıkkale
1925	Mühimmat	Nielsen-Winther	Kırıkkale
1926	Pirinç	Landes Krona	Kırıkkale
1926	Enerji Santrali	Nielsen-Winther AEG	Kırıkkale
1930	Kapsül	F.W.	Kayaş
1930	Çelik	GHH Demag	Kırıkkale
1939	Muharebe Teçhizatı Tamir Atölyesi		Kırıkkale

⁴⁷⁷ M. Erendil, *II. Dünya Harbi'nden Sonra Oluşan Silah Sistemlerinin Taktik ve Stratejiye Etkileri*, Gnkur. Yay., Ankara 1994, s. 4.

⁴⁷⁸ Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, a.g.e., s. 103. ; İ. Gürkan, *Tank ve Tankçılık 50 Yaşında*, Kara Kuvvetleri Yay., İstanbul 1967, s. 85. ; B. Özdemir, *Tek Tanktan Zırhlı Orduya*, Gnkur. Yay., Ankara 1964, s.26.

gerekli depolar inşa edildi. Dünyada durmadan gelişen silah ve malzeme tekniğini takip, tetkik ve muayene işlerine bakmak üzere “Fen ve Sanat Dairesi” kuruldu⁴⁷⁹.

Tesisler 1930’lu yıllarda gelişen teknolojilere uygun olarak değiştirildi. Bütün askeri fabrikalar geleceğe yönelik akılcı bir planlama ile kendi kendine yeterli olmayı sağlayacak şekilde geliştirildi⁴⁸⁰.

Devlet bünyesinde ve askeri organizasyon içerisinde yürütülen bu faaliyetlerin yanı sıra, bu dönemde çok küçük ve geçici de olsa özel teşebbüsün iştiraki gözlenmektedir. Bu konuda 1930’lu yıllarda İstanbul Haliç’te kurulan Nuri Killigil tesislerinde tabanca, 81mm’lik havan ve mühimmatı, çeşitli tahrip kalıpları, patlayıcı ve yanıcı maddelerin üretimleri gerçekleştirilmiş ,ancak II. Dünya Savaşı’ndan sonra, dış askeri yardımlarında etkisiyle yurt içinden tedarikin azalması sonucu bu fabrikalar üretimlerini sürdürmeyerek dağılmışlardır⁴⁸¹.

1932 yılında Türkiye’yi ziyaret eden Rus Harbiye Komiseri Mareşal Voroşilof 4 adet çift kuleli Makineli tüfek tankı ile altı tanket (Bir Kişilik) ve bir de amfibik Tank hediye etmiştir⁴⁸².

Bu araçlarla, Kartal-Maltepe Atış Okulu emrinde bir bölük teşkil edilmiş, eğitim ve tatbikatlarda kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra SSCB ile yapılan anlaşma gereğince Türkiye 64 adet (1933 Model) T-26 tankı ve 42 adette zırhlı otomobil satın almıştı. Bu araçlar 1934 yılında 2. Süvari Tümeni emrinde ve Süvari Subayları verilmek suretiyle ilk tank Taburu Lüleburgaz’da kurulmuştur⁴⁸³.

İlk zırhlı Tugay yine Lüleburgaz’da 1937 yılında teşekkül etmiştir⁴⁸⁴. 1939 yılında Tank Taburları birleştirilmiş, Fransızlardan 100 adet Renault, İngilizlerden ise 16 adet Vickers tankı alınarak Ağrı’da bir zırhlı Alay oluşturulmuştur. Savaş içinde İngilizlerden alınan Valentine, Amerikalılardan alınan Şerman ve Almanlardan alınan

⁴⁷⁹ Ayrıntılı için bkz; S. Tarhan, *Muhaberecilik Notları (1951–1952)*, Kara Harp Okulu Basım Evi, Ankara 1951.; Karaca, Ragıp, *Muhabere Notları*, Kara Harp Okulu Basım Evi, Ankara 1950.

⁴⁸⁰ S. Sunday, *a.g.m.*, s. 88.

⁴⁸¹ *A.g.m.*, ss. 88–89.

⁴⁸² B. Özdemir, *a.g.e.*, s. 26.

⁴⁸³ İ. Gürkan, *a. g. e.*, s. 85.

⁴⁸⁴ *A. g. e.*, s. 85.

Mark III ve Mark IV Tankları ile Davutpaşa'da 1. Zırhlı Tümen, Kartal-Maltepe'de 2. Zırhlı Tümen ve Gelibolu'da da 3. Zırhlı Tümenler kurulmuştur⁴⁸⁵.

1939'da II. Dünya Savaşı tehlikesi baş göstermesi üzerine, Kara Kuvvetlerinin ihtiyaçları seferi kuruluşa geçti. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın yaralarını sarmaya ve toparlanmaya çalışan Türkiye ve Silahlı Kuvvetleri, kendi vatan savunması dışında başka bir yerde yeniden savaşabilecek donanım, modern silah ve teçhizata sahip değildi. Bunun temin edilmesi ve geliştirilmesi gerekiyordu. Bu ara İngiliz ve Fransızlarla imzaladığı İttifak anlaşması çerçevesinde, Türkiye, ihtiyaçlarını müttefiklerden temin etme yoluna gitti. Bu amaçla; İngilizlerin envanterden çıkardıkları 200 adet Valentine ve 176 adet Stuart tankı aldı. 1940 yılı başında zırhlı tugay tank taburu yeni tanklarla tank alayı haline getirildi ve bu alaya zırhlı alay denildi. Bu alayda birbirinden farklı özellikleri olan İngiliz, Fransız ve Rus tankları olmak üzere üç tip tank vardı. 1943 yılında alman zırhlı araçlarla zırhlı birlikler biraz daha güçlendirildi ve bu durum 1947 yılına kadar değişmedi⁴⁸⁶.

1943 Yılında Amerikan ve İngiliz malzemesiyle biri İstanbul-Selimiye, diğeri Niğde'de olmak üzere iki zırhlı tugay daha teşkil etmiştir. Bu yılın başlarında Almanya'dan 75 adet Mark III ve IV tipi tank temin edilmiştir. Böylece o tarihlerde tank olarak Fransız ve Alman tankları ile İngiliz Valentine, Amerikan Stuart ve Sherman tankları; ayrıca zırhlı araç olarak İngiliz Bren kariyerleri, Daimler, Scout zırhlı otomobilleri ve Bishop kundağı motorlu toplar mevcut bulunuyordu⁴⁸⁷.

1944 yılında bir Zırhlı Tümen karargahı teşkil edilmek ve iki bağımsız Zırhlı Tugay bu tümene, bilhassa eğitim maksatları için başlanmak suretiyle, ilk Türk Zırhlı Tümeni kurulmuştur. Bu karargah 1948 yılında lağvedilmiş ve Türk Zırhlı birlikleri altı bağımsız Tugay halinde bırakılmıştır. Bunlar sırasıyla Kartal-Maltepe, Etimesgut, Davutpaşa, Aşkale, Kandilli ve Mamak' ta bulunuyorlardı⁴⁸⁸.

Türk ordusunda, 1905 yılından beri 9 sene devam eden 3 savaşta kullanılmış 114 cins top bulunmaktaydı. Bu nedenle bu silahların yenilenmesi, cins ve miktarının

⁴⁸⁵B. Özdemir, a.g.e. , s. 27.

⁴⁸⁶G. Cebecioğlu , a. g. m. , s. 331.

⁴⁸⁷İ. Gürkan, , a. g. e, s. 87.

⁴⁸⁸A. g. e., s. 87.

azaltılması önem arz etmiştir. Bunun için topçu sınıfı, koşulu ve motorlu toplarla yenilerek Bofors, Skoda, Kruup Rheinmetall gibi çeşitli çap ve modeldeki toplarla, Kara Kuvvetlerinin güçlü bir sınıfı haline geldi⁴⁸⁹. 1940'lar da topçunun güçlendirilmesi için Almanya'dan Rheinmetall topları satın alındı. Mihver devletlerinin Balkanları tehdit ettiği 1941'ler de 15 seferi kolorduya bağlı olan 41 piyade tümeni, 3 süvari tümeni, 3 bağımsız tugay ve bazı bağımsız alaylarla müstahkem mevkiiler Türkiye'nin savunmasında aktif gücü oluşturuyordu. Ordunun bu güce ulaştırılmasına kadar geçen çabalar arasında 8 Ocak 1940'da İngiltere ve Fransa ile yapılan ittifakın rolü ve önemi de vardır. Bundan diğer kuvvetlerle birlikte Türk Kara kuvvetleri de harp silah ve araçları yararlanmış, bu arada top, tank, tanksavar ve uçaksavar silahları alınmıştı⁴⁹⁰.

Lozan Anlaşması'nın imzalanmasından sonra, tekrar İstanbul'da öğretime başlayan Harp Okulu, 1 Ağustos 1931 tarihinde tabur kuruluşundan alay kuruluşuna, Nisan 1947 tarihinde ise tümen kuruluşuna çıkarılmıştır.

Türk ordusuna ilk modern uçaksavar silahlarının girişi 1931-32'lerdedir. İlk silahlar Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü törenlerinde Ankara'da yer aldığında, halkın beğeni ve hayranlığını çekmişlerdi. Bu yıllarda kurulmuş olan uçaksavar taburları İstanbul, Selimiye, Kütahya, Eskişehir ve Diyarbakır gibi merkezlerde görevlendirilmişti. Bu uçaksavar taburları her birinde dörder top bulunan üçer bataryadan kurulmuştu. Bunlardan başka taburların birer ağır makineli tüfek bölüğü de vardı. Uçaksavar bataryaları, 7.5/42.8'lik İngiliz Wickers Armstrong toplarıyla kurulmuştu. Bu toplar komuta aletlerinden aldıkları atış esaslarıyla hava, kara, zırhlı hedeflere ve deniz hedeflerine de atış yapabiliyordu⁴⁹¹.

Harp Okulu, 25 Eylül 1936 tarihinde Ankara'ya nakledilerek yeni yapılmış olan binasında eğitimine başlamıştır. İki yıl olan eğitim 1948 yılında üç yıl, 1963 yılında iki yıl, 1971 yılında üç yıl, 1974 yılında dört yıl olarak düzenlenmiştir⁴⁹².

II. Dünya Savaşı bilindiği gibi hava kuvvetlerinin önemli rol oynadığı askeri hareketle doludur. Uçakların gelişmesine paralel olarak II. Dünya Savaşı'nda uçaksavar

⁴⁸⁹G. Cebecioğlu, *a.g. m.*, s. 331.

⁴⁹⁰M. Erendil, *Topçuluk Tarihi*, Gnkur. Yay., Ankara 1988, s. 138.

⁴⁹¹*A. g. e.*, s. 141.

⁴⁹²Kara Harp Okulu Tarihçesi, Hava Harp Okulu Basımevi, Ankara 1973, s. 11-34.

topçusunun önemi de artmıştır. Bu savaş başlarında Türkiye'nin İngiltere ve Fransa gibi Batı devletleri ile yakınlaşması ve bağlanması Türkiye Cumhuriyeti ordusunun bu devletler tarafından güçlendirilmesi yollarını da açmıştı. Bunun sonucu 68 adet 94 mm.lik uçaksavar topuyla 40 mm.lik 162 adet uçaksavar topunun ışıldaklar ve dinlenme aletleriyle birlikte TSK'ne katılması gerçekleştirilmiştir. 9.4/52 cm.lik uçaksavar topları çekili ve çakılı tipleriyle kullanılmaya başlanırken; Fransa'dan alınan 2.5 cm.lik otomatik uçaksavar topları bunların yanında yer aldı. 1941–1942 yıllarında uçaksavar birliklerinde 40 mm.lik toplar ile dört namlulu 12.20 mm.lik taretler ve tek namlulu makineli tüfekler kullanılmaya başlandı. Bu yıllarda her uçaksavar alayının bir taburu 40 mm.lik top ve taretlerden kurulmuştu. Bundan başka kolordu ve tümenlerde 40 mm.lik ve 12.7 mm.lik silahlardan oluşan birer hafif uçaksavar taburu yer alıyordu⁴⁹³.

Radarın bulunuşu uçaksavar topçuluğunda büyük değişiklik hatta devrim yapmıştır. Elektrik dalgalarının hedefe sevk edilip çarptıktan sonra geri yansımaları esasına göre çalışan bu cihazlar, zamanla uçaksavar topçusunun en önemli tamamlayıcısı olmuştu. Uçaksavar topçuluğunda eğitim içeride ve dışarıda açılan kurslarla başlanmıştı. İlk uçaksavar kursu 1940 yılında İstanbul Metris'de topçu atış okulunda açılmış ve kursta İngilizler öğretmenlik yapmıştır. Bu kursta, İngiltere'den alınan 9.4/52'lik uçaksavar topları, komuta aleti, altimetre, ışıldak ve dinleme aletleri konu olmuştur⁴⁹⁴.

1941-1942'lerde 40 mm.lik taretler için kurslar 2–3 aylık dönemler halinde Ankara'da açılmaya başlamıştır. 1947'den sonra Tuzla'da Uçaksavar Okulu'nun açılmasıyla, uçaksavar eğitimi daha derli toplu yürütülmeye başlandı Burada Türk, İngiliz ve Amerikalı uzmanlar gözetiminde “temel” tekamül, oryantasyon ve özel atış ve silah kursları halinde yapılan eğitim ve öğretim, uçaksavar topçusunun verimini daha da arttırdı. Uçaksavar taburları, alayları ve tümeni bu silahların silahlı kuvvetlerdeki birliklerini oluşturuyordu⁴⁹⁵.

II. Dünya Savaşı Harp Okulu'nun faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Silahlı Kuvvetlerin subaya duyduğu acil ihtiyaçtan dolayı, I. Dünya Savaşı'nda olduğu

⁴⁹³ M. Erendil, *Topçuluk Tarihi*, Gnkur. Yay. , Ankara 1988, s. 142.

⁴⁹⁴ A. g. e. , s. 142.

⁴⁹⁵ A. g. e. , ss. 141–143.

gibi öğrenciler hızlandırılmış eğitime tabi tutulmuşlardır. Altı aylık yoğun bir eğitim devresinden sonra Harbiyeliler sınıf okullarına gönderilmiştir⁴⁹⁶.

(3) DENİZ KUVVETLERİ

1923 yılında donanma, onarıma muhtaç olan 11–30 yaşlarındaki gemilerden (1 eski muharebe gemisi, 1 muharebe kruvazörü, 2 kruvazör, 2 torpido kruvazörü, 5 muhrip, 8 torpido bot, 8 ganbot, 9 motor ganbot, 3 mayın gemisi, yat ve taşıt gemileri ile çeşitli yardımcı gemilerden) ibaret bulunmaktaydı. Bunlardan iki muhrip ile 3 torpido bot ve bir ganbot ön planda kadrodan çıkarılmış ve bunları sonradan bir eski muharebe gemisi ile 5 torpido bot ve 1 ganbot takip etmiştir. Bu yıldaki kara tesisleri de; İstanbul, İzmir, Amasra ve İzmit Deniz Komutanlıkları liman reislikleri, Seyrisefain İdaresi, Bahriye Mektebi, Gedikli Çırak okulları, Efradı Cedide Mektebi, Deniz fabrikaları, havuzlar, deniz hastanesi, deniz basımevi, deniz müzesi, dikimhane ve çeşitli ambarlarla depolardan ibaretti.1924 yılında Bahriye Bakanlığı kurulduğunda Bahriye Dairesi emrinde bulunan Deniz Yolları İdaresi ve Liman Reislikleri Ticaret Bakanlığı'na bağlandı. Bu arada Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde bir Deniz Kurmay Başkanlığı kuruldu. Bu tarihten itibaren Amasra Deniz Komutanlığı kuruldu. 24 Kasım 1925'te Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin ilk savaş gemisi siparişi yapıldı. Hollanda tezgâhlarına I. İnönü ve II. İnönü denizaltı gemileri ısmarlandı. I. İnönü ve II. İnönü denizaltı gemileri, Deniz Kuvvetlerine, 9 Haziran 1928 gün katılınca, bu iki gemi önce filotilla kuruluşuna sokuldu, daha sonra donanma kuruluşundan çıkarılıp ayrı bir birlik halinde Denizaltı Gemileri Kumandanlığı teşkil edildi⁴⁹⁷.

1 Ocak 1926'da iki denizaltı gemisinin alım kararına paralel olarak, Cumhuriyet döneminin ilk subay, astsubay, er Denizaltı Kursları Divanhane'de açıldı⁴⁹⁸.

Cumhuriyetin ilk yıllarında donanma ve denizin kara tesisleri, MSB'na bağlı olan Bahriye Dairesi Reisliği emrine verilmişti. 16 Ocak 1928 gün ve 1198 sayılı kanunla MSB'na bağlı olarak Genelkurmay Başkanlığı'nda bir "Deniz Müsteşarlığı" makamı teşkil edildi. Bu yeni teşkilatlanma ile Donanma Komutanlığı, idari ve lojistik bakımından Genelkurmay Başkanlığı'na bağlandı. Deniz Müsteşarlığı'na bağlı

⁴⁹⁶ A. g. e., s. 35-47.

⁴⁹⁷ Atatürk'ün Doğumunun 100. yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, a.g.e. , s. 179.

⁴⁹⁸ Sessiz ve Derinden, (Barışın Koruyucusu Geleceğin Güvencesi Denizatlılarımız), Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Seyir, Hidrografi Ve Oşinografi Dairesi Başkanlığı, Çubuklu/İstanbul 2007, s. 22.

komutanlık ve kuruluşlarda da bazı değişiklikler yapıldı. İstanbul'da bulunan Ana Üs Komutanlığı İzmit'e nakledildi ve burada Marmara Üssü Bahri Komutanlığı kuruldu⁴⁹⁹. Aynı yıl Denizaltı gemileri komutanlığı kuruldu, dalgıç ve benzeri sualtı üniteleri ile denizaltılar bu komutanlığa bağlandı.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 1921–1927 yılları arasında, yürürlükteki mevzuata göre normal eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren Mekteb-i Bahriye'nin, Genelkurmay Başkanlığı'nın 27 Mayıs 1928 tarihli emri ile “Bahriye Mektebi” adını alacağı, disiplin, eğitim ve öğretim işleri için doğrudan Genelkurmay Başkanlığı'na, idari ve mali işler için Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne bağlı olacağı bildirilmiştir. Böylece Bahriye Mektebi, Deniz Lisesi ve Deniz Harp Mektebi olarak iki kısma ayrılmış, lise Heybeliada'da kalırken, Harbiye kısmı Kasımpaşa'da halen Kuzey Deniz Saha Komutanlığı'nın bulunduğu binaya taşınmış, sonrada Heybeliada'ya nakledilmiştir⁵⁰⁰.

1929 yılında İtalyan tezgahlarına iki muhrip, iki denizaltı gemisi, üç hücumbotun ısmarlanması ve bunun ardından iki yeni muhribin satın alınması⁵⁰¹, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin modern bir donanma kurmak yolunda attığı ikinci adımdır.

1930 yılına kadar Yavuz muharebe kruvazörü onarılmadığı ve Turgut Reis zırhlısı da hizmette çok kısa süre bırakıldığı için, donanma deniz tarihimizin en küçük donanması halinde idi⁵⁰².

⁴⁹⁹ *Cumhuriyet Donanması (1923-2000)*, Seyir Hidrografi Ve Oşinografi Dairesi Başkanlığı, İstanbul 2000, s. 7.

⁵⁰⁰ M. Özel, *a.g.e.*, s. 153.

⁵⁰¹ *Sessiz ve Derinden, (Barışın Korumucusu Geleceğin Güvencesi Denizaltılarımız)*, a. g. e., s. 23.

⁵⁰² Donanmada;

3850 tonluk Hamidiye kruvazörü

3250 tonluk Mecidiye kruvazörü

750 tonluk Peyk ve Berk torpido kruvazörü

305 tonluk Taşoz, Basra ve Samsun muhripleri

420 tonluk İsa-Reis, Kemal- Reis ve Hızır-Reis gemileri

616 tonluk İntibah (Sonra Uyanık) mayın gemisi

365 tonluk Nusret mayın gemisi bulunuyordu.

Bakınız; A. Büyüktuğrul, “ İstiklal Savaşı'nda Türk Sularında Yabancı Devlet Donanma Harekatı (1918-1922), *Bellekten*, Sayı: 153 Yıl: Ocak 1975.

1930 yılında Haliç'teki tesis ve tezgahların Gölcük'e nakline başlandı. Böylece Gölcük Tersanesi'nin temeli atılmış oluyordu. Modern gemilerin Deniz Kuvvetlerine katılmasıyla donanma teşkilatı; Harp Filosu Komutanlığı, İhtiyat Filosu Komutanlığı ve Denizaltı Filosu Komutanlığı şeklinde yeniden düzenlendi. Kurmay subay yetiştirmek üzere, 02 Kasım 1930 tarihinde Deniz Harp Akademisi, Yıldız Sarayı'ndaki binasında eğitim/öğretim faaliyetine başladı. II. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar bazı Alman emekli deniz subayları, Deniz Harp Akademisi'nde öğretmen olarak görev aldı⁵⁰³.

1932 yılında donanma, İtalya'dan satın alınmış olan iki modern muhribe daha kavuştu. Bu suretle sayısı dörde yükselen muhripler (Adatepe, Kocatepe, Tınaztepe, Zafer) 4 denizaltı (I. İnönü, II. İnönü, Sakarya, Dumlupınar) ile birlikte donanma daha da güçlenmiştir. 8 Mayıs 1933 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Gölcük'te bir harp tersanesi ve limanı yapılmasını onayladı.

1933 yılında yeni ana üssün Gölcük'te teşkil edilmesine TBMM tarafından karar verildi ve inşaaata başlandı.

29 Mayıs 1934 yılında Gölcük akaryakıt gemisi, Gölcük tersanesinde kızağa konarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde gemi yapma yolunda ilk adım atılmıştır. Ayrıca, Almanya'dan satın alınan Ülkü taşıt gemisi, kömür gemisi olarak kullanılmaya başlandı. Bu yıllarda ihtiyat filosu ve yardımcı gemiler henüz kömür yakmaktaydılar. Deniz Kuvvetlerinin ayakta durması her şeyden önce yeterli bir ikmal desteği ile mümkün olduğuna göre bir akaryakıt gemisi kızağa konması ve bir kömür gemisinin satın alınmasıyla bu alanda ilk adım atılmış oluyordu.

1934 yılında donanmanın kuruluşu, Harp filosu, ihtiyat filo, muhrip ve avcı botları filotillası, denizaltı ve mayın arama filotillalarından ibaretti. Bu kuruluşu 2 Ağustos'ta İspanya'dan satın alınan Alman yapısı Gür denizaltısı katıldı. Seyrisefain İdaresi'nden alınan Marmara Yolcu Gemisi de, denizaltı ana gemisi olarak kullanılmaya başlandı. İnşası ilerlemekte olan Gölcük Tersanesi'nde Gölcük Akaryakıt Gemisi denize indirildi.

⁵⁰³ M. Özel, *a.g.e.*, s. 153.

27 Temmuz 1936 yılında Almanya'dan satın alınan Erkin Gemisi, denizaltı ana gemisi olarak donanmaya katıldı. Bu suretle denizaltıcılarımız harekAt ve eğitim dışında nispeten normal bir yaşantıyı sağlayacak olan koşullara kavuştular. 1936 yılı Montrö Sözleşmesi'nin imzalanması ile Boğazlar üzerinde Türk egemenliği tamamen kabul edildi. Bu sözleşmeyi takip eden günlerde İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında birer Müstahkem Mevkii Komutanlığı ve bunlara bağlı deniz komutanlıkları kuruldu.

1937'de Cumhuriyet donanmasının kuvvetlendirilmesi yolunda bir adım daha atılarak, Alman Krupp firmasına 4 denizaltı gemisi ısmarlandı. Bunlardan ikisi Taşkızak tezgahlarında diğer ikisi de Almanya'da Kiel-Germania tezgahlarında yapılacaktı. Almanya'dakiler 10 Şubat 1937'te Taşkızak'dakiler ise 14 Ağustos ve 9 Eylül'de tezgaha konuldular⁵⁰⁴.

1938 yılında yapılmış olan Atak Mayın Gemisi Mart'ta, Almanya'da yapılan Saldıray ve Batıray denizaltıları sırasıyla 23 Temmuz ve 28 Eylül'de denize indirildi. Batıray II. Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle yurda gelemedi. Alman deniz kuvvetlerine mal edilen bu gemi, Almanya'nın teslim olduğu Mayıs 1945'te kendi kendini batıracaktır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında donanmamızı teşkil eden yirmiye yakın geminin tonajları tutarı 45.265 ton civarındaydı. Fakat bu tonaja dahil gemilerin birçoğu yaşlı ve eski tip gemilerdi. Hükümetler, 1928–1939 yılları arasında Türk deniz kuvvetine muhtelif ülkelerden 6 denizaltı gemisi, 4 muhrip, 2 mayın tarama gemisi, 3 hücumbot olmak üzere bu süre içinde 9.775 ton tutarında 15 gemi ile Yavuz gemisinin havuz onarımında kullanılmak üzere 25.000 ton tutarında bir yüzer havuz temin etmişlerdir. Bu süre içerisinde Yavuz gemisi de bir Fransız firması tarafından onarılmıştır⁵⁰⁵.

5 Haziran 1939'da Almanya'da yapılan Saldıray denizaltı gemisi donanmaya katıldı. 19 Mayıs'ta Atılay denizaltısı ve 28 Ağustos'ta da Yıldırıy denizaltıları

⁵⁰⁴ N. Uğurlu ve Diğerleri, *İkinci Dünya Savaşında Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939–1944)*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003, s. 203.

⁵⁰⁵N. Olgaç, *Türk Deniz Tarihi Özeti*, Deniz Yay. , İstanbul 1952, s. 93.

Taşkızak tersanesinden denize indirildi. Aynı yıl İngiltere'ye Reis Sınıfı olarak isimlendirdiğimiz 4 denizaltı siparişi verilmiştir⁵⁰⁶.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Deniz Kuvvetlerinde seferi duruma geçildi. Savaş'ın dışında kalmak azminde olan Türkiye'nin donanmasında eğitim faaliyetleri Marmara'ya kaydırıldı ve bu arada Erdek Deniz Komutanlığı tesis edildi. Savaşın getireceği tehlikeden uzak tutmak için, Deniz Harp Okulu ve Lisesi 23 Mayıs 1941 tarihinde Mersin'e nakledildi. 9 Eylül 1946 tarihinde tekrar Heybeliada'ya getirildi.

II. Dünya Savaşı sırasında önemli bir gelişme de İngiliz yardımlarından istifade ile boğaz ve üslerimizde denizaltı ihbar ve savunma tesislerinin kurulmasıdır. Bu arada alınan diğer yardımlarla silah, muhabere ve atış kontrol sistemlerimizin modernleştirilmesi yapıldı. Savaş nedeniyle büyük önem kazanan İskenderun'da bir deniz komutanlığı kuruldu⁵⁰⁷.

1942 yılında, gemi yapımı alanında, Gölcük ve Taşkızak tersanelerinde küçük hücumbotlarının yapılmasına başlandı. Miadını doldurmuş olan uçak motorları, bunların makine aksamını teşkil etmekteydi. İngiltere'de inşa edilen Oruçreis denizaltısı 9 Mayıs 1942'de, Muratreis denizaltısı 25 Mayıs 1942'de İskenderun'da yapılan törenle Donanma'ya katılmıştır⁵⁰⁸.

1943 yılında İngiltere'den alınan 8 liman savunma botu ile 8 avcı botu Deniz Kuvvetlerimize katıldı. 1939–1946 yıllarında Donanmaya 6 denizaltı gemisi, 4 muhrip, 27 mayın arama gemisi, 2 mayın gemisi, 3 ağ gemisi, 8 araba vapuru, 5 küçük hücumbot, 8 avcı botu, 8 liman savunma botu, 8 mayın çıkarma botu, 7 yardımcı gemi katılmış oldu.

⁵⁰⁶ *Sessiz ve Derinden, (Barışın Koruyucusu Geleceğin Güvencesi Denizathlarımız), a. g. e., s. 23.*

⁵⁰⁷ C. Taşkiran ve diğerleri, Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Gnkur. Yay. , Ankara 1998, ss. 128–129.

⁵⁰⁸ *Sessiz ve Derinden, (Barışın Koruyucusu Geleceğin Güvencesi Denizathlarımız), a. g. e., s. 24.*

1948 yılında başlayan, Amerikan yardımları gelinceye kadar Türk Donanması yukarıda belirtildiği şekilde bir yapı arz etmekteydi⁵⁰⁹.

(4) HAVA KUVVETLERİ

Türk Havacıları, Kurtuluş Savaşı'nın buhranlı anlarını yaşarken ve bir ölüm kalım mücadelesini büyük yokluklar içerisinde sürdürürken, Avrupa'da havacılık mesleği gelişen tekniğin yenilikleriyle hızla ilerlemeye başlamıştı⁵¹⁰. Kurtuluş Savaşı sırasında Fransızlarla yapılan Ankara Anlaşması (20 Ekim 1921) sonucunda, Adana'da Fransızlardan teslim alınarak Konya'ya getirilen, 10 adet Breze tipinde iki kişilik keşif uçaklarından uçuşa hazırlanan 4 uçakla, I. Tayyare bölüğü teşkil edildi ve 21 Mayıs 1922'de uçarak Akşehir'e gönderildi. Ayrıca İtalyanlardan satın alınan 20 Spat XIII av uçağının silahlarının monte edilmesine ve Almanlardan satın alınarak gemilerle Rusya'dan Samsun'a getirilmiş olan uçakların hazırlanmasına başlandı. Türk havacılığının, yeniliklerden yararlanabilmesi için Macaristan'dan hava uzmanları getirildi. Fakat ne yazık ki büyük ümitlerle getirilen bu hava uzman pilotları uçuş okulumuzda mevcut ve hemen hepsi de savaştan arta kalan eski emektar uçaklarla uçmak istememişlerdir. Bunun üzerine zaman kaybetmeden Avrupa'nın o zaman için hava teknolojisi yönünden en gelişmiş ülkesi Fransa'dan bazı uzman hava personeli ile yeni Fransız okul uçakları getirildi. İzmir Halkapınar'daki tamirhane 1922'de çalışmaya başlamıştı. Sonra deniz havacılığına son verilip Güzelyalı'daki deniz uçaklarının hangarları boşalınca oraya taşındı⁵¹¹.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra çağdaş havacılığa uyum sağlayacak güçlü bir hava kuvvetinin kurulması için çalışmalara başlandı⁵¹². Türk Hava Kuvvetlerini geliştirmek ve güçlendirmek için girişilen teşebbüslerin ilki, Avrupa ülkelerindeki gelişmeleri inceleyip bünyemize uygulanmasını sağlamak için dışarıya bir kurul göndermek oldu. Bu kurul, Hava Müfettişi Umumisi Albay Muzaffer (Ergüder) Başkanlığı'nda, Fransa da uçuculuk eğitim ve öğrenimini yapmış olan Binbaşı Fesa (Evren), Deniz pilotlarından Yüzbaşı Cemal, Makine Yüzbaşısı Murat ile sivil

⁵⁰⁹ *Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri*, Milli Savunma Bakanlığı Yay. , Ankara 1973, s. 99.

⁵¹⁰ P. Kilimci, *Atatürk Döneminde (1923–1938) Türk Askeri Havacılığı*, Hv. Harp Okulu Basımevi, İstanbul 2004, ss. 122–124.

⁵¹¹ *Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri*, a.g.e. , s. 69.

⁵¹² İ. Sarp, *Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları*, Hv. Bas. ve Neş. Md., Ankara 1986, s. 141-143.

pilotlarımızdan Vecihi (Hürkuş) ve Halim (Canko)'den teşekkül etmişti. Görevleri İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere'deki uçak sanayini incelemek yeni tip uçaklarla uçmak ve bizim için uygun olan uçaklardan satın almaktı. Adı geçen Hava Kurulu, havacılığımızın geleceği ve gelişimi bakımından incelemelerini tamamlayarak 1924 yılı Mayıs ayının başında yurda döndü⁵¹³.

1923 yılında 3 hava bölüğü, 1 deniz hava bölüğü ve bir hava okulundan oluşan Hava Kuvvetleri Müfettişliği'nin gücü, 1926 yılına kadar geçen dönem içinde gittikçe arttırılarak; hava bölüklerinin sayısı on'a, deniz hava bölüklerinin sayısı da üç'e çıkarıldı.⁵¹⁴.

Bir yandan Gaziemir'de yeniden açılan Hava Okulunda pilot yetiştirilirken, bir yandan da Fransa'ya uçuş öğrencileri gönderildi. 1924 yılında Fransa'dan 15 Gaudron, 27 Okul uçağı getirildi. Türk Hava Kuvvetlerinde bulunan, Brezuet XI, Spat XIII, Dehavilland, Albatros, Rohrbach uçaklarına, 1924'te alınan Junkers-A20, Gaudreon-59 uçakları da eklenerek bölükler çoğaltıldı. 1924 yılında uçuş eğitimi için diğer ülkelere personel gönderilmesine başlanmış, 1925 yılında Eskişehir'de Hava Okulu yeniden kurulmuş ve aynı yılın Ekim ayında Hava Okulu ilk mezunlarını vermiştir. 16 Şubat 1925 tarihinde Türk Tayyare Cemiyeti kurulmuştur. 1925 yılında İzmir'deki iki uçak bölüğü Eskişehir'e taşındı. Yeni alınan Junkers-A20 ve Bruzet XIX uçaklarıyla 6. Bölük kurulmuştu. Gaudreon 27 ve Gaudreon 59 uçaklarıyla da 7. Bölük kurulunca bu bölüklerle "Eskişehir Tayyare İstasyonu" oluşturuldu. Ayrıca Eskişehir'de Hava Okulu kuruldu.⁵¹⁵.

Havacılığımızın makinist gereksinimini karşılamak üzere 23 Nisan 1926'da Tayyare Cemiyeti'nin yardımıyla, Yeşilköy'de Hava Makinist Okulu kuruldu. Yine cemiyet bu yıl uçak mühendisi yetiştirmek üzere Fransa'ya öğrenciler gönderdi.

Yukarıdaki gelişmelere paralel olarak Türk Havacılık Sanayi faaliyetleri, 1925 yılında Türk Hükümeti ile Junkers şirketi arasında yapılan bir anlaşma sonucunda, Kayseri Uçak Fabrikası⁵¹⁶ Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TAMTAŞ)'ın 6

⁵¹³ *Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, a.g.e. , ss. 68–71.*

⁵¹⁴ O. Yalçın, *a. g. e.*, s. 64.

⁵¹⁵ *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, , a. g. e.*, s. 247.

⁵¹⁶ *A. g. e.*, s. 222.

Ekim 1926'da kuruluşuyla başlamıştır⁵¹⁷. 1925 yılında İzmir Halkapınar Uçak Tamirhanesi'nde, getirilen birimlerle kurulan Eskişehir Hava Tamirhanesi, TAMTAŞ'ın bir birimi olarak uçak geliştirmek amacıyla bazı denemeler yapmış, ancak başarılı olamamıştır. TAMTAŞ'ın Kayseri'de kurduğu tesisler ise 1928 yılında üretime başlamış, çeşitli ülkelerle yapılan patent anlaşmaları eşliğinde fabrikada, 10 yılda 5 ayrı tipte olmak üzere toplam 134 uçak üretilmiştir. Bu durum Türk uçak sanayisinin o dönemde kaydettiği gelişimin somut bir kanıtıdır. O günkü makine ve teçhizatıyla birinci sınıf bir uçak fabrikası olan TAMTAŞ Kayseri tesislerinin elde ettiği başarıya karşın, işlevsiz kalmasında yönetsel ve siyasal olmak üzere bir dizi iç ve dış etkenin sonucu, 1939 yılında lisans anlaşmazlığı sebebi ile ortaklığın fes edilmesini müteakip, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na ait uçaklarını bakımına yönelik olarak üretimi durdurmuştur.

1927 yılında bütün havacılık kursları Eskişehir'de toplanıp birleştirildi. 1928'de Astsubay pilot olmak üzere uçucu Astsubay sınıfı kuruldu. Pilot yetiştirmek için kurslar halinde sürdürülen uçuculuk öğretim ve eğitim faaliyeti, 1929 yılında kurs mahiyetinden çıkarılarak iki sınıflı bir uçuş okulu haline getirildi. Eskişehir'deki bu okulun birinci sınıfında nazari dersler ve gözlem uçuşları, ikinci sınıfında ise tatbiki pilotaj eğitimi yapılmaya başlandı. Diğer taraftan Fransa ve İngiltere'ye havacılık, eğitim, öğrenim ve ihtisası için elemanlar gönderilmesine devam edilmekteydi.

1928 yılında Hava Kuvvetleri Müfettişliği lağvedilerek MSB bünyesinde Hava Müsteşarlığı kurulmuş, grup ve hava istasyon komutanlıkları kaldırılarak uçak taburundan oluşturulmuştur. Aynı yıl havacılığın pilot dışındaki diğer ihtisas branşları ile ilgili elemanları, ihtiyaç duyuldukça kurulan okullarda yetiştirilmeye başlanmıştır.

1930 yılında eğitim için Fransa ve İngiltere'ye gönderilen personele ilave olarak İtalya ve ABD'ye de eğitim için personel gönderilmiştir.

1 Temmuz 1932 tarihinde yürürlüğe giren bir kanunla havacı personel ayrı bir muharip sınıf olarak kabul edilmiştir. Bu tarihe kadar başlangıçtan itibaren olduğu gibi Kara ve Deniz kuvvetlerinden seçilerek yetiştirildikten sonra Hava Kuvvetlerinde

⁵¹⁷ H. Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler II*, Kültür Ofset Ltd. Şti, Ankara, 1997, s. 352.

görevlendirilen personel, Hava kuvvetlerinde görev almadan önceki sınıftan sayılmaktaydı⁵¹⁸.

Taburlar 1932 yılında alaya dönüştürüldü (Diyarbakır'daki 2. Alay 1933'te kuruldu). İzmir-Güzelyalı'da bir Deniz Tayyare Taburu ve Yeşilköy'de bir Tayyare irtibat bölüğü vardı⁵¹⁹.

Kayseri ve Eskişehir uçak fabrikaları girişimlerinden sonra, 1930'lu yılların sonlarında özel sektörün de, bu alana Nuri Demirağ isimli bir müteahhitle girdiği görülmektedir. Demirağ, Fransa'da öğrenim görmüş ve önceden Eskişehir uçak fabrikasında bir prototip geliştirmiş olan uçak mühendisi Selahattin Alan'ın ortaklığında, Almanya'dan getirttiği Alman uzmanların yardımı ile faaliyete başlamış, 1936 Eylül'ünde temeli atılan Beşiktaş-Hayrettin İskelesi'ndeki "Etüt Atölyesi," 1937 Şubat'ında hizmete girmiştir. Arkasından Divriği'de "Gök Okulu" inşa edilmiş; Beşiktaş'taki atölye genişleyerek bir fabrika halini almıştır⁵²⁰. Bu fabrikada çok sayıda planörle birlikte, 24 adet NU-37 kodlu uçak üretilmiştir. Ancak o dönemlerde yurt içi talebin yeterli düzeyde bulunmayışı ve fabrikanın henüz uluslararası pazarlarda bir isim yapmamış olması sebebiyle ihracat olanaklarının kısıtlı oluşu fabrikanın bir süre sonra finansman sıkıntısı içerisine girmesine ve 1943 yılında kapatılmasına neden olmuştur⁵²¹.

Bu devrede sivil havacılığı da organize eden ve Milli Hava Endüstrisi'nin başlangıç ünitelerini bir bir kuran Türk Hava Kuvvetleri özellikle 1936-1937 yılları arasında Balkanların havacılıkta en güçlü kuvveti haline gelmişti.

1937 yılında Trakya'da yapılan manevralara, ilk kadın pilotumuzun da yer aldığı uçak filoları da katıldı. Trakya'da, 1938 yılında Ege'de yapılan manevralarda hava filoları üstün başarı göstererek, güçlü bir hava kuvvetlerinin oluştuğunu ortaya koydu.

1937 yılında Hava Harp Akademisi açıldı. 22 Mayıs 1939 tarihinde hava tugayları kuruldu. 22 Mayıs 1939 tarihli Genelkurmay emriyle bağımsız bulunan tabur ve alaylar birleştirilerek tugay kuruluşuna geçildi. 1940 yılında envanterindeki uçak

⁵¹⁸ S. Sunday, *a.g.m.*, s. 88.

⁵¹⁹ O. Yalçın, *a. g. e.*, s. 244.

⁵²⁰ İ. Tayhani, Atatürk'ün Bağımsızlık Politikası ve Uçak Sanayi (1923-1950), Türk Hava Kurumu Yayınları No:1, Ankara 2001, ss. 228-230.

⁵²¹ S. Sunday, *a.g.m.*, ss. 88-89.

sayısı yaklaşık 500 civarına ulaşan Hava Kuvvetleri, Balkanlarda en güçlü hava kuvveti haline gelmiştir. 16 Ağustos 1943 tarihinde Hava Tugayları Tümen seviyesine çıkarılarak Hava Tümeni ismini almıştır⁵²².

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla dışardan uçak ve malzeme alımının zorlaşması üzere eldeki uçakların çalışır halde bulundurulması ve toprak alanların beton pistlere çevrilmesi en önemli sorundu. 1939'dan itibaren Eskişehir'den başlanarak pistlerin betonlaşmasına çalışıldı. Bu dönemde yapılan değişikliklere, satın alınan yeni uçaklara ve geliştirilen teşkilat ve eğitime ilave olarak, yüksek sevk ve idare elemanı yetiştirmek amacıyla İngiltere'den hava uzmanları getirtildi. Hava teknolojisi ilerledikçe bu teknik gelişmeyi takip ve Milli Hava Sanayi'ni daha da yükseltmek için mevcutları pek sınırlı olan uçak ve makine mühendislerini çoğaltmak üzere Almanya, Fransa ve Amerika'ya yeniden öğrenci ve subaylar gönderildi. Bu teknik gelişmelere paralel olarak hemen her yıl zamanın en modern uçakları satın alındı. Böylelikle Türk Hava Kuvvetleri'nin vurucu gücü arttırıldı⁵²³.

1928 yılında itibaren lojistik destek yönünden MSB bünyesindeki Hava Müsteşarlığı'na, hareket ve eğitim yönünden Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren hava birliklerinin 1944 yılında tek bir komuta altında toplanmasına karar verilmiş ve bu amaçla 31 Ocak 1944 tarihinde Hava Kuvvetleri Komutanlığı kurulmuştur. Böylece Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na ilave olarak Türk Hava Kuvvetleri de TSK bünyesinde ayrı bir komutanlık hüviyetine kavuşmuştur. 4 Şubat 1944 tarihinde Kolordu seviyesinde fiilen faaliyete geçirilen Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın teşkilatlanmasında sadece muharip hava birlikleri Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlanmış, Lojistik destek birlikleri MSB'na, eğitim kuruluşları da Genelkurmay Başkanlığı'nın kuruluşuna bırakılmıştır. Bu dönem içinde Amerikan Hükümeti Hava Kuvvetleri için malzeme ve eğitim desteği vermiştir⁵²⁴.

1939'da, havacılıktaki teknik gelişmeleri izleyebilmek ve yurdumuzda bir hava sanayi kurulmasından gerekli teknik personel eksikliğini karşılayabilmek için Avrupa

⁵²² A. g. e., s. 67.

⁵²³ İ. Tayhani, a. g. e., ss. 230, 231.

⁵²⁴ BCA, Dosya: 6362, Fon Kodu: 30..10.0.0, (24. 06. 1944).

ve Amerika'ya mühendislik eğitimine öğrenci gönderilirken İngiltere ve Fransa'dan havacılık uzmanları getirildi. Türk Hava Kuvvetlerinin vurucu silah gücü çeşitli tip ve cinsten 298 savaş ve 189 eğitim uçağından, yani toplam olarak 487 uçaktan ibaretti.

1941 yılından itibaren pilot eğitimi için İngiltere ve Kanada'ya havacı subaylar gönderilmeye başlandı. 1941 ve 1942 Harp Okulu mezunları İngiltere'ye uçuş eğitimine gitti. 1943'lülerle, hava sınıfı dışındaki sınıflardan da seçilerek toplamı 200'e çıkarılan pilot adaylarından sicil numaralan çift olanlar Amerika'ya, tek olanlar İngiltere'ye gönderildi. Pilot adayları gittikleri yerde başarılı olamazsa dönüşlerinde kara birliklerine verilerek karacı subay olmaktadır.

Türk Hava Kurumu'nun 1941 yılında Ankara'da kurduğu uçak fabrikası havacılık sanayindeki ilk büyük girişim olarak kabul edilebilir. Bu fabrikada çeşitli tipte uçak ve planörler üretilmiştir. İlk uçak motoru fabrikası 1945 yılında Ankara'da kurulmuş ve 1948 yılında üretime geçmiştir. Ayrıca II. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'den satın alınan uçakların bakım ve onarımları için 1942-1943 yıllarında Malatya'da uçak onarım atölyeleri kurulmuştur.

16 Ağustos 1943 tarihli Genelkurmay emriyle mevcut iki hava tugayı tümen haline getirildi. Eskişehir'de kurulan 1. Tümen'den sonra İzmir'de de 2. Tümen (sonra Balıkesir'e taşındı.) kuruldu⁵²⁵.

II. Dünya Savaşı'nın son safhasında İngiltere'den satın alınan Mosquito MK-VI uçakların ve daha sonra Amerika'dan alınan C-47 nakliye uçaklarıyla Hava Kuvvetlerinin muharebe gücü bir hayli artmış bulunuyordu. C-47 uçaklarının gelmesiyle Hava Kuvvetleri irtibat ve nakliye grubu, Etimesgut'ta XI. Nakliye Alayını teşkil etti.

b. AMERİKAN YARDIMI SONRASI TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN DURUMU

Özellikle teknolojik olarak Batı karşısında yenilgiye uğradığının bilincine varan Türk yöneticileri Batıya üstünlük kurma veya denk hale gelmenin temel yolunu ordunun modernleşmesinde görmüşlerdir. Bunun için başvurulan yöntemlerden birisi de

⁵²⁵ Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, *a.g.e.*, s. 262.

yurtdışından uzmanlar getirmek olmuştur. Ancak 1950'ye değin yaklaşık 100 yıl süren bu politikada dikkat edilen husus, ordunun değişik unsurlarının değişik ülke uzmanları tarafından eğitilmesi olmuştur. Deniz kuvvetleri İngiliz, kara kuvvetleri Prusyalı (Alman), jandarma ise Fransızlar tarafından eğitilmiştir. Böyle bir uygulamanın temelinde, ordunun bir tek ülkeye bağımlı hale gelmesinin engellenmesi kaygısı yatmıştır. Bu politika ile denge sistemi kurulmak istenmiş, ülkeler seçilirken, bunların alanlarında en ileri ülkeler olmaları da gözönünde tutulmuştur. Ancak bu kez kurulan ilişkinin niteliğinde kökten bir değişiklik olmuştur. Hem bir ittifak içine girilmiştir, hem bu ittifakın lideri konumunda olan ABD, en yüksek askeri seviyeyi temsil etmektedir. Bu durum Türkiye'yi bir anlamda 100 yıl süren denge politikasını terke zorlarken, kaçınılmaz olarak tepki de doğurmuştur. Ancak şu nokta da gözden kaçırılmamalıdır ki, 1945 sonrası SSCB ile savaş tehdidi altında yaşayan Türk yönetimi, NATO'ya girince büyük bir rahatlama duygusuna kapılmış, hatta rehavete gömülmüştür. Amerikan güvenlik şemsiyesi altına girmenin karşılığı olarak büyük ölçüde tavizler verilmiştir⁵²⁶.

Amerikan Yardımı, Türkiye'ye Savunmasını güçlendirmek ve aynı zamanda ekonomisini takviye etmek fırsatını yaratmıştır. Yardım sayesinde Türk silahlı kuvvetlerinin, ateş kudreti ve atış malzemesi çoğalmıştır.

Uygulanmakta olan eğitim programları sayesinde, kaynakçı, makinist, uçak makinisti, elektrikçi ustası gibi bir çok sayıda teknik eleman yetişmiş, bu teknik elemanlarında ülkenin ekonomik yapısına katkıda bulunmuştur⁵²⁷.

Harp Akademisine ve muhtelif askeri okullara yeter sayıda öğretmen temin edilerek Amerikan Ordu Grubu mevcudunu arttırılmıştır. Sekiz askeri okulda Topçuluk, Motorlu Nakliye, Zırhlı Birlikler, Ordu Donatım, Piyadecilik, Muhabere, Hava Savunması ile ilgili sefer zamanı ikmal işleri ve tıbbi yardım kursları açılmıştır. Amerikan Ordusuna bağlı okullarda kurs gören Türk subayları, Amerikan Yardım malzemelerinin kullanılması ve bakımı işlerinde öğretmen olarak tayin edilmişlerdir.

⁵²⁶ Ü. Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Kitapları, İstanbul 1997, s. 38.

⁵²⁷ Amerikan Dışişleri Bakanlığı Tarafından Hazırlanan "Türkiye ve Yunanistan'a Yapılan Amerikan Askeri Yardımı Hakkında Kongreye Sunulan Rapor", Çeviren Atğm. Aydın Sinanoğlu, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1949, s. 12.

Amerikan Deniz Yardımı Programı gereğince Türkiye'ye çeşitli tonajlarda deniz üstü, mayın tarayıcı ve denizaltılar teslim edilerek deniz kuvvetlerinin gücü arttırılmıştır. Denizaltı ve Deniz üstü gemilerinin mürettebatı Amerika'da eğitim görmüştür. Birleşik Amerika Hava Kuvvetleri Grubunun kontrolü altındaki kurslara Türk Hava Kuvvetlerinin 3000'den fazla mensubu iştirak etmiş ve ABD tarafından verilen uçak ve havacılık malzemelerinin kullanım şeklini öğrenmiştir⁵²⁸.

Askeri Yardımlar sonrası ordunun kuruluşu da değiştirilmiş, kuruluşlar Amerikalılara benzetirken, personel ve malzeme kadrolarını da aynen alınmıştır. Kuruluş ve kadroları değişince; eğitim ve ikmal usulleri, taktik kurallarını da değiştirilmiştir. Amerikan ordusunun ikmal ve eğitim ile ilgili bütün kitaplarını (talimatnameler) tercüme ettirerek aynen uygulamaya başlanmış, hatta o kadar ki Amerikan idare talimatnamesinde "Papaz" yazılan yere "Alay İmamı" koyacak kadar tercümeyle sadık kalınmıştır. Kıyafetten, kara kazana kadar her şey değişti, bütün askeri okullarımız Amerikan askeri okullarına benzetildi. Harp Akademilerinde bile eğitim, stratejik ve taktik konsept değiştirilerek Amerikanlaştı. Türk Silahlı Kuvvetlerinin NATO emrine verilmesi, müşterek kumandanlıklar, ikili anlaşmalar sebebiyle silahlı kuvvetlerimizin "Harekat Kontrolü" daha geniş ölçüde yabancı devletlere bırakıldı. Türk yetkililere sormadan, izin almadan başka hareket alanlarında hizmet görecek yabancı kuvvetler, Türkiye toprakları üzerindeki hava meydanlarını kullandılar (1958 Lübnan Harekatı)⁵²⁹. Amerikan Silahlı Kuvvetleri'ni her yönü ile kopya edildi. Türkiye'nin iktisadi gücünün, geleneklerinin ve ihtiyaçlarının dışında birçok usuller benimsendi, yeni teşkilleri kurdu. Çok pahalı sayılacak bir ikmal ve idare sistemi uygulamaya başlandı. Bu arada ordu bünyesinde Amerikalılara uymayan usuller ve sınıfları kaldırıldı. Örneğin; Doğu ve Güney Doğu Anadolu'nun arazi, alt yapı, teknik koşulları için ideal olan süvari sınıfı lağvedildi ve bu sınıfın görevlerini zırhlı birliklerin yapması gerektiği fikri kabul edildi.⁵³⁰.

Türkiye, savaş dışında kalmasına rağmen, her şeye muhtaç durumdaydı ve savaşın bütün ağırlığını sosyal ve ekonomik tahribatını her alanda hissediyordu. Bu ihtiyaç ve bir an evvel güçlü bir orduya sahip olmak arzusu Türkiye'yi, Amerika ne

⁵²⁸ Amerikan Dışişleri Bakanlığı Tarafından Hazırlanan "Türkiye ve Yunanistan'a Yapılan Amerikan Askeri Yardımı Hakkında Kongreye Sunulan Rapor, *a. g. e.*, ss. 12-17.

⁵²⁹ S. Orkunt, *a. g. e.*, s. 178.

⁵³⁰ O. Erkanlı, *a. g. e.*, ss. 392-395.

verirse (Bilgi, malzeme, silah ve hatta postal ve çorap) onu almaya zorladı. Türkiye mutlak bir samimiyetle kuvvetlerinin kontrolünü eğitim, organizasyon ve lojistik destek bakımından Amerikalıların eline bıraktı. Fakat Amerika cömert olduğu nispette hesaplı ve geleceğe ait planlı bir çalışma içinde olduğundan; malzeme, silah ve bilgi ile beraber kendi askeri usullerini de Türkiye'ye getirdi. Türkiye'nin bütün ikmal kaynaklarını elinde tuttu. ABD, Tek satıcı, tek verici durumuna geldi⁵³¹.

1947 yılından itibaren ABD'den sağlanan askeri yardımlar öncelikle, Türkiye'nin cumhuriyet döneminden itibaren kurduğu ve işletmeye çalıştığı ve 1950 yılından sonrada MKEK bünyesinde topladığı yerli savunma tesislerini, işlevsiz ve amaçsız hale dönüştürmüş ve daha sonrada bu tesisler önemini kaybederek teker teker kapanmıştır.

(1) GENELKURMAY BAŞKANLIĞI

II. Dünya Savaşı sonunda “Topyekün Savaş ” kavramının ortaya çıkması ve yurttan bu konu ile ilgili bir organın bulunmaması, bu görevin de yurt savunmasından birinci derecede sorumlu Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından yerine getirilmesini gerekli kıldı. 13 Haziran 1944 tarihinde, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye riyaseti, Başbakan'a bağlandı.

1948 yılından itibaren, Amerikan eğitim usulü kabul edilmiş ve öğretim metotlarında büyük değişiklikler yapılmaya başlanmıştır⁵³². II. Dünya Savaşı'ndan elde edilen denemelere göre, ihtisaslaşmaya geniş ölçüde yer verilmiş, Kuvvet Harp Akademileri birinci sınıfında bulunanlardan başlanarak Harekat Kurmay ve İkmal Kurmay yetiştirilmeye başlanmışsa da, iki yıllık denemeden sonra bu çeşit öğretimden vazgeçilmiştir.

1949 yılında ise, Genelkurmay Başkanlığı, 30 Mayıs 1949 gün ve 5398 sayılı kanunla, doğrudan doğruya Milli Savunma Bakanlığı'na bağlandı. Bu kanun hükümlerine göre TSK'nin, barışta ve savaşta hazırlık ve yönetiminden MSB sorumlu

⁵³¹ O. Erkanlı, *a. g. e.*, s. 391.

⁵³² S. Yirmibeşoğlu, *a. g. e.*, s. 66.

tutulmaktaydı. Konu ile ilgili olarak Emekli Orgeneral Sabri Yirmibeşoğlu'nun anılarında yaptığı tespiti siyaset-ordu ilişkisi açısından ilginçtir⁵³³.

Kanuni düzenlemeye göre personel, istihbarat, hareket, eğitim, seferberlik, ikmal ihtiyaçlarının ve dağıtımında önceliklerin tespiti işlerinin Genelkurmay Başkanlığı vasıtasıyla, diğer hizmetlerin de Bakanlık Müsteşarlığı kanalıyla yürütülmesi öngörülmekteydi. Yine 1949 yılında Milli Savunma Bakanlık Müsteşarlığı'na bağlı kara, deniz ve hava müsteşarlıkları, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı teşkilatları kaldırılarak yerlerine Kara Kuvvetleri Komutanlığı teşkilatları kuruldu⁵³⁴.

Ancak uygulamada üst düzeydeki komutanlıkların MSB'na bağlı olmalarının çeşitli sakıncaları görüldü. Gerek 1961 Anayasası'nda, gerek 1982 Anayasası'nda Genelkurmay Başkanlığı doğruca Başbakanlığa, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları da Genelkurmay Başkanlığı'na bağlandı.

1949 yılında TSK'nin komuta teşkilatı modern usullere göre yeniden düzenlendi. Genelkurmay Başkanlığına bağlı olarak Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanlıkları kuruldu⁵³⁵. 15 Ağustos 1949 tarihinde Yüksek Askeri Şura'da alınan bir kararla yeni teşkilatın esasları kuruldu. Bu teşkilata göre kuvvetler, Genelkurmay Başkanlığı emrinde daha özerk bir durum aldılar. Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri komutanlığı diye üç komutanlık kuruldu. Yapılan kadroya göre bu makamlarda kuvvetlerin en kıdemli ve tecrübelisi bulunacaktı. Genelkurmay Başkanlığı'nın 12 şubesi de lağvedilerek bunların yerine personel, hareket ve lojistik başkanlıklar kuruldu. Bu daire başkanlıklarının emrinde üç kuvvet arasındaki işbirliğini sağlamak üzere deniz subayı kadroları açıldı. Kuvvet komutanları eğitim, hareket ve ikmal hususlarında tam yetkiliydiler. Mart

⁵³³ “NATO'nun kurulması ile ilgili siyasi ve askeri gelişmeler devam ederken, Türk siyasi hayatında günümüzde de zaman zaman tartışma konusu olan Genelkurmay Başkanlığı ile Milli Savunma Bakanlığı arasındaki ilişkilerle ilgili olarak 20 Mayıs 1949'da Milli Savunma Bakanlığının teşkilâtlandırılması ve çalışmasını içeren bir kanun meclisten geçti. Bu kanun güya hükümetin silâhlı kuvvetler üzerindeki denetimini arttırdı. Herhalde İnönü, Mareşalin Genelkurmay Başkanlığı döneminde, ordunun bir çok konularda ve bütçe bakımından bir ölçüde lâyusel (başına buyruk) görüntü içindeki durumunu kontrol altına almak amacını güdüyordu. İnönü'nün mareşale kinaye bu düşüncesi ileride DP iktidarı döneminde hükümet ordu ilişkilerinde hayırlı sonuçlar vermeyecekti. Ordu üzerindeki otoritesinin artırılması düşüncesi, şimdi bir Refah Partili milletvekilinin dediği gibi orduyu bekçi ve devleti kahya olarak görmeye dönüştürecekti.” S. Yirmibeşoğlu, a. g. e., s. 74.

⁵³⁴ C. Taşkiran ve diğerleri, a.g.e. , ss. 41–46.

⁵³⁵ A.g.e. , s. 129.

1949'dan itibaren Akademilere; "Harp Akademileri Komutanlığı" adı verilmiştir. 1949–1950 öğretim yılından itibaren 3 yıl olan Akademi öğrenimi 2 yıla indirilmiştir.

1949-1950'den itibaren, Kuvvet Harp Akademileri öğrenimi Amerika'da ki Komuta ve Karargah Subayı Koleji'nde olduğu gibi aralarında en az iki yıl ara bulunacak şekilde üç yıldan iki yıla indirildi.

Özel Harp Dairesi, Genelkurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olduğu 1952 yılında, özel bir kararname ile sivil otoritenin kararıyla kuruldu⁵³⁶.

1 Eylül 1952'de bugünkü "Milli Güvenlik Akademisi" "Milli Savunma Akademisi" adı ile kurularak, 2 Aralık 1952'de öğretime başlanmıştır (7 Ağustos 1964'de "Milli Güvenlik Akademisi" adını almıştır). 19 Ekim 1954'de bugünkü Silahlı Kuvvetler Akademisi Müşterek Harp Akademisi adı altında öğretime açılmıştır. 1956'da adı "Yüksek Komuta Akademisi" olarak değiştirilmiş ve 7 Ağustos 1964 tarihine kadar bu isim altında faaliyetine devam etmiştir. Bu tarihten sonra "Silahlı Kuvvetler Akademisi" adını almıştır. 6 Ekim 1958 tarihinde, henüz Kıt'a hizmetine çıkmamış subaylar için "Özel Komuta Kursu" açılmış ve dört ay süreli olarak 4 kez tekrarlanmıştır. 1954'ten beri Hava Kuvvetleri bünyesinde Ankara'da bulunan "Kara-Deniz-Hava İşbirliği" kursu, 1958–1959 öğretim yılından itibaren İstanbul'a taşınarak Hava Harp Akademisi Komutanlığı emrinde faaliyetine devam etmiştir⁵³⁷.

1 Ekim 1953'de Kuvvet Harp Akademilerinin ikinci sınıfları açılmıştır. Bu sınıflara başlangıçta sınavla, sonraları sınavsız olarak birinci sınıfı başarı ile bitirenler alınmıştır. 1954–1955 öğretim yılından itibaren görülen lüzum üzerine Kuvvet Harp Akademilerinin aralıksız iki sınıflı olarak öğretime devam etmesi uygun görülmüştür.

14 Ekim 1954'de bugünkü Silahlı Kuvvetler Akademisi, Müşterek Harp Akademisi ile öğretime açılmış; 1956 yılında ise adı Yüksek Komuta Akademisi olarak değiştirilmiş ve 7 Ağustos 1964 tarihine kadar, bu isim altında faaliyetine devam etmiştir.

⁵³⁶ K. Yamak a. g. e., s. 248.

⁵³⁷ M. Özel, *a.g.e.*, s. 270., Ayrıca Bkz.; A. Güler-S. Akgül, *Türk Tarihinde Harbiye*, Kara Harp Okulu Yay. , Ankara 1999; M. M. İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi (1846–1965)*, Gnkur. Yay. , Ankara 1966. ;

(2) KARA KUVVETLERİ

II. Dünya Savaşı bitince, seferi durumdaki orduyu barış konumuna geçirmek üzere bazı kolordu ve tümenler lağvedilirken, barış teşkilatında kalacak birlikler kuruluş ve kadro bakımından yeniden düzenlendi. Kolordu sayısı 14'ten 8'e düşürüldü. 1945 yılından sonra özellikle ABD'nin yardımıyla modern silah, teçhizat ve malzeme sağlanarak Kara Kuvvetleri sınıflarında yeniden düzenlemeye geçildi.

Piyade birliklerine motorlu araçlar, ordu donatım malzemeleri, hafif ve ağır silahlar verildi. Bölükten itibaren her birlik yakın atış desteğine sahip bulundu. Piyade bölükleri bünyesinde silah takımları kuruldu ve bu takımlara 60mm'lik, taburların ağır bölüklerine 81mm'lik havanlar dahil edildi. Takım, bölük, tabur ve alaylar telli ve telsiz muhabere cihazlarıyla donatılarak emniyetli bir haberleşme sistemi kuruldu⁵³⁸.

II. Dünya Savaşı sonlarında nükleer silahlarında kullanılmaya başlaması süratle dağılmayı gerekli kıldığından, buna bağlı olarak muhabere taktiğinde bölge muhabere sistemine gidildi ve bunun sonucu olarak NATO'nun da katkısıyla yeni elektronik cihazlar orduya girerek uzak haberleşme olanakları sağlandı. Bu nedenle muhabere birlikleri yeniden teşkilatlandırıldı.

1947 yılından itibaren eski tanklar kuruluştan çıkarılarak, yerlerine Amerikan yardımı kapsamında, M-24 ve M-36 orta tankları Türk ordusuna girdi ve zırhlı birliklerin kuruluş, kadro, sevk, idare ve eğitimleri Amerikan sistemine göre planlanarak uygulandı⁵³⁹. 1954 yılında ilk M-47 tankları Zırhlı tugaylara verilmeye ve M-36 tankları ile değiştirilmeye başlandı. Aynı yıl içinde zırhlı tugay tank alayları taburlar haline getirildi, müteakip yıllarda M-47 tankları gelmeye devam etmiştir.⁵⁴⁰

Topçu sınıfı, Amerikan askeri yardımıyla standart cins ve çapta top ve obüslerle donatıldı. Yeni motorlu topçu birlikleri kuruldu. Eskiden çok basit olan topçu ateş idare ve komuta muhabere sistemi, ilkel durumdan kurtarılarak güvenli bir şekle sokuldu. Topçu tabur ateş idaresi, birinci hat piyade birliklerinde bulunan topçu ileri gözetleyicileri tabur ateş idare merkezinin kıymetlendirmesine göre yöneltilecek şekilde

⁵³⁸ M. P. Leffler, "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945–1952", *a.g.m.*, p. 817.

⁵³⁹ İ. Gürkan, *a. g. e.*, s. 87.

⁵⁴⁰ *A. g. e.*, s. 87.

değiştirildi⁵⁴¹. Bu tarihe kadar kadrosunda çok çeşitli top ve malzeme bulunan topçu, standart cinsten ve çapta top ve obüslere sahip oldu. 105, 155, 203 mm.lik obüslerle, Honest John silahları ve hava savunmasında kullanılan Nike (Nayk - Nayki)'ler bu standartlaşmanın sonuçlarıdır. Bu arada topçu teşkilatına modern ölçme ve meteoroloji malzemelerinin girmesi ve kullanılması da gerçekleştirildi. Bu devrede topçu teşkilatında hava gözetlemesiyle başlayan kara havacılığı 1948 yılında topçu havacılığı (hava gözetlemesi) adı altında Kara Kuvvetleri bünyesine girdi ve giderek köklü bir sınıf haline geldi. Türkiye'nin NATO standartlarına erişmesi ile topçu sınıfına kundağı motorlu topların girmesi ile nükleer mühimmat kullanma yeteneğine sahip topların alınması ile topçu sınıfı yeni bir görünüş ve güç kazanmıştır.

Amerikan askeri yardımının başlamasıyla, 3 Ocak 1949 tarihinde ABD ordusundaki teşkilata uygun olarak ordu donatım sınıfı kuruldu. 2 Nisan 1949 tarihinde Ankara'da Dışkapı mevkiinde Ordu Donatım Okulu açılarak öğretime başladı.

Bu yeni gelişmeler olurken büyük karargahlarda da değişiklikler oldu. 1 Temmuz 1949 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığı kuruldu. Bu tarihe kadar ordu komutanlıkları ile teşkiller, hareket ve eğitim yönünden Genelkurmay Başkanlığı'na, personel ve lojistik destek bakımından MSB'ye bağlı bulunuyorlardı. Kara Kuvvetleri Komutanlığı 1950 yılından itibaren bütün sınıf okulları ve eğitim merkezlerini bünyesine aldı. Aynı yıl görevleri daha ziyade lojistik destek hizmetlerini kapsamakta olan yurt içi bölge komutanlıkları da kuruldu.

Türkiye'nin 16 Şubat 1952 yılında NATO'ya üye olmasından sonra, Kara Kuvvetlerinin teşkilat ve kadrolarında yeni düzenlemeler yapılarak, bütün sınıflar hemen hemen NATO standartlarına göre modern silah ve teçhizatla donatıldı. Piyade birliklerinin kadrolarına konan motorlu araçlarla 1/3'ü motorize hale getirildi. Bir piyade tümeni gerektiği takdirde bir motorlu piyade alayı muharebe grubu teşkil edebilecek şekilde hareket yeteneğine sahip oldu. Piyade sınıfının silahları standart hale gelmiş ve kadrolaşma daha fazla hafif ve ağır makineli tüfekler konmuştur. 89 mm.lik Roketatarlar, 60 ve 81 mm.lik ve havanlar, ve 106 mm.lik Geri Tepmesiz toplar ile tanksavar desteği, modern zırhlı birliklere büyük tahribat yapıcı düzeye getirilmiştir.

⁵⁴¹ M. Erendil, *Topçuluk Tarihi, a.g.e.*, s. 143.

Güçlü silahlarla donatılan piyade sınıfının kendi içinde düzenli ve emin biçimde haberleşmesini sağlayıcı telli ve telsiz cihazlarla teçhiz edilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nda hava taarruzlarının yıkıcı ve yıldırıcı gücü bütün Türkiye'nin üzerinde hassasiyetle duracağı bir konu haline gelmişti. Bu ihtiyaçla yurt içi uçaksavar topçu komutanlığı teşkil edildi. Karargahı Ankara'da olan bu tümenin Eskişehir, Ankara ve Malatya'da olmak üzere üç uçaksavar topçu tugayı vardı. Teşkil edilen yurt içi uçaksavar birlikleri hareket kontrolü bakımından hava savunma komutanlığı emrindeydiler. Bundan başka güdümlü füze sistemi olan Nike hava savunma topçu birlikleri kuruldu⁵⁴².

1952 yılından sonra en çok gelişen sınıflardan biri zırhlı birlikler oldu. Zırhlı birlikler hava saldırıları için kıymetli ve önemli hedef olduklarından, doğal olarak hava taarruzlarına karşı korunmaları gerekliydi. İşte bu hususun sağlanması için kuruluşa çift namlulu 40 mm.lik kundağı motorlu M-19 uçaksavar silahları ilave edildi. Zırhlı birliklerin silah gücü bu şekilde günden güne artarken muharebe yeteneği de eğitim ve tatbikatlarla üstün bir seviyeye yükseldi⁵⁴³.

II. Dünya Savaşı deneyimleri de dikkate alınarak istihkamcılık fikir ve düşüncelerinde büyük değişiklikler oldu. En son engelleme sistemleri, tahkimat sistemleri, sulardan geçiş usulleri uygulamaya başlandı. Ayrıca günün gereği olarak lüzumlu bölgelerde kombine silah koruganları ve takviyeli modern tahkimat sistemleri gerçekleştirildi. 1952 yılından itibaren güçlendirilme çalışmaları ile istihkam sınıfı motor ve makine gücüne dayalı bir sınıf haline gelmiş, özellikle 1953 yılından itibaren çalışmalar daha yoğun bir hal almıştır. Yapılan anlaşmalar çerçevesinde dış yardımın Türkiye'ye gelmesiyle istihkam sınıfı motor ve makine gücüne dayanır bir sınıf oldu. Daha sonraları istihkam ana depo ve tamir fabrikaları komutanlığı, yurt içi kaynaklarında temin edilen malzeme ve personel ile istihkam sınıfının ana malzeme ihtiyacının büyük bir kısmını ulusal endüstri olarak yapmayı ekonomik gelişmeye katkıda bulunmayı başardı. Kadrolarda birçok iş makinesi ve teknik cihaz yer alan istihkam sınıfının kullandığı silah ve gereçler şunlardır; kara mayınları ve bubi tuzakları, çeşitli tesirde ve güçte tahrip maddeleri, skayper, greyder, dozer, kompresör,

⁵⁴² M. Erendil, *Topçuluk Tarihi, a.g.e.*, s. 147.

⁵⁴³ C. Taşkıran ve diğerleri, *a.g.e.*, ss. 41-46, Balıkesir Postası, 15 Ağustos 1947, Sayı 1432, 5 Eylül 1947, Sayı 1445, 3 Mart 1948, Sayı 1585.

kreyn gibi iş makineleri mayın temizleme cihazları ve çeşitli köprüler ve köprücü malzemelerdir.

1952 yılından sonra levazım hizmetlerinde de büyük gelişmeler görüldü. O güne kadar kaba kumaştan yapılan er ve astsubay elbiseleri ile nalçalı ve ham deriden yapılan ayakkabılar değiştirilerek kaliteli malzemeden elbise ve bot yapılmaya başlandı. O güne kadar her öğün tek çeşit olan yemek, iki üç çeşide çıkarıldı ve eski tip mutfak kazan ve karavanaları değiştirildi. Çamaşır yıkamak için çamaşır makineleri ilk kez bu dönemde kullanılmaya başlandı⁵⁴⁴.

Türk Kara Kuvvetleri'nin modern bir ordu görünümüne ulaşmasının esas nedenlerinden biri de tamamen motorize hale gelmesidir. Halen Kara Kuvvetlerinde çeşitli model ve tonajda hareket ihtiyacını tam olarak karşılayacak birçok motorlu araç mevcuttur. Bunlar ¹/₂ tonluk Jeep, ³/₄ tonluk Dodge, 1 tonluk Kayzer, 2 ¹/₂, 5, 10 tonluk muhtelif isim ve maksat için kullanılan benzin ve dizel motorlu araçlar yakıt ve su tankerleri ve römorklardır⁵⁴⁵.

(3) DENİZ KUVVETLERİ

1948 yılından itibaren Türkiye'ye denizcilik anlamında da ABD yardımları başladı. ABD, Truman Doktrini ve Marshall Yardımı çerçevesinde Türkiye'de Filo Tipi (Fleet Type) 4 denizaltı gemisi (I. İnönü, II. İnönü, Sakarya, Dumlupınar) donanmamıza katıldı⁵⁴⁶. Bu gemilerle aynı adı taşıyan 4 eski denizaltı hizmet dışına çıkarıldı. Bu gemileri 1 ağ gemisi ile 8 adet K sınıfı mayın arama tarama gemileri takip etti. 1949 yılında yine ABD yardımından 4 adet G sınıfı muhrip (Gaziantep, Gelibolu, Gemlik, Giresun), 1 tanker (Akpınar) Amerika'da teslim alındı. Taşkızak'ta yapılan Yüzbaşı Tolunay hizmete girdi. Bu dönemde Deniz kuvvetlerimize radar cihazları da girmiştir⁵⁴⁷.1939–1952 devresi, II. Dünya Savaşı arifesinde İngiltere'ye yapılan siparişler, bu savaştaki İngiliz yardımı ve savaş sonrası 1949 yılından itibaren başlayan Amerikan yardımıyla Türk Deniz Kuvvetleri oldukça güçlü bir dönem yaşamıştır.

⁵⁴⁴ Ş. Kanat-Ş. Oğuz, Türk Kara Kuvvetleri Tarihi, Kara Kuvvetleri Yay. Ankara 1996, s. 294.

⁵⁴⁵ Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, *a.g.e.*, ss. 104–120.

⁵⁴⁶ Sessiz ve Derinden, (Barışın Koruyucusu Geleceğin Güvencesi Denizatlılarımız), *a. g. e.*, ss. 24, 25.

⁵⁴⁷ Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, *a.g.e.*, s. 99.

1949 yılında TSK yeniden şekillenmeden önce Deniz Kuvvetleri karargahı Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı tarafından idare ediliyordu. Bu başkanın emrinde hareket, lojistik, personel, teknik ve sağlık daireleri bulunuyordu. Oramiral Mehmet Ali Ülgen ilk Deniz Kuvvetleri komutanı oldu. 1949 yılındaki önemli bir kuruluş değişikliği de daha önce Harita Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir şube olan Seyir Hidrografi şubesinin Seyir Hidrografi dairesi adıyla yeniden teşkilatlanarak Deniz Kuvvetlerine bağlanması olmuştur⁵⁴⁸. 1950 yılında ise Gölcük Tersanesi bünyesinde İkmal Merkezi Müdürlüğü kurulmuştur.

16 Kasım 1950'de Marshall Yardımından 2 denizaltı gemisi daha alınmıştır (Çanakkale, Dumlupınar). Bu denizaltılar şnorkel sistemine sahip ilk denizatlılarımız olup, tamamı Türk olan personel ile Türkiye'ye getirilmiştir, Bu iki gemi ile denizaltıları su altında da dizel motorlarıyla seyrini sağlayan şnorkel, deniz kuvvetlerimize girmiş oldu⁵⁴⁹.

1951 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın karargah kuruluşuna Ordonat Daire Başkanlığı eklenmiştir. 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye'nin NATO'ya katılmasından sonra, Türk Deniz Kuvvetleri de NATO'ya üye olan ülkelerle ilişkilerini artırmış, kuvvet yapısını, eğitim doktrinini, olanak ve yeteneklerini geliştirmiş, NATO standartlarında hareket icra edebilen bir hüviyet kazanmış, deniz tatbikat ve eğitimlerine katılmaya başlamıştır⁵⁵⁰.

28 Aralık 1952 tarihinde İstanbul Deniz Komutanlığı lağvedilerek yerine Marmara ve Boğazlar Komutanlığı kurulmuştur. 1953 yılında Karadeniz ve Akdeniz'deki üs adları; Karadeniz Üs Komutanlığı, Ege Denizi ve Üs Komutanlığı, Akdeniz Üs Komutanlığı olarak değiştirilmiştir. Ege Denizi Üs Komutanlığı İzmir limanında, Akdeniz Üs Komutanlığı da İskenderun'da bulunacaktı⁵⁵¹.

Deniz harp ve silahlarında ortaya çıkan büyük teknolojik gelişmeler paralelinde, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nca deniz subaylarının modern Deniz Kuvvetlerine

⁵⁴⁸ M. Özel, *a.g.e.*, s. 155.

⁵⁴⁹ Sessiz ve Derinden, (Barışın Koruyucusu Geleceğin Güvencesi Denizatlılarımız), *a. g. e.*, ss. 24, 25.

⁵⁵⁰ *Türk Deniz Kuvvetleri, (Denizlerin Koruyucuları)*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Merkez Daire Başkanlığı Basımevi, Ankara 2003, s. 67.

⁵⁵¹ M. Özel, *a.g.e.*, s. 155.

benzer şekilde yetiştirilmesi öngörülmüş ve 16 Kasım 1951 tarih ve 332685 sayılı emriyle yürürlüğe konulan yönetmelik uyarınca ilk defa 1953-1954 öğretim/egitim yılından itibaren iki yıllık öğrenci, iki yılı subay olmak üzere toplam 4 yıllık Layn Sistemine geçilmiştir. Bu sistemde genellikle Amerikan Deniz Harp Okulu'nun programı esas alınmıştır⁵⁵².

1954 yılında ABD'den alınan yeni denizaltılar donanmaya katıldı. 1957 ve 1958 yıllarında ABD yardımından sağlanan Bangor sınıfı refakat gemileri iki parti halinde Deniz Kuvvetlerimize katıldı. 1957 yılında deniz kuvvetleri iki yeni tesise daha kavuştu; Seyir ve Hidrografi dairesi ile dalgiç okulu ve kıtası hizmete girdi.

Türk donanmasının ana kuvvetini oluşturan, amiral gemiliği görevini yapmış olan Yavuz muharebe kruvazörü 1957 yılında faal kadrodan çıkarıldı⁵⁵³.

(4) HAVA KUVVETLERİ

II. Dünya Savaşı sona erince, seferi durumdaki Türk Hava Kuvvetleri branş üslerine dönerek, seferberlik gereği, savaş süresince teşkil ettiği bazı birlik ve müesseseleri lağvetmiş, diğer taraftan barış teşkilatında kalacak birlikler de kurulmuş ve kadro bakımından düzenlemeler yapılmıştır. Bu uygulama sonunda Türk Hava Kuvvetleri savaşın verdiği deneyimlere ve ondan aldığı taktik ve stratejik derslere göre yeniden organize edildi. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Truman Doktrini ve Marshall yardımından yararlanarak Türk Hava Kuvvetlerine günün modern silahları, muharebe araç ve gereçleri sağlanmıştır⁵⁵⁴.

II. Dünya Savaşı'nda Afrika hareket alanında kullanılan C-47 uçakları, savaş sonunda Mısır'da Kahire civarındaki meydanlarda toplanmıştı⁵⁵⁵. Devlet Hava Yolları 1946 yılında ABD'nin Kahire'de topladığı DC-3 Dakota (C-47) uçaklarından satın aldığı 11 adedi, Etimesgut Fabrikası'nda yolcu uçağı haline getirilmiş, 9 uçakta tadilat

⁵⁵² *Deniz Harp Okulumuz (1973)*, Genişletilmiş 7. Baskı, Hazırlayan: Emekli Tümamiral Fahri Çoker, Deniz Basımevi Müdürlüğü, Kasımpaşa/İstanbul 2006, s. 24.

⁵⁵³ C. Taşkiran ve diğerleri, *a.g.e.* ; Ayrıca bkz., Türk Dili Gazetesi, 31 Mayıs 1949, Sayı. 5354, 8 Kasım 1950, Sayı. 5789, 30 Nisan 1949, Sayı. 5330, 22 Mart 1949, Sayı. 5298, 8 Nisan 1950, 12 Mayıs 1948, Sayı. 5045; Ayın Tarihi, No. 172, Mart 1948, Ayın Tarihi, No. 173, Nisan 1948, Ayın Tarihi, No. 174, Mayıs 1948.

⁵⁵⁴ *Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri*, *a.g.e.* , s. 127.

⁵⁵⁵ *Havacılık Tarihinde Türkler*, 4 (1946 Yılından 1960 Yılına Kadar), Hava Basımevi, Ankara 2005, s. 7.

yapılmış, 2 adet Magister uçağı da ilaçlama uçağına dönüştürülmüştür⁵⁵⁶. Aynı dönemde anılan nitelikteki C-47 uçaklarından 4 adet alınarak Hava Kuvvetleri envanterine dahil edilmiştir⁵⁵⁷.

Şubat 1947’de Amerikan yardımlarından verilen 16 adet C-47 uçağı ile bu model uçakların sayısı 20’ye çıkmıştı. Münih-Wiesbaden Üssü’nde bulunan 4 adet C-47 uçağının da getirilmesi ile bu sayı 24’e ulaşmıştı⁵⁵⁸. Doğu Bölgesinde bulunan hava birliklerinin bir elden yönetilebilmesi için karargahı Erzincan’da olmak üzere 04 Nisan 1947 tarihli Genelkurmay emriyle 3. Hava Tümeni kurulmuştur. 1947 yılında Hava Kuvvetleri ordu seviyesine çıkarılmış, 1949 yılında, Türk Hava Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri Komutanlığı ismini aldıktan sonra, 1950 yılında da Hava Harp Akademisi dışında kalan bütün hava birlik ve kurumlar Hava Kuvvetleri Komutanlığı’na bağlanmıştır⁵⁵⁹.

1949 yılında da şimdiye kadar birliklerce yapılan Hava Piyade Eğitimi, Kütahya’da kurulan Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı’na devredildi. Ekim 1950’de Amerika’ya jet eğitimine giden 8 Subay 1951 Mayıs’ında uçuş öğretmeni olarak yurda döndü.

Havacılığın gelişen teknik dallarını karşılamak için Hava Muharebe Okulu, İstikam Okulu, Radar Operatör Okulu gibi bazı Teknik okullarda açılmıştır. Bu okullar 1950 yılında makinist Okulunu da içine alarak bir komutanlıkta birleştirildi ve Hava Teknik Okullar Komutanlığı adını aldı.

1950 tarihinde Etimesgut’ta teşkil edilen 12. Nakliye Alayı, 1951 tarihinde 12. Hava Ulaştırma Üssü adını aldı. 1950 yılında Gaziemir/İzmir’de konuşlu bulunan teknik branşlardaki okullar (Hava Makine Okulu, Hava Muhabere ve Radyo Okulu, Foto Okulu, Esleha Okulu, Hava İdare Okulu, Hava Haber Okulu, Hava İkmal Okul

⁵⁵⁶ İ. Tayhani, *a. g.e.*, ss. 234, 235.

⁵⁵⁷ *Havacılık Tarihinde Türkler*, 4 (1946 Yılından 1960 Yılına Kadar), *a. g.e.*, ss. 7, 8.

⁵⁵⁸ *A. g. e.*, s. 28.

⁵⁵⁹ M. Özel, *a.g.e.* , s. 198–199.

Komutanlığı) Hava Teknik Okullar Komutanlığı çatısı altında toplanmış, 1951 yılında Eskişehir’de Hava Harp Okulu açılmıştır⁵⁶⁰.

Hava Okulu, 1951 yılında yerini Hava Harp Okulu’na bırakana kadar; kuruluşundan Kurtuluş Savaşı sonuna kadar “Tayyare Mektebi” devresi (I. Dünya Savaşı’na kadar Fransız sonra Alman Sistemi), Kurtuluş Savaşı’ndan 1939 yılına kadar “Hava Okulu Devresi” (Fransız Sistemi), II. Dünya Savaşı ve hemen sonrası 1939–1948 yılları arası “Hava Okulu” (İngiliz Devresi), 1948–1951 yılları arası “Uçuş Okulu” (Amerikan Sistemi) evrelerini geçirmiş ve sık sık yer değiştirmiştir. Bu süreç içinde Hava Okulu’nda çoğunlukla Kara Harp Okulu mezunu subaylar uçucu olmak üzere eğitilmişler ve daha sonra bu subaylar Türk Hava Kuvvetleri’nin çekirdeğini oluşturmuşlardır. II. Dünya Savaşı’nın oluşumu ve sonucu üzerinde hava gücünün oynadığı önemli rol ve gelecekteki savaşların sonucunu saptayan kesin etkisi, Hava Kuvvetleri’nin bağımsız bir sınıf olarak Silahlı Kuvvetler içindeki yerini alması sonucunu doğurmuştur⁵⁶¹. Eskişehir’de bulunan hava okulları, 1951 yılının 01 Ekim’de Hava Harp Okulu’na dönüştürülerek şimdiye kadar Kara Harp Okulu’nu bitirerek Hava Okulu’na gelen öğrencileri Hava kuvvetleri bundan böyle kendi bünyesinde yetiştirmeye başlamıştır (Hava Harp Okulu ilk Mezunlarını 1953 yılında vermiştir⁵⁶²).

1951 yılında Yeşilköy’e gelen T33 Jet uçağı, uçarak Balıkesir’e gelmiş ve Jet eğitiminde kullanılmaya başlanmıştır (1953 yılında da Diyarbakır’da da Jet eğitimine başlandı). 1951 yılında uçuş bölükleri (kol, taburlar-filo), 2–3 filo ile uçuş grubu, 1–2 uçuş grubu ile üs oluşturulmuştur. Hava tümenleri de hava kuvveti adını almıştır⁵⁶³.

1952 yılında NATO teşkilatına girdikten sonra, bu devrede demode olmuş pervaneli savaş uçakları kısa denecek bir sürede jet uçaklarıyla değiştirilmiş, uçak

⁵⁶⁰ C. Taşkıran ve diğerleri, *a.g.e.* , ss. 208–209.

⁵⁶¹ Atatürk’ün Doğumunun 100.Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, *a.g.e.* , s. 285. ; Bkz. , A. Güler-S. Akgül, *a. g. e.*; M. M. İskora, *a. g. e.*

⁵⁶² Atatürk’ün Doğumunun 100.Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, *a.g.e.* , ss. 268–270.

⁵⁶³ Hava Kuvvetleri; Eskişehir’de 1. Hava Kuvveti; 1. Hava Üs Eskişehir, 1. Uçuş Grubu (111., 112., 113. Filo), 5. Hava Üs Bursa (1952’de lağvedildi), 55. Uçuş Grubu (151., 152. Filo) Balıkesir’de 2. Hava Kuvveti (1950’de İzmir’den intikal), 6. Hava Üs Bandırma, 66. Uçuş Grubu (161, 162, 163. Filo), 9. Hava Üs Balıkesir, 99. Uçuş Grubu (191., 192., 193. Filo), Diyarbakır’da 3. Hava Kuvveti (1951’de Erzincan’dan intikal), 2. Hava Üs Malatya (1952’de lağvedildi), 22. Uçuş Grubu (121. Filo), 4. Hava Üs Merzifon, 44. Uçuş Grubu (141, 142. Filo), 8. Hava Üs Diyarbakır (1951’de Erzincan’dan intikal), 88. Uçuş Grubu (181., 182., 183. Filo), Hava Okul ve Kursları, İzmir’de Hava Teknik Okul Komutanlığı, Eskişehir’de Hava Uçuş Okulları Komutanlığı, Kütahya’da Hava Erat Hazırlama Komutanlığı’ndan oluşmaktaydı.

alayları hava üs teşkilatına dönüştürmüştür. Miatlarını doldurmuş olan pervaneli ağır ve orta bombardıman uçakları da kadro dışı bırakılmıştır.

Bu teşkilat değişikliği ile birlikte Türk Hava kuvvetlerinin bir parçası olan ve yeni teşkil edilmiş bulunan hava üsleri çok kısa bir zaman içerisinde T33, F84G, F84F, F86 SABRE, F100 gibi zamanın en modern jet uçaklarıyla donatıldı.

Hava kuvvetlerinin jet uçaklarıyla donatılmasından sonra, personelin bu uçaklara adaptasyon problemi ortaya çıkmış, bu sorunu ortadan kaldırmak amacıyla özel bir jet eğitim merkezi kurularak, bütün pilotlar ve makinistler ayrı ayrı bölümler halinde burada kursa tabi tutuldu. Bunun yanı sıra bir jet eğitim filosu kuruldu. Bu jet eğitim filosu o sıralarda geri hizmette çalışan pervaneli uçak pilotlarını jet uçaklarına adapte etmek için özel bir eğitim Programı uygulamaya başladı. Diğer taraftan birçok personel de yurt dışına özellikle Kanada ve Birleşik Amerika'ya kursa gönderilmek suretiyle bu işe hız verildi. Hava teknik okullarında da ket bakım ve ikmal kursları açıldı⁵⁶⁴.

Bu eğitim programları sayesinde bu uçakların bakım ve revizyonu için gereken teknik olanaklar ülkemizde sağlandığından, özellikle Eskişehir jet bakım ve revizyon atölyelerinde jetlerin her türlü bakım ve revizyonu en iyi şekilde yapılmıştır.

1953 Mayısında Hava Harp Okulu'nun bünyesi içerisinde Yedek Subay Talimhah Komutanlığı kurulmuştur. Hava Kuvvetleri'nin subay ihtiyacını kısa yoldan temin edebilmek amacı ile meydana getirilen okulun ortaklaşa adı Hava Harp Okulu ve Yedek Subay Talimhah Komutanlığı şeklini almıştır. 1954 yılında ise Yedek Subay Talimhah Komutanlığı kapatılmıştır.

30 Ağustos 1953 tarihinde ilk subay mezunlarını veren Hava Harp Okulu, Eskişehir'deki garnizonun yetersizliği nedeniyle 1954 yılında İzmir/Güzelyalı Garnizonu'na taşınmıştır. 1954–1956 devresinde Tabur Teşkilatı, 1957–1958 ders yılında Öğrenci Grup Komutanlığı geliştirilerek Alay Teşkilatı kurulmuştur. 1958 yılına kadar jet pilotajı için yurtdışına, özellikle Kanada ve Amerika'ya öğrenci gönderilmiştir⁵⁶⁵.

⁵⁶⁴ Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, *a.g.e.*, s. 136.

⁵⁶⁵ M. Özel, *a.g.e.*, s. 284.; Ayrıca Bkz; Ayın Tarihi, No. 172, Mart 1948, Ayın Tarihi, No. 180, Kasım 1948.

c. ASKERİ YARDIMLARIN TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN REORGANİZASYONUNA VE MODERNİZASYONUNA ETKİLERİ

Türkiye'nin jeopolitik ve stratejik önemi çerçevesinde daima güçlü ve dinamik bir silahlı kuvvet bulundurma zorunluluğunu ve dolayısıyla, askeri ihtiyaçların en üst düzeyde karşılanma ve tedariki konusunun her dönemde ilk sırada olduğunu görmekteyiz. Ancak, sağlanan askeri ihtiyaçların dışa bağımlı olması Türkiye'yi tam bağımsızlık yolunda bir takım sorunlar yumağına itmiştir. Her yönü ile dışa bağımlı bir savunma sanayinin ülkemizi 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sürecinde ne hale soktuğu ortadadır. Bu kapsamda silahlı kuvvetlerimizin ihtiyaçlarını ulusal kaynaklarımızla karşılanması ve bu alanda önemli yasal düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Silahlı Kuvvetler için silah sistemlerinin tedariki ne kadar önemli ise eğitim tesisleri, atış alanı, hareket, alarm amaçlı binanın yapımı da aynı oranda önemli bir yatırımdır. Bu gereklilik sonucunda 23 Haziran 1973 tarih ve 1601 sayılı kanunla TSK'nin yeniden teşkilatlanması, silah araç ve gereçlerinin yenileştirilmesi amacıyla MSB'na geçici yüklenmelere girişme yetkisi verilmiş ve modernizasyonun gerektirdiği ödenekler, anılan bakanlık bütçesinde "savunma araç, gereç ve hizmetlerinin alımı" adı altında bütçelendirilmiştir. Bu kanunla getirilen düzenleme reorganizasyon - modernizasyon (RE-MO) olarak adlandırılmaktadır⁵⁶⁶.

TSK'nin modernizasyon ve reorganizasyon programına yönelik çalışmalar, 1601 ve 1632 sayılı kanunlar çerçevesinde yapılmış ve uygulanmıştır. Bu kanunlarla, silahlı kuvvetlere önemli ölçülerde bütçe dışı kaynaklar sağlanmış ve bu ödeneklerin yıl içinde kullanılmamaları halinde gelecek yıllara devredilmeleri öngörülmüştür. Bu ödeneklere yapılacak alım ve hizmetler 2490 sayılı artırma eksiltme ve ihale kanununa tabi tutulmuştur. Silahlı kuvvetlere bu kanunlara yurt dışından sağlanacak her türlü silah araç, gereç ve malzemeler için normal ithal kotası dışında öncelikle döviz tahsisi yapılması sağlanmıştır.

RE-MO kanunları, 1973 yılından 1979 yılı sonuna kadar, belirli ödeme planları dahilinde ödenek konulmasını öngören geçici süreli kanunlardır. Her yıl için MSB, silahlı kuvvetlerimizin yeniden teşkilatlandırılması, silah araç ve gereçlerinin

⁵⁶⁶Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924–1993), *a. g. e.*, s. 144.

yenileştirilmesine ait her türlü alım ve giderler adı altında yıl içinde açılacak özel bir bölüme ödenek konulmuştur.

RE-MO ödeneklerinde ve özellikle MSB bütçesinin 470 ayrıntı kodunda bütçeleştirilen ödeneklerin, yıl içinde kullanılmayıp devredilmesi ve devredilen ödeneklerinde trilyonlu rakamlara ulaşması ile 1992 yılında yeni bir tasarı hazırlanarak TBMM'ne sunulmuş ve 1 Ocak 1993 tarihinde bu tasarı yasalaşmış ve yürürlüğe girmiştir.

NATO acil yardımı, NATO Bakanlar Konseyi'nin karar altına aldığı ve mali olanakları daha yetersiz olan üye devletlere, diğer NATO devletlerinin bir yardımudur. Silahlı Kuvvetlerin yeniliğe ve modernizasyona olan ihtiyacının Amerikan askeri yardımından sağlanamayan bir kısmı, NATO acil yardım programı gereğince Federal Almanya'dan ve Amerika'dan sağlanmıştır. 1964 ve 1965 yıllarında 12,5 milyon dolarlık Alman askeri yardımı sağlanmış, ayrıca Amerika'dan 18 milyon dolarlık bir yardım alınmıştır⁵⁶⁷

Ancak, askeri yardımlar sürecinde genel olarak, ulusal ve uluslararası politikayı güçlendirmekten yoksun bir görüşle, tamamıyla demode silah ve malzemeye yer verilmiş, bunun dışındaki istekler, “Anayasamız müsait değil politikamıza uygun düşmüyor, eğitim sisteminiz ve yeteneğiniz bu silahı kullanmaya elverişli değildir” gibi avutucu laflarla oyalanmıştır. Füze ve atom başlıklı silahlar için bu mazeretler kabul edilir gibi görünse bile, yardım yapan ülkelerin, top ihtiyacımız varken mermi gönderip, savaş gemisi yerine eskimiş arama tarama gemilerini vermeleri, gerçek niyetlerini ortaya koymaktadır⁵⁶⁸. Telefon olmadıktan sonra dünyayı iki defa dolayacak kablo verdik demeleri ilgi çekicidir⁵⁶⁹

d. ASKERİ YARDIMLARIN TÜRK SAVUNMA SANAYİSİNE ETKİLERİ

1919 - 1923 döneminin ardından Mustafa Kemal Atatürk tarafından Merkezi Ankara'da olmak üzere, İstanbul, Kırıkkale ve yurdun birçok köşesinde yer alan kuruluşlarla, Cumhuriyet yönetiminin sanayi yapılanmasının temel taşlarından biri olan

⁵⁶⁷ CS TD, Dönem I, Cilt 32/3, 03. 02. 1966, s. 334.

⁵⁶⁸ İ. Cem, *a. g. e.*, ss. 233-234.

⁵⁶⁹ F. Akkor, “Amerikan Askeri Yardımı ve Türkiye”, Cumhuriyet, 4 Ekim 1969.

Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü; değişik unvan ve statüler altında 15.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar inebilen tarihi bir geçmişe sahiptir. Kurumun temelleri Fatih Sultan Mehmet'in Top Döküm Tesislerini kurdurmasıyla atılmıştır. 15.yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Tophane-i Amire, 1832-1908 yılları arasında Tophane Müşirliği, 1908'den itibaren Harbiye Nezareti bünyesinde sürdürülen Osmanlı silah sanayi; İmparatorluğun çökmesi ile İstanbul'dan kaçırılan bir kısım tezgah, teçhizat, malzeme ve ustalarla, 1921 yılında Atatürk'ün direktifi ile Kurtuluş Savaşı sırasında Ulusal Bağımsızlık hareketinin içerisinde yer almıştır.

Karşılaşılan tüm iktisadi ve teknolojik olumsuzluklara rağmen, Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusal savunma sanayimizin temelini oluşturacak nitelikte bazı yatırımlar yapılmış, başta Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'nün kuruluşu (1921) olmak üzere, özellikle silah mühimmat ve havacılık sektörlerinde temel girişimler yapılmıştır.

Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü, Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden on yıllık dönem sonunda başlayan savunma sanayi kuruluş faaliyetleri çerçevesinde, 1. ve 2. Sanayi Planları'nın uygulamalarına bağlı olarak 1933–1939 yılları arasındaki dönemde, savunma sanayine de temel teşkil edecek endüstrilere yönelik yatırımlar başarıyla sonuçlandırılmış⁵⁷⁰, savunma sanayi alanında, özellikle havacılık sektöründe önemli mesafeler kat edilmişti.

1924 yılında Ankara'da hafif silah ve top tamir atölyeleriyle fişek fabrikaları, 1924 yılında Kayaş Kapsül Fabrikası, 1925 yılında Bölge Destek Tesisleri, Mühimmat Fabrikası, 1927 yılında Mühimmat Fabrikası, 1928 yılında Pirinç Fabrikası, 1935 yılında Ağır Silah ve Çelik Fabrikası, Hassas Mekanik Fabrikası, İmla Fabrikası, Silah Fabrikası, 1936 yılında barut, tüfek ve top fabrikaları, 1937 yılında Kırıkkale Barut Fabrikası, 1938 yılında Mühimmat Fesih ve Hurda İşletmesi, Nitroselüloz Fabrikası ve 1943 yılında Mamak Gaz Maskesi Fabrikası kurulmuştur⁵⁷¹.

Ayrıca 1930'lu yıllarda İstanbul'da Nuri Killigil tesisleri de, dönemin silah üreten özel firması olarak dikkat çeker. Bu firma, tabanca, 81 mm havan ve mühimmatı,

⁵⁷⁰ Y. Kepenek, "Bir Destandı Sümerbank", *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1999.

⁵⁷¹ M. Evsile, Atatürk Devri Harp Sanayi (1920–1938), Fırat Üniv. Sos. Blm. Enst. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Elazığ 1992, ss.71-90.

çeşitli tahrip kalıpları, patlayıcı ve yanıcı maddeler üretmiş ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk Silahlı Kuvvetleri'ne destek olmuştur⁵⁷².

1923 yılında Cumhuriyet ilan edildiği zaman Türkiye Cumhuriyeti Donanması herhangi bir kuvvet yada kudret ifade edecek bir halde bulunmuyordu. Donanmanın oluşturulması konusundaki gelişme, 1924'de kabul edilen bir yasa ile Bahriye Vekaleti'nin kurulması ile oldu. Bahriye Vekâleti'nin kuruluş amacı ve görevi, ülkenin sınırlı mali olanakları içinde donanmayı yeniden kurmaktı. Bu çerçevede 1924 yılında, öncelikle Yavuz zırhlısının bakımı amacıyla Gölcük Tersanesi kurulmuştur. Gölcük tersanesi kısa süre içinde gemi yapımına yönelmiş ve bu tersanede yapılıp 1935'de denize indirilen 59 m.lik Gölcük tankeri Cumhuriyet tarihinde inşa edilen ilk gemi olmuştur Fatih Sultan Mehmet'in kurduğu Taşkızak Tersanesi de 1941 yılında tekrar çalışmaya başlamıştır.⁵⁷³.

Havacılık alanına baktığımızda, 1925'de Vecihi Hürkuş'un Hava Kuvvetlerinde görevliken yapıp VECİHİ K IV olarak tanımladığı uçakla uçtuğunu görüyoruz⁵⁷⁴. Türk havacılık sanayi faaliyetlerinin kurumsal yapısı, 1926 yılında Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TAMTAŞ)'nin kuruluşu ile ilk somut adımını atmıştır⁵⁷⁵. TAMTAŞ'ın Kayseri'de kurduğu tesisler 1928 yılında üretime geçmiş ve 1939 yılına kadar, 15 adet Alman Junkers A-20 uçağı, 15 adet ABD Hawk muharebe uçağı, 15 adet Gotha irtibat uçağı olmak üzere toplam 112 uçak üretilmiş, 1939 yılından sonra Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na ait uçakların bakımını yaparak uçak üretimini durdurmuştur⁵⁷⁶.

1936 yılında Nuri Demirdağ'ın İstanbul'da kurduğu uçak fabrikasında da, Nu. 37 koduyla uçak üretimine başlanmıştır. Bu uçaktan 24 adet ve çok sayıda da planör üretilmiştir. Nuri Demirdağ'ın gayret ve fedakarlığı başlı başına bir olaydır. Demirdağ'ın

⁵⁷² S. Sunday , *a. g. e.*, s. 88.

⁵⁷³ A. Büyüktuğrul, *Büyük Atamız ve Türk Denizciliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1969.

ss. 252-265. ; Bu anda elde var olan savaş gemilerimiz sırasıyla şunlardı; Yavuz Muharebe Kruvazörü, Turgut Reis Zırhlısı, Peyki Şevket ve Berkisatvet Torpido Kruvazörleri, Taşoz, Samsun ve Basra Muhripleri, Ganbotlar. I., II. İnönü denizaltı gemisi (Hollanda yapımı, 1928), Sakarya Denizaltı Gemisi (İtalyan yapımı, 1931), Dumlupınar Denizaltısı (İtalyan yapımı, 1931), Dumlupınar Denizaltısı (İtalyan yapımı, 1931), Gür Denizaltı Gemisi (İspanya yapımı, 1935), 3 tane Avcı Botu (Doğan, Martı, Deniz Kuşu), 4 adet Denizaltı Gemisi (Saldıray, Batıray, Atalay ve Yıdıray)

⁵⁷⁴ M. B. Adıgüzel, *Gökteki Venüs, Türk Hava Kurumu Kültür Yayınları No:8*, Ankara 2008, ss. 15, 103.; H. Kaymaklı , *Havacılık Tarihinde Türkler 2, a. g. e.*, ss. 352, 353.

⁵⁷⁵ *A. g. e.*, ss. 351, 352.

⁵⁷⁶ *A. g. e.*, , ss. 353, 354.

amacının ticari kazançtan öte şahsi servetini ortaya koyarak, “Zafer uçakların kanatlarındadır” öngörüsüyle Türkiye’nin istikbaline yapılan bir yatırım olduğu değerlendirilmektedir. Nuri Demirağ çalışmalarında ciddi engellemelerle karşılaşmış, uçuş alanı faaliyetten men edilmiş, mal varlığına el konmuştur. Ürettiği uçaklar, siparişi veren Türk Hava Kurumu tarafından alınmadığından zarara uğramıştır. Türk Hava Kurumu’nun verdiği siparişleri almaması Demirağ’ı sıkıntıya sokmuştur. İç ve dış engellemelerle Demirağ’ın çalışmaları baltalanmış, fabrikanın 1943 yılında kapatılmasıyla savunma sanayi açısından önemli bir fırsat daha kaybedilmiştir⁵⁷⁷.

Havacılık sanayisindeki bir sonraki adım, Türk Hava Kurumu’nun 1941 yılında Ankara’da kurduğu Etimesgut Uçak Fabrikası olmuştur. Bu uçak fabrikası, 1944 yılından itibaren üretime başlamış ve Miles Magister eğitim uçağından 80 adet, iki motorlu ambulans uçakları, THK hafif nakliye uçağı, 60 adet iki kişilik Uğur eğitim uçağı ve çok sayıda çeşitli planörlerin üretimini gerçekleştirmiştir⁵⁷⁸. Hava Kurumu fabrikaları için büyük yatırımlar yapılmasına ve modern sistemlerin alınmasına rağmen bu fabrikaların işsizlikten kapatılması, örgütlü ve bilinçli bir çalışmanın, Türkiye’de uçak üretilmesinin karşısında olduğunu göstermektedir.

1945 yılında da yine, Ankara’da ilk uçak motoru fabrikası kurulmuş ve bu fabrika 1948 yılında üretime geçmiştir. Bunların dışında II. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere’den satın alınan uçakların bakım ve onarımını yapmak için 1942 yıllarında Malatya’da uçak onarım atölyeleri kurulmuştur.

Savunma sanayisinin ulusallığı temelini güçlendirmek için teknik eğitim başlatılmış ve gerekli teknoloji merkezlerinin kurulması desteklenmiştir. Örneğin ulusal havacılık sanayisinin kurulması için Ankara’da uçak ve motor fabrikası kurumuş ve test çalışmaları için gerekli rüzgar tüneli inşa ettirilmiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi’nde de uçak mühendisliği bölümü açılmıştır⁵⁷⁹. Savunma sanayisinin ulusallığına ve özgün

⁵⁷⁷ A. g. e., ss. 354, 355.

⁵⁷⁸ M. B. Adıgüzel, a. g. e., s. 102.

⁵⁷⁹ A. Ziyilan, “Rüzgar Tüneli, Savunma Sanayii, Atatürkçülük”, *ASELSAN Dergisi, Kasım 1999*, Ankara Rüzgar Tüneli’nin (ART) geçmişi, ulu önder Atatürk’ün Türkiye’nin kalkındırılması ve gelişmiş ülkeler arasında yerini alması için ortaya koyduğu projelere uzanmaktadır. Ancak Atatürk kısa yaşamında bu projeyi hayata geçirme imkanı bulamamış, bundan sonra da II. Dünya Savaşı yıllarına kadar Ar-Ge’nin önemi tam olarak kavranmadığından ART projesi de sekteye uğramıştır.

II. Dünya Savaşı’ndan alınan dersler kapsamında konu yeniden ele alınmış ve 1941 yılında devrin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve Türk Hava Kurumu (THK)

teknoloji üretimine o denli önem veriliyordu ki, tasarım ve test çalışmaları için gerekli rüzgar tünelinin 1947’de başlayan inşaatı 1950’de bittiğinde harcanan para, o günkü devlet bütçesinin üçte biri kadardı⁵⁸⁰.

Türkiye’ye destek ve katkı sağlamak için gelen Marshall Yardım Heyetlerinde havacılık uzmanları da yer almıştır. Nitekim bu uzmanların görüş ve raporlarının sonucu olarak, uçak ve uçak motor fabrikaları, 1950 yılında kurulan MKEK’e devredilerek, Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü’nden devredilen kuruluşlar ile farklı bir yapılanmaya gidilmiş, ancak bu süreç, askeri yardımlarla kesilmiş ve savunma sanayimizin duraklama dönemine girmesine neden olmuştur. 1944 yılında kurulan ve lisans altında Miles Magister uçağı yapan THK Etimesgut Uçak Fabrikası ile Magister yine lisans alınarak Gibsy Major motorlarını yapan Uçak Fabrikaları 1950 yılında MKEK’na devredildikten sonra da traktör fabrikasına dönüştürülmüştür⁵⁸¹. 1951 yılına gelindiğinde Amerikan egemenliği ağırlığını iyice ortaya koymuştur. Barker Raporu olarak anılan rapor; kalkınma, serbest piyasa, özel girişimcilik, özgür dünya ticareti sözlerinin gerçekte Türkiye için ne anlama geldiğini, kısacası Türkiye için biçilen rolün ne olduğunu belgelemektedir. Raporda, devletin, ağır sanayiden vazgeçmesi, KİT’lerin satılarak elden çıkarılması, yabancı sermayenin önündeki engellerin kaldırılarak çekici duruma getirilmesi ve gelişmiş olan tekstil sanayinde ise aşırılığa gidilmemesi önerilmektedir. Zaten Thornburg Raporu’yla da 1946 yılında Türkiye’nin demiryolu ulaştırmacılığını bırakıp karayoluna dönmesinin gerekliliği ve Amerikan yayınlarının ülkeye girmesi gibi öneriler sunulmuştur.

Özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan ve Truman Doktrini ve Marshall Planları ile hızlanan askeri yardım sürecinde sağlanan dış yardımlar ve ardından da, ülkemizin 1952 yılında NATO’ya üye olmasıyla başlayan süreçte, ihtiyaç fazlası savunma donanımının diğer müttefik ülkelere hibe edilmesi savunma ürünlerinin yurt

Başkanı Şükrü Koçak tarafından, ulusal havacılığımızın kendi kendine yeterli ve tam bağımsız bir endüstri ve sanayi kolu olarak işleme için üç önemli karar alınmıştır. Bunlar: akımdan dolayı üzerlerine etkiyen kuvvet ve momentlerin bulunması, akım şeklinin ve yapısının belirlenmesi, tasarım açısından büyük önem taşımaktadır. Rüzgar tünelleri bu tip bilgilerin edinilebildiği, yapay hava akımının oluşturulması ile gerçek olayın benzeştirildiği yapılardır. Yirminci asrın başlarında ilk olarak yapılmaya başlanan rüzgar tünelleri, değişik hız rejimlerinde ve tiplerde olmak üzere günümüze kadar yaygınlaşarak ve gelişerek gelmiştir.

⁵⁸⁰ E. Özdemir, M. A. Çakmak , “Atatürk’ün Emri İle Kurulan Ankara Rüzgar Tünelinin Tanıtımı ve Kullanım Alanları”, *MSB Savunma Ar-Ge 98 Sempozyumu Bildiriler Kitabı*.

⁵⁸¹ Havacılık Tarihinde Türkler 4 (1946 Yılından 1960 Yılına Kadar), a. g. e., s. 93.

içinde üretimini engellemiştir. Batı ile oluşturulan standartlaşma sürecinde silah sistemleri hibe edilmiş, ancak bu durum, Türkiye'yi idame-işletme açısından bağımlı bir müşteri durumuna düşmüştür⁵⁸².

Bu durum savunma sanayisinin tamamen ihmal edilmesine neden olmuş, bunun sonucunda da, 1920'li ve 1930'lu yıllarda büyük fedakarlıklar pahasına elde edilen yetenekler, zaman içerisinde neredeyse tamamıyla kaybedilmiştir. Amerika verecek diyerek, Amerikalıların da teşvikiyle, o zaman, kadar büyük emeklerle kurulmuş olan yerli savaş sanayimiz, mühendis ve teknisyenler dağıtılmış, bu fabrikalar üç beş kuruşa Amerikalı sözde iş adamlarına, başka amaçlarla kullanılmak üzere devredilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren açılan fabrika ve tesisler ya kapanmış, yada faaliyet alanını değiştirmiştir⁵⁸³.

Devlet savunma sanayisini güçlendirme uygulamasını terk etmiş, örneğin 1950'de yapımı tamamlanan rüzgar tüneli hiç kullanılmamıştır. Ana savunma sistemlerinin yabancılardan yardım, borçlanma veya satın alım yoluyla sağlanmasına başlanmış, savunma sistemleri için daha da önemli olan özgün teknoloji üretimi tamamen ihmal edilmiştir⁵⁸⁴.

Bu süreç içerisinde 1950 yılından itibaren 1990'lı yılların ortalarına kadar ABD'den alınan güvenlik yardımları 11.1 milyar dolar civarındadır. Bu yardımın 6.3 milyar doları hibe, 4.8 milyar doları ise kredi olarak alınmıştır⁵⁸⁵. Bunun dışında Almanya'dan ve NATO'dan da askeri yardım alınmış olup bu yardımlar TSK'nin bazı önemli ihtiyaçlarını karşılamada katkı sağlamışsa da, Türkiye'de savunma sanayisinin gelişimini olumsuz etkilemiştir. Bu duruma bağlı olarak, Atatürk döneminde denizaltı yapan, uçak sanayinin alt yapısını kuran, 1950'li yıllarda Danimarka başta olmak üzere dış ülkelere uçak satan bu ülkede savunma sanayi durma noktasına gelmiştir.

Bu olumsuzluğun ilk belirtileri de Kıbrıs Barış Harekatı ile hissedilmiştir. Johnson Mektubu, Kıbrıs çıkarmasıyla ilgili, Amerika ve müttefiklerinin Türkiye'ye

⁵⁸² Y. Sarımay, *a. g. m.*, s. 49-55

⁵⁸³ H. Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*, *a. g. e.*, ss. 65-66.

⁵⁸⁴ A. Zıylan, "Savunma Nereden Nereye , Türkiye'de Savunma Sanayii Tarihçesi", *Ulusal Strateji*, Kasım / Aralık 2001.; C. G. Omay, *Anılarla Türk Silahlı Kuvvetlerinde Harekat Araştırması Faaliyetleri*, Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 2009, ss. 27-29.

⁵⁸⁵ www.hist.net/kieser/mak8/McGhee1990.html-12 Haziran 2007.

uyguladıkları silah ambargosu NATO'nun ve Amerika'nın gerçek yüzünü ve amacını tüm açıklığı ile ortaya koymuştur⁵⁸⁶. Bu olay sonrasında Türkiye, bu tarihten itibaren savunma sanayi alanında kendini yenileme adına birçok adımlar atmaya başlamıştır⁵⁸⁷.

Türkiye'nin ulusal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü konusunda Cumhuriyetin ilanından itibaren her dönemde mücadele verilmiştir. Savaş yıllarında Türkiye'nin savaş içine çekilme hesaplarına karşı, Türk ordusunun mevcut koşullar altında askeri yardımlarla güçlendirerek uygun zamanda savaşa girmesi değerlendirilmiştir. Bu konuda alınan askeri yardımlar Türkiye'nin stratejik ve jeopolitik önceliklerine göre yerleştirilmiş ve kullanılmıştır.

“Cumhuriyet ordusunun kuvvetlenmesi ve ihtiyaçlarının tamamlanması, büyük meclisin ve hükümetin en baş işi olduğunu bir kere daha belirtmek isterim⁵⁸⁸”, sözleri İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1941 tarihinde TBMM'nin 6. Dönem 3. Yasama Yılı açış konuşmasından alınmıştır. Bu konuşmadan da anlaşıldığı üzere II. Dünya Savaşı yıllarında ordumuzun ihtiyaçlarını karşılama meselesi meclisin en önemli öncelikleri arasındadır.

Amerikan askeri yardımları 2 Ocak 1952 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde ele alınmış, “Hem Nalına Hem Mihına” köşesinde yayınlanan “Havacılık Sanayimiz İçin” adlı makalede yardımlar konusundaki tereddüt açıkça dile getirilmiştir⁵⁸⁹

NATO'ya girdiğimizde daha geniş bir askeri yardım alınacağını sanan politikacılar büyük fedakarlıkları göze alıp yarım milyonluk bir orduyu silah altında tuttıkları halde umduklarını bulamamışlardır. Türkiye'nin olanak ve gereksinimlerini dikkate alınmadan senelerce devam eden Amerikan askeri yardımı samimi olarak uygulanmadığından, önemli ve ilerici bir gelişme gösterememiş zamanla hızını kaybetmiştir.

⁵⁸⁶ H. Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*, a. g. e., s. 66.

⁵⁸⁷ H. Özlü, *a.g.e.*, s. 368.

⁵⁸⁸ TBMM TD, Dönem 6, Cilt I, İçtima 1, 1 Kasım 1941, s. 308.

⁵⁸⁹ Cumhuriyet, 2 Ocak 1952. ; “Amerikanın askerî yardımı ebediyen devam edip gidecek değildir. Elbette günün birinde bu yardım sona erecek, o zaman Amerika bize uçak ta vermeyecektir. Zaten yardımın ilk zamanlarında verilen 500 kadar bu gün için modası geçmiş uçaktan sonra bir veya iki tanecik tepkili eğitim uçağından başka bir şey verilmişe değildir.”

Türkiye-ABD ilişkilerinin bozulmasından en çok etkilenen silahlı kuvvetlerdir. TSK; ikmal, bakım, idame ve eğitim kolaylığını sağlamak üzere silah standardizasyonunu mecburen ABD kaynaklı silah, malzeme ve teçhizat üzerine kurmuştur. Devletin dış politikası gereği, diplomasinin yürümediği ve silah kullanma zorunluluğunun doğduğu istisnai hallerde, koşullu alınan silahların nasıl kullanılacağı sorunu çözülemediği için Türkiye, 1964 yılında bunun hem dış politikasında hem de ordusunun ikmalinde devamlı sıkıntılarını çekmiştir. ABD'nin silah yardımının yarattığı Türkiye üzerinde aşırı kontrol tesis etme talep ve istemi, iki ülke arasında sürekli bir soğukluk yaratmıştır.

Sürekli askeri yardımın rahatsız edici durumu, bilinçaltı bir tepki mahiyetinde, Türkiye'de sırasıyla deniz, hava ve kara kuvvetleri güçlendirme cemiyetlerinin ve sonra vakıflarının kurulmasına ve halkın desteğine müracaat olunmasına yol açmıştır. Bu gibi vakıfların kurulması sosyal ve ekonomik bir olay olmaktan ziyade siyasi bir olaydır. 1960'ların ilk yarısında donanma cemiyetinin kurulmasında ve halkın maddi desteğine baş vurulmasında, ABD ile olan silah yardım ilişkilerindeki tıkanmaların maddî ve manevi nedenleri ve tepkileri rol oynamış ve daha sonra bu durum diğer kuvvetlere yansımıştır. Bu gibi vakıfların kurulması her ne kadar halk psikolojisini, silahlı kuvvetlerle aynı amaçta bütünleştirip canlı tutmakta yararlı olursa da, güçleri sınırlıdır. Hiç bir vakıf, hükümetlerin ve meclislerin silahlı kuvvetle geniş kaynaklar tahsis eden kanunlarının getirdiği finansman olanağına sahip değildir. Silahlı kuvvetleri devlet kurduğu gibi, devlet idame ettirir.

Askeri yardımların kesilmesinin olumlu sonucu, ülkede ağır sanayinin kurulması kararının oluşması, ulusal bir politik haline gelmesidir. Ancak savunma sanayi, ülkenin genel sınaî ve teknolojik güç ve seviyesinden soyutlanmış olarak süratli kararlarla gerçekleştirilecek bir yatırım türü değildir. Bugünkü mesele Türkiye'nin ekonomik gelişmesine paralel olarak bu sanayinin kurulması bakımından siyasi kararda zaaf gösterilmemesi, içten ve dıştan gelmesi mutlak olan geciktirici, önleyici hareketlere karşı hazırlıklı bulunulması gereklidir. Siyasi karar olmadan savunma sanayi kurulmaz⁵⁹⁰.

⁵⁹⁰ S. Orkunt, *a. g. e.*, ss. 29-35.

Kalkınma döneminde olan devletler için silah endüstrisine kaynak ayırma ciddi bir sorundur. Böyle bir dönemde, geçici bir süre ile dost bir ülkenin yapacağı askeri yardımların büyük bir değeri vardır. Ancak, bu kritik dönem aşılp sağlıklı bir ekonomik döneme girildiği zaman, sanayileşmiş ülkelerin hızla kendi ulusal savunma sanayisine döndükleri, askeri yardımın sını gelişmeyi önleyen etkisinin dışına çıktıkları da görülmektedir. Batı Avrupa bunun en belirgin örneğidir.

Türkiye bugün için sınırlı olan kaynaklarıyla kritik süreyi uzun bir zaman aşamamış ve bu dönem içindeki sürekli silah yardımları da Türkiye'nin silah sanayisinin gelişmesini önlemekle kalmamış, mevcut kapasiteyi de daraltmış ve bu alanda en düşük seviyede bir araştırma ve geliştirme ihtiyacını da ortadan kaldırmıştır. Bu alanda yaratılmaya çalışılan gelişme, silahlı kuvvetlerin fabrika, bakım ve onarım kademelerinde mahsur kalmış, hafif silahların ve bir kısmı top imalatı ile teçhiz edilmemiş, gemi inşaatından ileri gidememiştir. Bu hafif silahların dışında uçak, tank donatımı ile beraber savaş gemisi, helikopter, zırhlı personel aracı, ağır toplar, füzeler, atış kontrol sistemleri, bütün araçların makine ve motorları, askeri elektrik ve elektronik cihaz ve malzeme gibi alanlarda sanayi imkanları ya hiç gelişmemiş, yada çok sınırlı kalmıştır⁵⁹¹.

Türkiye'nin tam olarak ne istediğini bilmemesi ve yabancılarında demode ve kullanılmış malzeme vermeleri nedeniyle hem mevcut sanayi işlemez duruma getirmiş ve hem de hazır alma alışkanlığı kazandırmıştır. Savunma sanayinin beslenebilmesi TSK'nin ihtiyaçlarını yurt içi imalatına bağlı olacaktır. İhtiyaçlar dışarıdan hazır olarak gelince savunma sanayinin can damarları ister istemez tıkanmış olmaktadır⁵⁹².

Bu dönemde, Türkiye'de hiçbir silah, teçhizat ve malzeme imaline izin verilmemiş, ordunun giysisi, botu, parkası, çatal, bıçak, kaşık ve mataraları ABD'den gelmiştir⁵⁹³. Bu dönem Türkiye için bir taklit ve özenme dönemi olmuştur. Sonuçta;

⁵⁹¹ A. g. e., s. 41.

⁵⁹² D. Yalçın ve Diğerleri; a. g. e., ss. 325-327.

⁵⁹³ S. Sunday , a.g.m. , s. 88-90. ; Ayrıca Bkz., Balıkesir Postası, 3 Temmuz 1947, Sayı. 1394, Türk Dili Gazetesi, 1 Haziran 1948, Sayı 1659, 3 Haziran 1948, Sayı. 1661, 15 Eylül 1948, Sayı. 1834, 25 Haziran 1950, Sayı. 5685, 13 Şubat 1948, Sayı. 4971, Ayın Tarihi, No 171, Şubat 1948, Ayın Tarihi, No. 179, Ekim 1948.

Türkiye'nin NATO'ya girmesi ile birlikte, Türk ordusunun bağımsız karakteri sona ermiş, büyük ölçüde ittifakın mekanizmasına bağlanmıştır⁵⁹⁴.

e. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ PERSONELİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

(1) KÜLTÜREL

Askeri yardımlar, silahlı kuvvetlerin bütün sınıflarının mesleki eğitim ve kültürleri üzerinde belli etkiler yapmıştır. Nizam-ı-Cedid hareketinden bu yana Türk Silahlı Kuvvetleri, zaman zaman Batı ülkelerinin askeri gelişmelerini, eğitimini bünyesine aktarmıştır. Bu aktarma işlemi yalnız silahla sınırlı kalmamış, subay ve astsubayların düşünce ve uygulamalarında da kendisini göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonraki dönemde Alman eğitiminin, stratejik hedeflerinin ve taktik bilgilerinin izleri yalnız orduda kalmamış, İttihat ve Terakki iktidarının asker kanadında ve onların sürüklediği siyasette de bazı sonuçlar doğurmuştur. Cumhuriyet döneminin başlarında da Alman eğitim usulleri, taktik esasları benimsenmiş ve uygulanmıştır⁵⁹⁵. Aynı zamanda, alınan silahla beraber; askeri yöntemler, taktik esaslar, talimname ve tarif nameler, hatta stratejik düşünce ve dil, sadece eğitime değil kültüre, askerin giyim ve kuşamına da etki yapmıştır⁵⁹⁶.

1830'ların başında Osmanlı ordusunun ıslahı için Türkiye'ye gelen Alman askeri heyetinde görev almış bulunan Helmuth Von Molteke, böyle bir etkinin tablosunu şu cümlelerle çizmiştir: "Osmanlı ordusu; Rus ceketleri, Fransız nizamnameleri, Belçika silahları, Türk şapkaları, Macar semerleri, İngiliz kılıçları ve bütün milletlerden celbedilmiş askeri uzmanlarla Avrupa modelinde kurulmuş bir ordudur." II. Dünya Savaşı içinde ve 1945'den sonra Batı Avrupa ve ABD ile yakın ilişki kuran ve ittifak içinde iş birliği yapan TSK'de kıyafetten başlayarak bir yenileşme, Batı çağdaş görüntüyü elde etme gayreti gösterilmiştir. 1946 yılında ordu kıyafet kararname si tamamen değiştirilmiş ve bugünün askeri kıyafeti kabul edilmiştir⁵⁹⁷.

⁵⁹⁴ Ü. Özdağ, *a. g. e.*, s. 37.

⁵⁹⁵ N. Olgaç, *a. g. e.*, s. 93.

⁵⁹⁶ Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, *a.g.e.* , s. 100.; İ. Kurtcebe – M. Balcıoğlu, *a. g. e.*

⁵⁹⁷ S. Orkunt, *a. g. e.*, ss. 36-37.

İlk olarak deniz kuvvetlerinde Harp Okulu eğitimi dört yıla çıkarılmış, ABD Deniz Harp Okulunun müfredat programlarının teknik bölümlerine adapte olunmuş, subay yetiştirme esasları yeniden düzenlenmiş, gerekli işletme kitapları, tarifnameler tercüme edilmiş, ittifakın ortak taktik talimnameleri yürürlüğe konulmuş, malzeme standardizasyonu bir program altında uygulanmıştır⁵⁹⁸.

TSK emir komuta sisteminde değişiklikler yapılarak Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlık karargahları kurulmuş ve ordunun tüm sınıfları NATO standartlarına göre reorganize edilmiştir. Türk Ordusu'nun kıyafetinden eğitimine, silahlarından askeri doktrinine kadar her şeyi, Amerikan sistemiyle göre düzenlenecek ve böylece Cumhuriyet döneminde, 1925'den beri orduda uygulanmakta olan Alman Askeri Doktrini terk edilmiştir.

NATO'ya girildikten sonra Türk ordusu, Amerikan çıkarlarının belirlediği Amerikan global stratejisinin bir unsuru durumuna gelerek, orduda genel stratejinin sadece bir parçası olmuştur. Bu çerçevede Türk Genelkurmayı talimnameleri dahi hazırlanmaktan vazgeçip İngilizce'den tercümeğe yönelecektir. Örneğin, 9 Şubat 1953 tarihinde Milli Savunma Vekaleti Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Harekat Başkanlık Eğitim Dairesi tarafından 159 sayılı ile çıkarılarak yürürlüğe giren ST-100-15 Sevk ve Muharebe (Büyük Birlikler) başlıklı sahra talimnamesi, basım tarihi Haziran 1950, seri numarası FM-100-15 olan Amerikan talimnamesinin tercümesidir. Bu talimnamenin birebir uygulamaya sokulması ile kuruluşu binlerce yıl geri götürülen ordunun şimdiye kadar sevk ve idare konusundaki deneyimleri hiç sayılmıştır. Bunun yanı sıra müttefik güçlerle kuvvet işbirliğini düzenleyen talimnameler de İngilizce'den tercüme edilerek yürürlüğe konmuştur⁵⁹⁹.

ABD ile sürekli hale gelen ilişkiler ve ittifak ile bağlılık, taktik talimnamelerin ve müşterek stratejik planların da TSK tarafından benimsenmesine ve o yönde, mevcut eski talimnamelerde ve stratejik düşüncede değişiklikler olmasına neden olmuştur. Bu değişiklikler, bütün komuta kademesini de etkilemiştir. Bu suretle Türkiye üst sevk ve

⁵⁹⁸ A. g. e. , s. 36.

⁵⁹⁹ Ü. Özdağ, a. g. e., s. 40.

idaresine kadar her kademedeki personel ABD'nin dilini, adetlerini, askeri usullerini, herhangi bir ölçüde öğrenmek mecburiyetinde kalmıştır⁶⁰⁰.

Askeri yardımlarla alınan yeni ve değişik silahlar, karmaşık silah kontrol sistemleri; bakım, onarım ve idame için özel bir eğitim gerektirmiştir. Askeri yardım ve ABD'den alınan silah ve malzeme ister istemez, ona ait teknolojinin ve dilin TSK'ne girmesine yol açmıştır. Silahlara ait işletme ve teknik tarifnameler hem aslından takip edilmek, hem de tercüme edilmek mecburiyetinde kalmıştır. Teknik tarifnameleri daha çok küçük rütbeli subay, astsubaylar takip edeceği için dil öğrenmek gerekliliği bu genç kuşaklarda daha çok kendini hissettirmiştir. Askeri okullara İngilizce dilini öğreten dersler ağırlıklı olarak konulmak zorunda kalmıştır. Bu durumun, İngilizce bilenlere meslek içinde bir ayrıcalık sağladığı bir gerçektir. Bütün kurslar, alınan silah sistemlerine göre düzenlenmiş, ABD'de açılan uzun ve kısa süreli kurslara büyük oranda personel gönderilmiştir⁶⁰¹. Bu gibi yurtdışı eğitim, personelin ABD'ne sempati beslemesine de yol açmıştır.

Amerikan konseptini benimseme ve bağımlılaşma, beraberinde buna uygun bir askeri eğitimin de Türk Genelkurmayına empoze edilebilmesini getirmiştir. 1950 yıllarında Amerikan askeri yardımı gelmeye başladığı sırada, Türk Ordusu'nun alınan silahlara paralel yeni bir eğitim programı uygulamak zorunda kalması normal karşılanmış, ancak, orduya üst seviyede komutan yetiştiren Harp Akademisinin öğrenim süresinin bir yıla indirilmesi, basit bir programla yalnız tabur komutanı seviyesindeki subayların yetiştirilmek istenmesi, personel üzerinde şaşkınlık yaratmıştır. Amerikalıların yaptıkları baskılar sonucunda, Harp Akademilerinde eğitim kısaltılmasındaki amaç, Türk Ordusunun yetenekli komutanlar yetiştirmesini önlemekten başka bir şey değildir. 1949-1950'ye kadar 3 yıl olan öğretim süresi 2 eğitim yılına indirilmiş, daha sonra bu uygulamadan vazgeçilerek 1954 yılında tekrar 3 yıla çıkarılmıştır⁶⁰².

Askeri Yardımlar sonrası Türk halkının ABD'ye karşı güven duygusu artmıştır. Askeri yardımların Türk Silahlı Kuvvetlerinin yapısını değiştirmesi yanı sıra, ABD'nin

⁶⁰⁰ S. Orkunt, *a. g. e.*, ss. 35-37.

⁶⁰¹ Joseph C. Satterthwaite, *The Truman Doctrine*, *a. g. e.*, s. 80.

⁶⁰² Ü. Özdağ, *a. g. e.*, ss. 40, 41.

bazı yöneticilerinin, teknisyenlerinin Türkiye'ye gönderilmesi, karşılıklı temasların artmasına ve bu vesile ile kültürünün ve dilinin Türkiye'de yayılmasına katkıda bulunmuştur⁶⁰³.

(2) PSİKOLOJİK

1952 yılında NATO'ya girilmesiyle, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan yalnızlık tümüyle sona ermiş ve Türkiye, ABD'nin yardımlarını daha yoğun bir biçimde almaya başlamıştır. Dış politikadaki bu gelişmenin, doğal olarak iç politikaya da yansıdığı bu dönemde, DP'nin gücü ve toplumdaki aldığı desteği artmıştır. Alınan yardımlarla uygulanan popülist ekonomik politikalar sonucu, DP'nin ilk yıllarında nispi bir ferahlık⁶⁰⁴ olduysa da, 1954 sonrası giderek daralan ekonomik koşullardaki sıkıntılar, tüm sosyal kesimde olduğu gibi askerlerin özellikle alt kısımlarında da gözle görülür şekilde belirginleşmiştir⁶⁰⁵. Kıyafetlerine bile yansıyan bir dökülme, lojman yokluğu nedeniyle uygun olmayan iptidai meskenlerde (apartmanların bodrum katlarında) kirada oturmaları ve kira bedellerini öderken zorluk çekmeleri, geçinemediği için subayların geceleri taksi şoförlüğü yapmaları⁶⁰⁶, personel servisi olarak kamyon ve cemse gibi araçların kullanılması ordu içinde büyük huzursuzluklara sebebiyet vermiştir.

Özellikle ellilerin ortasında Türk ekonomisinde enflasyonist eğilimin başlangıcıyla ve büyük kent merkezlerinde DP'lilere yönelik genel düş kırıklığı başlamış, bu durum subaylar arasında da huzursuzluk yaratmıştır. DP iktidarı, İnönü döneminde kendilerine umutla bakan askerlerin, özellikle subayların ekonomik ve sosyal beklentilerine de yanıt verememişti⁶⁰⁷. Milli Şef sistemi değişmişti; fakat yerine temelden farklı hiçbir şey konulmamıştı. Türk ordusu, NATO'daki müttefikleriyle karşılaştırıldığında, durum daha da kötü görünüyordu. Hükümetin, silahlı kuvvetlerin maddi refahına aldırması ciddi bir hataydı. NATO içinde Türk askerleri maddi

⁶⁰³ S. Orkunt, *a. g. e.*, s. 24.

⁶⁰⁴ BCA, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, (14. 07. 1953).

⁶⁰⁵ S. Yirmibeşoğlu, *a. g. e.*, s. 169. "Geçim sıkıntısı diz boyu. Tabldottan yemek yiyemiyoruz. Maaştan ona ayıracak para kalmıyor. Ne yapalım evden ekmek arasına peynir, sucuk gibi şeyler koyduruyoruz öğle yemeğini öylece geçiştiriyoruz. Evde bir oda bir hol gibi bir şey. Eşim, küçük kızım ve kız kardeşim eve şöyle böyle sığıyoruz."

⁶⁰⁶ H. Özdemir, *Rejim ve Asker*, *a. g. e.*, s. 43.

⁶⁰⁷ H. Özdemir, *Ordunun Olağan Dışı Rolü*, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 143.

geriliklerinin farkına varmaya başladılar. Buna karşılık, Türk toplumunun diğer kesimleri, özellikle de iş dünyası, serpilip geliyor gibiydi. Böylece geleneksel disiplin zedelendi⁶⁰⁸.

Askerler, bir zamanlar fiilen üstün oldukları toplumsal yapıda kendilerini aşağıda buldular. DP iktidarı, ücretleri, artan hayat pahalılığına denk arttırmadı ve bunun sonucu olarak 1954'te genç bir subay kıt maaşıyla evlenemez ve ortalama bir yaşam standardı sürdüremez duruma geldi⁶⁰⁹.

Truman Doktrini'ne göre, Amerikalı subayların orduyu kontrol etmeleri, bu kontrolde astların bile daha üst rütbeli subaylara karşı amir tavır takınmaları, ordu personelini rencide etmiştir. Yardım yolu ile gücü elinde tutan ABD askerleri, kullandıkları askeri yardım aracının ne kadar etkili olduğunu gördükleri zaman, Türkiye'nin zaaflarından da yararlanarak, onu istismar ederek şahsi prestij sağlamaktan ayrı bir zevk duymuşlar, bu üstünlük kompleksleri ordu mensuplarında, Türk gençlik ve aydınında büyük bir burukluk yaratmıştır⁶¹⁰. Bu burukluk kıtalarda huzursuzluğa kadar gitmiş, Amerikalı askerlerle, Türk askerleri arasında hoş olmayan olaylara neden olmuştur. Amerikalı bir çavuşun, albay rütbesindeki subaya, kimi zaman kapısını tekmeyle açarak odasına girip hesap sorabilmesi gibi onur kırıcı davranışlar, özellikle genç subaylar üzerinde travmalar yaratmış, bu uygulamalar yüzünden bazı subaylar ordudan ayrılma, itaatsizlik ve hatta intihar yoluna başvurmuşlardır.

Türkiye'nin kendi topraklarında ABD'ye üs ve tesis kurma yetkisi vermesi ve Türkiye'deki yaşantının ABD'den çok farklı olması, iki ülke personelinin maddi gelirleri ve yaşama tarzlarından doğan ayrılıklar, Türkiye'de sosyal düzeninde huzursuzluk ve hoşnutsuzluk meydana getirmiştir. ABD personeli şehirlerde yüksek kiralar ödeyerek şehrin en iyi semtlerinde oturma imkanını bulunca o şehirlerde kira dengeleri bozulmuş ve tepkiler doğmuştur. Karşılıklı anlaşmalarla sağlanan personel

⁶⁰⁸ F. Ahmad, *a.g.e.*, s. 186.

⁶⁰⁹ *A.g.e.*, s. 187.; TSK personelini sosyal yaşantısı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz; E. Yavi, *İhtilalci Subaylar (Türk Ordusu İçindeki Gizli İhtilal Örgütleri)*, 1. Kitap, Melisa Matbaası, İzmir 2003.

⁶¹⁰ S. Orkunt, *a. g. e.*, s. 12.; C. Gürkan, *a. g. e.*, ss. 616-619.

dokunulmazlıkları ve gümrük muafiyetleri, özel pazarlardan yararlanma gibi haklar kötüye kullanılmış ve Türkiye zor durumda kalmıştır⁶¹¹.

NATO'ya girişimiz, nasıl olsa silah, araç, gereç ve yardım alıyoruz diyen bir zihniyet ile DP yöneticileri, bütün tarihi geleneklere ve ordunun onuruna ters düşen tavizler vermiş, yabancılara denetim hakkı tanınması, emir ve komuta zincirinde rütbe ve kıdem gözetmeden onlara bir üstünlük tanınması hoşnutsuzlukları arttırmış⁶¹² ve silahlı kuvvetlerde politikaya karışma, siyasi iktidarı yıkma fikrini güçlendirmişti⁶¹³. Silahlı kuvvetlerdeki bu hoşnutsuzluklar daha sonra 1960 askeri müdahalesinin temel sebeplerinden biri olmuştur.

ABD'nin yaptığı dış yardımların temelinde bir siyasi amaç mevcuttur. Hiç bir ülke değerine çıkarı olmadan yardım yapmayacağına göre, ABD yardımlarının da karşılıksız olmadığı/olmayacağı açıktır.

Askeri yardımlar, Türkiye ve ABD arasında hassas bir konu olduğundan, herhangi bir şekilde halk düşüncesinde bu denge bozulduğu zaman, psikolojik açıdan düzeltilmesi çok zordur. Başkan Johnson'un mektubundan bu yana Türk kamuoyu ABD konusunda olumsuz olarak etkilenmiştir. 1964 yılından bugüne kadar askeri yardım sınırlamaları veya yasakları hakkında siyasetçilerin, aydınların göstermiş oldukları tepkiler ortadadır. Bu arada, 1964'den önce ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerde hoşgörü ile karşılanan bir çok sorun deşilmeye başlanmış ve yapılan ikili anlaşmalarla, ABD personeline sağlanan kolaylıklar eleştiri konusu olmuştur. 1968 yılı Mayısında belli bir plan uygulaması olarak bütün dünyada başlayan ve Türkiye'de de yayılma alanı bulan gençlik hareketleri, büyük liman şehirlerinde ABD 6. Filosuna karşı protesto gösterilerine yol açmış ve yaratılan propaganda havası ve ortamı 6. Filonun Türk limanlarını ziyaret etmelerini önlemiştir.

Askeri yardımın kullanma şeklinin kınanması ile ortaya çıkan siyasi sürtüşme üst düzeyde kalmamış, yoğun bir propaganda ile mümkün olan her alana atlamış, kamuoyunda ABD'ye karşı beslenen eski samimi ve dostane duygular süratle

⁶¹¹ S. Orkunt *a. g. e.*, s. 28.

⁶¹² A.g.e., ss. 53–55.

⁶¹³ H. Özdemir, *a. g. e.*, ss. 37–38.

azalmıştır. Türkiye’deki ABD tesisleri de aynı propaganda atmosferi içinde tartışılmış, bu üs ve tesislerin kapatılması yönünde büyük gayretler harcamıştır⁶¹⁴.

CHP döneminde, Genelkurmay Başkanlığı’nın MSB’ye bağlanması, ordunun ülke yönetimindeki etkinliğini azaltma tasarrufunun, asker bürokrasinin, iktidar ortağı olmaktan çıkarılmak istenmesi düşüncesinin bir parçasıdır⁶¹⁵. Bunun yanı sıra 1950’lerin ortalarına doğru, Harp Akademilerinde öğrenim gören subayların “genel bilgi ve kültür” ile donatılması yerine Amerikan modeline göre, eğitim sürelerini kısaltılarak, daha dar anlamda askeri-mesleki uzmanlık alanlarında yetiştirilecek şekilde yeniden örgütlenmesi, subayların vasıfsız bir memur haline getirilme çabası olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, DP iktidarının orduyu CHP’nin organik müttefikleri arasında görerek askerin ülke yönetimindeki etkinliğini azaltmak için çeşitli tutum ve davranışlar sergilediği söylenebilir.

Bu tutum, DP iktidarınca tasarlanmaya başlandığında, ordu içinde huzursuzluklar artmış; böylesi girişimler, TSK personeli tarafından subayların entelektüel bir yapıya büründürülmesi yerine vasıfsız bir memura indirilmesi çabaları olarak algılanmıştır. Bunun yanı sıra başbakanın ve bakanların yüksek rütbeli subayların selamını almaması, yurt içi ziyaretlerinde askeri erkanı ve birlikleri ziyaret geleneğini çiğnemeleri, yüksek rütbeli subaylara çanta taşıtmaları, radyo haberlerinde ve protokolde Genelkurmay Başkanı’nın il emniyet müdürlerinden sonra anılması gibi davranışlar ile Menderes’e atfen “Ben de bu generalleri bir şey sanıyordum, bunlar en basit usullü müzakereyi dahi bilmiyorlar”, “Bunlar Battalgazi ordusu”, “Ben orduyu yedek subaylarla da idare ederim”⁶¹⁶ gibi söylemler tepki ve huzursuzlukları iyice artırmıştır.

⁶¹⁴ S. Orkunt, *a. g. e.*, ss. 37-41.

⁶¹⁵ Ü. Özdağ, *a. g. e.*, s. 52.

⁶¹⁶ *A. g. e.*, s. 52.

SONUÇ

Amerikalıların, XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı coğrafyasına ayak bastıklarında kurdukları misyonerlik sistemiyle, kendi geleceklerinin kaç yıl sonrasını öngörerek planladıklarını, bugünkü dünyanın yapısına bakarak görmemiz mümkündür. Derin öngörü ve planlı bir çalışma içerisinde olan ABD karşısında, tarihsel geçmişinden gelen binlerce yıllık devlet deneyimine rağmen, 1945'e geldiğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisini, henüz 200. kuruluş yılını bile kutlamamış bir ülkenin himayesine girmek zorunda hissetmesi düşündürücüdür.

Osmanlıyı parçalama planlarını çok iyi gören Atatürk, ABD'nin, Sivas'a kadar gelen heyetlerinin manda ve himaye tekliflerini, ülke işgal halinde iken bile kabul etmemişken; II. Dünya Savaşı sonrası düştüğü siyasi yalnızlık, ekonomik sıkıntı, Sovyetlerin Boğazlarda söz hakkı ve toprak talebi korku ve kaygısı ile özde aynı, şekil olarak değişikliğe uğramış ABD himayesini, dönemin yöneticilerinin, yardımın karşılığının ne olacağını kavrayamadan, geçici ve anlık rahatlamanın yaratacağı bedelin, ülkenin, ülke insanının geleceğini nasıl karartacağını anlayamadan koşulsuz ve tartışmasız kabul etmelerinin, geleceği ipotek altına alınmış bugünün Türkiye'sinin içinde bulunduğu durum gözler önüne alındığında, ne kadar büyük bir hata olduğu anlaşılacaktır.

Ülkelerin gelecekleri açısından bazı olaylar ve gelişmeler vardır ki bu dönemler birer kırılma noktası niteliğindedir. Bu gelişmeler, ülkenin geleceği için aydınlık bir yol haritası ortaya çıkarabileceği gibi, geleceklerini karartan bir gelişme de doğurabilir. ABD-Türkiye ilişkilerindeki gelişmeler dikkate alındığında, Atatürk'ün Sivas Kongresi'nde tüm baskı ve ısrarlara rağmen, ülkenin kötü durumdan kurtulması bahanesi ile başta ABD olmak üzere hiçbir ülkenin manda ve himayesini kabul etmemesi ve bu teklifler karşısında "Ya İstiklal Ya Ölüm" tercihi, Bağımsız Türkiye için olumlu bir kırılma noktası iken; dönemin yöneticilerinin özellikle "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" ve sonrasında Truman Doktrini ile ABD'nin Türkiye'nin geleceğini ipotek altına alıp tam bağımsızlık anlayışını yok eden olumsuz bir kırılma noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

1940 yılına kadar planlı ekonomi uygulayan Türkiye, II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmamasına rağmen, savaş ekonomisinin koşullarını tüm ağırlığıyla yaşamıştır. Savaş

koşulları içerisinde ordu mevcudunun 1.300.000'e ulaşması, gıda maddelerine, özellikle hububata olan talebi artırmış, tarımsal üreticilerin önemli bir bölümünün askere alınması, çift hayvanlarının bir kısmına ordunun el koyması ve benzeri nedenlerle üretimde önemli düşüşler ortaya çıkarırken, devlet bütçesinin büyük bir kısmının savunma harcamalarına yöneltilmesi, yatırım alanlarının ihmal edilmesine neden olmuştur.

Bu olumsuzluklardan kurtulmak için devlet piyasaya yoğun bir biçimde müdahale etmiş, ticareti ve hatta üretimi sıkı polisiye önlemlerle denetim altına alma yoluna gitmiş, katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatla el koyma yöntemleri, 1940'ta çıkarılan Milli Korunma Kanunu ile çalışma süresinin uzatılması ve ücret sınırlaması gibi, işgücünü denetleyen hükümlerin yanı sıra; özel işletmelere geçici el koyma, ithalatta ve iç ticarete azami, ihracatta asgari fiyatları saptama, temel malların karneyle dağıtılmasına rağmen, her alanda karaborsanın, istifçiliğin, rüşvetin, nüfuz ticaretinin önüne geçememiştir. Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile alınan vergiler, geçici olarak devletin mali durumunu rahatlatmışsa da bu olumsuz gelişmeler iktidara olan güveni sarsmıştır.

Yukarıda sıralanan ekonomik sıkıntılar, savaş sonrası iki kutuplu bir hale gelen dünyada yaşanan dış siyasi yalnızlık ve Sovyet dış politika baskısı Türkiye'yi kendine müttefik bulmaya zorlamış; bu koşullarda ABD'nin siyasi desteği ve askeri yardımına duyulan gereksinim, o dönemdeki Türk yöneticilerinin ABD'yi bir kurtarıcı olarak algılamasına neden olmuştur.

Bu durumu çok iyi değerlendiren ABD, Türkiye'nin Sovyet sınırındaki coğrafi konumundan yararlanmak, Kore'de savaşa gücünü açıkça ortaya koymuş bulunan Türk ordusunu NATO savunması ile daha sıkı bir işbirliğine sokarak; TSK'de Amerikan savaş doktrininin kabulünü sağlamak istemiştir. TSK'de eğitimi Amerikan standartlarına uyumlu hale getirerek, silah alımında ABD'yi tek kaynak olarak kabul ettirmek ve ülkenin altyapısının ABD stratejisi doğrultusunda inşasını sağlayarak, ABD'nin askeri ve ekonomik çıkarlarını korumak, Türk Ordusunun gücüne dayanarak Orta Doğu'daki ABD çıkarlarının emniyetini sağlamak temel hedefi haline gelmiştir. Türkiye'de kurulacak üsler vasıtasıyla Sovyetlere gözdağı vermek, hava ve stratejik füze üsleri ile elektronik gözetleme ve haberleşme tesisleri kurarak, Sovyet askeri tesisleri ve faaliyetleri hakkında bu ülkeye en yakın bölgeden istihbarat toplamak, Türk

Ordusu'nu Sovyet Kara Ordusunun Orta Doğu'ya ilerlemesine karşı dengeleyici bir güç olarak kullanmak, Sovyetlerin bu bölgede ilerlemesi durumunda Sovyet ordusunu karşı koyabilmek için savunma ve gerekirse saldırı amacıyla Türk topraklarını kullanmak ve gerekirse bu sorumluluğu Türk ordusuna devretmek, Türkiye'yi NATO'ya alarak Güney Doğu kanadını güçlendirmek ve Türkiye'nin, Orta Doğu bölgesi devletleri ile ilişkilerinden dolayı Orta Doğu petrollerinin denetim ve kontrolünü elinde tutmak düşüncesiyle, "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" ile başlayan yardımlarına, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile devam etmiş, Türkiye'yi NATO'ya alarak üzerindeki geleceğe yönelik planlarını hayata geçirmeye başlamıştır.

Türk ordusu, II. Dünya Savaşı'na gelindiğinde; tarihi süreç içerisinde toplum ve devletle özdeşleşerek ordu-millet geleneğini yaratmış, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde reform hareketlerinin ve modernleşmenin öncüsü olmuş, Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde ülkenin işgalinden kurtuluşunu ve yeni bir ülke kurma görevini üstlenmiş antiemperyalist ve devrimci bir yapıya sahiptir.

Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu çerçevesinde, Türkiye bazı yükümlülükler altına girmek zorunda kalmış, anlaşmada yer alan "Kolaylıklar" sözü gereği, Türkiye'nin hava meydanları, limanları ve yollarının ABD tarafından kullanılması ve Amerika'nın Türkiye'de üs ve tesisler kurması kabul edilmiş, anlaşmada, ABD kendi koşullarını açıkça ortaya koymuş, bu anlaşmayı basamak olarak kullanarak bundan sonraki anlaşmalarda daha fazla tavizler elde etmiştir.

Fiilen işleyen Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'nu hukuken de bir esasa bağlayan 25 Şubat 1945 tarihli "Askeri Yardım Anlaşması" sonrası, ABD ile yapılan ikinci anlaşma olan 27 Şubat 1946 gün ve 4882 sayılı yasa; savaş alanlarında kalan ve ülkesine geri götürmesinin kendisi açısından daha maliyetli olan, bir kısmı eskimiş ve kullanılmaz durumda olan, savaş artığı araç, silah ve gereçler mahallinden bulunduğu haliyle kredili olarak satın almıştır. Hükümet, Sovyet tehdidi ve savaş sonrası yalnızlığından kurtulmayı hedefleyerek, Amerikalıların kullandıkları eski kap kacakları, ayakkabıları, giyecekleri ve diğer bazı kullanılmış malzemeleri TSK envanterine alırken, Türkiye'de, ABD, askerleriyle, üsleriyle ülkenin her tarafında rahatsız edici bir boyutta görülmeye başlamıştır.

Ülkedeki Amerikan üsleri, havaalanları, nükleer silah depoları, radar istasyonları, Türkiye’yi muhtemel bir atom savaşının kaçınılmaz ön hedefi yaptığı gibi Türkiye savunmasının tek başına ele alınmayıp NATO stratejisi çerçevesinde ve Avrupa savunmasının parçası şeklinde değerlendirilmesi de çeşitli tehlikeler yaratmıştır.

SSCB’nin tutumu karşısında Türkiye’nin artan güvenlik problemlerinin giderilmesi ve ekonomik kalkınmasını gerçekleştirecek istikrarın sağlanması yolunda, büyük ümit kaynağı olan ABD yardımlarına sahip olma, Türkiye Cumhuriyeti’nin o dönemdeki temel hedefi ve dış meselesi olmuştur. Truman Doktrini çerçevesinde ABD ile yaptığı 12 Temmuz 1947 Anlaşması hükümleri; ABD’nin tek taraflı silah ve malzeme yardımının ötesinde bir anlam taşımakta, Türkiye ileri karakol durumuna gelmekte, Türkiye’ye herhangi bir saldırı durumunda ABD’ye bir taahhüt yüklememektedir.

Türkiye’ye yapılan askeri yardımın ekonomik ferahlamayı yaratmadığını gören ve çabuk gelişen bir ekonominin Türkiye’nin askeri gücü ve iç düzeni bakımından önemini anlayan ABD, daha Avrupa İktisadi İşbirliği Anlaşması imzalanmadan Türkiye’yi Marshall Planı içine almaya karar vermiştir. Bu anlaşmanın Paris’te imzalanmasından 3 ay sonra 4 Temmuz 1948’de Ankara’da Türkiye ile Amerika bir Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalayarak ABD Türkiye’ye ekonomik yardıma başlamıştır.

1947’de, “Özgürlük ve bağımsızlıklarını korumaya çalışan uluslara, askeri ve ekonomik yardım yapmak sureti ile komünizmi durdurmak” olarak açıklanan Truman Doktrini çerçevesinde verilmeye başlanan ABD yardımından beri, Türkiye ve Amerika genel olarak sıkı ve samimi ilişkilere sahip olmuşlardır. Dış faktörlerin yanı sıra, yakın vadede etkili olan güvenlik endişeleri ve ülkenin iktisadi açıdan kalkınması için dış yardıma ihtiyaç duyulması, Türkiye’nin Batı’ya yönelmesinde başlıca faktörler olmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerinde Türkiye’nin NATO’ya girmesi, özellikle Türkiye açısından son derece önemli sonuçlar doğuran bir olaydır.

Bu ilişkilerin temel çerçevesi iki devletin üye olduğu NATO ittifakı tarafından çizilmiş ve ilişkiler NATO ile ilgili gelişmelerin etkisi altında bulunmuştur. İki ülkenin siyasi ve askeri ilişkilerinin temel ilkeleri de NATO çerçevesinde imzaladıkları değişik anlaşmalar tarafından belirlenmiştir.

Türkiye'nin NATO'ya girmesinin, Türk dış politikası açısından en önemli sonuçlarından biri de, çıkacak bloklar arası bir savaşta, Türkiye'nin savaş dışında kalma durumunun çok güç, hatta olanaksız hale gelmesidir. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya girmesi ve özellikle bu ittifakın gereği olarak Türkiye'de kurulan çeşitli tesisler, bloklar arasında çıkacak bir savaşta Türkiye'nin savaş-dışı kalabilme olanağını, hiç olmazsa uygulamada ortadan kaldırmıştır. Olay, bu açıdan, Türk dış politikasında bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir.

Ancak, bu olumlu düşünceler bir süre sonra yerini farklı endişe ve düşüncelere bırakmıştır. Çünkü anlaşmalar gereği, yapılacak olan yardımların denetlenmesi ve kontrolü karşısında özellikle basında büyük eleştiriler yapılmış ve Amerikalıların topraklarımızda rahatça dolaşması ve denetlemelerde bulunması derin endişeler yaratmıştır.

Türkiye, iktisadi ve askeri vaatlerle bu noktaya adım adım sürüklenmiştir. Arkasında, Türkiye'nin NATO'ya giriş tarihi olan 13 Şubat 1952 ve Askeri Kolaylıklar Anlaşması adı altında salt Amerika'nın çıkarlarını gözeten anlaşmaların yapıldığı 23 Haziran 1954 gibi önemli dönemler vardır. Bugün de halen sorun olan üs ve tesislerin kurulması bu dönemin ürünleridir.

27 Mayıs 1960'dan sonra, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde bir araştırmaya giren Genelkurmay Başkanlığı, Askeri Kolaylıklar Anlaşması kapsamında yapılan ve TC. Hükümetlerinin farkında dahi olmadıkları uygulama anlaşmalarının ciddi boyutlarını görmüş ve ikili anlaşmalar konusunda tavır değiştirmiştir. Hatta, Genelkurmay Başkanlığı, Askeri Kolaylıklar Anlaşmalarının sınırlarını zorlayan kimi uygulama anlaşmalarına uyulmaması doğrultusunda emirler yayınlamak zorunda kalmıştır.

Soğuk Savaş'ın yoğunlaşmasıyla da Türkiye'nin Amerikan bağımlılığı bütün yönleriyle doruğa çıkmış, Truman Doktrini öncesi 24 Ekim 1945'te kurulan BM'ye girdikten sonra kurulan hemen hemen tüm uluslararası örgütlere inceleme yapmadan, araştırmadan ve bilgi sahibi olmadan üye olmuştur. Türkiye sırasıyla 14 Şubat 1947'de Dünya Bankası, 11 Mart 1947'de IMF'ye girdikten sonra; Truman Doktrini sonrası 4 Temmuz 1948'de Marshall Planı'na, 18 Şubat 1952'de NATO'ya katılmıştır.

Bunun sonucu olarak devlet yöneticiliğinde duygusal davranmanın, uzun vadeli

düşünememenin, uzun vadeli programlar ve politikalar geliştirememenin bedelini, Türkiye, tek taraflı yükümlülüklerin sorunlarıyla karşılaştıkça anlayabilmiş ve bugün, 1945’li yıllardan itibaren temeli yanlış atılan bu binanın enkazı altından çıkmak için zaman zaman çaba gösterilmişse de, bu anlayışla iktidara gelen hiçbir siyasi güç başarıya ulaşamamıştır.

İkili anlaşmalar zincirinin tamamlayıcı bir devamı niteliğindeki ve yalnızca Amerikalıların yararlandığı 23 Haziran 1954 tarihli “Türkiye ile ABD Arasındaki Vergi Muafiyetleri Anlaşması”, Türkiye’deki ABD varlığını adeta devlet içinde devlet haline getirmiştir. Bu ayrıcalıklarla ABD’ye 19. yüzyıl kapitülasyonlarını bile aşan tavizler verilmiş; ABD, vergisiz, gümrüksüz, denetimsiz ve yargı organlarından uzak yasa üstü bir konum elde etmiştir. Bu anlaşmadan önce 20 Mart 1954 tarihinde TBMM’nce onaylanan bir başka ikili anlaşmanın adı “NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi”dir. Bu sözleşmeyle Türkiye’de bir Amerikan stratejik hava üssü (İncirlik) kurulmasına, ABD uçaklarının belli başlı Türk hava alanlarından, Amerikan gemilerinin de belli başlı Türk Limanlarından yararlanmalarına izin verilmiş, çeşitli tesisler kurulması için de ABD’ye Türkiye’de arazi tahsis edilmiştir. Ayrıca Türk toprakları üzerinde suç işleyen Amerikan askeri personele uygulanacak yargı kararları için tarihinde ilk kez, bir yabancı ülke makamlarına yargılama sürecine doğrudan müdahale hakkı verilmiştir.

Soğuk Savaş dönemi boyunca, Türk-Amerikan ilişkileri genel olarak askeri bağımlılık şeklinde bir görünüm arz etmiştir. Türk ordusu, büyük oranda Amerikan silah sanayine işlevsel şekilde bağlanmıştır. Bu bakımdan Türkiye, ileride de silah alma konusunda Amerika’nın başta silah satmayı kabul etmesine, sonra da yardım ve kolaylık sağlamasına ihtiyaç duyacak, Türkiye’nin silah sistemleri Amerikan standartlarına uygun olarak yapılacaktır. Bu nedenle Türkiye’nin mecbur kalması durumunda, tamamen ABD’den silah almayı bırakıp, başka bir ülkeye dönmesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle Türkiye yedek parça ve askeri eğitim alma konusunda da ABD’ye aşırı derecede bağımlı hale gelmiştir.

Türk ordusunun Amerikan ordu modeline doğru kayması, ABD ile olan yakın ilişkisinin bir sonucu olarak antiemperyalist özelliğinin kaybolmasına, özellikle Atatürk’ün tam bağımsızlık ilkesinin ordu içinde de aşınmasına sebebiyet vermiştir.

Truman Doktrini ile birlikte 12 Temmuz 1947 tarihli ilk önemli “İkili Askeri Yardım Anlaşması”nın ardından, “Amerikan Askeri Yardım Kurulu” faaliyete geçmiş, TSK karargahlarının tümüne, bu kurula bağlı olarak bir Amerikan askeri ekibi yerleştirilmiştir. Orduyu dönüştürme, kontrol, eğitim, organizasyon gibi işler adım adım Amerikalılara terk edilerek TSK yeniden şekillendirilmeye başlanmış ve eğitim müfredatını onlar belirlemeye başlamıştır. TSK emir komuta sisteminde değişiklikler yapılarak, ordunun tüm sınıfları NATO standartlarına göre reorganize edilmiş, Türk Ordusu’nun kıyafetinden eğitimine, silahlarından askeri doktrinine kadar her şeyi, Amerikan sisteme göre düzenlenmiştir.

CHP döneminde Genelkurmay Başkanlığı’nın MSB’ye bağlanması ordunun ülke yönetimindeki etkinliğini azaltma tasarrufunun bir parçasıdır. Bunun yanı sıra 1950’lerin ortalarına doğru, Harp Akademilerinde öğrenim gören subayların “genel bilgi ve kültür” ile donatılması yerine Amerikan modeline göre, eğitim sürelerini kısaltılarak, daha dar anlamda askeri-mesleki uzmanlık alanlarında yetiştirilecek şekilde yeniden örgütlenmesi, subayların vasıfsız bir memur haline getirilme çabası olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, DP iktidarının orduyu CHP’nin organik müttefikleri arasında görerek askerin ülke yönetimindeki etkinliğini azaltmak için çeşitli tutum ve davranışlar sergilediği söylenebilir.

1944’de Genelkurmay Başkanlığı’nın Başbakan’a, daha sonra da Milli Savunma Bakanlığına bağlanması ile başlayan süreçle TSK’nin rejim içindeki kurumsal ve bir ölçüde hukuki ağırlığı tamamen ortadan kaldırılmış, böylece sivil siyasi yönetim Türk Silahlı Kuvvetleri üzerinde egemenlik sağlamıştır.

TSK personeli, NATO’ya girildiğinde, ABD’nin, karşılıksız silah, teçhizat ve lojistik yardım yapacak zannetmiş, borçlanma, ABD’nin tek satıcı olma özelliği ve olumsuz fiyat avantajlarının yarattığı durum başlangıçta anlaşılammıştır. ABD, bütün silah, araç ve teçhizatı hazır yollamış, Türkiye’ye üretim yeteneği kazandırmak yerine, hazır ürün kullanma alışkanlığı yaratmış, bir şey ürettirmemiştir.

Türkiye’ye gönderilen silah, araç ve gereçler ABD için demode olmuşken, Türkiye için moda, modern ve yenidir.

Savaş sonrası, Amerikan yardımı ile TSK'lerinde şüphesiz değişim ve gelişmeler olmuştur. Eğitim, denetlemeler, ikmal ve birliklerde uzun vadeli bir süreçte kullanılan araç ve gereçlerde standartlaşma sağlanmış, bunun yanı sıra birliklere motorlu araçlar, ordu donatım malzemeleri, hafif ve ağır silahlar verilmiştir. Birlikler telli ve telsiz muhabere cihazları ile donatılarak daha modern ve emniyetli bir haberleşme sistemi kurulmuş, levazım hizmetlerinde de gelişmeler sağlanmıştır.

Amerikan askeri için hazırlanmış olan talimnameler birebir tercüme edilerek, TSK'nin tecrübe ve birikimleri dikkate alınmadan eğitim standartları oluşturulmaya çalışılmış, fakat gerekli değerlendirme ve araştırmadan ortaya konulan değişikliğe, ordu uzun zaman adapte olamamıştır.

Cumhuriyet döneminde ulusal bir savunma sanayisinin tesisi hedefi istikametinde gerçekleştirilen girişimlere rağmen, İngiltere ve ABD tarafından II. Dünya Savaşı'nda kullandıkları askeri teçhizat ve malzemeyi, hibe veya yardım olarak Türkiye'ye vermesi; Atatürk döneminde denizaltı yapan, uçak sanayisinin alt yapısını kuran, 1950'li yıllarda Danimarka başta olmak üzere dış ülkelere uçak satan bu ülkede savunma sanayini tamamen durdurmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve Truman Doktrini ve Marshall Planları ile hızlanan askeri yardım sürecinde, Türkiye savunma sanayisini tamamen ihmal etmiş ve cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren açılan kamu ve özel askeri fabrika ve tesisler ya kapanmış, yada faaliyet alanını değiştirmiştir.

1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla başlayan süreçte ihtiyaç fazlası savunma teçhizatının müttefik ülkelere hibe edilmesi, savunma ürünlerinin yurt içinde üretiminin engellenmesinde dönüm noktası olmuştur. Bu alandaki gelişme silahlı kuvvetlerin fabrika bakım ve onarım kademeleri ile sınırlı kalmış hafif silahlar ve bir kısım top imalatı ile, teçhiz edilmemiş gemilerin inşaatından ileri gidememiştir. Bu hafif silahların dışında uçak, tank donanımı ile beraber savaş gemisi, helikopter, zırhlı personel aracı, ağır toplar, füzeler, atış kontrol sistemleri, bütün araçların makine ve motorları, askeri elektrik ve elektronik cihaz ve malzeme gibi alanlarda sanayi olanakları ya hiç gelişmemiş yada çok sınırlı kalmış, özellikle askeri fabrikalara gönderilen Amerikalı uzmanlar buralarda imalata hatta tamirata bile izin vermemişlerdir.

Atatürk'ün uçak sanayideki öngörüsü ile 1946'da yapımı bitirilen ve Türkiye'nin o zamanki bir yıllık bütçesine mal olan rüzgar fileleri, yakıt ve sürtünme testleri yapmaya yarayan Rüzgar Tüneli, Marshall yardımları çerçevesinde ABD tarafından hazır uçak verilmeye başlanınca kapatılmıştır.

Kıbrıs Barış Harekati ve bu hareket sonrasında Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu, milli kaynaklara dayalı bir savunma sanayisinin geliştirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. 1974 sonrasında kurulan Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Güçlendirme Vakıfları bu anlayışla oluşturulmuş, sınırlı da olsa bazı yatırımlar başlatılmıştır.

Askeri yardımlarla alınan yeni ve değişik silahlar, karmaşık silah kontrol sistemlerinin bakım, onarım ve idamesi için özel bir eğitim ve ABD tarafından verilecek bu eğitimin anlaşılabilmesi için TSK personelinin İngilizce öğrenmesini gerektirmiş, askeri okullara İngilizce öğreten dersler ağırlıklı olarak konulmak zorunda kalınmış, bu durum, İngilizce bilenlere meslek içinde bir ayrıcalık sağlamıştır. Alınan silah sistemlerine göre ABD'de açılan uzun ve kısa süreli kurslara katılan personelin bu ülkenin teknolojisinden etkilenmesine ve ülkeye sempati beslemesine de yol açmıştır.

ABD ile Türkiye arasındaki sıkı temas ve ilişkiler; TSK'nin her kademesindeki personelin ABD'nin dilini, adetlerini, askeri usullerini, herhangi bir ölçüde, öğrenmek mecburiyetinde bırakmış, subayların görgüleri, bireysel gelişimleri ve giyim kuşama gösterilen özenleri artmıştır.

ABD yönetimi kendisine sempati ve güveni arttırmak için yandan kursa gelen TSK personeline Amerika'da teknolojik olarak üst seviyede olan sistemini tanıtırken, özellikle İstanbul'a getirdiği gemi, uçakları ve uçak gemileri ile teknolojisini Türk halkı ve TSK personeline tanıtmaktan geri kalmamış, bu da personel üzerinde hayranlık yaratırken, ABD'yi üstün ve lider görmesini sağlamaya çabalamıştır. Amerika'ya kurs, öğrenim vb. amaçlarla giden TSK personeli üzerinde sürekli olarak Sovyet komünizminin Türkiye'yi işgal edeceği, ülke içinde buna yatkın unsurların bulunduğu ve bunu engellemek için ordunun gerekeni yapması gerektiği, her vesile ile beyinlerinde şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Bu psikolojik girişimler bir kısım personel üzerinde başarılı olurken, diğer

yandan Atatürk'ün Tam Bağımsızlık anlayışını kavrayan TSK personelinin zihninde bu bağımlılıktan kurtulma arayışları başlamıştır.

Bu gelişmeler devam ederken, bir yandan Türkiye'ye gelen ABD'li yardım personelinin kıtalarda TSK personeline karşı olumsuz davranışları, bir yandan da DP iktidarının özellikle üst komuta kademesindeki personel ile ilgili küçümseyici açıklama ve tavırları olumsuz düşüncelere neden olmuş, özellikle NATO'nun Türk generallerinin terfilerinde rolü olduğu kanısının oluşmasına sebep olmuştur.

Yukarıda yapılan değerlendirmeler, ABD'nin yaptığı dış yardımların temel amacının siyasi ve karşılıksız olmadığını ortaya koymaktadır. Askeri Yardımlar, siyasi açıdan ABD'nin Türkiye üzerindeki, nüfuz ve prestijinin artmasını sağlamıştır. Ayrıca ABD, Türkiye'nin ekonomik ve askeri olanak ve yeteneklerinin geliştirilmesi amacıyla attığı adımlarda yapacağı siyasi tercih ve vereceği kararlarını çeşitli yöntemlerle kontrol eder duruma gelmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç, ABD'nin dolaylı yada dolaysız olarak Türkiye'nin dış politika alanında aldığı/alacağı kararlarına, tutum ve davranışına müdahale olanağı vermiştir.

Çalışmada, geçmiş olayları iyi değerlendirmeyen Türk yöneticilerinin, anlık gelişmeler ve zor durumlar karşısında verdikleri yanlış stratejik kararlarla, ülkenin geleceğinin nasıl ipotek altına alındığı görülmüştür. Türkiye sadece ABD'nin stratejik ortaklığı ve müttefikliğiyle yetinmek zorunda değildir. Gelecekte tekrar hayal kırıklığına uğramamak için, Türk yöneticileri ülkenin geleceğini iyi planlamalı ve ortaya çıkabilecek muhtemel gelişmeler karşısında alternatif planlar yapmalı ve gelişen olayların yarattığı anlık durumlar günlük kararlarla geçiştirilmemeli, geçmişte yaşanan tarihsel olaylardan ders alarak, günlük olayları iyi değerlendirmeli ve bunlardan çıkarılacak derslerle ülkenin mevcut coğrafi konumu, kendisinin ve çevresinin doğal kaynakları, ekolojik, etnik, dinsel yapısı ve çevre koşulları dikkate alınarak geleceğin en akıllı bir şekilde planlamalıdır.

Türkiye, tam bağımsızlığın olmazsa olmazı olan ekonomik bağımsızlığını ve buna destek olan savunma sanayisindeki bağımsızlığını her ne pahasına olursa olsun sağlamanın yollarını bulmalı, borçlanma ve dışa bağlanma yerine ulusal sanayisine ağırlık vermeli ve emperyal güçlerce hazırlanmış tuzaklara düşmemelidir.

Türkiye Cumhuriyeti, jeopolitik ve stratejik konumu gereği, güçlü bir silahlı kuvvetlere sahip olmalı, ulusal güç unsurlarının muhafazası ve ulusal hedeflerinin gerçekleşmesi için kendi modern ve gelişmiş savunma sistemlerini kuracak, güçlü ve teknoloji tabanlı bir savunma sanayisine gereken önemi vermeli, bu amaçla ulusal gelirin önemli bir kısmını savunma sanayisine ayırmalıdır.

TSK gereksinimlerinin yurt içinden karşılanması olanaklarının geliştirilmesi için, savunma sanayi ulusal ve geniş tabanlı hale getirilmelidir. ARGE çalışmalarına bütçe ayrılmalı, yerli projeler desteklenmeli, yerli üretimin devamlılığını sağlayacak şekilde silahlı kuvvetlerle uzun vadeli sözleşmeler yapılmalı, savunma ürünlerinin ihracatı teşvik edilmeli, savunma ürünlerinin geliştirilmesi için destek verilmeli ve ödeme koşullarında tedbirler alınmalıdır.

Tam bağımsızlığın güvencesi, olmazsa olmazı olan “ulusal ekonomi” politikaları yaşamsal önemdedir. Türkiye, ulusal kaynaklarını yeniden harekete geçirmeli ve bol rezervlerine sahip olduğu kaynaklara dayalı teknolojik çalışmalara ağırlık vermelidir. İvedilikle geçmişte başarısı kanıtlanmış olan planlı kalkınma modeline geri dönmelidir.

Türkiye ABD ile ilişkilerinde artık sadece jeostratejik önemini dile getirerek politika yapmamalıdır. Türkiye'nin kendisine has özellikleri; bölgede siyasi, ekonomik üstünlükleri vardır. ABD ile ilişkilerde bu özellikler de öne çıkarılmalı AB ve Türkiye'nin taraf olduğu bölgesel işbirliği anlaşmaları çerçevesinde diğer ülkelerle olan ilişkiler de dengede tutularak, ilişkiler karşılıklı çıkarlar çerçevesinde yürütülmelidir.

Türkiye bu işbirliği hareketlerinde; Türkiye'nin bölgede güç merkezi olduğu, bölgedeki gelişmelerde siyasi liderlik rolü oynadığı veya oynayacağı şeklinde bölgesel ve global amaçlara sahip olduğu düşüncesini yaratacak söylemlerde bulunmaktan kaçınmalıdır. Bu durum bölge ülkeleri ve Rusya'yı rahatsız edeceği gibi ABD'nin de bizden kuşku duymasına neden olabilir. Bu nedenle çalışmalar olabildiğince “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesi çerçevesinde, fayda sağlayıcı ekonomik ilişkiler üzerinde yoğunlaşmalıdır.

ABD, Türkiye ile olan ilişkilerinde dikkatli olmak etmek zorundadır. Zannedildiği, görülmesi ve gösterilmesi istendiği gibi, Türkiye ABD'ye muhtaç değildir. İlişkiler, karşılıklı ihtiyaçlar ve ulusal egemenliğe saygı çerçevesinde yürütülmelidir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Adıgüzel, M. Bahattin; *Gökteki Venüs, Türk Hava Kurumu Kültür Yayınları No: 8*, Ankara 2008.

Ahmad, Farez; *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1845–1980)*, Hil Yay., İstanbul 1994.

Akalın, Cüneyt; *Askerler ve Dış Güçler (Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı)*, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul 2000.

Akşin, Sina; *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi-2*, Cumhuriyet Gazetesinin Okurlarına Armağanı, İstanbul 1997.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı Tarafından Hazırlanan “Türkiye ve Yunanistan’a Yapılan Amerikan Askeri Yardımı Hakkında Kongreye Sunulan Rapor”, Çeviren; Atgım. Aydın Sinanoğlu, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1949.

Arar, İsmail; *Hükümet Programları, 1920–1965*, İstanbul, Belgeler ve Araştırmalar Dizisi: I, Burçak Yayınevi, 1968.

Armaoğlu, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt I-II, (1915–1995)*, Ankara 2004.

Armaoğlu, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990) I*, T. İş Bankası Yay., 9. Baskı, Ankara 1993.

Armaoğlu, Fahir; *Belgelerle Türk - Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

Atakan, Rauf ve diğerleri; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Genelkurmay Yay. , Ankara 1985.

Ataöv, Türkkaya; *Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu*, Ankara 1968.

Ataöv, Türkkaya; *Amerika, NATO ve Türkiye*, Aydınlık Basımevi, Ankara 1969.

Atatürk'ün Doğumununun 100. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Harita Genel Müdürlüğü Yay. , Ankara 1982.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Basımevi, Ankara 1997.

Avcıoğlu, Doğan; *Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın)* , Cilt I, Bilgi Basımevi, Ankara 1969.

Aydemir, Şevket Süreyya; *İkinci Adam C: II*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968.

Aydemir, Şevket Süreyya; *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969

Bağcı, Hüseyin; *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara 2001.

Bağlum, Kemal; *Anıpolitik (1945–1960)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

Barkay, Gül İnanç; *Amerikan Diplomasisinde Türkiye*, Buke Yayınları, İstanbul 2001.

Berkes, Niyazi; *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz–2*, Cumhuriyet Gazetesinin Okurlarına Armağanı, İstanbul 1997.

Bilge, A. Suat; *Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri (1920 – 1964) Güç Komşuluk*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1992.

Büyüktuğrul, Afif; *Büyük Atamız ve Türk Denizciliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1969.

Cem, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1971.

Cihan, Ali Rıza (Derleyen), *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1920–973) Cilt II (1939–1960)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara 1993.

Cillov, Haluk; *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul 1972.

Cumhuriyet Donanması (1923-2000), Seyir Hidrografi ve Oşinografi Dairesi Başkanlığı, İstanbul 2000.

- Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri*, MSB Yay., Ankara 1973.
- Çeçen, Anıl; *Atatürk ve Cumhuriyet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981.
- Dağlı, Nuran ve Belma Aktürk; *Hükümetler ve Programlar, C I (1920–1960)*, TBMM Basımevi, Ankara 1988.
- Değer, M. Emin; *Oltadaki Balık Türkiye*, Çınar Yay., İstanbul 1993.
- Deniz Harp Okulumuz (1973)*, Genişletilmiş 7. Baskı, Hazırlayan: Emekli Tümamiral Fahri Çoker, Deniz Basımevi Müdürlüğü, Kasımpaşa/İstanbul 2006
- Deringil, Selim; *Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.
- Dervişoğlu, Fatih M.; *Nuri Demirağ Türkiye'nin Havacılık Efsanesi*, Ötüken Neş., İstanbul 2007.
- Doğumunun 100. Yılında Atatürk Yayınları:1; *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge), 1923–1938*, Cilt: II, Kültür Bakanlığı Yayınları:392, Ankara 1981.
- Divine, Robert A.; *Since 1945 Politics and Diplomacy in Recent American His.*, New York 1975.
- Dünyadaki Jeopolitik Yönelimler ve Türkiye, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, Ağustos 2000, İstanbul.
- Düstur, 3. Tertip, Cilt 26.
- Düstur, 3. Tertip, Cilt 28.
- Düstur, 3. Tertip, Cilt 31.
- Ekendil, Muzaffer; *Çağdaş Orta Doğu Olayları*, Gnkur. ATASE Yayınları, Ankara 1992.

- Ekinci, Necdet; *Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.
- Erendil, Muzaffer; *II. Dünya Harbi’nden Sonra Oluşan Silah Sistemlerinin Taktik ve Stratejiye Etkileri*, Gnkur Yay., Ankara 1994.
- Erendil, Muzaffer; *Topçuluk Tarihi*, Gnkur Yay., Ankara 1988.
- Erhan, Çağrı; *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, Ankara 2001.
- Erkal, Şükrü; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Gnkur. Yay. , Ankara 1984,
- Erkanlı, Orhan; *Anılar Sorunlar Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul 1972.
- Erkilet, Hüsnü Emir; Bıyıkoglu, Tevfik; Arun, Hayrettin; *Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950–1953)*, Genkur.H.D.Bşk.lığı Yayını, Ankara 1975.
- Erkin, Feridun Cemal; *Türk - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası Ankara 1968.
- Erkin, Feridun Cemal; *Dışişlerinde Otuz Dört Yıl, Washington Büyükelçiliği, Cilt II, Kısım I*, TTK Yay., Ankara 1992.
- Esmer, Ahmet Şükrü ve Sander, Oral; *Olaylarla Türk Dış Politikası (İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası)*, Ankara Üniversitesi SBF. Yay., No. 279, Ankara 1969.
- Evsile, Mehmet; Atatürk Devri Harp Sanayi (1920–1938), Fırat Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Elazığ 1992
- Fairlie, Henry; *The Kennedy Promise*, New York 1973.
- Gönlübol, Mehmet ve Ülman, A. Haluk; *Olaylarla Türk Dış Politikası, II Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945–1965)*, SBF Yay., 7. Baskı, Ankara 1989.

- Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem; *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995), (1919–1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- Gönlübol, Mehmet ve Ülman, Haluk; *Olaylarla Türk Dış Politikası, II. Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945–1965)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1989.
- Gönlübol, Mehmet; “NATO and Turkey, an Overall Appraisal,” *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı* (The Turkish Yearbook of International Relations), Vol. XI, (1971).
- Güler, Ali ve Suat Akgül; *Türk Tarihinde Harbiye*, Kara Harp Okulu Yay., Ankara 1999.
- Gürel, Şükrü Sina; *Orta Doğu Petrolünün Uluslar arası Politikadaki Yeri*, SBF Yay., Ankara 1979.
- Gürkan, Celil; *12 Mart’a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1986.
- Gürkan, İhsan; *Tank ve Tankçılık 50 Yaşında*, Kara Kuvvetleri Yay., İstanbul 1967.
- Gürün, Kamuran; *Türk- Sovyet İlişkileri*, Ankara 1991.
- Havacılık Tarihinde Türkler 4 (1946 Yılından 1960 Yılına Kadar), Hava Basımevi, Ankara 2005.
- İskora, Muharrem Mazlum; *Harp Akademileri Tarihçesi (1846-1965)*, Genkur. Yay., Ankara 1966.
- Jacobsen, Adolf-Hans; Çeviren İbrahim Ulus; *1939–1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı*, Genkur. Basımevi, Ankara 1989.
- Kanat, Şeref ve Oğuz, Şeref; *Türk Kara Kuvvetleri Tarihi*, Kara Kuvvetleri Yay., Ankara 1996.
- Kara Harp Okulu Tarihçesi*; Hava Harp Okulu Basımevi, Ankara 1973.
- Karaca, Ragıp; *Muhabere Notları*, Kara Harp Okulu Basım Evi, Ankara 1950.

- Karatamu, Selahattin; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Genelkurmay Yay., Ankara 1996.
- Karluk, S. Rıdvan; *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, 4. Baskı, Beta Yay., İstanbul 1996.
- Kayalı, Kurtuluş; *Ordu ve Siyaset (27 Mayıs–12 Mart)*, İletişim Yay., Ankara 2005.
- Kaymaklı, Hulusi; *Havacılık Tarihinde Türkler II*, Kültür Ofset Ltd. Şti, Ankara 1997.
- Kilimci, Perihan; *Atatürk Döneminde (1923–1938) Türk Askeri Havacılığı*, Hava. Harp Okulu Basımevi, İstanbul 2004.
- Koçak, Cemil; *Türk Alman İlişkileri (1923–1939)*, TTK Yay., Ankara 1991.
- Kuniholm, B. R.; *The Origins of the Cold War in the Near East*, Princeton 1980.
- Kurtcebe, İsrail-Balcıoğlu, Mustafa; *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1991.
- Kürkçüoğlu, Ömer S. ; *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası, (1945–1970)*, SBF Yay., Ankara 1972.
- Lewis, Bernard; *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yay., Ankara 1988.
- Lewis, V. Thomas, Levis-Frye, R. N.; *The United States and Turkey and Iran (1951)*, Cambridge 1951.
- McGhee, George; *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*, Türkçesi: Belkıs Çorakoğlu, Bilgi Yayınları /Bilgi Dizisi: 87, Aralık 1992.
- McGhee, George; *The US-Turkish-Nato Connection*, Londra, 1990.
- Mumcu, Ahmet; *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul 1981.
- Müderrişoğlu Alptekin; *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990.

- Oğuz, Orhan; *Marshall Planı* (Konferans), Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1966.
- Olgaç, Necmettin; *Türk Deniz Tarihi Özeti*, Deniz Yay., İstanbul 1952.
- Omay, C. Güner.; *Anılarla Türk Silahlı Kuvvetlerinde Harekat Araştırması Faaliyetleri*, Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 2009
- Oran, Baskın; *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C.I: 1919-1980*, 3. Baskı, İletişim Yayınevi, İstanbul 2001.
- Orkunt, Sezai; *Türkiye – Amerika Birleşik Devletleri Askeri İlişkileri*, Milliyet Yay., İstanbul 1978.
- Öndeş, Osman; *II. Dünya Savaşı (1939-1945)*, Altın Kitapları Yay., İstanbul 1974.
- Özdağ, Ümit; *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Kitapları, İstanbul 1997.
- Özel, Mehmet; *Türk Ordusu*, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1999.
- Özdemir, Behçet; *Tek Tanktan Zırhlı Orduya*, Genelkurmay Yay., Ankara 1964.
- Özdemir, Hikmet; *Rejim ve Asker*, Anfa Yayıncılık, İstanbul 1989.
- Özdemir, Hikmet; *Ordunun Olağan Dışı Rolü*, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Öztlü, Hüsnü; *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türkiye'de Savunma Sanayi'nin Gelişimi (1939–1990)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İzmir 2006.
- Öztürk, Kazım; *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX. Dönem 1950–1954, I. Cilt*, TBMM Vakfı Yay., No:19, Ankara 1999.
- Sanal, Türker; *Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti*, Sim Matbaacılık, Ankara 1995.
- Sander, Oral ve Fişek, Kurthan; *Türk, ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829–1929)*, Çağdaş Yay. , İstanbul 1977.

- Sander, Oral; *Türk-Amerikan İlişkileri 1947–1964*, SBF Yay. , No: 427, Ankara 1979.
- Saray, Mehmet; *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- Saray, Mehmet; *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.
- Sarıncay, Yusuf; *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi (1939–1952)*”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , Ankara 1988.
- Sarp, İrfan; *Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları*, Hv. Bas. ve Neş. Md., Ankara 1986.
- Savunma Sanayi Müsteşarlığı 2007 – 2011 Stratejik Planı.
- Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924–1993)*, Maliye Bakanlığı Bütçe ve MAİT Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara 1993.
- Sessiz ve Derinden, (Barışın Koruyucusu Geleceğin Güvencesi Denizatlılarımız)*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Seyir, Hidrografi ve Oşinografi Dairesi Başkanlığı, Çubuklu/İstanbul 2007.
- Sever, Ayşegül; *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye Batı ve Orta Doğu, (1945–1958)*, Boyut Yay. , İstanbul 1997.
- Seyhan, Dünder; *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966.
- Soyak, Hasan Rıza; *Atatürk'ten Hatıralar, C. I*, Yapı ve Kredi Bankası A. Ş. Yayınları, İstanbul 1973.
- Soysal, İsmail; *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, TTK Yayınları, Cilt I, Ankara 2000.
- Tarhan, Sami; *Muhaberecilik Notları (1951–1952)*, Kara Harp Okulu Basım Evi, Ankara 1951.
- Taşkıran, Cemalettin ve diğerleri; *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri*, Genelkurmay Yay., Ankara 1998.

- Tayhani, İhsan; *Atatürk'ün Bağımsızlık Politikası ve Uçak Sanayi (1923-1950)*, Türk Hava Kurumu Yayınları No:1, Ankara 2001.
- Tuncer, Baran; *Milletlerarası İktisadi ve Kalkınma Meselesi*, Sevinç Matbaası, Ankara 1963.
- Tunçkanat, Haydar; *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, Ekim Yay. , Ankara 1970.
- Tunçkanat, Haydar; *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*, Yenigün Haber Ajansı Basın Ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1996.
- Turan, Dursun ve Uraz, Tayfun; *Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını*, Harp Akademileri Yay. , İstanbul 1994.
- Turan, İlhan; *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1944-1950)*, Ankara 2003.
- Türk Kara Kuvvetleri Tarihi*, TC Genelkurmay Başkanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara 1996.
- Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*; Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1994.
- Türkman, Saim; *Amerika Birleşik Devletlerinin Orta Doğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları (1919-1973)*, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2005.
- Truman, Harry. S.; *Memoirs, Years of Decisions, C. I*, New Jersey, Doubleday, 1955.
- Uçarol, Rıfat; *Siyasi Tarih (1789 - 1994)*, 4. Baskı, İstanbul 1995.
- Uğurlu, Nurer ve Diğerleri; *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1944)*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003.
- Ülman, A. Haluk; *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*, SBF Dış Münasebetler Ens. Yay., Ankara 1961.

- Ünal, Oğuz; *Türkiye’de Demokrasinin Doğuşu, Tek Partili Yönetimden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci*, Milliyet Yay. , İstanbul 1994.
- Weisband, Edward; İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası—I, Çev: M. Ali Kayabal, Cumhuriyet Yay. , İstanbul 2000.
- Yalçın, Durmuş ve Diğerleri; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.
- Yalçın, Osman; Türk Hava Harp Sanayi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.
- Yalman, Ahmed Emin; *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim C IV (1945-1970)*, Rey Yayınları, İstanbul 1970.
- Yamak, Kemal; *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2006.
- Yavi, Ersal; *İhtilalci Subaylar (Türk Ordusu İçindeki Gizli İhtilal Örgütleri)*, 1. Kitap, Melisa Matbaası, İzmir 2003.
- Yetkin, Çetin; *Karşı Devrim (1945–1950)*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Yay., Antalya 2006.
- Yetkin, Çetin; *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930–1945)*, Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul 1983.
- Yetkin, Çetin; *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika*, Ümit Yay., Ankara 1995.
- Yirmibeşoğlu, Sabri; *Askeri ve Siyasi Anılarım (1928-1965)*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 1999.
- Yılmaz, Metin; Marshall Yardımı ve Türk Silahlı Kuvvetleri, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2000.
- Yurdaoğlu, İhsan; *Amerikan Yardımı Hakkında Tahlilleri ve Düşünceler*, İstanbul 1947.

MAKALELER

Agmon, Marcy; “Defending the Upper Gulf: Turkey’s Forgotten Partnership”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 21, No. 1. (Jan., 1986).

Akkor, Feridun; “Amerikan Askeri Yardımı ve Türkiye”, *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1969.

Arı, Kemal; “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, 20-22 Ekim 1997-İstanbul, Gnkur. Bsm., Ankara 1998.

Atay, Falih Rıfki; “Missouri”, *Ulus* 5 Nisan 1946.

Atay, Falih Rıfki; “Türkiye’den Amerika’ya”, *Ulus*, 7 Nisan 1946.

Aybars, Ergun; “Orta Doğu, Emperyalizm, Petrol ve Türkiye”, *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Gnkur. Yay. , Ankara 1996.

Aybars, Ergün, “İkinci Dünya Harbi Sonrası Türkiye”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (20-22 Ekim 1997)*, Gnkur. ATASE Yay., İstanbul 1998.

Aydınlp, Cemal; “Marshall Planı”, *Ordu Dergisi*, Sayı: 148, Askeri Basımevi, Aralık 1948.

Barda, Süleyman; “Amerikan İktisadi Yardımları ve Türkiye”, *İktisat ve Maliye Mecmuası, Cilt II, Sayı 51*, 5 Ağustos 1955.

Büyüktuğrul, Afif; “İstiklal Savaşı’nda Türk Sularında Yabancı Devlet Donanma Harekâtı (1918–1922)”, *Bellekten*, Sayı: 153, Ocak 1975.

Bilge, A. Suat, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri”, *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919–1965*, Sevinç Matbaası, Ankara 1969.

Budak, Mustafa; “Hangi Misâk-ı Millî”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cumhuriyet Özel Sayısı, C. I, Sayı 23-24, Ankara 1998.

Çaşın, Mesut Hakkı; “ İkinci Dünya Savaşı’nın Türk Dış Politikası ve Ulusal Güvenlik Stratejilerine Etkileri” , *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II* (Sunulmayan Bildiriler) (20–22 Ekim 1997) , Gnkur. Yay. , Ankara 1999.

Cebecioğlu, Güngör; “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Silâhlı Kuvvetleri”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, (20–22 Ekim 1997), Gnkur. Yay. , Ankara 1998.

Celal Bayar’ın Seçim Nutku, *Zafer*, 1 Mayıs 1950.

Chicago, Daily Tribune, 13 Mart 1947 Chicago Sun 12 Mart 1947 New

Çomak, Hasret.; “II. Dünya Harbi ve Türkiye, Harbin Sonrasında Türkiye - ABD İlişkileri ABD’nin Türkiye’ye Yardım Politikası (Truman Doktrini ve Marshall Planı)”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, (20–22 Ekim 1997), Gnkur. Yay. , Ankara 1998.

Coşkun, Tacettin, “ İkinci Dünya Savaşı’nda Elde Edilen Tecrübelerin TSK’ye Yansımalar”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I* (20–22 Ekim 1997 İstanbul), Gnkur. Yay., Ankara 1998.

Daver, Abidin; “Konsey’in Kararı ve Türkiye”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1950.

Erim, M. Emin; “Havacılık Tetkikleri”, *Havacılık ve Spor*, Sayı: 284, 1 Nisan 1941.

Erim, Nihat; “Hükümetin Son Kararı”, *Ulus*, 27 Temmuz 1950.

Eralp, T. Nejat; “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Boğazlar Sorunu, İngiliz ve Amerikan Basınındaki Akisleri”, *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Gnkur. Yay., Ankara 1996.

Gönlübol, Mehmet; “Atatürk’ün Dış Politikası; Amaçlar ve İlkeler”, *Atatürk Yolu*, TTK Basımevi, Ankara 1987.

Güler, Yavuz; “II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945–1950)”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Ankara 2004.

Fenik, Mümtaz Faik; “Türk Gücü ve Barış İdeali”, *Zafer*, 7 Ağustos 1950.

- Fenik, Mümtaz Faik; “Kore Harbi’nin Muhasebesi”, *Zafer*, 28 Temmuz 1953.
- Fenik, Mümtaz Faik; “Kore’ye Gidecek Türk Askerleri Yolunuz Açık Olsun”, *Zafer*, 27 Temmuz 1950.
- Fenik, Mümtaz Faik, “Türkiye İçin Sağlam Teminat”, *Zafer*, 14 Eylül 1950
- Fenik, Mümtaz Faik; “Kore’de Savaşan Kahramanlarımıza”, *Zafer*, 30 Kasım 1950.
- Fred, J. Zusy; “Washington’da Bize Dair Neşredilen Gizli Vesikalar”, *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1959.
- Gordon, Lincon “Marshall Planının Mirası”, *NATO Dergisi*, Sayı 2, Ajans Türk Matbaası, 1987.
- Gönlübol, Mehmet ve Ülman, A. Haluk; “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945–1965)”, *SBF Dergisi*, XXI, Mart 1966.
- Gönlübol, Mehmet ve Ülman, A. Haluk; “Olaylarla Türk Dış Politikası, II. Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945–1965)”, *SBF Yay.*, 7. Baskı, Ankara 1989.
- Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem; “Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919–1973)”, *SBF Dergisi*, Ankara 1987.
- Gönlübol, Mehmet; “*NATO and Turkey, an Overall Appraisal*”, *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı* (The Turkish Yearbook of International Relations), Vol. XI, (1971).
- Gerando, F. De (La Turquie Nouvelle, Paris, 1927)’den aktaran, Turhan Bayçu , “Yabancı Gözüyle Atatürk ve Türk İnkılâbı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 8, C III, Mart 1987.
- Horace, McBride L.; Çev. : Rüştü Erdelhun, “Türkiye’de Bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu”, *Ordu Dergisi*, Sayı 146, Askeri Basımevi, Haziran 1948
- Karacan, Ali Naci; “Eğer Akılları Olsaydı”, *Milliyet*, 4 Ağustos 1950.

- Karacan, Ali Naci; “Bozguncuları Tasfiye Zamanı Gelmiştir”, *Milliyet*, 1 Ağustos 1950.
- Kepek, Yakup; “Bir Destandı Sümerbank”, *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1999.
- Koçak, Cemil, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Cumhuriyetin Barış Politikası”, İnönü Özel Sayısı, *Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 8, Aralık-Ocak 1984/85, Olgaç Matbaası, Ankara.
- Kural, Seyfettin “Türkiye’de Hava Endüstrisinin Lüzumu”, *Uçan Türk*, Ekim 1970, THK, Ankara, 1970.
- Kurtcebe, İsmail, “II. Dünya Savaşı Sonunda Türkiye Üzerinde Rus Baskısı”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Gnkur. Yay., Ankara 1998.
- Leffler, Melvyn P. , “Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945–1952”, *The Journal of American History*, Vol. 71.
- Nadi, Nadir; “Haklı ve Haksız”, *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1950.
- Nadi, Nadir; “Hükümetin Kararı”, *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1950.
- Oran, Baskın; “Türkiye’nin Kuzeyindeki Büyük Komşu” Sorunu Nedir? Türk-Sovyet İlişkileri (1939–1970)”, *SBFD*, Ankara 1971.
- Okyar, Osman; “Amerikan Yardımları ve Türkiye Ekonomisi.”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, No: 260, Kasım 1952.
- Özdemir, Emel; Çakmak, Murat Arda; “Atatürk’ün Emri ile Kurulan Ankara Rüzgar Tünelinin Tanıtımı ve Kullanım Alanları”, *MSB Savunma Ar-Ge 98 Sempozyumu Bildiriler Kitabı*.
- Öztoprak, İzzet; “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye 20-22 Ekim 1997- İstanbul, Gnkur. Bsm., Ankara 1998.
- Sadak, Necmettin; “Amerikan Siyaseti Güç Durumda,” *Akşam*, 25 Nisan 1951.
- Sadak, Necmettin; “Kore Savaşı ve Türkiye”, *Akşam*, 6 Temmuz 1950.

- Sadak, Necmettin; “Türkiye’nin Kore’ye Yardımı”, *Akşam*, 9 Ağustos 1950.
- Safa, Peyami; “Atlantik Faktı ve Biz”, *Ulus*, 25 Mart 1949.
- Sarıay, Yusuf; “Türkiye’nin NATO’ya Girişi ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1952-1960)”, *Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri 20-22 Nisan 2005* İstanbul, Genkur. Basımevi, Ankara 2006.
- Satterthwaite, Joseph C.; The Truman Doctrine: Turkey, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 401, America and the Middle East. (May, 1972).
- Sertel, Zekeriya, “Türkiye’nin Amerika ile Münasebetleri”, *Tan*, 15 Ekim 1945.
- Sertel, Zekeriya, “Dünya Sulhunda Amerika’nın Rolü”, *Tan*, 30 Ekim 1945.
- Sezer, Duygu; *Olaylarla Türk Dış Politikası (1945–1965)*, “Türkiye’nin Ekonomik İlişkileri” (1945–1965)”, Sevinç Matbaası, Ankara 1969.
- Simavi Sedat; “Atlantik Paktı ve Türkiye”, *Hürriyet*, 27 Ağustos 1950.
- Simavi, Sedat; “Amerika’ya Türk Yardımı”, *Hürriyet*, 2 Temmuz 1950.
- Simavi, Sedat; “Kore’de Mütareke”, *Hürriyet*, 29 Temmuz 1953.
- Simavi, Sedat; “Mintarafillah”, *Hürriyet*, 31 Temmuz 1950.
- Sunday, Sıtkı; “Türk Savunma Sanayi’nin Dünü Bugünü” *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Ağustos 1998.
- Uluksar, Gündüz; “İkinci Dünya Savaşı Öncesi ve Savaşın Devamında Türk - Rus İlişkileri”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II* (20–22 Ekim 1997), Gnkur. Yay., Ankara 1999.
- Ülman, A. Haluk; “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler, (1923–1968) I”, *SBF Dergisi*, C. XXIII, No. 3 (1963).
- Ülman, A. Haluk; “NATO ve Türkiye”, *SBF Dergisi*, C. XXII, Sayı 4, (1968).

Yalçın, Hüseyin Cahit; “Amerika’nın Yerinde Bir Kararı”, *Ulus*, 3 Ağustos 1950.

Yalçın, Hüseyin Cahit; “Atlantik Misakında Türkiye”, *Ulus*, 9 Ağustos 1950.

Yalman, Ahmet Emin; “Türkler Geliyor”, *Vatan*, 3 Ağustos 1950.

Yaman, Ahmet Emin; “Kore Savaşı’nın Türk Kamuoyuna Yansıması”, Ankara Üniversitesi Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, *Atatürk Yolu*, Mayıs-Kasım 2006, Sayı: 37-38’den Aynıbasım, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2007.

Yargıç, Mahmut; “II. Dünya Harbi Öncesi, Harp Esnası ve Sonrasında Türkiye’nin Milli Politikası ve Milli Askeri Stratejisi”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II* (20–22 Ekim 1997), Gnkur. Yay. , Ankara 1999.

Yücel, Meliha; Yılmaz, Emine; “Kore Savaşı (1950-1953) Türkiye ve Dünya Açısından Genel Bir Değerlendirmesi”, *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara 1995.

Ziylan, Aytekin; “Rüzgar Tüneli, Savunma Sanayii, Atatürkçülük”, *ASELSAN Dergisi*, Kasım 1999.

Ziylan, Aytekin; “Savunma Nereden Nereye , Türkiye’de Savunma Sanayii Tarihçesi”, *Ulusal Strateji*, Kasım / Aralık 2001.

SÜRELİ YAYINLAR:

Akşam, “İkinci Truman Doktrini”, 25 Temmuz 1950.

Akşam, “Türkiye Atlantik Paktına Ancak Farksız ve Koşulsuz Olarak Girebilir,” 10 Ekim 1951.

Akşam, 21 Nisan 1947.

Ayın Tarihi, No: 160, 162, 163,164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 179, 180, 181, 182, 184, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 208, 210, 213, 215, 217, 224, 227.

Balıkesir Postası, Sayı: 1394, 1432, 1445, 1585, 1599, 1611, 1612, 1632, 1658.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CS TD)

Cumhuriyet: 31 Mart 1946, 5 Nisan 1946, 31 Mart–7 Nisan 1946, 9 Mayıs 1946, 13 Nisan 1947, 11 Mart 1949, 23 Temmuz 1950, 2 Ocak 1952, 3 Ekim 1958, 6 Mart 1959, 25 Aralık 1968.

Hürriyet, “Türkiye Kore İşinde Üzerine Düşen Vecibeleri Yapacak”, 1 Temmuz 1950.

Hürriyet, “Köprülü Kore Harbi Hakkında İzahat Verdi”, 5 Temmuz 1950.

Hürriyet, “Köprülü Kore’ye Asker Sevki İşinde Tenkitleri Reddetti”, 31 Temmuz 1950.

Hürriyet, “Kore’ye Gidecek Alayımız Dün Merasimle Ayaş’tan Ayrıldı”, 9 Ağustos 1950.

Hürriyet, “Atlantik Paktına Girmek İçin Yaptığımız Talep”, 26 Ağustos 1950.

Hürriyet, “Kore Savaş Birliğini Uğurladık”, 28 Eylül 1950.

Hürriyet, “Kore Birliğimizin Bir Kısmı Dün Pusan Limanı’nda Karaya Çıktı”, 19 Ekim 1950.

Hürriyet, “Kore Savaş Birliğimiz Taegu Şehrine Yerleşti”, 26 Ekim 1950.

Hürriyet, “Dün Kore Şehitleri Tazimle Anıldı”, 10 Aralık 1950.

Hürriyet, “Mütareke Müzakereleri Kore’de Yeniden Başladı”, 27 Nisan 1953.

Hürriyet, “Üç Yıl Süren Kore Harbi’nin Bilânçosu”, 28 Temmuz 1953.

Kavanin Mecmuası, C.XXVII, Kanun No: 4780, TBMM Kütüphanesi, TBMM Bsm.,1945.

Kanunlar Dergisi, Dönem:3, C.XXVIII, Kanun No:4899, TBMM Kütüphanesi, TBMM Bsm.,1946.

Milliyet, “İstanbul’da Kore İçin Gönüllüler”, 3 Temmuz 1950.

Milliyet, “Başbakanın Kahramanlara Mesajı”, 3 Aralık 1950.

Milliyet, “Süleymaniye Camiinde Şehitler Muazzam Dini Merasimle Anıldı”, 11 Aralık 1950.

Milliyet, “Yalova’da Mühim Toplantı”, 19 Temmuz 1950.

Milliyet, 4 Ağustos 1950.

Milliyet, “Mehmetçik Yaralıları Sirtında Taşıyarak Pyongyang’a Çekildi”, 2 Aralık 1950.

Milliyet, “Süleymaniye Camiinde Şehitler Muazzam Dini Merasimle Anıldı”, 11 Aralık 1950.

Milliyet, “Kore Cephesinde Dün Resmen Ateş Kesildi”, 28 Temmuz 1953.

Milliyet, “Kore Birliğimiz Savaşa Başladı” , 8 Kasım 1950.

Milliyet, “Kore Birliğimiz Savaşa Başladı”, 8 Kasım 1950.

Milliyet, “Kore Kararı İçin verilen Gensoruda, Hükümet Kahir Ekseriyetle İtimat Oyu Aldı”, 12 Aralık 1950.

Resmi Gazete, No. 1285.

Resmi Gazete, No. 6303.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMM TD): 6. Dönem C 1, 21, 7. Dönem C, 23, 9. Dönem C 1, 20, 10. Dönem C 8.

Türk Dili Gazetesi, Sayı: 1659, 1661, 1834, 4725, 4971, 5037, 5045, 5298, 5354, 5330, 5685, 5789, 5913.

Türk Havacılık Gazetesi, 18 Kasım 1950, No. 5798.

Ulus: 3 Nisan 1946, 7 Nisan 1946.

Ulus, Nihat Erim, “Hükümetin Son Kararı”, 27 Temmuz 1950.

Ulus, “Kore’de Savaşacak Birliğimiz Yola Çıktı”, 29 Eylül 1950.

Ulus, “Tugayımız Kahramanca Dayanıyor”, 30 Kasım 1950.

Ulus, “Kore’de Mütareke Görüşmeleri Başladı”, 27 Nisan 1953.

Yeni Sabah, “Bozguncu Cereyanlar”, 1 Eylül 1950.

Zafer, DP Seçim Beyannamesi, 9 Mayıs 1950.

Zafer, “Başbakan Tenkitlerin Yersizliğini Belirten Beyanatta Bulundu”, 29 Temmuz 1950;

Zafer, “Behice Boran ve Üç Suç Ortağı Tevkif Edildi”, 30 Temmuz 1950.

Zafer, “Kore’ye Gidecek Yiğitler Dün Ayaş’taki Karargâhtan Ayrıldılar”, 9 Ağustos 1950.

Zafer, “Kore Birliğimizin Kahramanlığı”, 30 Kasım 1950.

Zafer: 10 Ağustos 1951, 20 Eylül 1951, 30 Ocak 1952.

ARŞİV BELGELERİ

(BCA);. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi

BCA, Sayı: 987, Fon Kodu: 30..18.1.1, (19. 10. 1924).

BCA, Sayı: 1059, Dosya: 401-2, Fon Kodu: 30..18.1.1, (26. 10. 1924).

BCA, Sayı: 2/10890, Fon Kodu: 30.18.1.2, (28. 04. 1939).

BCA, Dosya: 422155, Fon Kodu: 30..10.0.0, (28. 10. 1939).

BCA, Dosya: 6362, Fon Kodu: 30..10.0.0, (24. 06. 1944).

BCA, Dosya: A6 , Fon Kodu: 30..1.0.0, (6. 04. 1946).

BCA, Dosya: 46223, Fon Kodu: 30..10.0.0, (27. 04. 1946).

BCA, Dosya: 400-235, Fon Kodu: 30..10.0.0, (22. 06. 1946).

BCA, Dosya: E4, Fon Kodu: 30..1.0.0, (0. 09. 1946).

BCA, Dosya: S3, Fon Kodu: 30..1.0.0, (15. 10. 1946).

BCA, Dosya: A6, Fon Kodu: 30..1.0.0, (15. 11. 1946).

BCA, Dosya: A6, Fon Kodu: 30..1.0.0, (17. 04. 1947).

BCA, Dosya: A4, Fon Kodu: 30..1.0.0, (05. 12. 1947).

BCA, Dosya: C1, Fon Kodu: 30..1.0.0, (20. 12. 1947).

BCA, Dosya: 400-1118, Fon Kodu: 30..10.0.0, (26. 06.1948).

BCA, Dosya No: F11, Fon Kodu: 30.1.0.0, (9.12.1949).

BCA, Sayı: 3/10874, Dosya: 54-74, Fon Kodu: 30.18.1.2, (17. 03. 1950).

BCA, Dosya: 1.BÜRO, Fon Kodu: 490..1.0.0, (07. 01. 1951).

BCA, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, (15. 09. 1952).

BCA, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, (14. 07. 1953).

BCA, Dosya: E4, Fon Kodu: 30..1.0.0, (13. 3. 1956).

BCA, Fon Kodu: 0.30..1., Yer No: 11.65.5.

BCA, Dosya: E12, Fon Kodu: 30..1.0.0.

BCA, Fon Kodu: 030., 18 / 01-02 / Yer No: 119-36-5

BCA, Sayı: 3/7758, Dosya: 77-731, Fon Kodu: 30..18.1.2.

BCA, Sayı: 3/9007, Dosya: 33-298, Fon Kodu: 30..18.1.2.

Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, Belge No. 108.

INTERNET KAYNAKLARI:

www.gruphepsiciler.com/showthread.php?t=44730 - 56k

www.hist.net/kieser/mak8/McGhee1990.html

www.ktuvakfi.org.tr/gorusler4.htm - 36k

ÖZET

Hassas coğrafi konumundan kaynaklanan tehditlere karşı, Türkiye'nin her zaman en büyük güvencesi olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, ülkesini çevresindeki tehlikelerden korumak için; etkin, güçlü, kurumsal bir organizasyona gereksinimi vardır.

Bu gerçek, Türk yöneticilerini her dönemde farklı açılımlara zorlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrası, SSCB'nin tutumu karşısında Türkiye'nin artan güvenlik problemlerinin giderilmesi ve ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek için başvurduğu yeni açılımı, ABD yardımlarına sahip olmaktır.

Genişleme politikası kapsamında, kendi prensiplerine, ilkelerine uyumlu yeni bir dünya düzeni oluşturma çabası içerisinde olan ABD, söz konusu coğrafyada bu dengelerini korumaya yönelik belirlediği müttefik güç olan Türkiye'nin, Sovyet sınırındaki coğrafi konumundan yararlanmak için, bu durumu çok iyi değerlendirmiştir. Bu çerçevede II. Dünya Savaşı içinde Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu ile başlayan, Truman Doktrini ve Marshall yardımlarıyla gelişerek devam eden Türk-Amerikan ilişkileri, Türkiye'yi NATO üyeliğine kadar götürmüştür.

Bu süreçte yapılan askeri yardımlar; Türkiye'nin ulusal savunma sanayinin gelişimini olumsuz yönde etkilerken, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde de teşkilat, idari, eğitim ve lojistik yönde değişimler olmuş; TSK'nin reorganizasyonuna ve modernizasyonuna göreceli olarak olumlu yönde etkilerken, TSK personeli üzerindeki kültürel ve psikolojik etkileri ile ulusal savunma sanayi açısından etkileri olumsuz yönde cereyan etmiştir.

Bu gelişmeler sonucunda Türk ordusu, büyük oranda Amerikan silah sanayine işlevsel şekilde bağlanmıştır. Türk ordusunun Amerikan ordu modeline doğru kayması, ABD ile olan yakın ilişkisinin bir sonucu olarak antiemperyalist özelliğinin kaybolmasına, özellikle Atatürk'ün tam bağımsızlık ilkesinin ordu içinde de aşınmasına sebebiyet vermiştir.

ANAHTAR KELİMELER:

Türk Silahlı Kuvvetleri, Amerika Birleşik Devletleri, Askeri Yardım, Türk Amerikan İlişkileri, Marshall Planı, Truman Doktrini

ABSTRACT

Turkish Armed Forces has always been the greatest assurance of the Turkey against the threats caused by critical geographical location and it needs an efficient, powerful, institutional organization to protect the country the from the dangers across the periphery .

This reality forced the Turkish administrators to different openings. After Second World War, to satisfy Turkey's increasing security problems in the face of Soviet Union's attitude and to achieve economic development Turkey's new opening was to possess United States's aids.

United States which was trying to form a new world order which would be compatible with its own principles and guidelines with its context of expansion politics, defined Turkey as an ally to protect this balances in geographical area mentioned and evaluated this situation very well to use Turkey's geographical location near Soviet border. In this context, Turkish-American relations which started during Second World War by Lend – Lease continued to develop by Truman Doctrine and Marshall Plan aids and carried Turkey to NATO membership.

The military aids made during this process affected Turkey's national defense industry's growth negatively; the changes in Turkish Armed Forces in the fields of organization, administration, training and logistics took place; this influenced TAFs reorganization and modernization in relatively positive direction, meantime cultural and psychological effects on TAF staff and the national defense industry was negative.

As a result of these developments, the Turkish army largely has been tied to the American arms industry. Shift of the Turkish army toward the American military model, as a result of its close relations with United States resulted in the loss of its anti-imperialist characteristics, especially the corrosion of Atatürk's principles of full independence within the army.

KEY WORDS:

Turkish Armed Forces, Truman Doctrine, Marshall Plan, Turkish-American relations

ÖZGEÇMİŞ

1. Adı Soyadı : Recep Cengiz

2. Doğum Yeri, Tarihi:Kütahya, 15 Ocak 1959

3. Öğrenim Durumu:

Derece	Bölüm	Üniversite	Yıl
Lisans	İktisat	Kara Harp Okulu	1981
Y. Lisans	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	Ankara Üniversitesi	1995
Doktora	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	Ankara Üniversitesi	2009

Yüksek Lisans Tez Başlığı ve Tez Danışmanı :

Varlık Dergisi Perspektifiyle Atatürk Devrimlerinin Yorumu (1933-1950),
(Danışman: Prof. Dr Kurtuluş Kayalı)

Doktora Tez Başlığı ve Tez Danışmanı :

NATO'ya Giriş Sürecinde Türk Amerikan İlişkileri ve Amerikan Askeri Yardımlarının Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkisi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr . Ahmet Emin Yaman)

Eserler:

Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, 24 Cilt, (Yayın Koordinatörü)

Anıtkabir Özel Defteri, 23 Cilt, (Yayın Koordinatörü)